Д-р ВАСИЛ РАДОСЛАВОВ

ст. Маноиловъ

БЖЛГАРИЯ
и СВЕТОВНАТА
КРИЗА

http://wwwbulgari-istoria-2010.com/

сканирана от ТЙончевъ
форумъ: БГ-наука
http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=7847

— Книгоиздателство Сава Тодоров — 1923.

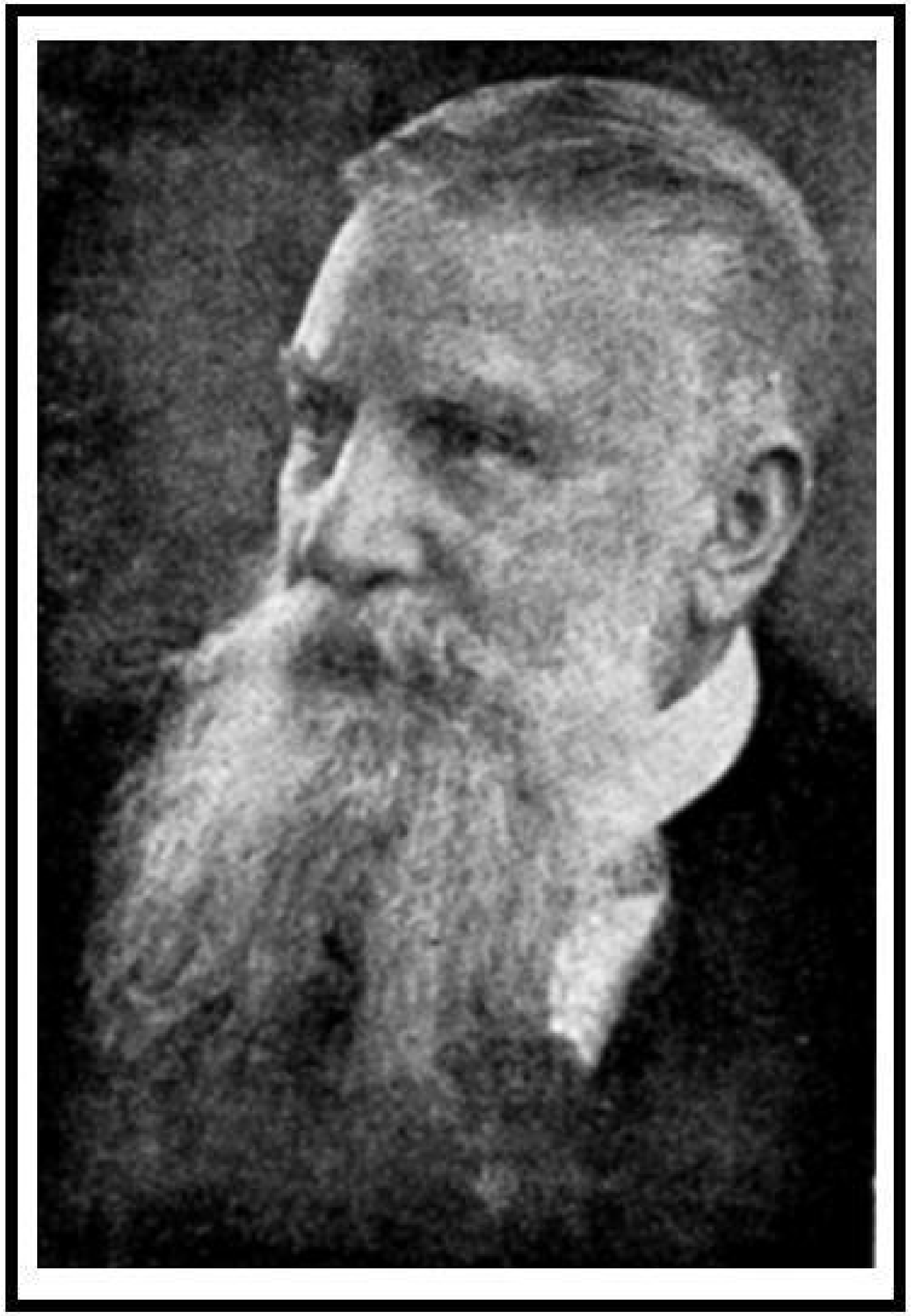

Д-ръ Василъ Радославовъ

СЖДЖРЖАНИЕ

Стр.

ПЖРВА ГЛАВА.

Бжлгарският народ преди и после Берлинския конгрес. Княжество Бжлгария 1

Цжрковно обединение на бжлгарския народ — Берлински конгрес. — Цжрковна и политическа раздяла на бжлгарския народ. — Незадоволство против творителите на княжество Бжлгария. — Симпатии за Велико-Британия. — Нова политическа програма — чл. 23 от Берлинския договор и С.-Стефанска Бжлгария. — Пловдивски преврат 1885 год. — Пжрва война на Бжлгария с Сжрбия. — Победа на младите капитани над Сжрбия. — Русия иска status-quo-то после бжлгаро-сржбската война. — Англия подкрепя Бжлгария. — И Австро-Унгария започва да симпатизира на Бжлгария. — Софийски воененъ преврат — 1886 год. — Абдикацията на княз Батемберг от бжлг. престол. — Регенството. — Русия недоволна от бжлгарите на княжество Бжлгария. — Русия прекжсва дипломатическите си сношения с княжество Бжлгария. — Трето Велико Народно Сжбрание. — Избор на кобурготски принц Фердинанд за бжлгарски княз. — Великитѣ сили признават на 1896 год. избора на княз Фердинанда. — Нов курс на бжлгарската политика. — Националисти и русофили — Борба за Македония. — Четничеството и младотурците. — Недоволството от младотурското управление. — Нов подем на четничеството против младотурците. — Фаталната грешка на младотурците.

ВТОРА ГЛАВА.

Борба за обединението на бжлгарите. Царство Бжлгария. 13

Балканжт за балканските народи. — Турция използува сжперничеството на великите сили. — Конституцията на Митхад паша — Руско турска война. — С.-Стефански предварителен договор и берлински конгрес. — Княжество Бжлгария. — Пжрва поделба на екзархийска Бжлгария. — Коалиции на великите сили. — Троен сжюз. — Взаимен надзор на великите сили. — Австро-Унгария решена да строи железница в Ново Пазарския санджак. — Контрпроект на сжглашението и Русия за постройка на железопжтна линия от Дунава до Адриатическо море.—

Руско-италиански сѫюз. — Русия с сѫглашението. — Австро-Унгария анексира Босна и Херцеговина. — Безпокойство на германския император Вилхелм II от новия курс на руската политика. — Бѫлгарският държавен глава прогласява сѫединената на 1885 год. Бѫлгария в независимо царство.

ТРЕТА ГЛАВА.

Балканският сѫюз 24

Общата война отстранена. — Нов курс на сѫглашението. — Приятелите на Сѫрбия налегат за срѫбско-бѫлгарски сѫюз. — Изволски произнася присѫда против Бѫлгария. — Русия неиска велика Бѫлгария. — Руският император счита срѫбската кауза за справедлива. — Сѫрбия за сѫглашението. — Босна и Херцеговина не сѫ изгубени за Сѫрбия. — Сѫрбия тѫрси помощ от сѫглашението за политиката си с Бѫлгария. — Кабинетѫт Малинов неудобен за политиката на сѫглашението. — Тайна конвенция между Русия и Бѫлгария. — Руската дипломация не верва нито на бѫлгарския цар, нито на правителството му. — Кабинетѫт Малинов изменява конституцията на Бѫлгария. — Нов кабинет Гешов — Людсканов. — Земледелските дружби на сцената. — Срѫбско бѫлгарското побратимяване вѫзкрѫсено. — Русия благославя Сѫрбия и Бѫлгария за осѫществяването на едно велико славянско дело. — Бѫлгаро-срѫбски таен договор от 1912 год. — Приложение и конвенция кѫм бѫлгаро-срѫбския таен договор. — Сазонов сѫобщава в Париж и Лондон за срѫбско бѫлгарския таен договор. — Гешов и Спалайкович. — Сазонов дава инструкции на руските посланници в Лондон и Париж да действуват за руската политика на Балкана. — Руският император арбитѫр. — Вѫрховният арбитѫр и обстоятелствата. — Германският канцлер и бѫлгаро-срѫбския договор. — Руска конфлаграция против общия мир. — Сазонов и фон Кидерлен. — Руска помощ за сключване бѫлгарски заем в Париж. — Бѫлгарският финансов министр Тодоров в Париж и заявлението му пред руския посланик. — Кабинетѫт Гешов и черногорския крал Никита. — Бѫлгария и Гѫрция се споразумеват. — 1912 год. — Поанкаре за бѫлгаро-срѫбския договор. — Балканският фронт готов!

ЧЕТВѪРТА ГЛАВА.

Руската дипломация и балканската война 45

Легалните средства изчерпани пред Високата Порта. — Балканските сѫюзници в полза на балканските християни. — Обявяване на балканската война. — Бѫлгарите в Одрин, гѫрците в Солун и около Солун, сѫрбите в Македония, а черногорските соколи в Албания. — Сѫрбия господарка на окупирана Македония. — Старанията на руската дипломация за политическа и икономическа еманципация на Сѫрбия. — Гешев и д-р Данев. — Телеграма на руския император. — Кратѫк обзор на руската дипломация преди междусѫюзнишката война. — Бѫдащето е на Сѫрбия. — Втора балканска война: пет дѫржави против Бѫлгария. — Руският император се отказва от арбитража. — Бѫлгария капитулира пред неприятелите. — Бѫлгария в Букурещката конференция. — Втора поделба на С.-Стефанска Бѫлгария. — Декларация на Н. Пашич. — Пригатвят война против Австро-Унгария.

ПЕТА ГЛАВА.

Новият курс на бѫлгарската политика 57

Русофилската политика в Бѫлгария фалирва. — Общо огорчение в Бѫлгария. — Нов курс на бѫлгарската политика. — Кабинетѫт Радославов — Генадиев — Тончев. — Ликвидация на бѫлгарските войни. — Македонските зони поделени между Сѫрбия и Гѫрция. — Мир с турците — Бѫлгария на Егейско море. — Бѫлгарското правителство действува за реабилитация на Бѫлгария пред вѫншния свет. — Карнеджи — Мерки на бѫлгарското правителство против самозабравата в София и други градове. — Вѫзстановяване дипломатическите отношения с балканските дѫржави. — Избори в Бѫлгария и пропорционалния изборен закон. — Финансови затруднения. — Бѫлгария без кредит пред старите си кредитори на запад. — Краткосрочен заем в Виена. — Голем заем в Берлин и мината Перник — Бобов-Дол. — Русия и Франция пречат на бѫлгарския заем. — Дипломатически документи по бѫлгарския заем с Дисконто в Берлин. — Намеса на Русия и Франция в вѫтрешните работи на Бѫлгария. — Русия и Франция не искат кабинета д-р Радославов. — Русия разгневена на Бѫлгария. — Н. Пашич при руския император — „За Сѫрбия всичко". — М. Маджаров при руския император — „Бѫлгария ще загуби всичко". — Руското императорско семейство в Кюстенджа на гости на ромѫнския крал. — Руския император шеф на рошиорския ромѫнски полк, който прѫв окупира на 1913 г. Добруджа. — Балканската политика на Изволски. — Сазонов тѫржествува. — Бѫлгарският народ поддѫржа своя идеал.

стр.

ШЕСТА ГЛАВА.

Изолирането на Бжлгария и нейните християнски сжседи. Световната война 78

Беше ли вжзможен общ балкански сжюз? — Бжлгария отстранена по букурещкия договор от другите балканските държави. — Шовинизмжт на балканските сжседи.— Покушение против живота на цар Фердинанд в Сжрбия.— Сржбската „Црна рука“ и сржбският Пиемонт. — Затруднения на бжлгарските тжрговци по ромжнските и сржбски железници. — Бжлгария не аспирира нищо от Турция. — Приятелство с младотурците. — Берхтолд за положението на балкана. — Сараевският атентат. — Франц Йосиф до германския император 2 юли 1914 год. — Нема споразумение между Австро-Унгария и Сжрбия. — Не се действува от сжглашението за изглаждане спора между Ав.-Унгария и Сжрбия. — Ав.-унгарската нота до белградското правителство. — Прекжсване дипломатическите отношения между Дунавската Монархия и Сжрбия. Симпатии в Берлин за Австро Унгария. — Симпатии в Петроград за Сжрбия. — Руското решение от 24 юлий 1914 г. — Англия и Франция готови да помагат на Русия в случай на война. — Един разговор с кайзер Вилхелм II на Драмската гара. — Австро-Унгария обявява война на Сжрбия. — Австро-унгарската декларация за войната с Сжрбия. — Какво казва граф Сечени за декларацията на австро-унгарското правителство. — Русия и нейните сжюзници. — Световната война.

СЕДМА ГЛАВА.

Неутралитетжт на Бжлгария 91

Неутралитетжт на Бжлгария и воюващите държави. — Бжлгария между два огжня. — Чужди агенти и емисари в Бжлгария. — Синдиката Деклозиер. — Военно положение в Бжлгария. — Бжлгария изолирана и блокирана. — Русия предлага на Бжлгария да обяви война на Турция. — Сазонов нарича бжлгарския неутралитет враждебен акт против русите. — Генерал Радко Димитриов. — Бжлгария иска компенсации за своя неутралитет. — Опит за сжглашение с Ромжния. — И сжглашението предлага на Бжлгария да обяви война на Турция. — Русия тжрси свободен пжт през Бжлгария. — Сжглашението недоволно от бжлгарското правителство. — Дедеагач и сжглашението. — Бжлгария настоява да получи реални компенсации само срещу своя неутралитит. — Изявления на сжглашението до бжлгарското правителство. — Предложението от Австро-Унгария и Германия. — Бжлгарското правителство и Високата Порта. — Агитации в София против правителството. — Сжглашението допжлня изявленията си до бжлгарското правителство.

стр.

ОСМА ГЛАВА.

Бжлгаро-турско приятелство 115

Нови преговори между Бжлгария и Турция в Цариград. — Турция не бжрза. — Допжлнителна нота на четирите сили от сжглашението до бжлгарското правителство. — Бжлгарският министр-председател заявява на руския пжлномощен министр за предварително завземане на Македония от бжлгарските войски. — Сжрбия неотстжпчива. — Резолюция на сржбската Скупщина в Ниш. — Концентрация на сржбски войски по бжлгарските граници. — Турско-бжлгарски преговори в София. — Бжлгаро-турска конвенция от 3 септ. 1915 г. — Долината на р. Марица бжлгарска. Русия и нейните сжюзници недоволни от положението в Бжлгария.

ДЕВЕТА ГЛАВА.

Воюващите велики сили и Бжлгария 122

Бжлгария мобилизира. — Вжоржжен неутралитет. — Заплашвания от Петроград. — Сжглашението си оттегля предложенията до Бжлгария. — Бжлгарските ноти от 4 и 5 октомври 1915 год. до четирите сили на сжглашението — Бжлгария, като бездействува и като действува виновна пред сжглашението. — Бжлгария и общественото мнение на Европа.

ДЕСЕТА ГЛАВА.

Намесата на Бжлгария в световната война. Освобождението на Македония 129

Бжлгария преговаря и с централните държави. — Бжлгария напуща своя неутралитет. — Сжюза от 6 септември 1915 год. на Бжлгария с Германия и Австро-Унгария. — Трета война между Бжлгария и Сжрбия. — Сжюзните войски и германския фелдмаршал фон Макензен побеждават Сжрбия. — Македония освободена. — Общо задоволство в Бжлгария. — Всички действия и мерки на бжлгарското министерство одобрени от Народното Сжбрание. — Сжглашението напуща Турция. — Концентрация в Солун. — Призрен, Прищина и Качаник. — Импе-

ратор Вилхелм II в Ниш поздравлява македонските войски с освобождението на Македония. — Защо сѫюзните войски не продѫлжиха похода си кѫм Солун? — Генерал Жостов и положението. — Смената на генерал фон Фалкенхайн. — Преговори за бѫлгарските военни разноски в Плес. — Доставките за бѫлгарската войска. — Генерал фон Щайн за военните тѫрговци.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА.

Войната с Ромѫния. Положението на Германия и Австро-Унгария 142

Ромѫния с сѫглашението. — Ромѫнската артилерия от Рамадан бомбардирва бѫлгарския град Русе. — Втора война на Бѫлгария с Ромѫния. — Дипломация и военно лукавство между Бѫлгария и Ромѫния. — Централните сили и техните сѫюзници предлагат на сѫглашението да отворят преговори за примирие и мир. — Сѫглашението отхвѫрля предложението на централните сили. Усилена подводна война. — Американските Сѫединени Щати и световната война. — Дипломацията на Петроград и сѫглашението. — Император Карл преговаря тайно с Париж. — Парм-бурбонските принцове. — Бѫлгарският цар и тайните преговори на кайзер Карл. — Недоволство от действието на император Карл. — Виенският документ на Бетман Холвег и граф Чернин. — Таен доклад на граф Чернин до император Карл. — Германия и тайния доклад на граф Чернин. — Бѫлгария и тайната кореспонденция между централните сили. — М. Ерцбергер и тайния доклад на граф Чернин. — Сѫглашението и тайния доклад на граф Чернин. — Впечатление в сѫглашението от тайния доклад на граф Чернин. — Генерал Лудендорф за император Карл. — Австро-унгарският император Карл и германският престолонаследник. — Отчаяние и незадоволство в Германия и Австро-Унгария — „Стига толкова жертви"! — Конференция на втория интернационал в Стокхолм. — Германските социал демократи и правителството в Германия. — Нов имперски канцлер д-р Михаелис. — „Мирна резолюция" на германския райхстаг. — Бѫлгария и „мирната резолюция". — Тѫлкуване на „мирната резолюция" в полза на Бѫлгария.

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА.

Централните дѫржави и Америка. Неутралитетѫт на Бѫлгария спрямо Сѫединените Щати 168

Последната карта на Бетман Холвег. — Решение за усилена подводна война от Германия и Австро-Унгария — Бетман Холвег и Вилсон. — Франция и нейните условия за мир. — В Европа нема вече место за Турция. — Положението в Америка и германският посланник в Вашингтон — Французки блѫф. — „Мир без победа" и председателя Вилсон. — Сѫглашението в Америка. — И Американските Сѫединени Щати в война против централните сили. — Защо Бѫлгария не прекѫсна дипломатическите си отношения с Америка? — Софийското американско консулство. — Америка и Бѫлгария. — Срѫбски и грѫцки клевети в странство против Бѫлгария — Бѫлгарски приятели и пратеници в Америка. — Специална бѫлгарска мисия в Швейцария.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА.

Опит за мир 178

Кратѫк обзор на руското положение в световната война. — Падането на царския режим в велика Русия. — Вл. Короленко за революцията в Петроград. — Опит на германското правителство да сключи примирие и мир с Русия и с сѫглашението. — Тайната мисия на бѫлгарския пѫлномощен министр в Берлин Д. Ризов в Скандинавия. — Втори опит на Ризов в Християния и Стокхолм. — Несполуката на Д. Ризов. — Ризов и писмото до Максим Горки. — Идеалистите революционери бегат от служителите на монархиите.

ЧЕТИРНАДЕСЕТА ГЛАВА.

Брест-Литовск и Украинската република 190

Бѫлгария в Брест-Литовск — Нова руска революция на чело с Ленин и Троцки. — Депеша от 28 ноемврий 1917 год. „кѫм всички" от руските революционери. — Преговори с Брест Литовск. — Болшевишка тактика в Брест-Литовск. — Примирие с болшевиките, 16 декемврий 1917 год. — Болшевишки позив: „Пролетарии от всички страни, сѫединявайте се!" — Преговори за мир в Брест-Литовск — Условията на болшевиките. — Отговор на делегатите на централните дѫржави и техните сѫюзници — Бѫлгария иска гаранции от Германия и Австро-Унгария за реализиране на договорите от 1915 год. — Писмена декларация от пѫрвите делегати на Ав.-Унгария и Германия предадена на бѫлгарския пѫрви делегат Попов в Брест-Литовск. — Болшевиките предлагат да се премести конференцията от Брест-Литовск в Стокхолм. — Конференцията в Брест Литовск приема делегатите на Украинската Рада. — Троцки

стр.

пржв делегат на болшевишката република в Брест-Литовск. — Украйна и болшевишка Русия. По заповед от Берлин преговорите изчерпани — Подписване мир с Украйна на 9 февр. 1918 год. — Руският народен комисар Троцки протестира и напуща Брест-Литовск. — Болшевишкото правителство телеграфира, че е сжгласно да подпише мир с централните джржави и техните сжюзници. — На 3 март 1918 год. делегатите на руското болшевишко правителство подписват в Брест-Литовск мира с Германия, Австро Унгария, Бжлгария и Турция. — Принципжт „мир без анексии“ нарушен. — Германският Райхстаг одобрява брест-литовския мир.

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА.

Бжлгария в Букурещ. Добруджа 203

Спиране военните действия между четирите сжюзници и Ромжния — Тайната мисия на австро-унгарския император Карл до ромжнския крал Фердинанд. — Преговорите в Букурещ. — Противоположните интереси на централните сили. — Примирие в Буфтея. — Добруджанският вжпрос. — Германската главна квартира и Добруджа. — Защо в Буфтея е дадена цела Добруджа кондоминиум на 4-те сжюзни джржави? — Турски претенции, германски претенции, австро унгарски претенции срещу отстжпване Добруджа на Бжлгария. — Преговори на бжлг. правителство за Добрулжа с германското правителство вжн от конференцията — Ауденция у германския император в Подстам и Добруджа. — Германската главна квартира недоволна от декларацията на кайзера за Добруджа. — Императорският канцлер граф Хертлинг за Добруджа. — Кайзер Карл и Добруджа. — Формулата на бжлгарския кабинет за Добруджа. — Поправка на протокола по примирието в Буфтея за Добруджа. — Кондоминиума на северна Добрулжа от 4-те сжюзни джржави. — Мирен договор между четворния сжюз и Ромжния, 7 май 1918 г. — Писмената декларация от 7 май 1916 г. на фон Кюлмана за Добруджа — Агитациите в Бжлгария за мир. — Нотата на барон Буриян от 18 септ. 1918 г. до всички. — Цела Добруджа дадена на Бжлгария на 25 септ. 1918 год. — Кжм Солун . . .

ГЛАВА ПЖРВА.

Бжлгарският народ пред и после Берлинския конгрес. Княжество Бжлгария.

В цжрковната си борба против фенерското духовенство в Цариград бжлгарският православен народ извоюва с султански ферман от 1870 год. своето духовно обединение.

За бжлгарската независима цжрква нямаше политическа граница: православните бжлгари в Дунавска Бжлгария, Македония, Тракия и Моравско влизаха под ведомството на бжлгарската екзархия; вжн от нея оставаха още само няколко стотин хиляди гжркомани или тжй наречените патриаршисти. Това беше обаче временно, защото враждата между екзархисти и патриаршисти не беше тжй голяма, за да не станеше, рано или кжсно, сливането помежду тях.

Ала след освобождението на Бжлгария и след политическата поделба на бжлгарския народ, извжршена чрез Берлинския договор на 1878 год., се накжрни единството на бжлгарската цжрква запазено: беше това единство само от Учредителното Народно Сжбрание в Тжрново. В конституцията на княжество Бжлгария се постанови, щото новата бжлгарска джржава да сжставлява неразделна част от бжлгарската цжрковна власт да се подчинява на светия Синод, дето и да се намира той. Бжлгарският Екзарх си остана пак в Цариград, както преди освобождението на Бжлтария. Чрез бжлгарската цжрковна власт се запазваше духовното обединение на бжлгарския православен народ, до колкото това беше вжзможно, тжй като по Берлинския договор част от екзархийските епархии се присжединиха кжм Сжрбия и Ромжния, Нишката и Пиротската митрополии ни се отнеха от сржбската цжрква, а Тулчанско — част от Доростолочервенската епархия — се отне от Ромжния. Другите митрополии в Македония и Тракия, заедно с оних от княжество Бжлгария, останаха по султанския ферман пак под ведомството на бжлгарската Екзархия.

Политически обаче бжлгарският народ в действителност бе поделен; той бе оставен под разни режими — в васално на турския султан княжество, в автономна Източна Румелия, в Македония и Тракия под власт на Турция, в Моравско под сжрбите и в Добруджа под ромжнците. Така поделеният бжлгарски народ нямаше защо да бжде благодарен от извжршеното за него от европейските дипломати на Берлинския конгрес. Ала от тоя конгрес не бяха задоволни и славянофилите в Русия, защото с него се унищожаваше спечеленото чрез руското оржжие в Сан-Стефанския прелиминарен договор. На бждеща Бжлгария следователно бе начжртана една програма за борба — борба за обединение на политически разпокжсания народ. Незадоволството на Бжлгария се подкрепяше и от руските военни и граждански лица, които останаха в качество на военни инструктори и државни чиновници в Княжеството и в източна Румелия. Още в пжрвите дни на политическото си сжществуване всред бжлгарите се насади, сжвсем естествено и лесно и твжрде скоро, умраза и враждебност против творителите на Берлинския договор, главно против Германия или по-добре против Бисмарка, когото считаха душа на конгреса, както и против Австро-Унгария, която бе прокарала на конгреса одобрението на руско-австрийския договор от 1877 г., по който славянска Босна и Херцеговина, заедно с Ново-Базарския санджак й се даваха да управлява, и която бе дала силна подржжка на Сжрбия да получи за сметка на Бжлгария Пиротско и Нишко. Най-чудното беше, че само в слаб размер бе агитирано против Англия, когато бе известно, че в Берлин пжрвите виновници за унищожението на Сан-Стефанска Бжлгария сж били английските дипломати Дизраели (Лорд Биконсфилд) и Солсбери. Още в началото на своето политическо вжзраждане Бжлгария имаше особена симпатия кжм Велико-Британия; по образеца на Англия се беха организирали в княжество Бжлгария политическите партии: консервативна и либерална. На бжлгарска почва такова едно партийно групиране разбира се нямаше нищо общо с английските партии. Бжлгарските консерватори в сжщност се опасяваха да не би дадените на народа обширни свободи да донесат зло и нещастие на страната, вместо вжздигане и напреджк, когато либералите беха убедени, че само чрез свободата трябва да се отива кжм напреджк. Бжлгарският народ, в своето огромно болшинство беше на страната на либералите; докато бжлгарските консерватори искаха известни ограничения в основния закон на княжество Бжлгария, то либералите, даже с фанатизм беха защитници на *Тжрновската* конституция.

Бжлгарският народ от освободените и неосвободени турски области след Берлинския конгрес прегжрна новото си знаме: Сан-Стефанска Бжлгария от 3 март 1878 год. и чл. 23 на Берлинския договор от 1878 год. Това знаме се поджржаше от руските недоволни елементи, които се ползуваха с голямо доверие в Бжлгария, признателна за освобождението и обнадеждена за доосвобождение, за довжршване на освободителното дяло. Под начинанието на генерал Скобелев младши, и на други руски хора, се сжставиха вжоржжените гимнастически дружества в Източна Румелия, главната цел на които беше да се помогне за обединението на бжлгарския народ. Който беше за народното знаме, той беше приятел на народния идеал и противното. Станалият Пловдивски Преврат на 1885 г. получи подкрепата и удобрението на целия бжлгарски народ; чрез него се осжществяваше част от народния идеал — обединението сжс южна Бжлгария, т. е. на тжй наречената в Берлин Източна Румелия, с северна Бжлгария — с княжество Бжлгария. Никой бжлгарин, следов., не можеше да бжде против сжединението на Бжлгария. С голямо огорчение и с голяма изненада посрещна признателният за освобождението си бжлгарски народ сжпротивата на руското правителство против тоя народен акт — сжединението, толкоз желано и от самите руси. Освободителката на Бжлгария да не иска да удобри сжединението на Бжлгария, наистина, за искрената бжлгарска широка маса беше непонятно! Ала водителите и родолюбците в Бжлгария не можеха да се откажат от народния идеал. Против него не можеше да бжде и бжлгарският Княз Александжр, ако искаше да запази престола; не се противопоставиха на пжрво време, нито руските офицери-инструктори на бжлгарската войска, нито руския генерал Княз Кантакузен, тогава Министжр на Войната в Бжлгария, докато, по заповед от Петербург не бяха уволнени от бжлгарска служба и не бяха отзовани в Русия. Така се почва пжрвата явна руско-бжлгарска разпра.

До когато бжлгарският народ, отсам и оттатжк Балкана, се приготовляваше да защити и с оржжие сжединението против сюзерена Турция, нашата сжседка Сжрбия, подкрепена от Австро-Унгарската дипломация, в името на балканското *равновесие*, обяви война на Бжлгария. Правителството на Гарашанин разчиташе на сигурен успех; войната бе обявена в сжщата минута, когато руският император издаде своята заповед кжм руските офицери да напуснат Бжлгария. Можеше ли да не се разчита на победа в обявената на Бжлгария от страна на сжрбския Крал Милана война, когато бжлгарската войска беше останала без офицери? Тая надежда на сжрбите проличаваше в заповедите на сжрбското военно началство кжм сржбската войска, която се водеше на поход кжм новата бжлгарска столица София — през Цариброд и кжм дунавския град Видин — през Кула. Но сржбският Крал и сржбските генерали не си правяха сметка, че ще посрещнат бжлгарският народ под водителството на своя млад Княз Александжр и на своите капитани — офицери и че ще претжрпят позорно сжкрушение при Сливница и Пирот!

За жалост, в успеха на бжлгарската сила се сжмняваха не само чужденците, но и някои софийски пжрвенци, които на чело със своя владика Климент се бяха приготвили да посрещнат в двореца на българския Княз в София победителя Крал Милана и които бяха пригодени да свалят Княза и да коленичат пред руската легация да просят прошка от руския цар за българското *прегрешение*. Тоя позор обаче българският народ не преживя, който без генерали и руски офицери, но при пълно съгласие, най-необходимото във всяка война условие, победи своя враг. Военият свят нарече с право тая победа с името: победата на капитаните над генералите. Нещо по-вече, българският народ получи удовлетворение, понеже беше щастлив, вместо упрек да чете височайшия приказ, направен с съгласието на руския пратеник в Пирот полковник Каулбарс, с който се изказваше сърдечна благодарност към руските офицери-инструктори на българската войска, която не посрамила на бойното поле своите руски учители. Наистина куриозно и доста поучително! При все това, обаче, руската дипломация правеше всички усилия и след извоюваното съединение на България, да се възстанови statusquo'то на балканите. Това поддържаше и Австро-Унгария, която беше съюзница на сърбите. За България на Цариградската конференция се застъпи Англия, нейният дипломатически агент в София, Ласелс, не таеше симпатията на своето правителството за българското съединение; демонстративна беше обиколката му в южна България, в която придружаваше княз Александра. Самостойната борба на българите се нравеше на английските политици. Няма съмнение, че благосклонноста на английската кралица Виктория към княз Александра улесняваше политиката на английското правителство относно българското дяло. Тук му е мястото да спомена, какво няколко години след Берлинския конгрес Лорд Салсбери е казал на един български държавник: „ние мислехме, че сте руси и че Русия чрез вас ще се простре до стените на Одрин. Затуй трудихме се да Ви задържим. Ние не знаехме вашия народен гений и неудържим стремеж за самостоятелен политически живот“ 1)). Австро-Унгарското правителство споделяше напълно руското искане по отношение българското съединение. Обаче и в Австро-Унгария имаше вече българофилско течение. Граф Андраши беше вече отстъпил от своите убеждения в Берлин за създаване на колкото е възможно по-малка България, той не се съгласяваше с декларацията на Граф Калноки, министра на външните работи в Австро-Унгария, пред австро-унгарските делегации и се съпротивляваше за раздялата на България. Калноки, обаче, получи съгласието на император Франц Иосиф да се подкрепи политиката на Русия. И Германия със своя канцлер Бисмарк не беше също в полза на българското съединение. Резултатът беше, че дипломатически Източна Румелия се запази, при предполагаем нов органически устав за управление, като фактически тя се остави на пожизнено генерал-губернаторство на българския княз под фиктивното сюзеренство на султана. Един вид персонална уния се създаде за княжество България и Източна Румелия, с подновяване в края на всеки пет годишен период. Между тем в южна България действуваха законите на българското княжество, с което южна България съставляваше вече за българския народ в северна и южна България неразделна част от княжеството. Решението на Цариградската посланишка конференция остана неизпълнено вследствие station станалия на 9 август 1886 г. военен преврат в София, който свали насилствено княз Александра от българския престол. Предизвиканата контра революция в страната възвърна изгонения от военните княз в България, но той доброволно се отказа от княжеския престол, замина за Дармщад при родителите си, като предаде управлението на княжеството на едно тричлено регентство Стамболов — Каравелов — Муткуров и едно коалиционо Министерство — Радославов—Начович.

Княз Александр Батемберг се радваше вече на любовта на целия народ, който му беше привързан, защото се съгласи на народната воля и се постави на чело на прогласеното в Пловдив на 6/18 септември 1885 година съединение и поради геройството му при Сливница, в войната срещу сърбите. Той беше всецело предан на народния идеал за обединението и решително се застъпваше за българските интереси. Посветен в известни тайни на високата дипломация, той се опасяваше за бъдащето на българската държава. „Ако знаете за България онова, което аз зная“, казваще той на пишущия тия редове, „щяхте заедно с мене да скърбите“. Повече не обясни, защото министерството на П. Каравелов, в което аз бех министр на правосъдието, князът считаше за русофилско. Либералите в България тогава държеха за Русия, от чиновниците и офицерите на която князът страдаше и биваше дори лично оскърбяван от тях. Аз не подозирах, че германският канцлер му бе вече казал, какво той счита съществуването на България за проблематично 2)). Така говореше княз Александр, след като беше князувал само четири години в България. Стремлението на княз Александр се състоеше да бъде самостоен и независим държавен глава на България. Това не беше в интереса на Русия, която считаше новосъздедената от нея България за своя предна стража на Балкана. Русия държеше главно и сигурно на своя протекторат над България. Ето защо всеко народно движение в княжеството за съединение, за обединение на на-

---

1) Стр. 8 Алманах на българската конституция, 1911 г., гр. Пловдив.

1) Corti, Alexander von Battemberg 1920, Wien. Аудиенция на 12 май 1884 година на княз Александр у германския канцлер, стр. 166.

рода в неговите етнографически граници, одобрявано и ржководено от бжлгарския княз, повдигаше злжчката на царско-руските държавници. Тук трябва да дирим и намярваме основната причина на умразата — без други лични причини — кжм „руская мат“, както с гнев е наричал руският император Александр III своя роднина — княз Александра, лелята на когото беше майка на Александр III. От тук и военото сжзаклятие на младите и неопитни бжлгарски офицери при село Княжево, до София, както и симпатията на бжлгарския министр на войната от кабинета на П. Каравелов, полковник Никифоров, руски вжзпитаник, кжм сжзаклятниците за покушение на своя шеф и княз, който беше детрониран и откаран в руския крайдунавски град Рени, с пжтни разноски отпуснати за целта на клетвопрестжпниците в София от софийската руска легация.

Вжзмущението на бжлгарския народ от предателския софийски преврат, вжодушевлението му да запази своята политическа свобода и сжществуване, решението му да се бори против всички, без разлика, които той считаше за врагове, никак не му печелеше руското доверие. Но и бжлгарският народ вече не вярваше на руските обещания и не вжрвеше сляпо по руската политика. Ето защо, нито мисията на хитрия руски видински консул Карцов в София, после вжзвржщането на княз Батемберг от народа, нито дипломатическата мисия на царския пратеник генерал Каулбарс в Бжлгария после абдикацията на княз Александра не успяха. Преди всичко бжлгарскиятт народ искаше да има княз, какжвто обаче руското правителство, под предлог, че бжлгарското Велико Сжбрание можело пак да преизбере Александр Батемберг или другиго от рода му, не желаеше Бжлгария още да има. Царският пратеник Каулбарс, брат на бившия министр на войната в Бжлгария генерал Каулбарс, между тем агитираше в София — в руската легация, на обществените сжбрания на гражданите и пжтуваше в страната, не за полза на мира и поряджка, а за вербуване на офицери и привжрженици, с които да се предизвика размирица против регенството и министерството, оставени от Батемберг и не ползващи се с доверието на руския император. Не беше следователно царската умраза само против немеца Батемберг, а и против бжлгарските регенти и министри. Няма сжмнение, че подобно поведение и действие на един чужди дипломат, акредитиран кжм бжлгарското министерство, бе нетжрпимо и осждително, ала то не вжзмущаваше дипломатическото тяло в София, при всички оплаквания и ноти на бжлгарското правителство. Но най-после предизвиканите от руските агенти улични разправии и стжлкновения в гр. Пловдив от една страна и конституирането на Великото Народно Сжбрание в старата бжлгарска столнца В.-Тжрново, вжпреки протестите на генерала Каулбарс, за избиране княз на вакантния трон — от друга страна, принудиха руското правителство да отзове генерала и да прекжсне дипломатическите отношения с княжество Бжлгария. Заминаването на руските дипломати в Бжлгария не направи впечатление в обществото. Напротив, то донесе успокоение в духовете, защото вратите на руските консулства в княжеството се затвориха за подкупни орждия и за противонародни агитации. Русия повери своите интереси в княжеството на германските представители. Ако и да се прекжснаха дипломатическите сношения на Бжлгария с Русия, Великото Народно Сжбрание, като искаше още веднаж да засвидетелствува народната признателност кжм Русия, единодушно избра на вакантния престол данския Пранц Валдемар [1]), бивши царски кандидат и шюрей на руския император Александр III, който обаче без сжгласието на царствения си зет отказа да дойде в Бжлгария. Не бе следователно верно официалното руско заявление, че на Русия не е угоден само княз Александр Батемберг или некой от неговото семейство, но и всеки други княз, който не би бил руски губернатор. Не се вярваше, че Русия сериозно поджржа кандидатурата на Мингрелския княз. Това би било презрение кжм Бжлгария от руския цар, казваше народжт. Великото Народно Сжбрание, прочее, беше вече свободно по избора на княз. За такжв то избра през юни 1887 година Кобург-Готския принц Фердинанд, който предварително бе дал сжгласието си да стжпи на бжлгарския княжески престол. Княз Александр Батемберг, умразен и досаден на Русия, се замести вече от другиго, но отношенията между тая последната и княжеството не се подобриха. Напротив, руското правителство протестира против избора на Великото Народно Сжбрание, легалноста на което то не признаваше. То препятсвуваше на султана, като сюзерен на васалното княжество, както и на другите подписавши Берлинския договор велики сили, да признаят княз Фердинанда. Никоя от великите сили не вземаше инициативата за изпжлнението на една формалност, предвидена в Берлинския договор, по силата на който, и сжгласно конституцията на княжеството, одобрена от всички велики сили, избора на бжлгарски княз, когато престола остане вакантен, се извжршва свободно от бжлгарския народ, без да има право която и да била чужда държава да оспорва законноста му и да отказва признаването му. Очевидно, че Бжлгария беше оставена всецело в разположение на руската политика. Кой управлява новото бжлгарско княжество, какво става там, не беше интересно за силите. „Руско бжлгарският спор не заслужава да разваляме отношенията си с Русия", заявяваше в германския Райхстаг през 1887 год. имперският канцлер. „Нам е съвършено безразлично кой управлява България и какво става тя. Аз държа думата си за померанския гренадир" и пр [1]. И тоя спор остана през целото царуване на руския император Александр III неразрешен. Признаването на княз Фердинанд от руска страна стана на 1896 год. при царуването на последния от романовската династия руски император, нещастния Николай II. Едва след десет години Високата порта и великите сили одобриха действието на Великото Народно Събрание и признаха княз Фердинанд Кобург-Готски за законен държавен глава на княжество България. До тогава руската дипломация се опитваше да отстрани княз Фердинанда и да предидвика размирици в княжеството; даже тя предлагаше да окупира България. Несъгласието на Англия, Австро-Унгария и Германия, обаче, осуетяваха руското решение. След падането на Ст. Стамболов и после смърта на Александр III, 1894 г., политиката на българското правителство взе друг вид — тя се наклони към Русия. Направиха се опити от българска страна да се възстановят и установят искрени отношения с руското правителство при голем отстъпки на слова и дела от страна на държавния глава и българското правителство. Троните слова на българския княз на първо място подчертаваха преданност и лоялност на признателна България спрямо *освободителката*. Покръщаването на българския наследник княз Борис по православен обряд, въздигането великолепен паметник пред входа на българското Народно Събрание в памят и в знак на признателност към Цар-Освободителя Александр II, построяването на хубави паркове и мавзолей-паметник в Плевен, Горна-Студена и Пордим за съхранение костите на загиналите в руско-турската война руски войници, военните маневри на Шипка с участие на официална Русия, всичко утвърждаваше новия курс на българската политика. Ала събитията едно след друго, все тъй жестоки и неумолими, идваха да разсеят предубежденията в българския народ, *че Сан-Стефанска България ще се възстанови с руска помощ*. Политиката на официална Русия не благоприятствуваше вече на България. Това найнагледно личеше от политиката на руските консули и агенти в Турция. Македонските българи не се ползуваха вече с покровителството на християнско-православните руски представители, които търсеха да изкажат симпатия и благоволение към сърбофилите; нещо повече, те се стараеха да създадат сърбофили там, гдето и както можеха. Пращането от цариградската гръцка патриаршия на сръбския митрополит Фирмилиян в гр. Скопие, гдето от години вече имаше български екзархийски митрополит, се наложи от Русия, на която султан Хамид не можеше да откаже и което в същност не беше и против политиката на Турция — всеване умраза и несъгласие между християнските народи в империята. Но и българското правителство, което държеше тогава за приятелството на руския канцлер граф Владимир Ламсдорф, който лично посети София (1902 г.) и обеща облаги на България, ако мирува, се принуди да се съгласи. Даже между Русия и България се сключи приятелски договор, по силата на който Русия с всичката си сила гарантираше целоста и интегритета на българската държава (чл. 3 от договора 1902 г.). Въпреки тоя договор на следнята година избухна голяма революция в битолския вилаят, която струва на българите много скъпо. За интересите на екзархистите в Турция се застъпваха само от една страна духовните местни български власти, а от друга страна българските княжевски търговски агенти в Солун, Битоля, Скопие и Деде-агач.

---

[1]) На 24 април 1879 г. регентжт на Бжлгария, княз Дондуков-Корсаков, сжобщи на бжлгарското Велико Народно Сжбрание в Тжрново трима кандидати на руския цар Александр II — принц Валдемар Дански, принц Ал. Батемберг и принц Ройс. Но Ал. Батемберг бе действителния кандидат на царя.

Естествено беше, че софийската политика захващаше явно да лавира: с всички държави, ако е възможно, в добро отношение беше вече новия курс. А това още по малко можеше да намери одобрение у руските дипломати, при естественото съперничество на великите сили заинтересувани от балканските работи. От това лавиране на българската външна политика се подновиха образуваните още в 1882 година, в времето на княз Батемберг, две крайни течения в страната — русофилски и националистически лагер: *ту светеше ярко източната зора на българския политически хоризонт, ту залязваше!* Така се уреждаха и правителствата в княжеството. По тоя начин България вървеше към крайната цел — обединението на сънародниците си — уповавайки се главно на своите сили. Двадесет и пет годишното мирно развитие и заякване обнадеждваше свободния народ за пълна сполука. Ето защо решението на всеко едно българско правителство за действаща мерка към осъществаване на Сан-Стефанската или Берлинската програма намираше пълна всенародна подкрепа и общо съчувствие. Голема част от македонската и тракийската младеж, живуща в Турция или изселена от нея в България, се организираше самостойно за борба против политическия притеснител на народа и решително, кога планомерно, кога съвсем без всекакъв план, но винаги патриотична, раздухваше огъня за революция против целата отоманска империя и геройски даваше живота си с мисълта, че изпълнява един свещен, един патриотичен дълг към отечеството. Това похвално и безпримерно самопожертвуване на българската младеж възбуждаше и ожесточаваше владетелите на Македония и Тракия против българското население, което морално и материално все повече търпеше и страдаше. Тези действия на младежта повдигаха кредита на българските съперници, враждебните чужди народности, пред турците, които бесно и жестоко преследваха и наказваха и най-малко заподозрените в бунтовничество българи, тогаз когато гърци и сърби тъй също замисляваха не само за сваляне на турското иго, но и за духовното и политическо покорение и завладеване на българския народ в македонските санджаци; дори и азиатски, чисто турски вилаети, где то не живееха никакви българи беха идеала на гърците. Положението на македонските и тракийски българи не се подобри по дипломатически и миролюбив начин, нито по силата на 23-й член на Берлинския договор, нито от Австро-Руската сделка в 1903 г. в Мюрцщег. Административните реформи и надзора на Великите сили, без участието на Германия, се посрещнаха от македонските българи с недоверие. За подиграка те бидоха наречени *ладарски реформи*, от които, обаче, ако не друго, то поне главните европейски правителства се запознаха на мястото с македонското население, а особено с мнозинството на това население, което безспорно бе българско. Но имаше ли българското население полза от това? Тая международна контрола над турското управление и над турските финансии в Македония се продължи до избухването на младотурската военна революция (на 10 юли 1908 г.), люлката на която беше гр. Солун — Македония.

---

[1] Реч на Бисмарка в Райхстага на 11 януари 1887 година.

Юлската турска революция, предвождана от двама млади офицери Енвер бей и Ниази бей, се посрещна най симпатично и искрено и от българското население, което се надеваше, че чрез провъзгласяване на турската конституция ще получи правдини в новата парламентарна турска държава. Пък и мнозина от македонските водачи-революционери и четнишки войводи имаха стари връзки и познанства с младотурските водители. Българските чети излезоха от горите и скритите си места и слезоха в Солун и други македонски и тракийски центрове. Даже през април 1909 год., когато военните в Цариград възстанаха против младотурското правителство за да повърнат стария режим на султан Хамида, когато комитетът на младотурците с 30,000 души маршируваше към Цариград и в няколко дни победи старотурците и свали от престола султан Хамида, цел български отряд от Македония взема участие в тая война, съвместно с младотурската войска. Ала надеждите на българите в Турция не се сбъднаха. И младотурският режим, не след дълго време, се указа мащински към българското население, какъвто беше и свалениятъ старо-турски към него. Възприетата и прогласена от младо-турците политика беше националистическа, в полза на отоманците — в същност обаче само в полза на турците. При тоя ред на нещата не се очакваше друго, освен възстановяване на старата практика. Така и стана. Българските революционери, с малки изключения, се пръснаха по своите райони и влезоха изново в своята предишна роля — четничеството пак възкръсна. Външната македонска организация, която беше спрела работата си вследствие на „хуриета", поде с нови сили и при нови обстоятелства задачата си, задача доста трудна и сложна, сега по-вече от всеки друг път, поради пречките и съперничеството на сръбските и гръцки организации в Турция и в респективните съседни кралства. Правителствата на съседите ни се намираха в по-добри дипломатически отношения с Цариград, отколкото правителството на България, ако и некои кръгове в България искрено да се стараеха да завържат с новия турски режим добри съседски отношения. За тази цел се основа в София и комитет за българо-турско сближение. Забележително беше, че това сближение се ръководеше от бившия министр Григор Начович, идеята на когото беше да се привлекат в комитета лица представляващи всички политически партийни организации и учени общества в страната, та да има една обща платформа за в бъдаще. Тая идея намираше отзив в средата на младотурските политици, които обаче не искаха да смесват интересите на България с ония на българите живущи в турската държава. В турския парламент беха допуснати едва три-четири българи, представители на Македония и Тракия, за да защищават българските интереси. Комбинирането, грубо и произволно, на изборните колегии, за разкъсване компактното българско население, означаваше и показваше пред външния свет едно българско незначително малцинство, което позволяваше да се мисли и твърди, че в младата парламентарна Турция между християнските народи в Тракия и Македония, сръбският и гръцкият елементи високо надминават българския. Тая младотурска хитрост и лукавщина подриваше из основа предприятието на софийските пратеници за турско-българско сближение. А че такова неискрено отношение не беше никак в интереса на двете съседни държави е лесно понятно. Едно истинско сближение между млада Турция и България не би ли побъркало тайните планове на некои от правителствата на великите сили, които имаха око на Цариград, на морските проливи, на европейските турски земи и на ония в Азия и Африка? Вероятно, да. Първата патриотическа задача, следователно, на новото турско парламентарно управление беше да привлече разните народности в империята, да ги сдуши за общата кауза, а не да ги отлъчва от себе си, както направи с българите, като ги принуди да се съюзят с враждебни на България държави.

Младотурците отказаха да се занимаят сериозно с разрешението на българския въпрос в Тракия и Македония, който беше вече доста назрел. А това беше тяхната фатална грешка. Делата на младотурците не отговаряха на техната парола „обединение и напреджк“ Те се лжскаяха да вербат, че веднаж прогласена и вжзкржснала Митхад Пашовата конституция от 1876 год.—от времето на султан Хамида, с която се признаваха и даваха равни правдини на всички граждани, без разлика на вера и народност, сж направили и постигнали вече всичко. Наистина деспотизмжт на червения султан беше отстранен. На пжрво време в империята гражданството беше доволно от извжршения преврат и вжзрадвано от вжвеждане на сжвременни европейски наредби, но това вжзхищение у народите лесно и скоро минава. Временна и наблюдателна беше и политиката на държавите в Европа — политика впрочем доста благоволителна за младотурския режим. Делата на новото управление в Турция, обаче, донесоха разочарование най-напред в македонското бжлгарско население — както видехме, а след него и в европейската дипломация, която се повжрна в старото свое положение спремо турския изток. За Русия и Велико-Британия Ревалската програма не беше загубила от своята сила и значение. Новите цариградски управници се убедиха в найскоро време в тая печална истина.

ГЛАВА ВТОРА

Борба за обединението на бжлгарите. Царство Бжлгария.

Балканжт е местото на изненадите за европейската дипломация, казват водителите на тая дипломация. В сжщност, обаче, тая изненада на света, за която обвиняват размирните балкански народи иде по-вече от страна на техните обвинители. Положението на Турция, на тжй наречената болна и находяща се в агония турска империя, по-вече обнадеждваше големите европейски сили, преимуществено сжседните на „болнавия“ държави, да получат тлжсто и голямо наследство, отколкото малките разнородни и разноверни, сжперничествуващи помежду си балкански народи. Последните очакваха да вземат своя нищожен пай от турското-султанско наследство, утешаващи се с хитро скроената от дипломацията на силните сжнаследници формула: „Балканжт за бжлканските народи“.

Вжзстанията на християнските турски поданици, каквито беха на 1875 г. в Босна и Херцоговина, в северна Бжлгария (Ново-село, Батошево, Кржвеник), в Тракия (Стара-Загора, Копривщица, Батак, Панагюрище) следната година, даваха, то се се знае, причина и основание на дипломатите на великите сили, отделно и общо, да обсждат положението на балканския исток; но предвид на разнородните интереси и сжперничества на тия сили, досежно плячката на която разчитаха да получат от турската империя в Европа, Азия и Африка, те не можаха да вземат окончателно решение, което да задоволи всичките, нито пжк можаха да изпжлнят единодушно каквото и да било свое решение в полза на нещастните християнски народи на балканите. Това несжгласие на дипломатите на великите сили даваше душа на турския абсолютизм и закрепваше разпадането на Турция. Това несжгласие поправо само отлагаше за неопределено време поделбата на Турция. На това несжгласие се джлжи неосжществяването постановленията на посланическата в Цариград конференция на 1876 г., и изолирането, с задна цел, на войната обявена на следнята година от Русия на турците. Колко

Ромжния, Пирот и Ниш на Сжрбия, а Македония — остана на Турция.

На Сжрбия, Ромжния и Черна-Гора се призна окончателно независимоста, с поправки на границите им за сметка на Бжлгария.

В Берлин не забравиха Босна и Херцеговина, окупирането и управлението на които се повери на Австро-Унгария, като се отдели управлението на санджака Нови-Пазар от стария вилаят Босна. Този санджак си остана на турците, но като се предоставяше на Австро-Унгария да джржи в него свои гарнизони за един срок уговорен само в един протокол с Турция. Босна и Херцеговина беха отстжпени от Русия на Австро-Унгария преди руско-турската война. На 2 януари 1877 г. Русия сключи таен договор с Австро-Унгария, по който Босна и Херцеговина се даваха вжв владение на Австро-Унгария. А на 6 март 1877 г. Петербургския кабинет заяви, че Сжрбия, Албания и западна Македония с Солун оставят в сферата на австро-унгарското влияние, под австро-унгарски протекторат, срещу нейния неутралитет (стр. 25, H. Friedjùng). По тази цена Русия си беше осигурила неутралитета на Австро-Унгария. Това руско заджлжение спрямо Австро-Унгария беше игнорирано от царските пжлномощници в Сан-Стефано. Ала на Берлинския конгрес кредитжт на Австро-Унгария беше твжрде голем. Конгресжт намери, че единственна *Австро-Унгария*, е джржавата която е в сжстояние да вжведе ред и спокойствие в турския вилаят Босна. С това се утвжрди уговореното споразумение преди руско-турската война между Русия и Австро-Унгария. Страхжт на италиянският министр-председател Криспи, че Австро-Унгария ще получи голямо териториално увеличение беше причината да се остави тоя турски вилаят само за завземане и управление от Австро-Унгария, а не да се анексира от нея. За Италия само една област като Албания не беше достатжчна. Тя искаше да се поправят алпийските ѝ граници и една сигурна източна граница. Сключеният през това време между Англия и Турция отбранителен и нападателен сжюз запази наистина на турската империя азиятските ѝ владения, но той гарантира на Англия Египет и остров Кипр. Франция се задоволи като се остави свободна разпоредителка в Тунис, което вжзбуди италиянския народ против нея. Тжй или инак, Турция беше вечният платец. Постепенно тя вжрвеше кжм разлагане и кжм пропадане. Международното положение не беше още заздравено, макар че на Берлинския конгрес то се представляваше консолидирано. След конгреса новата програма на великите сили се сжстоеше в коалиране на еднородните джржави за защита на взаимните им интереси. Германия сполучи да сключи и с Русия през 1884 г. тайно сжглашение за взаимен неутралитет — ако една от тех бжде нападната от некоя трета джржава. Това сжглашение не се поднови на 1890 г., когато му истичаше срокжт, от генерал Каприви, заместника на Бисмарка[1]). Против една евентуална коалиция на Русия с Франция естествено, се налагаше образуването на сжюз между Германия и Австро-Унгария. Кжм тоя сжюз на централните джржави, с отбранителна цел, се присжедини в последствие и Италия. Тжй се образува тройния сжюз. Задачата и главната цел на Бисмарка се сжстоеше в изолирането на Франция. По тая причина германското правителство ценеше приятелството на империята с Русия. Голема вещина се изискваше вжв воденето политиката от страна на Вжншното Министерство в Берлин при нескритата вражда между Австро-Унгария и Италия от една страна и между Русия и Австро-Унгария от друга. „Моята идеялна цел, след като постигнахме обединението си, е била всекога“, казва княз Бисмарк в своите мемоари (Gedanken und Erinnerungen, 295 стр. т. II.) „да придобием доверието не само на малките европейски джржави, но и на големите сили, че немската политика, след като добре поправи Jnujuria temporum — раздроблението на нацията — иска да бжде миролюбива и справедлива“. Тая „идеялна цел“ на канцлера надали беше достатжчна да запази нужното равновесие между джржавите на Европа. Затова той тжрсеше и уреждаше сжглашения и договори с другите джржави. Тая цел, спасителна за германската империя, би требвало да бжде най-сжщественната точка от програмата на всички немски политици след падането и след смжрта на пжрвия германски канцлер. За запазването на тая политика не беше достатжчен само устремжт кжм военно и морско напредване и усилване, достигнали до завидна висота в Германия — но и паралелно с него требваше да става подготвянето на добри, достойни и надежни ученици на великия немски джржавник, които да запазят всецело добитите приятелски отношения с иностранните джржави, необходими условия за запазване германската империя. Реалната политика и тежненията на народите в разни, далечни и близки времена дават доказателства на почти нищожни ползи от историческите традиции и родствените врjзки на джржавните глави; политиката на правителствата подкрепяни от общественното мнение почти всекога е повеска, отколкото желанията на династиите. Това най-нагледно се рисува от всесветската война, в която народите, на които коронованите глави до последния час се намираха в най-добри, в несжмнено приятелски и братски отношения, се биха най-жестоко един против други.

---

[1]) Виж. Deutsche Allgemeine Zeitung September 1919 — „Rückversicherungsvertrag“ (договор за преосигуровка).

Светѫт не без интерес ще чете писмата на германския император Вилхелм II до неговия любим родственик и приятел, руския император Николай II, с които писма той през цело десятолетие непрекѫснато се старае да запази приятелство между Германия и Русия — в полза на мира ¹). Не без интерес биха били тѫй сѫщо писмата и отговорите на руския цар до германския император — неизлезли още от архивата на последния. Тия писма би установили противоречията вѫв водената през тоя период политика на царските министри и посланици. Особено в периода на кореспонденциите между императорите на двете големи сѫседни дѫржави, руската политика е била погѫлната всецело в планове и кроежи с Франция, а в впоследствие и с Англия, против централните европейски дѫржави, с два различни обиекта — Русия против Австро-Унгария, респективно против Турция. А Франция, увлечена фанатически в своя *реванш* — против Германия. Доста сериозни усилия сѫ правени от страна на германското правителство за споразумение с Англия, която с известната своя encerclement политика се е показвала понекога наклонна да се сѫюзява с Германия, без да напуща обаче, почвата, наклоняща кѫм Франция и Русия. Но и при тия коалиции, все пак дѫржавите не си доверяваха, те се надзираваха взаимно.

Австро-Унгарският министѫр на вѫншните работи, граф фон Ерентал, заяви 1908 год. януари, пред делегациите: „Австро-Унгария е решена да построи един железен пѫт в санджака Нови Пазар, с който да се продѫлжи сѫществуващата вече железница на Босна от Увач до Митровица“. След попѫлването на тая празнина би се постигнало право железопѫтно сѫединение от Виена през Грац—Загреб—Сараево—Митровица и Скопие за Солун. Ерентал се основаваше вѫрху постановленията на чл. 25 от Берлинския договор (1878), според който за да се осигури поддѫржането на новия политически порядѫк, както и свободата и безпечноста на пѫтищата за сѫобщение, предоставяше се на Австро-Унгария правото да дѫржи гарнизони и да има военни и тѫрговски пѫтища по цялото пространство на тая част от стария вилаят Босна. За тая цел австро-унгарското и турското правителства трябваше да се споразумеят вѫрху подробностите. Не беше следователно австро-унгарското правителство длѫжно предварително да иска сѫгласието на другите сили, а само да сѫобщи решението си, след което да получи формалното сѫгласие на султана. Турция даде сѫгласието си за това.

Обявянето на тоя план падна като бомба в балканската и ориенталска политика на всички онези сили, които се групираха против централните дѫржави в световната война. Техната политика искаше вече да отстрани Австрия и Германия от Балкана. А планѫт на Ерентал за построяването на железопѫтни линии целеше противното, именно стопанското свѫрзване на Австро-Унгария, респективно Германската империя с Солун. Както сѫр Едуард Грей, тѫй и руското правителство обясняваха гневно, че планѫт на Ерентал нарушавал руско-австрийската Мюрщегска конвенция, а сѫщо и австрийската „международна организация“ ¹), понеже Австро-Унгария се стреми с постройката на железниците да има в Турция особено икономическо положение за което даже е встѫпила в отделни преговори с султана²). Австрийското решение принуди силите, под рѫководството на Велико-Британия, да преговарят вѫрху един друг противоположен проект за постройка на железница, която да свѫрзва Дунава с една точка на Адриатическото море, който проект обаче дори до 1911 г. не биде окончателно завѫршен. Тоя проект вѫзбуди негодувание в Австро-Унгария, но в сѫщност посочи нагледно бѫдѫщето положение, ако политиката на Дунавската Монархия би предприела нещо отделно и по реално досежно балканите, макар и да би имала право за това. Ако и сѫюзница на Австро-Унгария, Италия се свѫрзваше с противниците на Австро-Унгария, които всекога зад последната намираха Германия. Германия и чрез своя канцлер в Райхстага заяви, че удобрява решението на австро-унгарското правителство за постройката на железопѫтната линия в Босна по икономически сѫображения и от лоялност кѫм сѫюзницата си — Дунавската монархия. Следната година — 1909 г. 12 октомври — между руския император и италиянския крал се сключи договор в Раконичи (Racconigi), третия член на който гласи: „Италия и Русия се обвѫрзват и задѫлжават да защищават своите интереси, именно Италия да действува в полза на Русия за проливите (в Турция), а Русия за италиянските интереси в Триполис и Киренайка (Cyrenaika)³).

По тоя договор между руското и италиянско правителства, руският посланик в Париж пише на 13 и 25 септември 1909 г. до руския цар между другото и следното: *„Трябва вече да престанем да се грижим само за мира и реда на балканския полуостров, но да се стараем да извлечем полза и за руските интереси.* Италия на всеки случай нека знае, че ако тя спечели Триполис, ще бѫде обвѫрзана спрямо Русия относително морските проливи, сѫгласно договора ни“ ³).

А известно е, че една година после сключване на руско-италиянския договор, се обяви войната от Италия на Турция за Триполис.

---

[1] Briefe Wilhelms II an den Zaren (1894--1914), von Professor D-r Walther Qoetz, Berlin 1920.

[1] Ausgestaltung.

[2] Стр. 349 и 350, Orientpolitik und Bosnische Krisis, Deutschlands Auswärtige Politik von Craf Ernst zu Reventlow.

[3] Руска тайна архива, печатана от болшевиките.

И тъй съветниците на руския цар не държат вече за мира и реда на балканския полуостров — вижда се от кого идат балканските изненади. Руските държавници се стараят да подготвят своя господар за решителна намеса, към борба против съперниците на Русия в балканския полуостров. Тъкмо в полза на царските руски посланици работят събитията в Австро-Унгария и на балканите.

На 3 октомври 1908 г. император Франц Иосиф пише на своя министр на външните работи граф фон Ерентал: *„Проникнат от непоколебимото убеждение, че високата културна и политическа задача, за която австроунгарската монархия окупира и взе в управление Босна и Херцеговина и че постигнатите с тежки жертви резултати биха могли да станат сигурно трайни само чрез даване необходимо нужните конституционни организации, за които требва да се създадат ясни, недвусмислени правови положения и в двете области, то аз разпространявам правата на моя суверенитет в Босна и Херцеговина и полагам в сила същевременно действуващите за моя дом наследствени постановления и за тия земи. В изявление на миролюбивите си желания, които ме въодушевляват, нареждам същевременно да се оттеглят моите войски от Ново-Пазарския санджак“*.

С това писмо, след един период от тридесет години, се тури край на създаденото по чл. 25 от Берлинския договор положение. Вместо окупационна територия, Босна и Херцеговина се присъединиха към Австро-Унгария, т. е. с императорското писмо се прогласява анексията на Босна и Херцеговина към двойната монархия, като за в бъдеще тия две области се освобождават от суверенитета на султана.

Нема съмнение, че при съществуващото международно положение, за което говорихме на кратко по-горе, тоя политически акт на Австро-Унгария въобще, наново и по-остро, отколкото при нейното решение за Босненската железопътна линия, възбуди съперническата група на държавите до такава степен, щото привържениците на стария ред за запазване общия мир, най-големите оптимисти, беха разколебани и отчаяни, че ще може тоя път да бъде избегната общата война. И сега душата на враждебното движение против политиката на граф фон Ерентал беше британската столица Лондон. В Лондон и в Петроград протестираха против едностранното и произволно нарушение на Берлинския договор от страна на Дунавската монархия. Протестираха и сърбите. А правителството на младо-турците не само че протестира против присъединението на Босна и Херцеговина, но и организира общ бойкот на австрийските стоки в Турция, при всичко, че в Цариград едва ли разчитаха да се възвърне нявга на отоманската империя старият вилаят Босна. Новият режим в тая държава, който между другите съображения послужи на Австро-Унгария за прогласяване анексията на Босна и Херцеговина, в същност ще е останал твърде радостно изненадан, загдето освен че получаваше обратно за Турция Ново-Пазарския санджак, но му се даваше още и едно възнаграждение в размер на 50 милиона крони, чрез което тоя режим принесе на турската празна хазна един откуп срещу Босна и Херцеговина, откъсната от империята по време на стария турски режим и забравена от турците. А това за младотурците беше твърде голем актив. Примиряването и задоволяването на бившата суверенна власт на стария вилаят Босна, до сега под управлението на Дунавската монархия, малко значеше за европейските сили, които не можеха тъй скоро и тъй лесно да простят на Австро-Унгария нейния толкоз смел политически акт, чрез който се разбъркваше в основите плана им за бъдеще. Още повече като се има пред вид техната военна неподготвеност, както и факта, че в случай на война, Австро-Унгария не ще бъде изоставена от лоялната си съюзница Германия, макар тая последната да не е била предизвестена от Виена, както се твърди и уверява, за извършването на Босна-Херцеговинския от толкоз големо значение политико-държавен акт. Като как е гледано в Берлин на възникналия спор между подписавшите Берлинския договор сили и Австро-Унгария, се рисува доста ясно от съдържанието на писмо № LX, от 8 януари 1909 г. на германския император Вилхелм II до руския цар Николай II, от което писмо извличаме следното:

„Казваш с право, че старата 1908 год. е била богата с приключения. Анексията на Босна и Херцеговина беше действително една изненада за всекиго, особено пък за нас, понеже за нея бехме уведомени даже още по-късно от тебе. Считам за своя обязаност да ти обърна вниманието върху обвинението против Германия, че тя била накарала Австрия към такава една постъпка. Това твърдение е абсурд и съвсем неверно, както онова що се отнася до санджакската железопътна линия. Радва ме, както виждам от твоето писмо, че в Русия почнало да се разяснява това. Факт е, че Австрия, без по-напред да ни пита, е прибегнала до тая постъпка“ . . .

„Не, драги Ники, нито твоето съгласие с Англия досежно средна Азия, нито срещата ви в Ревал, предизвикват в Германия некакво безпокойство или разочарование. Причината е съвсем друга. Всеизвестен факт е, че през двете последни години руската политика постепенно, все повече и повече, се отдалечава от нас, в друга посока, към ‘по-тесна комбинация на силите, които спрямо нас се намират в враждебно намерение“[1]) . . .

Към избухналата буря по повод анексията на Босна и Херцеговина дойде и обявяването на българската независимост.

---

[1]) Briefe Wilhelm II an den Zaren (1894—1914), стр. 246 и след.

Бжлгарският джржавен глава, подкрепен от своето правителство, издаде на 6 окт. 1908 г. следния манифест кжм бжлгарския народ:

„По волята на незабвенния Цар-Освободител, великият братски руски народ, подпомогнат от добрите ни сжседи, поданиците на Негово Величество Ромжнския крал и от юначните бжлгари, на 19 февруари 1878 г. сломи робските вериги, що през векове обковаваха Бжлгария, некогаж тжй велика и славна.

От тогава и до днес, цели тридесет години, бжлгарският народ непоколебим и верен кжм памета на народните дейци за своята свобода и вждушевляван от техните завети, неуморно работи за уреждането на хубавата си земя и сждаде от нея под мое ржководство и онова на о,Бозе почившия княз Александр, джржава достойна да бжде равноправен член в семейството на цивилизованите народи.

Винаги миролюбив, моят народ днес купнее за своя културен и икономически напреджк; в това направление нищо не бива да спжва Бжлгария, нищо не требва да пречи на преуспеването ѝ. Такова е желанието на народа ми, такава е неговата воля — да бжде според както той иска.

Бжлгарският народ и Джржавният му глава немогат освен еднакво да мислят и едно да желаят.

Фактически независима, джржавата ми се спжва в своя нормален и спокоен развой от едни узи, с формалното разкжсване на които се отстрани и настаналото охлаждение между Бжлгария и Турция.

Аз и народжт ми искренно се радваме на политическото вжзраждане на Турция; тя и Бжлгария, свободни и независими една от друга, ще имат всички условия да сждадат и уякчат приятелските си вржзки и да се предадат на мирно вжтрешно развитие.

Вждушевен от това свято дело и за да отговоря на джржавните нужди и народното желание, с благословението на Всевишния, провжзгласявам сжединената на 6 септември 1885 год. Бжлгария за независимо Бжлгарско Царство и заедно с народа си джлбоко верваме, че този ни акт ще намери одобрението на Великите Сили и сжчувствието на целия просветен свет".

Да, но това нарушение на Берлинския договор, при вжзбуденото международно положение, тоя акт на бжлгарското правителство, се счете действително от заинтересуваните в балканската политика джржави, като резултат на едно предварително уговаряне между Австро-Унгария и Бжлгария. Чрез тоя политически акт на бжлгарския джржавен глава

източната политика влезе в друга, нова фаза. Ще ли се прости на Бжлгария тая джрзост? — ще видим. По силата на обстоятелствата, бившия сузерен на княжество Бжлгария султан Абдул Хамид, една неделя преди да бжде детрониран и отведен в заточение в Солун, (19 април 1909 година) призна независимостта на бжлгарската джржава.

ГЛАВА ТРЕТА.

Балкански съюз.

Неприготвената за война, враждебна на Австро-Унгария група, се задоволи, щото въпроса по анексията на Босна-Херцеговина, имеющ международно значение, да се придаде на посланическата конференция в Лондон. Усилията на Сърбия, която настояваше да се даде автономия на Босна-Херцеговина, или да ѝ се дадат компензации, което ако не получи щяла да прибегне към оръжие, нито в Петроград, нито в Лондон сполучиха; сръбското искане не се удовлетвори. Войната следователно се отложи, тъй като немаше перспектива, щото тя да остане уединена и ограничена само между Австро-Унгария и Сърбия. Требваше да се пристъпи към необходимото по-сериозно подготвяне и към очакване сгодния момент за една голема, за една световна война.

Към прибавката на Босна-Херцеговинския въпрос — обявяването на българската независимост, враждебната на Австро-Унгария група от европейските държави усвои съвсем друга програма, именно да се действува осторожно, предпазливо и дипломатически само; новата независима българска държава да не се дразни и да не се принуждава да влезе в съюз с Австро-Унгария. От всекъде се даваха съвети на сръбските дипломатически представители и на правителството в Белград да държи приятелско поведение към българското правителство и ако е възможно по-скоро да влезе в съюз с България.

В една телеграма на сръбския министр Милованович, изпратена на 29 септември 1908 г. из Берлин до министерството на външните работи в Белград, между другото се казва: „*Русия и Англия се стараят да отделят България от Австро-Унгария и българите вече започват да се убеждават, че за тех това е по-сигурно. Австро-Унгария заисква, макар и да твърди противното, да поддържа солидарност с България. Нашето, до сега резервирано, но коректно поведение спрямо България и неосложняването на българския въпрос с босненския е необходимо да се продължава*"[1]).

---

[1]) Стр. 163, Kriegsursachen, Dr Boghitschewitsch
стр. 110, Deutsches Weissbuch, 1919. Anlage 5.

А в един разговор по положението на сръбския агент Груич с Изволски, съобщен от Лондон на 13 октомври 1908 г. в Белград, се казва: „*По отношение на България, каза Изволски, тя повече загуби, отколкото спечели, понеже България изгуби симпатиите и помоща на Русия, което ще почувствува в бъдещето, в своя вреда. Зная, каза Изволски, у вас се верваше, че ние сме наклонни към българите и че особенно им благоприятствуваме. Признавам, че едно време беше така, и това се обясняваше, защото България беше наше творение и защото вследствие на това ние бехме задължени да и помагаме в нейното развитие. Със своята постъпка сега, обаче, България ни освободи от това задължение и тя ще има случай да почувствува последствия на от това наше променено държане*"[1]).

Много люта е сърдьнята и заканата на руските дипломати спрямо България, за гдето е обявила своята независимост. Ето какво приказва руският министр Изволски на сръбския представител Веснич, което той долага на своето министерство в Белград, на 5 октомври 1908 г.: „*требва да се споразумеете с България, в което ви даваме действителна подръжка. Ние не желаем вече голема България. Такава идея у нас сега се счита за заблуда. България ще има случай да почувствува последствията за гдето не е държала сметка за нашите желания*[2]). *Не разбирам вашето възбуждане. Фактически вие нищо не губите, напротив вие печелите нашата подкрепа*".

От кратките извлечения които съобщавам до тук, става много ясно, че отношенията на Русия с България след обявяването на българската независимост сѫ много повече обтегнати, отколкото сѫ били по време на съединението на источна Румелия с княжеството при българския княз Александр Батемберг и дори до смърта на руския император Александр III — 1894 г., във времето на княз Фердинанд. България е съвършено изоставена от Русия. Това се заявява при всеки случай от руските дипломати на Сърбия, която съветват да държи за *добрите съседски* отношения с България, до когато ѝ заповедат от Петроград да приключи сметките си с непослушните българи. „*Царът исказа големите си симпатии за Сърбия*", телеграфира министр Н. Пашич, изпратен в Петроград с извънредна мисия, на 12 ноември 1908 г. до министерството на Външните работи в Белград, „*той съветва да сме спокойни, защото нашето дело, е справедливо, но нашата подготовка е слаба.*

---

[1]) Стр. 157, Kriegsursachen, Dr Boghitschewitsch.
стр. 106, Deutsches Weissbuch, 1919. Anlage 4.

[2]) Стр. 153, Kriegsursachen, Dr Boghitschewitsch.
стр. 101, Deutsches Weissbuch, 1919. Anlage 1.

Само чрез една война ще бжде решен Босна-Херцеговинският вжпрос; според мнението на царя Австро-Унгария не ще се сжгласи нито за автономия, нито за териториялна компензация, както иска Сжрбия; Русия нема да признае анексията. Той удобрява едно споразумение с Турция и е недоволен за това, че Бжлгария се е отлжчила от славянството, ала той верва, че тя пак ще се вжзвжрне. . ."1).

Требва да се признае, че сржбското правителство е сторило всичко зависяще от него пред правителствата на силите за запазване и защита на своите интереси. А най-важното е, че то не само в Петроград, но и в по-вече от столиците на Великите сили, е намирало симпатичен отзив. Даже в Берлин Миловановић не е намерил особено враждебна атмосфера. „*Сжщия отговор и сжщите впечатления е получил сржбският министр вжв Вилхелмщрасе каквито и от Министра на руската империя Изводски*", казва Сазонов; „*Германия предоставя всецело на Австро-Унгария решението на конфликта за Босна-Херцеговина, без да иска да ѝ влияе сжс своите сжвети*". А според настроението в Русия и на запад, телеграфира сжщият в Белград, Босна е по-малко загубена за Сжрбия, даже и ако бжде призната анексията. В Лондон както Хардинг, тжй и Грей се изказали най-симпатично за сржбското дело. Сжщият телеграфира2), на 1 април 1909 г. от Белград на сржбският управляющ в Лондон Д-р Груич, да сжобщи на английското министерство, че е необходимо щото Русия, Англия и Франция да сжветват в София, и то по вжзможност най-убедително, щото при евентуалност, която би настжпила, *Бжлгария да действува сжгласно и солидарно с Сжрбия.* Ние сме загрижени твжрде много какво поведение ще джржи Австро-Унгария, ако би се заплело положението и би настжпила нуждата да защитим *нашите сржбски интереси*. Една сржбско-бжлгарска общност е пжрва и необходима гаранция за да бждем запазени от некоя изненада от кжм Австро-Унгария. Че Бжлгария и Сжрбия требва да се споразумеят се одобрява и сжветва от Грей, отговаря на своя министр на 3 април 1909 г. сржбският агент Д-р Груич; това е необходимо, ала Сжрбия требва да се споразумее с Бжлгария на право, без никаква вжншна намеса, защото иначе би се предизвикала Австро-Унгария, при всичко че Англия ще поджржа решително руската политика 3).

Между Сжрбия и Бжлгария все още не е постигнато никакво формално сжглашение. Заради това с особен интерес

---

1) Стр. 150, Kriegsursachen. Dr Boghitschewitsch.
стр. 112, Deutcshes Weissbuch — 1919, Anlage 7.
2) Стр 115 Deutsches Weissbuch, Anlage 11.
3) Стр. 117 Deutseches Weissbuch, Anlage 12.

сжрбите наблюдават действията и поведението̀ на бжлгарското правителство. А едно *искренно* сжглашение между тия две балкански сжседни джржави би било вжзможно само при друг кабинет в Бжлгария, а не при кабинета А. Малинов, който поради прогласяването на бжлгарската независимост, се считаше от руските дипломати, право или не, за по-вече астрофилски, отколкото русофилски.

На 23 ноември 1911 г. сржбският представител в Петроград Попович сжобщева до министра на вжншите работи Милованович между другото следното: . . . „*за пребиваването на цар Фардинанд вжв Виена чух положително, че то е станало по поканата на Австро-Унгария. Това ми каза г. Сазонов и още едно друго доверено политическо лице. Г-н Сазонов узнал, че граф Ерентас желае да привлече царя, особено затова, защото в последно време се забалезвало известно сближение между Сжрбия и Бжлгария. А за да не се вжзбужда вниманието вжрху това, той се постарал да постигне своята цел по косвен пжт, именно да сближи Бжлгария с Ромжния, приятелката на Германия и Австро-Унгария. До колко граф Ерентал е успел в това и какви сжществени последствия е имало посещението на цар Фердинанд*, г. Сазонов не можа да ми каже. Ала аз забелезах, че самият факт за *поканата на царя вжв Виена не се нрави Сазонову, а особено като се знае царевата наклонност и опортюнистическа политика. Г-н Сазонов облега своите надежди на славянската сантименталност на Бжлгарския народ. Но нали всеки славянски народ, освен общите интереси, има още свои собственни интереси, които не винаги сж в сжгласие с общите и които при случайна подржжка могат да бждат и от неславянски страна изискани? Това не доказа ли го Бжлгария преди три години?*" 1) Очевидно, че тая вжпросителна на сржбския в Петроград представител се отнася до независимостта на Бжлгария и до анексията на Босна и Херцоговина, два политически акта на две отделни джржави, за които не само, че се подозира, но даже се верва, че сж станали по предварително споразумение между Австро-Унгария и Бжлгария за сжщевременно действие и изпжлнение 2).

---

1) стр. 166, Kriegsursachen, Dr Boghitscsehewitsch. стр. 123 Deutsches Weissbuch, 1919, Anlage 16.

2) Една телеграма № 136 от 29 януарий 1913 г. на Сазонов до руския посланик в Лондон и Париж (повер.) гласи: като се установи сжществуването на една военна конвенция между Австрия и Ромжния, Русия и Бжлгария сключиха на 1902 г. един договор, по силата на който Бжлгария се задлжжава да ни помага в случай на война с една джржава от тройния сжюз, срещу задлжжения от наша страна да гарантираме на Бжлгария териториялната целост. Тоя договор ползуваше до сега изключително нас, защото чрез него Бжлгария беше обвжрзана. От нас по-вече нищо не се искаше, освен онова, което ние по политически и стопански основания не можехме да откажем дори и да немаше никакжв договор. Ала днес *пред вид заплашителното поведение на Ромжния*, на-

На 1902 през декември между императорското руско правителство и Бжлгария е била сключена следующата военна конвенция:

„Чл. 1. В случай на едно вжоржжено стжлкновение на Русия с Германия, Австро-Унгария и Ромжния, или с Австро-Унгария и Ромжния, както вжв случай на едно вжоржжено сблжскване на Русия с Турция — независимо от това кой би взел инициативата за тези стжлкновения — Бжлгария се заджлжава, по искането на руското правителство, да мобилизира веднага всичките си военни сили, да започне веднага воени действия според от по рано изработени планове, и да не ги прекжсва преди напжлното постигане на предвидените чрез долу отбялезаните планове цели; вжв всеки случай не по-рано преди руското правителство да е е дало сжгласието си за това.

Чл. 2. Ако Австро-Унгария, в сжюз с некоя друга сила, би нападнала Бжлгария, без да е предизвикана от нея, Русия се заджлжава да окаже на Бжлгария активна военна помощ.

Чл. 3. Ако Турция би отворила военни действия срещу Бжлгария, без да е предизвикана от нея, Русия се заджлжава да мобилизира нужното число войска в кавказкия военен участжк, за да бжде улеснено, по всекекжв начин, положението на бжлгарските войски на европейския военен театжр. Русия, като си задржжа свободата за по нататжшни действия, се заджлжава вжв всеки случай да окаже активна вжоржжена помощ на Бжлгария, ако при една война на Бжлгария с Турция, срещу Бжлгария се обжрне още некоя сила, която сжшо не е била предизвикана от Бжлгария.

Чл. 4. В случай на благоприятен изход на вжоржженото стжлкновение с Австро-Унгария и Ромжния, или с Германия, Австро-Унгария и Ромжния, Русия се заджлжава да окаже на Бжлгария вжзможната най-голема подржжка за уголемяванието на бжлгарската територия и за придобиванието на населената с бжлгари ивица земя, лежаща между Черното море и десния брег на долния Дунав. Освен това, Русия обещава да поджржа активно, по дипломатически пжт, желанията на Бжлгария досежно най-вжзможната регулация на другите граници на бжлгарското царство. Освен това Бжлгария ще получи право на една част от контрибуцията, която част ще отговаря на нейното участие вжв военните действия сжс вжоржжени сили и на нейните разходи.

мираме за нуждно да предупредим по приятелски начин в Букурещ чрез нашия тамошен посланик, което вие тжй сжщо поверително можете да обосновете пред министра. Желателно би било, щото кабинетите в Париж и Лондон от своя страна да вждействуват в Букурещ. (Стр. 151 Diplomatische Aktenstücke etc, von B. Siebert).

Чл. 5. В сжображение на това, че осжществяванието на висшите идеали на славянските народи на балканския полуостров, които сж тжй близки на сжрдцето на Русия, е вжзможно само след един сполучлив изход на войната на Русия с Германия и Австро-Унгария, Бжлгария тжржествено се заджлжава, както в този случай, тжй и в случай на влизането на Ромжния или Турция в коалицията на гореказаните сили, да положи най-голями усилия за да отстрани каквито и да било поводи за по нататжшно разширение на конфликта. Колкото се отнася пжк до силите, стоящи в сжюзни или приятелски отношения кжм Русия, бжлгарското правителство ще джржи кжм тях сжответното приятелско поведение.

Чл. 6. В случай на благоприятен изход на вжоржженото стжлкновение с Турция, Русия се заджлжава да окаже вжзможната най-голяма подджржка на желанията на Бжлгария, досежно уголемяванието територията на бжлгарското княжество с земите с преодоляваще бжлгарско население, приблизително в границите определени с сключения на 19 февруари 1878 год. прелиминарен договор между Русия и Турция.

Чл. 7. Ако резултатите на войната, в случайте, които са приведени в членовете 1, 2, 3 на настоящия догово, не отговарят напжлно на поставените цели, Русия се заджлжава да направи най вжзможното за да запази Бжлгария в сегашните ѝ граници и по вжзможност да ограничи една евентуално наложена на Бжлгария контрибуция.

Чл. 8. Непосредствено след подписването на настоящия договор, ще бждат опжлномощени от заинтересованите правителства руския военен министжр и бжлгарския военен министжр или специално за това избрани личности, да определят общите цели на военните сили на двете джржави вжрху граничащите с Бжлгария военни театри, с цел за постигане на един вжзможно най-пжлен и бжрз успех. С време, ако обстоятелствата биха направили това нуждно, тези цели могат да бждат подложени на изменение, обаче само след сжгласието на двете страни. Подробните планове на предстоящите военни приготовления ще бждат, в кржга на общото определена задача, изработени самостоятелно от бжлгарското военно министерство, обаче с безусловно сжблюдение на основното заджлжение, че главната маса на бжлгарските военни сили ще бжде обжрната срещу общия враг. В интереса на работите бжлгарското правителство ще джржи руския военен аташе в Бжлгария винаги в течение на подготвителните работи и предприетите изменения в подробностите.

Чл. 9. След отварянието на войната, бжлгарската армия настжпва напжлно самостоятелно, като се води от по преди уговорените цели, от които може да се отклони само с сжгласието на руския главнокомадующ или пжк в случай на по висша сила. Ако през течението на войната руския главнокомандующ би намерил за нуждно да отстжпи от пжрво поставените цели, то бжлгарската армия се заджлжава да следва отговарящите директиви. Само при напжлно изпжлвание това тжй необходимо за успеха на войната искание, настоящия договор, с всичките негови последствия става заджлжителен за Русия.

Чл. 10. В случай на общи действия на руската и бжлгарската армии, вжрху един и сжщи военен театр, главното командуване се пада на руския главнокомандующ. В всички други случаи, при общи операции на различни войскови части, командуванието се пада на командующия, по-високо стояща войскова единица според ранга, (в следния ред: баталион, полк, бригада, дивизия, корпус, армейска част). При сжединяване на войскови части от един и сжщи ранг, по високостоящия по ранг командир получава командването.

Чл. 11. Кжм щаба на главнокомандующия бжлгарската армия ще бжде специялно причислен един генерал или полковник от руския генерален щаб, като главен военен пжлномощник. Той ще бжде единствената вржска в взаимните отношения между двамата главнокомандующи. Руското правителство си задржа правото сжщо да има и в по малките единици на бжлгарската армия военни пжлномощници, които сж непосредствено подчинени на главния военен пжлномощник; при разрешаването на различните стратегически или други вжпроси, при които взаимните руско бжлгарски интереси могат по некой начин да се срещнат, те имат право на сжвещателен глас. Бжлгарският командир разрешава вжпросите самостоятелно, според своето усмотрение, обаче нема правото да отказва писмена мотивировка, в случай че неговото решение би било в противоречие с мнението на руския военен пжлномощник. В най важни случаи окончателното разрешение на вжпроса се дава по принцип на руския главнокомандующ. Руският главен военен пжлномощник и военните пжлномощници се држжат от респективните щабове в пжлна известност вжрху всички операции, планове и намерения.

Чл. 12. По вжпроса за назначението на главнокомандующ на бжлгарската армия — в случай че царжт на Бжлгария не би желал да заеме сам главното командуване — както и вжпроса за избора на началник щаба на главнокомандующия, бжлгарското правителство се заджлжава да се споразумее от по рано с руското правителство.

Чл. 13. Сжюзните войски се ползуват сжс равни права и всестранна подржжка от страна на руските и бжлгарските военни и цивилни власти, без при това да се прави разлика по отношение на територията, на която действуват войските; това условие се отнася и до настаняването на квартири,

реквизициите от всекакжв вид, санитарната, пощенската и и телеграфна служби и др.; освен това бжлгарското правителство се заджлжава да постави на пжлно разположение на руските военни и морски власти всичките находящи се морски и пристанищни планове.

Чл. 14. Настоящият договор важи за пет години и след това до изтичането на още една година, пресметната от деня на отказването от договора на една от сключващите договора страни.

Чл. 15. Настоящият договор е таен; двете правителства се заджлжават да вземат всички зависящи от тех мерки за запазването му в тайна.

Чл. 16. Ако настоящият договор би изгубил силата си, оригиналните екземпляри требва да бждат унищожени; руският екземпляр в присжтствието на бжлгарският извжнреден пратеник и пжлномощен миеистр в Петербург, а бжлгарският екземпляр в присжтствието на руския извжнреден пратеник и пжлномощен министжр в София или пжк в присжтствието на техните представители. От само себе си се разбира, че двете правителства вземат вжрху си моралното заджлжение да запазят в тайна сждржанието на този договор, даже и след неговото унищожение.

Дадените чрез тая военна руско-бжлгарска конвенция компензации на Бжлгария в Добруджа, респективно в Македония, не биха намерили симпатии в Сжрбия, която окончателно беше спечелена от Русия. Ето защо држжането на казаната конвенция в джлбока тайна се е налагало от руска страна. инжк би рискувало да загуби славянското дело. Не само Русия држжа конвенциите си в джлбока тайна, и не само изгори оригиналите, но без стеснение тя предписва на своя представител в София да ги обявява публично за апокрифни, което се установява сжс следната телеграма: Петроград, 8 юли 1911, до Софийския руски агент: от управляющия Мин. на В. Р. Нератов: „Ако намирате, по местни сжображения за нужно, ние не правиме никакво вжзражение, можете в сжгласие с бжлгарското правителство да обявите чрез вестниците за апокрифни слуховете за сжществуване на военна конвенция от 1902 г.[1]) В случая, справедливо е да признаем голямото изкуство на руската политика, чрез която Бжлгария се свжрза с Русия, като се задржа отстранена от Австро Унгария. И наистина тая конвенция изчезна без да остави никаква следа от себе си. Тя бе сключена от Русия с намерения да не се реализира никога, при всичко че в сжществената си част е по-вече в нейна полза, отколкото в бжлгарска. Ала и при неотменената формално военна конвенция, Русия все още нема пжлна вяра нито в кабинета на Малинов, нито, което е най-важно, в бжлгарския цар.

---

[1]) Стр. 151 3 Kapitel. Bildung des Balkenblokces, Dipl. Aktens Otück von Siebert.

На 1911 г. кабинета на Малинов излезе в оставка, след като беше прокарал в Народното Сжбрание необходимия, сжгласно конституцията, законопроект за свикване бждащето Велико Народно Сжбрание, което да разгледа и гласува поправките и измененията на конституцията на Царство Бжлгария. Цел ред поправки се сжстоеше само в заместване на думите „княз", „княгиня" и „княжество" с други такива „цар", „царица" и „царство". Другите изменения се отнасяха до текста само на неколко членове от конституцията. Важно беше изменението на чл. 17 от конституцията — за тайните договори, изменение призходяще от установеното ново независимо положение на царството. Това изменение беше вжзбудило общественото мнение в Бжлгария. Крайните елементи вжзставаха срещу изменението, чрез което се давали големи права на царя. Критика вжзбуждаше тжй сжщо измененията на чл. чл. 72 и 73, досежно военните сждилища и личната неприкосновеност на гражданите.

Новото министерство от народняци и цанковисти, образувано под председателството на Гешов, на пжрво место, беше длжно па произведе изборите за Великото Народно Сжбрание, в които избори демократическата партия получи само два мандата. За пржв пжт земледелческите дружбаши сполучиха да изберат около стотина народни представители, които явно проявиха враждебно настроение кжм джржавния глава. Това поведение на селските организации беше причината за гдето в изборите за народни представители в Обикновенното XV Народно Сжбрание, които произведе министерството на Гешов, през сжщата 1911 год. сжщите не можаха да спечелят по-вече от пет души свои народни представители, без Стамболийски.

При новото положение в Бжлгария руските, както и сржбски политици, почувствуваха удобния момент да се действува за сржбско-бжлгарско сближение. Желязото се кове до гдето е топло. Бжрзо трябваше да се направи всичко, да се сключи сжюз между Бжлгария и Сжрбия, до като в бжлгарското царство сж крайните русофили на власт. С тех още при пжрвия кабинет на Стоилов — 1895 год, бе ставало побратимяване между бжлгарски и сржбски джржавници и руски приятели. Но тоя пжт при особенната *благословия* на Русия трябваше да се извжрши, под руски протекторат, от славянските балкански джржави едно велико дело [1]).

---

[1]) Тел. на руския в Виена посланик до руския министжр на вжншните работи в Петроград, от 8 октомври 1911 г. № 32, стр. 152, Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.

И наистина, още на следнята 1912 год. на 13 март, се сключва *бжлгаро-сржбски договор, с приложения и военни конвенции кжм него. Ето сждържанието на самия договор:*

Чл. 1. Царство Бжлгария и кралство Сжрбия си гарантират взаимно джржавната независимост и целоста на територията си, заджлжавайки се безусловно и без всеко ограничение да си помагат с всички сили, ако една или по-вече джржави биха нападнали некоя от двете сили.

Чл. 2. Двете договорящи страни се заджлжават, сжщо да се поджржат с всички сили, в случай че некоя от великите сили би се опитала да си присжедини, да окупира или заеме с войски некоя земя на балкана, макар и привременно, по настоящем намираща се под турско владичество и тогаз, когато само една от двете джржави би намерила това, като вредно за нейните жизнени интереси или като повод за война (cassus belli).

Чл. 3. Двете договорящи страни се заджлжават да сключват мир само задружно и след предварително споразумение.

Чл. 4. За пжлно и целесжобразно изпжлнение на този договор ще се сключи военна конвенция, в която ще се предвиди всичко що се отнася до военните приготовления, военното положение и успешното водене на войната. Военната конвенция е неотделна сжставна част на настоящия договор. Тя ще се изготви най-кжсно в два месеци.

Чл. 5. Тоя договор и споменатата военна конвенция остават в сила от деня на подписването им до края на 1920 г. Те могат да бждат продлжжени за по-джлжг срок, ала само чрез допжлнително споразумение, което требва да се потвжрди от двете договорящи страни. Ако обаче, в деня на изтичането на договора и на военната конвенция, двете страни се намират вжв война или в положение, неликвидирано от войната, то договоржт и военната конвенция остават в сила до сключването на мира и ликвидацията на сжздаденото от войната положение.

Чл. 6. Настоящият договор се написва в два еднакви екземпляра, сжставени на бжлгарски и сржбски. Те ще се подпишат от владетелите и техните министри на вжншните работи. Тжй сжщо и сжставената в два екземпляра, на бжлгарски и сржбски език, военна конвенция се подписва от владетелите, от техните министри на вжншните работи и от специалните военни пжлномощници.

Чл. 7. Договоржт и военната конвенция могат да бждат публикувани и сжобщени на други джржави, но само след предварително споразумение на двете контрагентни страни и само наедно и сжщевременно. Сжщо тжй може, само след предварително споразумение, да се приеме в сжюза и друга некоя джржава.

В сжщия ден между двете джржави е подписано следното *тайно приложение* кжм сржбско-бжлгарския договор:[1])

---

[1]) Стр. 137. Deutsches Weissbuch 1919, Anlage 1.

1) Ако в Турция биха избухнали вътрешни безредици, които да заплашват държавните и национални интереси на двете договорящи страни, или на едната от тех, и в случай че вследствие настаналите вътрешни или външни затруднения в Турция се застрашава status-quo-то на балканския полуостров, договорящата страна, която първа се е убедила от нуждата за въоръжена намеса, се обръща с мотивирано предложение към другата страна, която се задължава от своя страна да влезе веднага в размена на мисли, и в случай че не е съгласна с другата договоряща страна, да ѝ отговори обстойно. Постигне ли се съгласие за въоръжено действие, то **за това требва да се предизвести Русия и ако последната не бъде противна, тогава съюзниците пристъпят към уговорените военни операции,** *при които във всичко ще се водят от чувството на взаимност и* **ще пазят взаимните си интереси.** *В противен случай, т. е. ако не би се постигнало съгласие,* **въпросът ще се предостави на благоусмотрението на Русия. Решението на Русия е задължително за двете договарящи страни.** *Ако Русия не желае да даде своето мнение, и вследствие на което не би могло да се дойде до едно споразумение между договорящите страни, и ако в такъв случай страната, която се е решила да прибегне към въоръжена намеса би започнала сама войната срещу Турция, другата страна е задължена да пази към своята съюзница благосклонен неутралитет, да се разпореди веднага за мобилизация, съгласно военната конвенция, и да се отзове с всички сили на помощ на съюзника си, ако некоя трета сила се присъедини на страната на Турция.*

2) Целата територия, която бъде придобита, чрез общите операции спомената в §§ 1 и 2 на договора и в § 1 на тая тайна прибавка, ще се **управлява от общи власти на двата съюзника (condominium) и веднага,** *но в никой случай не по-късно от три месеци след възстановяването на мира, ще се ликвидира върху следните бази:*

Сърбия признава правата на България в земите на исток от Родопите и от реката Струма, а България — правата на Сърбия в земите на север и запад от Шар-Планина.

Що се отнася до земите лежащи между Шар-Планина, Родопите, Архипелага и Охридското езеро, ако би двете страни се несъгласят да се състави една отделна автономна област (държава), поради общите сръбски и български национални интереси или поради други външни или вътрешни причини би намерили това за невъзможно, то с тия земи ще се постъпи както следва:

Сърбия се задължава да не предявява никакви претенции върху земите лежащи извън линията означена на приложената карта. Тя започва от турско-българската граница при Голем Връх (северно от Крива-Планина) и от там продължава така: в югозападно направление до Охридското езеро, през височината Китка, по между селата Метешево и Подържикон, през височината на исток от селото Нерав и водораздела до височината 1000 северно от Бацево (Градец-Планина), през селото Бащево, между селата Любенци и Петралица, през височината Острица 1000 (Лисец-Планина), на височината 1050 между селата Драч и Опила, през селото Талишманци и Живалево, на височината 1050 и 1000, през село Кичани, надлъж по главния водораздел на Градище-Планина на височината Горище, през височината 1023, по продължение на водораздела между Иванковиц и Логинец, през Ветерско и Сопот към Вардар, през Вардара по протежение на планинските вериги към височината 2550, от тук към планините Перепол и по протежение на техните водоразделни, помежду селата Крапа и Барбареса, на височината 1200 между селата Якренова и Дреново, до височината Чешма до 1254, по водораздела на Бабуна-Планина и Крушатепеси, между селата Салп и Църско, на върха на планината Протай, източно от село Белица, през Брежан на височина 1200 (Илинска-Планина), по протежение на водораздела през височината 1330, на височината 1370 и между селата Ливанище и Горенци до Охридското езеро, до монастиря Габровци. България се задължава да приеме тези граници, ако Негово Императорско Величество Царят, към когото ще се отнесе молбата да бъде висш арбитр по тоя въпрос, се произнесе в полза на тая линия. От само себе си се разбира, че двете страни се задължават да приемат, като окончателна граница, оная линия, която Негово Императорско Величество Царят ще намери за добре да определи, като най-добре отговаряща на правата и интересите на двете страни.

3) Едно копие от договора, заедно с това тайно приложение, също и от военната конвенция, ще бъдат връчени задружно **на руското императорско правителство,** *с молба от двете договорящи страни, да вземе сведение от извършеното и да заеме едно благоприятно становище към поставените от тех цели, както и да помоли императора, щото Н. И. В. да благоволи да приеме и одобри възложената чрез тоя договор нему и на неговото правителство задача.*

4) Всека разпра, която би възникнала при тълкуването и изпълнението на некой член от тоя договор, от тайното приложение и от военната конвенция, ще бъде предоставена на окончателното разрешение на Русия, щом като едната или другата страна би заявила, че не е възможно да се постигне споразумение чрез непосредствени преговори.

5) Никой член от тоя таен договор не може **да бъде обнародван или съобщен на некоя друга сила** *без предварителното съгласие между двете договорящи страни и* **без съгласието на Русия**.

На 1912 г. е сключена още следната българо-сръбска военна конвенция, в допълнение на договора за съюза:

Чл. I. Кралство Сърбия и Царство България се задължават, в случаите предвидени в чл. чл. 1 и 2 на съюзния до-

говор, както и в чл. I на тайното приложение на споменатия договор, да си помагат взаимно, а именно: Бжлгария с войска не по малко от 200,000 души, Сжрбия с такава от 150,000 души, която да бжде готова за действие на границата и извжн границата на респективната държава. В горeказаната цифра не влизат нито резервистите на допжлняющите войскови части, нито резервистите от третото сржбско опжлчение, нито бжлгарското опжлчение. Казаните войски требва да бждат на границата или вжн от границати на респективната държава, в посока, определена според нуждите и задачите на военните операции, не по-кжсно от три неделен срок от обявяването на войната или от оповестяването на един от сжюзниците, че е настжпил casus foederis. Всеки сжюзник, обаче, е длжжен още преди изтичането на гореозначения срок, ако това отговаря на характера на военните действия и ако може да се принесе успех на войната, не по-кжсно от една неделя от момента на обявяването на войната или от настжпването на casus foederis, да искара на бойното поле от войските си отделни части, отговорящи на хода на мобилизацията и на сжредоточванието.

— Чл. II. — В случай, че Ромжния би нападнала Бжлгария, то Сжрбия се задължава да обяви веднага война на Ромжния и да изпрати срещу Ромжния войски на брой не по малко от 100,000 души, било на средния Дунав или на бойното поле в Добруджа. В случай, че Турция би нападнала Бжлгария, то Сжрбия се задължава да навлезе в турската земя и да изпрати на военния театжр на Вардара от своята мобилизирана войска не по-малко от 100,000 души.

Ако Сжрбия в това време би се намерила в война (сама или заедно с Бжлгария) с друга некоя държава, то тя е задължена да изпрати всичката си разполагаема войска срещу Ромжния или Турция.

Чл. III. — В случай че Австро-Унгария би нападнала Сжрбия, то Бжлгария се задължава веднага да обяви война на Австро-Унгария и да изпрати на сржбска земя своята войска, на брой 200,000 души, която да влезе заедно с сржбската войска в нападателно и отбранително действие против Австро-Унгария. Тия задължения на Бжлгария, в полза на Сжрбия, сж в сила и тогава, когато Австро-Унгария в сжгласие с Турция или без никакво сжгласие, под некакжв предлог би вкарала войските си в Ново-Пазарския санджак и по този начин Сжрбия би била принудена или да обяви война на Австро Унгария или да изпрати войските си в санджака за защита на своите там интереси, чрез което Сжрбия би предизвикала едно стжлкновение с Австро-Унгария.

В случай, че Бжлгария се намира вече в некой предвиден в тоя член случай, сама или заедно с Сжрбия, в война с некоя друга държава, то задължава се да помага на Сжрбия с всичките си още разполагаеми сили.

Чл. IV. — В случай, че Сжрбия и Бжлгария, вжз основа на предварително споразумение, би отворили война на Турция, то всеки сжюзник се задължава, ако не би имало специални сжответствущи споразумения, да изпрати от сжстава на мобилизираните, според чл. I на тая конвенция войски, по една военна част, не по-малко от 100,000 души, на военния театр на Вардара.

Чл. V. — В случай, че една от договорящите страни, без предварително споразумение и сжгласие с другата страна, би обявила война на третя една държава, то другата страна е освободена от задълженията, предвидени в чл. I на тая конвенция; ала в течение на войната тя е задължена да пази спрямо своя сжюзник благосклонен неутралитет, а също и веднага да мобилизира една войска не по-малко от 50000 души, за да сжздаде на своя сжюзник най-голема свобода на действие".

Балканските славянски държави се пригодиха вече за едно действие, кога бждат призовани за това от сгодни и благоприятни за Русия обстоятелства, която, както знаем, е решена вече да се грижи най-сериозно за своите *собствени* интереси.

Условията на договора на балканските държави и прибавките кжм тоя договор требва да бждат строго тайни, но това не се отнася за покровителката Русия, нито до нейните сжюзници Англия и Франция, а разбира се само за бжлгарския народ, за сметка на когото народняшко-цанковисткия кабинет на Ив. Евст. Гешов сключи тоя злокобен за Бжлгария сжюзен договор с Сжрбия.

Едва що респективните министри на вжншните работи и балканските владетели в София и Белград слагат подписите си вжрху тия, от жизнено значение за бждащето на царство Бжлгария, актове и руският канцлер, министжра на вжншните работи, Сазонов телеграфира от Петроград, на 30 март 1912 година[1]), по руските посланици — Изволски в Париж и Бекендорф в Лондон, че между Сжрбия и Бжлгария се сключил, *с руско знание*, договор за запазване и взаимна защита интересите на двете страни, в случай на изменение status-quo-то на балканския полуостров или в случай, че трета сила би нападнала едната от договорните страни, без тя да е предизвикала това нападение. Бжлгарският м-р-председател и м-р на вжншните работи Гешов и сржбският пжлномощен м-р в София Спалайкович сжобщават извжршеното от тех поверително на английския пжлномощен министр в Бжлгария Айржнсайд. Вследствие на това Сазонов вжзлага на Изволски да уведоми тогавашния французки министр-президент и министжр на вжншните работи Поанкаре, за лично негово сведение, като му обърне вниманието, че въпросният договор требва да се пази в дълбока тайна, и да му прибави още, че в него се предвиждало още едно специално тайно условие, според което двете страни са задължени, *щото преди да се решат да влезат в война, да поискат мнението на Русия, и че Русия може да упражни върху двете държави своето* **влияние за всеки случай**.

---

[1]) Виж архивите на руското царско правителство!
Стр.140, Deutsches Weissbuch, Anlange 3;
Стр. 154, Kapitel 3, Bildung des Balkanblockes, Diplomatische Akten- von Siebert, 1921.

Съобщеното от Гешова и Спалайковича на английския пълномощен министр в София по съглашението между България и Сърбия е било накратко и в общи фрази, поради което британското правителство е останало непълно осветлено, та е било принудено да иска подробни сведения по него, и то не само направо, а и посредством францускoто правителство и то неколко месеци после въпросното сключване на договора между двете балкански славянски държави[1]. По повод на това, руският министър на външните работи Сазонов се вижда принуден да пише, на 31 октомври 1912 год., до лондонския руски посланик Бенкендорф тайно и на пространно[2]: *„Напоследък француският министър на външните работи в разговорите си с нашия посланик в Париж многократно се повръщал на въпроса, че става необходимо да се обясни на сър Едуард Грей точното съдържание на сръбско-българското споразумение, както и руското становище по него*. С оглед на това, че в най-близко бъдаще желаното посредничество на силите изисква тесно единение и размена на мисли между Петроград, Лондон и Париж, то належаще е да ви уведомя, щото да използвате най близкия случай и да повдигнете пред Грей тоя въпрос, по който през пролетта *говорихме* вече с него. Може да кажете, че императорското правителство е узнало, че английският представител в София е бил *своевременно* уведомен от Гешов за съдържанието на споменатото съглашение, заради това държащи сметка за поверителния характер на съобщението, което заинтересуваните държави беха ни направили, не сме считали за необходимо да говорим по него с Грей.

Щом е думата по въпроса за споразумението между България и Сърбия, аз съм длъжен преди всичко да ви обърна вниманието върху положението, което сме взели още от началото на това дело. Императорското правителство бе известно на време за хода на преговорите между София и Белград, които се ръководяха от убеждението, че чрез точното разграничение на взаимните интереси и чрез установяване определени сфери на влияние в Европейска Турция, може да се тури край на братския раздор между им.

В тия граници ние симпатизирахме на споразумението между двете държави, понеже раздорът беше сериозна пречка за спокойствието на Балкана. Поради взаимното им подозрение и постоянни борби беше създадена тягостна и не здрава атмосфера на интриги и политика, които пречеха на едно справедливо разбиране на националните им интереси. Всичко, което способствуваше за изясняване на тая атмосфера, се поздравляваше от нас радостно. Тъй като вервахме, че новите отношения би били толкова по-яки, колкото по-малко действуват посторонни влияние, то ние не се месихме в преговорите между кабинетите в София и Белград.

След като споразумението между тех беше подписано и *съобщено нам*, намерихме много, което минаваше границите на скритата наша цел и което повдигна у нас сериозно съмнение. Ала най важната цел — преставането на ненормалните отношения между двете съседни, родствени държави, беше постигната. Не искахме да разколебаем тоя резултат или пък да го унищожим чрез възражения или протести.

В тоя договор биде определено положението на Русия за върховен третейски съдия по възможни неспоразумения. Не са ни питали предварително дали сме готови да приемем делото, относяще се до Сърбия и България, ала вервахме, че отказването на това назначение би могло да заведе политиката на двете държави към друго и нежелателно направление. Тия съображения ни заставиха да не се противим. Този беше нашият първоначален възглед за сръбско-българския договор.

Часта, която се отнася до точното разграничение, в случай на победоносна война против Турция, има най големо практическо значение. На това обръщам вашето внимание.

В договора се казва, че целата територия, придобита чрез общо действие, ще бъде в кондоминиум на съюзните сили, и че тия придобивки ще требва веднага да се ликвидират, най късно в три месеци след сключването на мира, именно по следния начин: (виж член 2 от тайното приложение към българо-сръбския договор, стр. 49).

Съобщавам ви горното да го имате за основа на един разговор с Грей, като ви обръщам вниманието, *че точното разграничение на територията за нас нема значението на едно* **неизменно постановление**, *но само като указание интересите на двете държави, в какво би намерили те едно отговарящо признание в границите, които бихме удобрили за да се постигне равновесие, като при това възможноста за компенсации се оставя открита*“.

Последните наставления на Сазонов до Лондон се правят още с цел да се представи положението на руската политика не особено заинтересувана в разрешението на балканския вжпрос, положение, което в сжщност не е сходно с пжрвите сжобщения на руския министжр на вжншните работи до руския посланик в Париж, че Русия се радва за постигнатото най-после сжгласие между двата братски народа. Последнята точка от октомврийските наставления на Сазонов, издава интимното мнение на руския министжр и действителната руска политика; „вжпросжт за бждащи компенсации се оставя *открит* и старият братски раздор между Бжлгария и Сжрбия не се представлява пред очите на руските държавници за окончателно разрешен“, казва Сазонов. Вжрховният арбитжр ще действува, следователно, според *„обстоятелствата“*. Един пжт запален огжнжт чрез Балкана, после ще настжпят международни сжбития и на запад — далеко от близкия исток. Така се замисля руската конфлаграция против общия мир.

---

[1] През летото 1912 год. английските вестници съобщиха, че славянските балкански държави направили съюз.

[2] Стр. 146, Deutsches Weissbuch, Anlage 3.

Нека видим сега какво впечатление добиват меродавните крягове от противната група на европейските джржави, за балканската комбинация, сжздадена по руски план и с пжлното знание на руското правителство, което *чрез влиянието си джржи яко двете балкански джржави.*

„В февруари 1912 г, започват приготовленията на балканските джржави за задружно нападение на Турция“, казва германският канцелар Бетман Холвен в своята книга[1]). *Дадоха ни се благовременно указания за това, а в течение на летото, ние получихме положителни сведения за сключването на балканския сжюз. Че Русия стоеше зад него можеше да предугаждаме. Когато г. Сазонов, в деня на обявяването на войната от Черна-Гора, мина през Берлин, фон Кидерлен, джржавния секретар на вжншните работи в Германия, му казва, че попечителството над немирните балкански народи не е нерисковано, на което министржт не знаеше да отговори друго, освен че Русия е забранила изрично на балканските джржави да вземат агресивни мерки.* А на срещата в Белатиш-Порт, в началото на юли 1912 г., дето Сазонов се показваше, че говори открито по общото политическо положение. *ни дума не ми каза по известните нему планове на балканските джржави и до край Русия ни отричаше категорично сжществуването на един балкански сжюз под нейно ржководство.* А че Русия е била в джното на комплота се установява още от публикациите на болшевиците“.

„Очевидно“, каза германския канцлер, *„Русия сжзнаваше напжлно, какво от балканската война ще бжде предизвикана общоевропейската война“*.

---

[1]) Стр. 77, Betrachtungen zum Weltkriege. I Teil, von Th. von Bethmann Hollweg — 1919, Berlin.

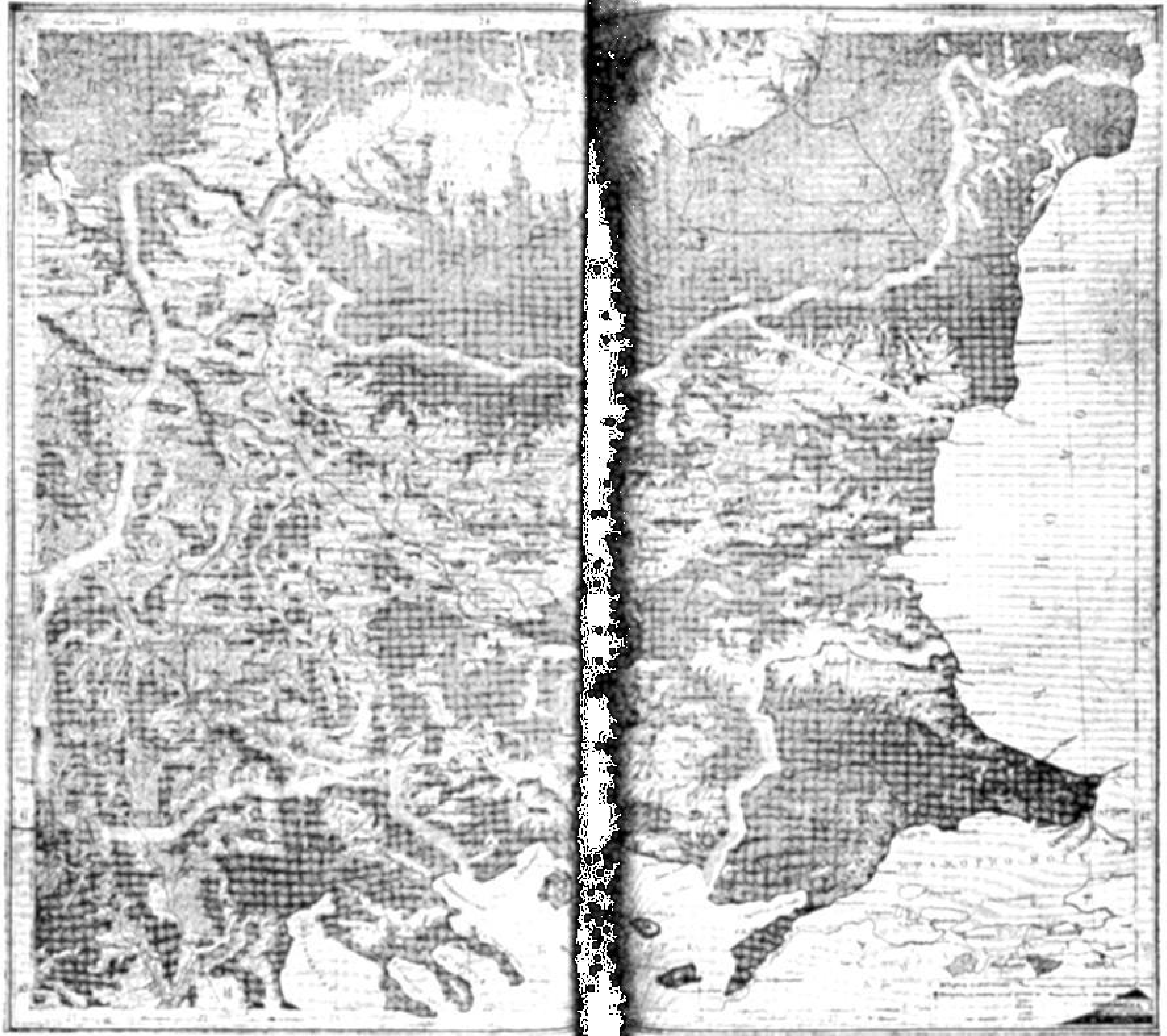

Предстоящата война на Балкана требва да се приготви и материално. За тая цел управляющият руската легация в София телеграфира до министерството на вжншните работи в Петроград, на 4 април 1912 г., № 33 1) следното:

„Бжлгарското правителство има належаща нужда от заем — 160 до 180 милиона франка, за конвертиране 82 мил. 6% заем както и за постройка на железопжтната линия Ямбол —Казжл-Агач и Каспичан—Силистра. Заемжт ще трябва да се склочи в Франция, представителя на която тук напоследжк е казал Гешеву, че пжрвото условие на французския кабинет да позволи това финансово упражнение е, категоричното изявление на бжлгарското правителство, че сега Бжлгария се присжединява кжм политиката на трите сили от сжглашението. Вследствие на това, Гешов, с сжгласието на царя, се обжрна кжм мене да ви помоля да подкрепите Бжлгария по тоя вжпрос и да уведомите Парижкия кабинет за избраното политическо направление на Бжлгария. Гешов прибави още, че бжлгарското правитилство дава формално заджлжение да не употребява заема за вжоржжение, но за конвертиране и постройка на железници. Гешов сжобщи вече и на французския пжлномощен министр, че бжлгарското правителство има намерение да потжрси един такжв заем; бжлгарският представител в Париж е вече получил сжответните наставления".

А руският посланик в Париж Изволски пише поверително на руския министр на вжншните работи — на 6 юни 1922 г. — между другото следното2): „Бжлгарският министр на финансите, Т. Теодоров, прекара тук неколко дни за да преговаря с французкото правителство и французските банки по предстоящия заем. Вжз основа на дадените ни наставления аз силно го подкрепих и Теодоров си замина от Париж твжрде удовлетворен от постигнатия резултат. Теодоров е убеден, а това споделят и другите членове на бжлгарското правителство, че едно бжрзо привжршване на италияно-турската война никак не е в интерес на Бжлгария. Крайният момент на тая война требва да донесе за двете државі технoто крайно отслабване, защото и двете джржави сж по принцип враждебни на славянството и на славянските балкански джржави. Той казва, че водителите на всички политически партии в Бжлгария мислели, какво подобна конюнктура за джлго време нема да се повтори и за това Бжлгария ще стори непростителна грешка, ако не се опита да изполузва тия обстоятелства за постигане своите исторически

---

1) Стр. 155. III Kapitel. Bildung des Balkanblockes, Diplomatische Aktenstucke, von Siebert.

2) Стр. 525. XIII Kapitel, Bulgarien, Diplomatische Aktenstücke, von Siebert, 1921.

стремежи. От тая точка зрение, бжлгарското правителство е против мисжлта за една конференция за свжршване италияно турския конфликт в сегашния му стадий. Една конференция би била потребна, ала едва тогава когато се развият сжбитията по-вече и когато се яват вжпроси, за разрешението на които е нуждна Европа. Това становище на Бжлгария не требвало да причинява на Русия никакво безпокойство, казва Теодоров. Правителството на Гешов е доволно силно да издржжи до настжпване на благоприятния момент. Бжлгарското правителство намира най-близката си задача в установяването на общ план за работа с другите балкански джржави. Сжюзжт с Сжрбия е пжрвата благоприятна стжпка в това направление. Сега требва да се направи всичко, за да се принуди Ромжния да не пречи на Бжлгария да отива кжм юг *и Теодоров верва, че това би могло да стане срещу цената на една гранична поправка при Силистра*. Най-после сега се водят преговори с *Гжрция*, които вероятно ще определят общите интереси на Бжлгария и Гжрция. Бжлгарското правителство е твжрдо решено да не прави опити, които би накарали руското правителство да предприема против волята си активни военни мерки, ала от друга страна Русия требва да остави Бжлгария свободна да взема, според хода на сжбитията и при благоприятни условия, сжобразни решения, без да изключва едно вжзможно споразумение с Италия, която е вече наклонна кжм подобно сжглашение. — На моя вжпрос, какво мисли бжлгарският цар за един такжв план. Теодоров отговори, *че царжт на последно време разбрал действителните историческа задачи на Бжлгария и че той е солидарен с своя народ и своето правителство. Доказателство за това служи сжгласието му за бжлгаро-сржбския сжюз*. От друга страна ние требва да имаме пред вид, *че той в критическа момент ще хване всека ржка, която дава помощ*."

И тжй всичко, почти, което се уговаря в София и Белград, своевременно, било направо, било чрез руското правителство, се сжобщава в Лондон и Париж. Още преди балканската война сжглашението се приготвя да посрещне с взаимни сили сжбитията.

През ноември 1912 година Сазонов пише на граф Бенкендорф в Лондон, че той гледа на положението, като на доста заплетено и твжрде тежко, и че най-доброто средство за разрешението му ще бжде *войната*.

След джржавния заем на Бжлгария в Париж, бжлгарското правителство проджлжава довжршването най-близката си задача — закржгляването плана за общо действие с другите балкански джржави. То полага всички грижи и средства да привлече кжм сключения сжюз с Сжрбия и славянска Черна-Гора, както и християнска Гжрция

Сжглашението между Черна гора и Бжлгария се осжществява най-лесно, след като бжлгарското правителство дава на краля на черногорските соколи една помощ от около три милиона лева; крал Никита ще е бил улеснен по сжщия начин, може би, както от Русия, тжй от Сжрбия.

По труден е вжпросжт за споразумение между Бжлгария и гржцкото кралство. Един проект за бжлгаро-гржцко споразумение е бил направен още през месец април 1912 година и предоставен на руското правителство за удобрение. Най-после и Гжрция се спечелва за *славянското* дело. Руският пжлномощен министжр в София дава доклад на руския министжр на вжншните работи, от 20 юни 1912 год. № 16[1]), който гласи както следва:

„Гешов щом се вжрна в София ми сжобщи, че договоржт между Бжлгария и Гжрция е подписан. Приблизителното сждржиние на това сжглашение ви е сжобщено с телеграмата ми от 1 май. Бжлгарското правителство не е изменило ония фрази, относно недостатжчността и опасноста на които аз бех обжрнал вниманието Гешову. Както знаете, Гешов вжзрази на нашите бележки, които до известна степен не сж без значение. Ала аз зная, че бжлгарският министжр на вжншните работи, ако и да би поискал, не би могжл да постави в текста тия изменения, защото по такжв начин би се забавило подписването на вжпросното сжглашение. От друга страна, цар Фердинанд настоява за най-бжрзото му подписване и неговият вжглед се вжзприема от некои членове на министерския сжвет, както и от всички военни лица [2]). При всичко това, аз не вервам, че от сжглашението могат да произлезат сериозни заплитания на балканите. Старата недоверчивост, която сжществува между бжлгарите и гжрците, не се отстранява само с един дипломатически акт и всека страна сжобразява, преди всичко, да не бжде вкарана от другата в некоя опасна авантюра, без точно да се знае, като какво ще предобие в случай на сполука.

„От друга страна гржцко-бжлгарското сжглашение е благоприятен фактор, който не само спира ужасните кжрвави стжлкновения между двете православни националности в Македония, но служи за вжстановяване на едно известно сжгласие и даже за едно взаимно действие. Това на всеки случай е голема стжпка напред".

---

[1]) Стр. 155, Kapitel Bildung des Balkanblockes, Diplomatische Actenstücke — von Siebert 1921.

[2]) Не можах да се снабдя с текста на бжлгаро-гржцкия договор. Според него Бжлгария и Гжрция се заджлжават да работят в полза на реформите в Европейска Турция и да си дават взаимна военна помощ, ако би некоя от тех да бжде нападната от Турция.

Освен този договор, за който се говори в руския доклад, през есента на сѫщата година е била сключена и воена конвенция между Бѫлгария, Гѫрция и Сѫрбия. И тѫй, балканският сѫюз е напѫлно сѫставен. Той удовлетворява руската политика по-вече, отколкото тя е очаквала. Още на 18 юли 1922 година, руският посланик в Париж пише на руския канцлер в Петроград между другото, „*все в преследване подготвителната кѫм военни действия политика на Русия, е станало сключването на тайния договор между Бѫлгария и Сѫрбия от месец март т. г.*", за който договор Поанкаре му казал: *S'est un instrument de guerre*"[1]). Сега, с привличането на Гѫрция и Черна-Гора кѫм срѫбско-бѫлгарския сѫюз, наверно, всички политици от сѫглашението ще сѫ намерили, какво общият балкански фронт е приготвен за всеки случай. Ето как се образува балканския сѫюз.

Чие дело е той, чии интереси удовлетворява, за какви цели е образуван, от цитираните по горе документи явствува нагледно. Писмото на руския посланик в Париж Изволски, от 18 юли 1912 г. цитирано в предния пасаж изчерпва пет думи с отговора по вѫпросите, които си поставяме.

---

[1]) Писмо от Изволски до Сазонова, в Петроград, от 18 юли 1912 г. — Из руските царски архиви. Издание на болшевиките.

ГЛАВА ЧЕТВѪРТА.

Руската дипломация и Балканската война.

Веднаж нагласен Балканският сѫюз, по волята и сѫгласието на руското правителство, лесно беше да се действува по нататѫк от балканските дѫржави, особено при лесното вѫзпламеняване и познатата нетѫрпеливост на балканските народи.

Македонската вѫтрешна, и извѫн Турция, бѫлгарска организация, всекога решителна и готова да дава жертви за освободителното дело, не се вѫзпираше вече и трудно се обуздаваше от бѫлгарското правителство. Кочани и Щип, напоени с бѫлгарска крѫв, служеха за знаме на населението против турската тирания. Редовните войски на османската империя и дивите башибозушки орди не щадеха живота и имота на непокорната рая; за башибозука всеки друговерец бѫлгарин беше *комитаджи;* той требваше да се затрие. За него *хуриет* (конституция), реформите на турското правителство немаха никакво значение, турското мосюлманско население си имаше традициите против раята. След свалянето на султан Хамида от трона и при режима на организацията „Иттихад ве терекки" (Обединение и Напредѫк), редѫт и общественото спокойстаие в Турция не се вѫзстановиха. Пословичната турска анархия заплашваше бѫлгарското население и смущаваше еднородниците му в свободна Бѫлгария. Независимите бѫлгари в царството не можеха да си запушат ушите пред отчаяните ридания и постоянни позиви за помощ на своите сѫнародници отвѫд Родопите и Рила.

Споразумени помежду си, балканските свободни християнски народи, след тридесет и седем годишно тѫрпение, без да могат да облекчат сѫдбата на нещастните си сѫнародници, след многократни дипломатически опити и усилия за туряне в сила чл. 23-и от Берлинския договор, се счетоха вече обидени и в правото си да поискат по най-категоричен начин от Високата Порта да изпѫлни задѫлжението си пред подписавшите Берлинския договор Велики сили за даване реформи в Македония и под техен надзор, най-после, да тури край на нещастието на християните. Тая стѫпка беше вече решителна и последна от страна на правителствата на балканските джржави, след изчерпването на всички легални средства. Руският посланик в Рим телеграфира на руския министр на вжншните работи, на 31 август 1912 год. [1]): „Днес представителите на балканските джржави ме посетиха и ми заявиха, че техните правителства сж извжнредно обезпокоени от австрийското предложение за конференция по балканските работи. Аз се опитах да ги успокоя, като им заявих, че руското правителство разчита на техната политическа мждрост, едва ли то ще даде нови сжвети. Бжлгарският пжлномощен министр заяви, че ако Турция откаже да вжведе в най-скоро време реформи в Македония и да назначи християнин за управител, неговото правителство ще бжде принудено *веднага да обяви война на Турция, инак щяла да избухне революция в Бжлгария*“.

А руският посланик в Белград телеграфира на руския министр на вжншните работи в Петроград, на 14/17 септември 1912 г., № 141, между другото [2]): ... Очевидно Сжрбия и Бжлгария сж се споразумели да почнат обща мобилизация на 17 септември, която да проджлжи до 25 или 26 сжщи месец, под предлог на маневри. Имаме двадесет дни време, през което вероятно ще се успее да се принудят турците да се откажат от мобилизацията си, тжй като докарат ли се двете войски една срещу друга, достатжчен ще бжде само един изстрел да вжзпали огжня“.

На 17/30 септември 1912 год. руският посланик в Цариград дава до руския министр на вжншните работи следнята бжрза телеграма, № 731 [3]): „Тукашният сржбски представител ми сжобщи, че получил нареждане да поиска обяснения от Високата порта за повикване на резервните дивизии от Скопие и Митровица, а сжщо и освобождението на задржжания военен материал или повржщането му в Марсилия. Сржбският представител е заявил, че ще чака два дни за отговор, след което ще требва да си отпжтува. Определения двудневен срок, при сегашното вжзбудено настроение на турците, ще вжзбуди още повече общото ожесточение“.

Турското правителство посрещна отрицателно постжпката на балканските джржави, като намерваше общите реформи, по конституцията на отоманското царство, достатжчни за всички граждени в империята и като считаше тая постжпка за намеса вжв вжтрешните работи на турската самостоятелна

---

[1] Стр. 537, 538, 13 Kapitel. Der Balkan vor dem ersten Balkankriege, Diplomatische Akten, von Siebert.

[2] Стр 530, 531, 13 Kapitel. Der Balkan vor dem ersten Balkankriege, Serbien Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.

[3] Стр. 531, 13 Kapitel. Der Balkan vor dem ersten Balkankriege, Serbien. Diplomatische Actenstücke, von Siebert.

джржава. Наместо да се сжобрази с истинското положение на работите и да вземе нужните мерки за удовлетворение назрелите нужди на християнското население в Турция, Високата Порта, напротив, пристжпи кжм бжрзо мобилизиране на своите войски от Европа и Азия, и при пжлно безумие, тя се реши да прекжсне дипломатическите отношения сжс своите сжседни джржави на балкана, което докара обявяването на балканската война.

И тжй, на 5/17 октомври 1922 година, балканските джржави обявиха войната на Турция. С отделни манифести правителствата на Бжлгария, Сжрбия и Гжрция оповестяваха, че войските им ще воюват за една обща цел и в името на свободата против тиранията, като се надеват, че християните на Балкана ще имат на своя страна симпатията на всички ония, които обичат правдата и напреджка.

Балканските народи и парламентите им с най-големо вжодушевление посрещнаха решенията на правителствата си за обявяване освободителната война, — война *на кржста против полумесеца*, както оповестяваше манифестжт на бжлгарското правителство кжм бжлгарския народ.

В Бжлгария никой не се сжмняваше, че правото е на страната на балканските народи и че те ще победят славно.

За пжрви, а вероятно и за последен пжт, християнските правителства и народи си даваха братска помощна ржка против общия вековен враг — за да изпжлнят една света, една велика задача.

Балканската война против Турция беше, до негде, изненада за дипломатите от централните сили, мисля аз; пжрво защото не беха посветени напжлно в подготовката на тая война и второ защото мжчно можаха да поверват, знаейки противоположните интереси и вечни ежби на балканските народи, че те ще се блокират. От друга страна те се лжкаяха да верват, че турската сила е много по-голема от тая на балканските джржави, особенно след като Турция прибжрза да сключи, на 18 ноември 1922 година, мир в Уши с Италия, като отстжпи Триполис на тая последната. Очакваха следователно, в едно най-скоро време, Турция да разбие слабия си враг на балканския полуостров. Заявлението на френцуския министжр председател Поанкаре, че европейските сили требва да се дезинтерисират от работите на близкия Изток, даваше голема надежда на централните сили, особенно на Австро-Унгария, че турските войски ще успеят. Не се подозираше, мисля, че декларацията на Поанкаре бе направена с цел не да се помага на Турция, а да се постигне победата на балканския блок над нея. Освен това правителствата на централните сили, в всеки случай, все още беха за запазване status quo ante bellum на Балкана.

Войските на сѫюзените балкански дѫржави в скоро време, още при пѫрва среща с тех, разбиха турските сили преминаха победоносно границите на отоманската империя, и навлезоха в нейната територия.

Бѫлгарската войска завзе в кратко време *Свилен град*, презве новата сѫвременна крепост при *Лозенград*, заобиколи прочутите укрепления на втората столица на султана — *Одрин*, като спечели многобройни и скѫпи трофеи и плени голем брой от турския аскер. С сѫщия устрем бѫлгарските пѫлководци отиваха напред. В сраженията при *Люле-Бургаз* бѫлгарското войнство спечели лаврови венци. С вѫзторг, незаинтересувани чужденци разправяха за голѣмото юначество на бѫлгарските войски и за славата на новото бѫлгарско царство, което в тракийското бойно поле помрачи вековния блясѫк на некогашната силна и страшна турска дѫржава.

Срѫбската войска тѫй сѫщо се отличи при Куманово и изтикваше войските на Турция от Македония. Гѫрция маршируваше успешно кѫм и около македонската столица Солун, а Черногорския крал водеше победоносно своите соколи в Албания. Военната слава на турското орѫжие загуби всеко обаяние пред света. Загубите на турските войски на всички фронтове—в Тракия, Македония и Албания, опечалиха Цариградските управници и техните приятели в Европа.

Ако Турция не бе окончателно повалена в Европейските владения и пред вратите на столицата си Цариград, и ако бѫлгарските войски се спреха пред Чаталджа, това тя имаше да благодари на холерната епидемия, която повреди на бѫлгарските сили в Тракия и причини немощ и невѫзможност да се използува до край спечелената победа. Холерата, за жалост, дѫлго време воюва на фронта, вместо с сѫкрушена Турция против бѫлгарите, благодарение благоприятната за холерна епидемия тракийска почва от една страна и на лошата, неуредена и недостатѫчна санитарна служба от друга Все по сѫщата причина закѫсня превземането на Одрин и сломяването сѫпротивата на Шукри Паша, който най-накрая, при втория етап на балканската война, беше принуден да капитулира пред бѫлгарските обсадни войски и да предаде старата султанска столица — Одрин в рѫцете на Царя на бѫлгарите.

И тѫй в един кѫс период цела Македония беше завзета от балканския блок. Леко завладя крал Никита Албания крайнините на Синйото Адриатическо море. Цариградския султан загуби властта си и в Тесалия, град Янина стана грѫцки.

При такова катастрофално положение, Турция пропадаше. На сцената в Цариград изпѫкнаха пак привѫрженниците на комитета на младотурците. Министерството на Кямил Паша падна Махмул, Шевкет Паша, водителѫт на младотурците, пое управлението на разгромената от балканския сѫюз Турция. На новото турско правителство не оставаше нищо друго, освен да иска примирие и мир от противника си. А мир трябваше да се сключи още през пѫрвите месеци на войната, кѫм края на 1913 година, в Цариград или в велико-британската столица Лондон. Ала кѫдето и да беше поискан мира победената отоманска империя трябваше вече не да се обвѫрзва в изпѫлнения на реформи, а да се лиши окончателно от земите на трите македонски санджака, както и от Албания и Тесалия. Тя трябваше да отстѫпи и тракийските си владения, до Линията Енос-Мидия.

Балканският блок лесно се справи с турските войски. Бѫлгарското орѫжие спечели онова, което беше идеала на бѫлгарския народ. Настѫпи момент за изпѫлнение договорните условия на сѫюзниците, после войната. Тук именно сѫюзниците се натѫкнаха на фаталното: всеки сѫюзник надценяваше военните си успехи и срещу тех искаше паят му да бѫде по вѫзможност по-голям. Недоразумения, в подобни случаи, сѫ естествени и при най-ясни условия в междусѫюзнишките договори и конвенции. От сключения, през март 1912 г. бѫлгаро-срѫбски сѫюзен договор се вижда, че страните сѫ предвиждали несѫгласия, за това сѫ и предвидели арбитр в случая. Вѫпросѫт с Гѫрция и Черна-Гора не бе тѫй сложен и тѫй труден за разрешение, макар с тия сѫюзници да немаше предвидени такива условия за поделба, каквито с Сѫрбия.

Грѫцката дипломация бе по-скромна. С Гѫрция преди всичко бѫлгарското правителство беше дѫлжно да постигне сѫгласие, като остави спора с Сѫрбия да се разрешава по силата на договора. За жалост, от непредвидливост, кабинета Гешов, който не е да не е знаял, че Гѫрция не е имала такива симпатии в Петроград, както другата бѫлгарска сѫюзница, славянска Сѫрбия, не запази на своя страна Гѫрция. Вероятно подало се на шума на вѫншни, неотговорни лица в София, които подкрепяха старата вражда между бѫлгарите и гѫрците, бѫлгарското правителство се заплете и не можа да изпѫлни, с решителност, задачата си. Тук дѫржавническото искуство на бѫлгарския кабинет е било толкоз слабо и недостатѫчно, щото благосклония кѫм Бѫлгария грѫцки пѫрв министр Венизелос е бил принуден и тикнат да свѫрже сѫглашение с Сѫрбия против Бѫлгария, срещу концесии, разбира се от страна на срѫбския министр-председател Н. Пашич, в полза на Гѫрция и в вреда на бѫлгарите в Македония. Твѫрде мѫчно би се решил срѫбският дѫржавник да продѫлжи до край претенциите си, в ущѫрб на Бѫлгария, без предварителното сѫглашение с Гѫрция, колкото и да е бил уверен в подрѫжката на руското правителство, по спора с Бѫлгария. Без това сѫглашение на Сѫрбия с гѫрците би се затруднило и намерението на

Ромжния да влезе в война срещу Бжлгария. Сега и Ромжния се присжедини кжм сржбско-гржцкото сжглашение и заяви, че не е доволна от Петроградското решение, което не обгржща земите на целата бжлгарска Добруджа, за които тя претендираше. Бжлгария остана вжн от новия балкански блок, сжставен против нея от бившите нейни сжюзници и от неутрална Ромжния. Бжлгария остана сама и против Турция, с която още немаше сключен мир. Мжлком руското правителство призна правото на Сжрбия по изменените обстоятелства, по заявения в сржбската скупщина от Пашич принцип — rebus sic stantibis, и руският арбитр се извини, че нема основание да пристжпи кжм разрешение на сржбско-бжлгарския спор, защото договорното сжглашение между Бжлгария и Сжрбия се оспорвало от страните. А знееше се от всички, че още от началото на войната, без да настжпят изменения в обстоятелствата, Сжрбия се разполагаше в спорната и безспорна зона в Македония, като пжлна владетелка, когато според одобрения от руското правителство сржбско-бжлгарски договор, целата придобита земя требваше да бжде управлявана от общите власти на двата сжюзника (condominium). Не само че Сжрбия игнорираше тия си задължения, но тя прогони от македонските епархии бжлгарските митрополити и епископи, забрани на бжлгарските свещеници и учители в Македония да изпжлняват длжжностите си, като вжзбуди с това против себе си, не само местното население, но и бжлгарският народ в царство Бжлгария. Напразно бжлгарите протестираха, писменно и устно, направо, чрез депутации, пред министерството в София, гдето освен утешения и сжвети да имат тжрпение да чакат, друго удовлетворение не получаваха.

Сжрбия, напротив, проджлжаваше да се закрепя в Македония, която считаше за анексирана страна. Сржбските военни, тжй сжщо, най-усилено работеха да се укрепяват по старите бжлгаро-турски граници в Македония. А от Петроград, кжм кждето бжлгарското русофилско правителство се обржщаше за помощ, пристигаха в София евазивни отговори и увещания да се мирува. Специални пратеници от бжлгарска страна и от страна на бжлгарския цар до височайшия царски арбитр, тжрсеха помощ, ала всичко това нищо не помагаше. Руската политика вжрвеше по своя предварително начертан пжт. Главната ѝ задача бе да усили Сжрбия.

На 9 декемвви 1912 г. руският канцлер Сазонов телеграфира на руския посланик в Лондон, между другото: . . . . „Както ви е известно нашата главна цел се сжстои в това да гарантираме политическата и икономическата еманципация на Сжрбия . . . .“[1]).

---

[1]) Програма на Лондонската посланическа конференция, стр. 609, Kapitel 15, von Siebert.

Незадоволството от правителството в Бжлгария по това неочаквано от бжлгарските граждани положение, както отчаяните оплаквания на македонските бжлгари, които пжшкаха сега под други чужд режим и се сжмневаха в освобождението си, принудиха безпомощния бжлгарски министр-председател г. Гешов, който се считаше за важен фактор по сждаване на балканския блок, да напусне властта в момент, когато Бжлгария бе вжв голема нужда, поради сторената от него, в политиката му грешка. Той отстжпи местото си на председателя на Народното Сжбрание, г. Д-р Данев, който образува коалиционен кабинет от цанковисти и народняци и който побжрза да апелира доста енергично за помощ кжм руския император. Царският арбитжр обаче, вместо да обжрне внимание на критическото междусжюзнишко положение и да пристжпи *веднага кжм изпжлнение своята мисия*, изпрати на 8 юни 1913 год. до бжлгарския цар в София и до сржбския крал в Белград, следната телеграма[1]):

„Проектираната среща на председателите на четирете сжюзни држжави в Солун, която би могла да се присжедини кжм срещата в Петроград, крайно ме зарадва, понеже това беше израз на желанието на балканските држжави, че искат да се споразумеят и заздравят сжюза, който принесе до сега най-блескави резултати. С мжчително чувство се научих, че това решение не е дошло още до изпжлнение, и че балканските држжави, както изглежда, се приготвят за братска война, която ще помрачи славата, придобита чрез сжвместно действие. В тоя важен момент, аз се обржщам направо кжм Ваше Величество, принуден от моите права и длжжности, тжй като бжлгарският и сржбският народ, чрез сжюзния си договор, сж вжзложили вжрху Русия решението на всеко разногласие при изпжлнение постановленията на договора и спогодбите отнасящи се до него. За това моля, Ваше Величество да останете верен на поетите задължения и да предоставите на Русия уреждането на вжзникналите между Бжлгария и Сжрбия разногласия. Понеже не гледам на поста си арбитжр, като на едно преимущество, но като на пжрва моя длжжност, от която не бих се отклонил, то мисля, че требва да сжобща на Ваше Величество, какво една война между сжюзниците не би ми била безучастна. Изрично заявявам, че држжавата, която би започнала тая война, ще бжде отговорна за това пред *славянското дело*. Запазвам си всека свобода за действието, което Русия би предприела“.

Силите на Бжлгария, в това време, беха сжсредоточени на тракийските фронтове против Турция, която постоянно засилваше войските си от неизчерпаемите азиятски резерзоари. Турция се снабдяваше с муниции и тежка артилерия от западна, а главно от централна Европа, чрез Кюстенджа, по Черното море, когато България не притежаваше сила и немаше вжзможност да се подготви сжщевременно за една междусжюзнишка война. Балканските сжюзници, от новия блок, разполагаха с войска, която от месеци вече почиваше и спокойно гледаше отдалече крвавопролитните сражения на бжлгарския си сжюзник с турските войски при Булаир и Чаталджа. Бележката, следователно, на руския арбитжр в телеграмата му до балканските джржавни глави с право се отнасяше повече до Сжрбия и Гжрция, отколкото до Бжлгария. Но руският император счете за своя обязаност да подчжртае, какво виновната за бждащата междусжюзнишка война страна, ще бжде отговорна пред *славянското дело*, тогаз когато Сжрбия отдавна бе насочила топовете си срещу бжлгарските граници и склочваше, по насжрдчението на руския в Белград представител *Хартвиг*, сжюзи с неславянски джржави — Гжрция и Ромжния против славянска Бжлгария, без да бжде упрекната от руското правителство, че предателствува на скжпото славянско дело. „Нам ни требва силна Сжрбия. След Турция следва австро-унгарския вжпрос, за което Сжрбия ще ни бжде най-доброто орждие. Вие бжлгарите ще получите Македония, след като Сжрбия вземе обратно Босна и Херцеговина", казваше Хартвиг 1).

---

[1]) Дали е имало и до гржцкия и черно-горския крал подобна телеграма, не си спомням.

От особен интерес сж сжобщенията и мненията на руските дипломати по бжлгаро-сржбския спор за Македония, ***преди*** избухването на втората балканска междусжюзнишка война. Сржбският представител в Петроград телеграфира на сржбския министжр на вжншните работи, на 12 май 1913 г., между другото и следното: ..... „Сазонов ми повтори, че ние в Сжрбия требва да работим за бждщето, ако искаме да получим много земя от Австро-Унгария. Аз му отговорих, ***че ние ще подарим на Бжлгария гр. Битоля, ако получим Босна и Херцеговина*** " 2).

Значи, сржбските представители разполагат вече с Македония, като с своя собствена земя, та без всеко стеснение се осмеляват да предлагат на руския канцлер, че могат да подаряват на Бжлгария град Битоля, когато получат Босна и Херцеговина! Тая декларация на сржбския представител пред Сазонова, се прави преди царската телеграма и преди разрешението на вжзникналите разногласия между Бжлгария и Сжрбия, а руското правителство я потвжрдява с мжлчанието си, без да обжрне вниманието на сржбския представител, г. Попович, че за подаржци на македонски градове от Сжрбия, на когото и да било, може да става дума след окончателния арбитраж. Руският министжр, строго последователен в политиката си спрямо Бжлгария, не реагира, а фактически дава подкрепа на сжрбите, за да се почувствува в София последствието от незачитането интересите на Русия" 3).

На 2 август 1913 г. Попович, от Петроград, телеграфира в Белград следното: „Руският министжр на вжншните работи ми каза, че требва да се бжрза с сключването на мир, защото Австро-Унгария усилвала постоянно своите искания. Той настоява да ви сжобща, че от Виена му сжобщили, какво Австро-Унгария настоявала *Бжлгария да получи сжщо земя на десния брег на Вардар, източно от Битоля, доколкото си спомнял до Морихово и северно от Щип.* Министржт на вжншните работи ни напомня, че Австро-Унгария, предприема за сега, само една дипломатическа акция, ала той не може да знае, като какво би могла тя по-кжсно да предприеме; *той щял да иска за наша граница водораздела между Вардар и Струма.* Понеже не зная още кои сж нашите претенции, то се ограничавам в обясненията си, *че преди войната Вардар беше нашето минимално искане*, но че сега, после войната, нашите претенции требва да отговарят на големите наши жертви. За искането на Австро-Унгария, казах на министра на вжншните работи, че на него не требва да се обржща сериозно внимание. Той ми добави, че ще ни защищава решително, ала иска да ни предизвести да се пазим. *Австро-Унгария е напжлно на бжлгарска страна.* Руският министжр на вжншните работи *не знае защо Гешов е дошжл в Петроград* 4)*.* Той ще го види утре. Министржт на вжншните работи ми каза, *че Русия щела да се сжгласи Гжрция да получи Стара-Кавала, Драма и Серес. Той ни сжветва да запазим старателно приятелството на Ромжния. Ромжнската политика щела да ни бжде нужна и в бждаще, за нашите стремления в Австро-Унгария.* Той прибави, че Австро-Унгария се страхувала от уголемяването на Сжрбия на изток, защото след като станела по-силна щела да се обжрне тогава кжм запад".

Руският посланик в Виена пише напространно до руския министжр на вжншните работи в Петроград, на 3 април 1914 година. От това писмо извличам само онова, което се отнася до мнението на руските дипломати по обединението на бжлгарския народ, защото това мнение напжлно обяснява руската политика.

„Колкото и да се сжжалява за втората балканска война, от точка зрение на славянството, обаче не може да се

---

1) Стр. 368, т. II, Балканската Политика на Австро-Унгария, *Т. фон Сосновски.*

2) Стр. 127, Deutches Weissbuch, Anlage 21.

3) Стр. 127, също, Anlage 22.

4) След напущането на министерството г. Гешов ходи в Петроград, по своя инициатива. По това време кабинетжт Д-р Данев беше заместен от оня на Д-р Радославов.

откаже, че **последствията от тая война**, колкото се отнася, до специалните руски интереси, **сж били полезни за нас**", пише руския посланик. „Наистина, що би станало", продължава той, „ако в София, при сключването на примирието с Турция, би надвил гласжт на разума и бжлгарското правителство приемеше справедливите искания на Сжрбия по изменение сжществующия между тех договор и сжвсем скромните претенции на Ромжния? Бжлгария щеше да стане, по пространство на земя и по сила на своето население, най-голямата балканска държава. Ромжния щеше да побжрза да се доближи до нея, а вероятно и Турция, и ако най-сетне станеше едно приближение с Австрия — което всекога допущах, даже още преди войната с Сжрбия — то би се образувал на Балкана един нам враждебен блок, сжстоящ се от Австрия, Бжлгария, Ромжния и Турция1)..."

Нема още един месец от обявяването на балканската война, а сржбският представител в Букурещ Ристич, изпраща телеграма, от 26 ноември 1912 год., до министра на вжншните работи в Белград, с следното сждржание2):

„Руският и францускияг посланици, като сржбски приятели сжветват да не се отива до крайност по вжпроса за изход на Адриатическото море, понеже би се сждало европейско заплитате и по такжв начин биха се изложили на опасна игра досегашните ни огромни придобивки. Те сж на мнение, че би требвало да се задоволим с гаранцията за безграничното свободно ползуване от едно пристанище на Адриатическото море, и че ще му дойде времето, когато ще можем да се сдобием с едно свое собствено пристанище. По-добре било, щото Сжрбия, *която ставала най-малко два пжти по-голема, отколкото беше*, да се засилва и сжбира да посрещне приготвена по вжзможност най-добре, важните сжбития, *що ще настжпят за великите сили*, иначе Европа, ако се започнела европейската война, щела да държи Сжрбия отговорна за катастрофата. Според руския посланик, повече пречела на нашите искания Италия, отколкото Австрия, понеже разчитала по такжв начин да изтржгне полза за себе си по-лесно от Австро-Унгария, отколкото от нас. Тая вечер, на дипломатическия прием ромжнският министжр на вжншните работи говори с мене, в сжщия смисжл, като повтори предишните си изявления, че не требва да излагаме на опастност сегашните си големи успехи, които ще направят от Сжрбия един голем фактор, с който в бждаще Австрия ще се справя другояче, отколкото до сега. От много достоверен източник узнах, че Осман Низами Паша, турският посланик в Берлин, който е делегиран за мирните преговори, при своето преминаване тук е направил опит да спечели Ромжния. Било му отговорено, че требва да се постарае, по вжзможност по-скоро, да се сключи мир, че турците не требвало вече да мечтаят за повржщане назад на ония земи, които сжюзните балкански държави сж завладели и че те требвало вече да се стремят да се засилят в Азия. Сжщото това било казано на пашата в Берлин, отгдето той заминал недоволен. Ромжнският министжр на вжншните работи казал на един посланик, че би посрещнал добре, ако Хартвиг отидел в отпуск".

На 9 януари 1913 год., помощникжт на министра на вжншните работи в Петроград казал на сржбския представител, че за сега Сжрбия требва да се задоволи с това, което ще получи, понеже то сжставлявало един етап и че *„бждащето принадлежи на Сжрбия"*. Главното е да се постигне обединението на Сжрбия с Черна-Гора. *А Бжлгария привжршвала своята етническа мисия*"1)!

Очевидно е, че сржбските дипломати гарантирани, че завзетите от сржбската войска места в Македония принадлежат безспорно на Сжрбия, се борят за морски излаз на Адриатическото море.

Сжщият сржбски представител в Петроград телеграфира на своя министжр на вжншните работи в Белград, през февруари 1913 год., между другото и следното: руският министжр на вжншните работи му казал: *„че Сжрбия е единствената балканска држжава, кжм която Русия има доверие, и че Русия щела да направи за Сжрбия всичко..."*

* * *

Бжлгария, обвжрзана, с знанието на Русия, по договора си от 1912 год. с Сжрбия, требваше да се сражава с турските главни войски в Тракия, дето остана до започването на тжй наречената втора балканска война. Освен бившите си сжюзници Сжрбия, Черна Гора и Гжрция, в втората война тя имаше срещу себе си още Ромжния и предишния си противник Турция. Сама Бжлгария срещу пет държави славянски и неславянски, източно-православни и мюсюлмански. Но тя требваше да отстои до край за своето право! На нейна страна беше правдата и справедливостта, в името на които апелирайки в Петроград, очакваше примамливия арбитраж. Не напраздно Клеманско е казал, че в политиката нема никаква справедливост. Руският арбитжр — особенно руското правителство, никога не сж биле в намерение да се занимават сериозно с наложения му, без тяхно сжгласие, както казва Сазонов, арбитраж.

Г. Ристич, сржбският представител телеграфира от Букурещ до своя министжр в Белград, на 10/23 юни 1913 год., че *Петроград е много ангажиран в сржбския конфликт*

---

1) Стр. 623, 16 Kapitel, der Balkan, Anfang 1914, von Siebert.

2) Стр. 127, Kriegsursachen, D-r M. Bogitchevitsch.

1) Стр. 128, 129 ,Kriegsursachen, D-r M. Boghitschewitsch.

с България, и вярва, пред вид сръбското поведение, че руският цар ще се откаже от арбитража и ще остави Сърбия и България сами да се разправят. Това му съобщил руският посланик в Букурещ. Тук се издава вече явно истинското намерение на великия покровител на славянството.

България не можеше да надвие многобройния си противник; тя беше принудена да капитулира и да отиде в Букурещ, за да се подчини на диктувания от победителите мир. Сама, оставена на собствените си сили на бойното поле против многобройния неприятел, тя се виде тъй също изолирана и на Букурешката конференция. Сан-Стефанска България за втори път се погреба веднъж през 1878 г. в Берлин и сетя на 1913 г. в Букурещ. С Букурешкия мир се извърши *втората подялба на българският народ.*

Чрез балканската война, не само че не се постигна велика, обединена България, за която пролеха кръвта си хиляди български синове, но и поделената на Берлинския конгрес България се намали. На Балкана се създаде нова комбинация за бъдащето, без България. А до колко първият съюзник на България — кралство Сърбия, е разчитал на успех за себе си от балканския съюз, се вижда от исказаните уверения от Пашича лично на бившия управляющи сръбската в Берлин легация, Д-р М. Богичевич, през август 1913 г. в Мариенбад, веднага после свършването на съюзнишката война: „*Още в първата балканска война*“, казал Пашич, „*можех да докарам за спечелването на Босна и Херцеговина за Сърбия европейската война, но тъй като се страхувах, че в тоя случай щехме да бъдем принудени да дадем големи концесии на България в Македония, исках да осигуря за Сърбия най-напред владението на Македония и чак тогава да предприемем действия за придобиването на Босна Херцеговина*“¹).

А на излизане от конференцията на балканските делегати в Букурещ, същият сръбски министр, Н. Пашич, облегнат върху рамото на гръцкия делегат Политис, е казал следните твърде знаменателни думи: „*Първата игра (la première manche) е спечелена, сега трябва да приготвим втората игра против Австрия*“.

За жалост, това не е било само едно самохвалство на първия сръбски министър, то издава, то подчертава предварително скроения план на балканските съюзници да изиграят своя софийски съюзник в войната за Македония.

---

¹) Стр. 65, Kriegsursachen, D-r M. Bogihtschewitsch, Zürich, 1919.

ГЛАВА ПЕТА.

Новият курс на българската политика.

Общо беше разочарованието в България от русофилската политика на правителството. Оттеглянето на г. Гешов от кабинета и заместването му с най-предания на Русия приятел, г. Д-р Данев не помогна нищо. И новият кабинет Данев по силата на обстоятелствата трябваше в най-скоро време да си отиде. Русофилската политика в България фалира, а с нея заедно пострадаха народните интереси, макар правителството да беше успяло да разпространи в народа убеждението, че България няма да бъде изоставена от Русия. Сключеният, през пролетта на 1912 г., българо-сръбски договор беше тайна за населението, което лесно се заблуждаваше за истинското положение. Едно обаче — неуспехът на политиката не можеше да се скрие от народа, който беше изгубил вече всека надежда. Незадоволството против Русия, против българския цар и против досегашното му правителство беше неописуемо. Трябваше час по-скоро да се вземат мерки за успокоение населението и войската и за предпазване страната от вътрешна криза.

Преди всичко трябваше да стане промена в правителството. А всека промена в тоя момент не можеше да бъде друга, освен такава, която да означава едно променение курса на старата политика. Новообразувания кабинет Д-р Радославов—Генадиев, подпомогнат и от фракцията на Д. Тончев, донесе видимо успокоение, както в Народното Събрание, тъй и в народа.

Първата грижа на новото правителство се състоеше в вземане най-бързи мерки за свършване военните действия. В скоро време, по предложението на ромънския крал, се свика в Букурещ конференция от воюващите балкански държави. Българската кауза, след втората балканска война, беше вече загубена. Мирът в Букурещ се сключи по диктовката на победителите, с които не ни свързваха вече никакви предварителни договори и конвенции.

По тоя мир България се лиши от македонските земи, които се поделиха между Сърбия и Гърция. Нещо по-вече, България трябваше да отстъпи на Ромъния мили и скъпи части от Варненския и Русенския окржзи. Малка една част от бившата турска територия — Струмишко, Петричко, Горно-Джумайско и Мелнишко — биде подарена на Бжлгария от нейните противници.

Войната с Турция, обаче, не беше свжршена. Бжлгарското правителство по отделно споразумение с Цариград получи Кжрджалийско и Гюмюрджинско, както и Деде-Агач, като загуби долината на р. Марица и Одрин, за превземането на които беха дедени големи жертви. Протоколжт на Лондонската посланическа конференция, да се отстжпи на Бжлгария тракийската територия до Мидия—Енос, остана само материал за бждещето. Най-важната придобивка на Бжлгария от войната й с Турция се сжстоеше в Деде-Агачкото пристанище на Бело-море и в Кжрджалийско — Гюмюрджинската република, отстжпени по Цариградското споразумение, при което не взеха участие другите балкански или европейски държави.

Ала, вземе ли се пред вид, че войските на ромжнския крал Карл беха минали Дунава, няколко Старо-планински проходи в северна Бжлгария и слезли дори в Пловдивското и Софийско полета, недалеко от бжлгарската столица София и южно-бжлгарската столица Пловдив; вземе ли се пред вид, че войските на сржбския крал Карагеоргевич разполагаха още от началото на балканската война против Турция с спорната и безпорна зона в Македония, и беха се побратимили по височините на Берковския Балкан с Ромжните; вземе ли се пред вид, че войските на гржцкия крал Константин разполагаха с долините на Родопите, с голяма част от Рилските планини и Струма; вземе ли се пред вид, че турските войски заплашваха Старо-Загорско и Пловдивско, в южна Бжлгария, то Букурешкият мир може да се счита за справедлив дипломатически акт, твжрдеха противниците на Бжлгария, на оная Бжлгария, която била изневерила на своите сжюзници и предизвикала междусжюзнишката война, на 16 юни 1913 г. Не само за своето изневеряване беше виновата Бжлгария, та трябваше строго да бжде наказана от победителите, но тя беше грозно оклеветена за извжршени от нейните войски обири и опустошения в окупираните земи, за извжршени страшни варварства над невенни и неучастващи в войната жители в тия земи, и представена пред света за недостойна и некултурна престжпница пред човешките и военни закони. С такива клевети и очернювания на Бжлгария пред чуждия свет беше покрито престжпното и жестоко дело на гжрците в Македония, които по варварски начин беха изстреляли, изклали и изгорили довчерашните свои сжюзници в Солун, изпратени там от своето началство и по сжгласие на гржцкото правителство. С такива лжжи и клевети на бжлгарските врагове беше покрито разгромявенето на Кукуш от гржцката редовна войска.

Прочее, светжт осжждаше дива Бжлгария, за която немаше никакжв симпатичен глас от страна на общественото мнение в християнска Европа. Да признаем ли, че бжлгарските противници сж действали твжрде искусно за да компрометират бжлгарското име и бжлгарското оржжие? Трябваше неутрални, безпристрастни и благородни чужденци, трябваше учени анкетйори от благотворителния комитет на Andrew Carnegie, богат идустриялец от Вашингтон, да дойдат и разследват на местото всичко, за да се установи истината и да се вжзстанови правдата. Трябваше незаинтересовани лица да представят пред света, че не е бжлгарският народ, че не са нито бжлгарските войски тжй черни, както неприятелите ги представляват и че по-скоро действията на бжлгарските противници заслужават осжждане и порицание, зарад извжршените от тех неправди и зверства над бжлгарското население.

Честта на бжлгарския народ беше запазена.

След сключването на Букурещкия договор, бжлгарското правителство полагаше всички усилия за умиротворяване вжтре в страната. Смело и решително то вземаше мерки против размирните елементи, изобилствующи после всека война, които с своеволия и буйност, диреха виновници за погрома на Бжлгария и искаха наказанието им. Не се допусна саморазправата. Само голямата популярност на новото правителство и доверието, което гражданите имаха в него, помогнаха да се спрат произволните преследвания и безредията кжм каквито се насжскваше против противниците, особенно против гржцките граждани, живущи в столицата и в по-големите градове на царството.

В грижите на правителството беше вжзстановяването на дипломатическите отношения на държавата с сжседните държави, които водиха война против нея. И в това отношение настжпи в най-кратко време подобрение. Ала не тжй скоро се поправят сжздадените от войната отношения, особено когато хилядите бжлгарски изгнаници от Македония, беха изложени сами на големи лишения и виждаха теглата на своите домашни и сродници, останали в анексираните, от гжрци и сжрби земи. Не тжй лесно, и не само по дипломатически начин, се изглажда умразата на един народ против лицемерните му сжседи, похитители на земята му.

Все пак главното беше поправено от бжлгарското правителство. Останалото се остави да бжде изглаждано от времето.

Новото правителство на Бжлгария имаше още тежката задача да потжрси доверие в народа. Вместо старото народно представителство требваше да дойде друго.

А законодателните избори требваше да се правят, за пржв пжт в Бжлгария, по един нов избирателен — *пропорционален* закон, и то след една изгубена война и в едно време, когато туку що пристигаха в отечеството си бжлгарски пленници-избиратели, изтощени в разни гржцки острови и затвори и измжчени в гржцко и сржбско пленничество, крайно озлобени против всека бжлгарска власт, в лицето на която виждаха причината на големите си тегла и нещастия. Картината ще бжде пжлна, ако се прибави една безсжвестна агитация против новото правителство от една дузина опозициони партии, че то уж приготвяло народа кжм нова война, кжм война за отмжщение.

* * *

Не по малки беха затрудненията на бжлгарското правителство в финансово отношение. Држжавната каса беше празна, а джлговете от войната требваше да се изплащат. Особено краткосрочните джржавни заеми с сжкровищни бонове, сключени от кабинета Гешов в Париж и Петроград, на по-вече от 100 милиона франка, чакаха изджлженията си, а Бжлгария после войната не се радваше на особен кредит в странство.

До ликвидиране на балканските войни, или по-добре до 31 декември 1911 година, консолидираните джржавни заеми на Царство Бжлгария беха както следва:

1)	6%	заем	1888 год.	46,777,500	лв.
2)	6%	„	1889 „	30.000,000	„
3)	6%	„	1892 „	147,780,000	„
4)	5%	„	1902 „	106,000,000	„
5)	5%	„	1904 „	99,980,000	„
6)	4½%	„	1907 „	145,000,000	„
7)	4½%	„	1909 „	82,000,000	„
8)	4½%	„	1900 „	100,000,000	„
	Номинална сума всичко			752,537,500	лв.

Заемжт от 1892 год. е на 6 опции, от които само част от 6-та опция бе упражнена (всичко оптирано от тоя заем бе 122,957,500 лв.).

Бжлгарският джлг наближаваше един милиярд.

А гаранциите и целите на заеми беха:

		Гаранци:	Цел:
6%	заем 1888 г.	Всички приходи на джржавата	Откуп железницата Варна — Русе.
6%	„ 1889 „	Пжрва ипотека на железниците	Постройка железницата Цариброд—Вакарел.
6%	„ 1892 „	Пжрва ипотека на железниците и пристанищата.	Постройка пристанищата Варна — Бургас.
5%	заем 1902 „	Бандеролжт и мурурието	Изплащане летящи джлгове.
5%	„ 1904 „	Бандеролжт и гербовите марки	Изплащане летящи джлгове, военни доставки и железоп. линии.
4½%	„ 1907 „	Бандеролжт и гербовите марки	Конвертиране на заема от 1888 и 1889 година.
4½%	„ 1909 „	Без гаранции	Военни доставки и железопжтни линии.
4½%	„ 1909 „		За уреждане заджлженията кжм Турция (по случай независимостта).

Още през есента на 1913 год., и по-сетне, в пжрвите месеци на 1914 г., бжлгарското правителство се опита да вжзстанови предишния финансов кредит на Бжлгария. През месец октомври 1913 година, министржт на Вжншните Работи г. Д-р Генадиев и министржт на Финансите г. Д. Тончев сондираха, на пжрво место, бжлгарските кредитори — французките банкери в Париж за един заем, но не намериха никакво разположение за финансови сделки с Бжлгария. Сондира се за сжщата цел в Лондон, от гдето сжщо се отказа. На минаване през Виена г. Тончев уговори с Wiener Bankverein и Creditanstalt един аванс — краткосрочен заем от 30,000,000 франка, предназначен изключително за платежи в Франция, при условие 6 на сто годишна лихва, ⅛% тримесечна комисиона. Берлин не участваше в тоя аванс, който се изплати, на следнята 1914 година, от Берлинската банка Disconto Gesellschaft, чрез проазведението от аванса от 120 милиона фр. зл., срещу сжкровищни бонове — пжрвата финансова операция с Disconto, за сметка на 5 на сто заем, от 1914 год. За реализирането на тоя аванс от Виенския консорциум, има да се благодари на голямото сждействие от страна на австро-унгарския пжлномощен министжр в София, г. граф А. Тарновски.

Нуждите на джржавата, обаче, все си оставаха големи и належащи. С малкия виенски аванс, бжлгарското правителство изплащаше джлговете на стария кабинет, главно с цел да спечели доверие в финансовия свет, както казах, и да докаже кредитоспособноста на бжлгарската джржава. Постжпките на правителството за реализиране на един по-голем заем незаслужиха вниманието на старите бжлгарски кредитори кжм Бжлгария. Последните не скриваха своето неразположение кжм новото бжлгарско правителство, на което не желаеха да отворят никакжв кредит.

Заемите, които се правеха в Франция, ставаха с съгласието или ходатайството на френското правителство. Тоя път не само правителството на републиката, но и онова на Русия, пречеха на банките да дадат заем на България.

По тоя начин българското правителство беше принудено да подири също в некои банки от централните сили.

С помощта на германския и австро-унгарски представители в София сондираха се, чрез финансовия министър на България, известни банкови къщи в Виена и Берлин. Указа се, че исканият заем ще може да се направи. За целта една от първостепенните Берлински банки — *Дисконто Гезелшафт*, взе грижата и образува една банкова група на 12 юли 1914 г., Българската държава сключи големия петстотин милионен 5% заем. Ала при общия неблагоприятен паричен търг, банковата група поиска — за гаранция срещу заема, монопола на тютюните в България, което условие правителството счете за неприемливо, вследствие на което преговорите почти беха пропаднали. Тоя неуспех в Париж обясняваха, че Берлин не сполучил, защото французките банки отказали да участвуват в германската банкова група.

Като допълнителни и последни условия за гаранция на заема, Дисконто предложи да се отстъпят от България на едно българско национално дружество за експлоатация на мини, образувано съгласно българските закони, каменовъглените мини Перник и Бобов-дол, както и да се дадат постройките на новата железопътна линия Михайлово--Хасково—Порто-Лагос и на пристанището Порто-Лагос на групата Disconto и при участие *на Българската Народна и Земледелческа Банки*, и в *двете предприятия, мините и постройките*. Цените и условията на постройките да бъдат предварително проучени и удобрени от бъгарското правителство.

Срещу досегашните консолидирани осем държавни заема, България беше дала за гаранция всички приходи на държавата, ипотека върху всички железопътни линии и пристанища, бандеролът, мурурието и гербовите марки, тъй щото исканата гаранция срещу новия заем, българското правителство намери за приемлива и министерският съвет даде съгласието си за сключване нуждния договор, *една чисто финансова сделка, без всека политическа цел и задължение*.

Още преговорите за сключването на тоя заем в Берлин несвършени, а правителствата в Петроград и Париж се опитват да го осуетят. На 22 април 1914 г., руският пълномощен министр в София изпраща в Петроград на руския министр на външните работи следнята телеграма № 69[1]):

---

[1] Стр. 631, Bulgarische Anleihe; Diplomatische Aktenstücke, von Sllibert.

„Според разни сведения, в Берлин се водят проговори за български заем от 250 милиона франка. До сега немското парвителство, поради възражения от ромънска страна, не е дало своето съгласие за това ... Сега се вижда, че е сполучено да се отстрани тая пречка, защото в София се допуща, че заемът ще бъде сключен, но под условие да не се изразходва от него нищо за *военни приготовления*. За кабинета Радославов е жизнен въпрос получаването на подобен заем през течението на следния месец, вследствие на което той ще се съгласи на всички условия“.

Същият руски пълномощен министр в София, изпраща на руския министр на външните работи, на 26 април 1914 г., телеграма № 72, която гласи:

„Все по-вероятно става, че заемът ще се сключи. Заедно с тукашния френски пълномощен министър се старая да докажа на *Царя и на общественното мнение*, че финансовата политика на настоящето българско правителство в стопанско и политическо отношение е зловеща. По моите сведения за заема щели да се употребят английски и белгийски пари. Не е ли възможно да се попречи на това? Френският пълномощен министър уверява, че правителството му правело всичко възможно да не допусне в България френски капитал. Българският министр на финансите е откровено признал пред френския пълномощен министр, че тоя заем е безусловно нужен за *затвърдяване положението на сегашния кабинет. За избягване на последното трябва да направим най-големи усилия* за да възпрепятствуваме на плановете на Радославов и Тончев“.

Руският посланик в Париж изпраща на руския министър на външните работи, на 29 април 1914 г., следнята телетрема № 106[1]):

„Думерг туку що ми потвърди, че е дал категорично разпореждане до френските банки, да не дават на България никакви суми в форма на български заем в Германия. Според уведомления на фрацуското правителство от Берлин, преговорите там не сполучили, а това Думерг отдава на отказа на френските банки“.

Руският министър на външните работи изпраща на руския посланик в Лондон, на 6 Май 1914 г., следнята телеграма:

„Държа за крайно важно да се осуети желанието на България да сключи заем в Германия и моля английското правителство да предпише на своя представител в София да подкрепи нашия пълномощен министр в изпълнение на заповедта, да се въздържи България от тъзи вредна финансова операция, която ще я закара в пълно стопанско подчинение на Германия. Францускиат в София представител е направил нужните в това отношение постжлки"[1]).

---

[1] Стр. 632, Bulgarische Anleihe. Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.

На 13 май 1914 г., руският в София дипломатически представител телеграфира *бжрзо* на министра на вжншните работи, под № 84 следното:[2])

„С направените от наша страна постжпки в Париж и Лондон, всички средства по вжзпрепятстване на заема сж изчерпани. Но необходимоста от един заем тук се чувства все повече. Пред вид на това сжображение и за предотвратяване усилването на тукашното австро-германско влияние, осмелявам се да ви предложа едно последно средство, взето след обстойно обмислюване днес с францускиа ми колега и с представителите на француските банки. Бихме могли да донесем до сведението *на Царя, че Русия, която наистина нема доверие в сегашното правителство, но която както и преди е загрижена за Бжлгария* и нейната политическа и финансова независимост, му прави сега следното предложение: *Франция* се задлжжава да даде нужния на Бжлгария аванс, около сто милиона, лично на Царя, без да поставя тежките условия, вжрху които сега се сжвещават в Берлин. Сжщевременно да се обясни, че до склюването на един заем, Франция се отказва от изплащането на 75-те милиона и Русия от 45-те милиона сжкровищни бонове за военните доставки. Представителжт на француските финансови интереси в София е убеден, че подобна една операция ще улесни реализирането на един заем и че тя ще повреди на берлинските банки да упражнят заема. Независимо от това, че се изтжргва Бжлгария от австрийското влияние за в бждаще, по тоя начин се обезсилва тукашното влияние на Австрия и Германия, *а рано или кжсно, сжщо ще падне и настоящият кабинет, когато едно непосредствено отстраняване на необичаните от нас министри би докарало големи затруднения.* Вжрху това си дадох напжлно сметка, когато сжветвах вчера, чрез Добрович, Царя да промени министерството, като указах на вжзможноста *за постигане на един компромис за образуване на едно коалиционно министерство.* Мога да се надевам, че францускотo правителство, както по преди и тоя пжт сжщо, ще подкрепи нашите желания, като се не забравя, че Париж требва да предложи за един евентуален заем, много по-износни условия от Берлин, в което впрочем, тукашният представител на француските банки е убеден. Той е твжрде сведущ человек, който в всеко време може да даде в Париж всички подробности. Ако тоя, сжзнавам, не твжрде обикновен план получи вашето удобрение, то требва без отлагане да се споразумеем с Париж, понеже министржт на финансите може всеки ден да подпише заема и тогава целият вжпрос, поради германското правителство, би бил по-заплетен. Джлго обмислювах вжрху тая постжпка и се убедих, че нема друго средство за нас, ако искаме да запазим интересите както на Бжлгария, тжй сжщо и на Русия"[1]).

На 18 май 1914 г., руският в Париж посланик изпраща до руския вжншен министжр следнята телеграма № 122:

„Францускотo правителство мисли, че в руски и француски интерес е, да не се оставя Бжлгария да се поддаде на финансово, а следов. и политическо влияние на Германия, заради това то е готово да се сжгласи на предложения план от нашия представител в София. Приема се, че може да се постигне един компромис чрез образуването на *коалиционен кабинет Малинов—Генадиев.* Бжрзото отпущане на един аванс изключава вжзможноста за един заем от друго место. Отпущането на заем ще може тогава да се направи зависимо от промененинето на политическия курс. Ако Русия е сжгласна на това и отегли своето вето францускотo правителство верва, че може да склони француските банки да дадат на Бжлгария един аванс от 80 или 90 милиона франка и да не настоява за изплащането на 75 милиона сжкровищни бонове. *Заемжт в такжв случай ще може да последва кжм края на годината*".

На 23 май 1914 г., руският посланик в Париж изпраща на руския министжр на вжншните работи телеграма № 125, с следното сждржжание:

„Маргери ми каза тоз час, че кредитните институти които правеха до сега заем на Бжлгария, именно Banque de Paris et des Pays-Bas, Crèdit Lyonnais, Sociètè Gènèrale, Comptoir National d' Escompte и др. *упорито отказват да дадат аванс на Бжлгария*, като се силаят на неудовлетворителното сжстояние на паричния тжрг. Маргери мисли да се обжрне още днес кжм други финансови групи, които имат отношения с Крезо и Règie Cènèrale и които сж заинтересувани в бжлгарски доставки и постройки на железни пжтища; той се надева, че ще може да ми даде утре отговор"[2]).

Сжщият руски посланик в Париж подава на министра на вжншните работи телеграма, от 25 май 1914 г., № 126, която гласи:

„Преговорите на францускотo министерство на вжншните работи с банките все още срещат мжчнотии. Маргери ми каза, че известно участие на руски банки в отпущане аванс на Бжлгария би улеснило преговорите. Моля бжрзи наставления".

---

[1]) Стр 633. Bulgarische Anleihe. Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.
[2]) Ibidem.

[1]) Стр. 633, 634. Bulgarische Anleihe. Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.
[2]) Стр. 635. Bulgar. Anleihe. Diplom. Aktenstücke, von Siebert.

Сжщият руски посланик в Париж телеграфира на руския вжншен министр, на 30 май 1914 г. с № 134, следното: [1]

„Преговорите с банките още не сж свжршени. Маргери се надева на успех, но едва ще има преди вторник отговор, понеже понеделник е празник — Св. Троица. Относно текста на сжобщението до Царя, френското правителство мисли, че това сжобщение требва да има сжвсем приятелски характер и че то требва да изразява традиционите чувства на Русия кжм Бжлгария. За това тук верват, че би било целесжобразно още сега, именно преди германския заем да е окончателно сключен, да се иска от Царя едно определено заджлжение да замести министерството Радославов с друго. Французкото правителство предлага следния текст, който нашият представител може да сжбщи на Царя: „Ваше Величество знае, че бжлгарското правителство, според нашите сведения, не е счело за нужно да се обжрне кжм французкото правителство, за да използва парижкия паричен тжрг за удовлетворяване финансовите нужди на Бжлгария. Бжлгарското правителство се е обжрнало кжм немските банки и е в намерение да сключи договор, под особено тежки условия за Бжлгария. Подобен договор застрашава икономическата и до известна степен и политическата независимост на страната за джлги времена. Правителствата на Русия и Франция, вжодушевени от желание да дадат на Бжлгария доказателство за тяхното безкористно приятелство, се обжрнаха кжм парижки и петроградски банки да се осведомят, дали нема да бжде вжзможно да се оставят в разположение на бжлгарското правителство ония средства, които в тоя момент му сж нуждни, докогато настанат по-благоприятни времена да може да се упражни, в неколко месеци, един окончателен заем. Французките и руски банки посрещнаха добре това искане и сж готови да дадат незабавно около 60 милиона франка, освен това те сж сжгласни да се отложи изплащането на сжкровищните бонове до сключването на заема. Натоварен сжм да предам на Ваше Величество това сжобщение, което свидетелствува за сжчувствието на Русия и Франция кжм Бжлгария. Моето правителство се надева, че Ваше Величество ще оцени добре значението на тая мерка".

А в продължение на горната си телеграма, в сжщия ден, руският посланик в Париж телеграфира на руския вжншен министр, под № 135 [2], следното:

„Французкото правителство е убедено, че такова едно сжобщение от Русия и Франция ще подействува и ще даде на Царя вжзможност да подготви промената на кабинета. Докогато се ограничаваме с един аванс и заемжт не е сключен, Русия и Франция ще могат да вжздействат вжрху посоката на бжлгарската политика. Колкото се отнася до окончателното ни желание, че Царя ще требва да се задължи да назначи други кабинет, то можем да го предявим по-кжсно, след като Бжлгария получи значителен аванс и нема никаква вжзможност вече да се освободи в финансово отношение и само в случай, че Царя до края на годината, т. е. до сключването на заема не намери некакжв благоприятен случай да предаде правителството на други министри. Маргери прибавя, че една резка постжпка в настоящия момент може да оскжрби Царя и да произведе обратен резултат."

Сжщият руски посланик в Париж дава до руския министр на вжншните работи на 6 юни 1914 год., следната телеграма № 143: „Преговорите с банките *все още не сж свжршени*, но Маргери се надева да получи утре окончателен и благоприятен отговор. Тук сж сжщо на мнение, че нема да се сполучи да се вжзпрепятствува подписването заема в Берлин, та ще стане безцелно да се прави на Царя вжпросното предложение, *че всички наши усилия ще требва да се направляват да се попречи парламентжт да гласува заема*. Маргери е сжгласен с мнението на нашия представител в София, че требва категорически да се опровергае известието, какво Франция отказала да заеме пари на Бжлгария".

А на 19 юни 1914 г., сжщият посланик в Париж дава на руския министр на вжншните работи телеграма № 163, сжс сждържание, както следва: [1]

„Една финансова група, на чело на която стои банката Перие (Périer), желае да достави на Бжлгария не един аванс, но веднга един заем от 200 милиона франка. Тя разчита при това на участието на руските банки, а именно тия последните да разменят бжлгарските си сжкровищни бонове срещу облигации от новия заем, тжй че те да немат никакво ново плащане. Моля ви да ме уведомите дали руското правителство одобрява такжв план".

Телеграма на руския пжлномощен министжр в София до руския министр на вжншните работи, от 29 юни 1914 год. № 121:

„Катастрофата в Сараево естествено причини не само в Виена и Берлин, но сжщо и на Парижката борса голямо впечатление, вследствие на което Бауер, тукашният представител на банка Перие, ми каза че требва да телеграфира на парижките и белгийски банки, които участвуват в заема затова подробностите, които мога да ви дам днес, не сж окончателни" [2].

А на 30 юни 1914 г. руският пжлномощен министжр в София дава на министра на вжншните работи в Петроград следнята телеграма № 122 [2]:

---

[1] Стр. 635, 636, също.

[2] Стр. 636, ibidem.

[1] Стр. 637. Bulgarische Anleihe, Diplomatische Aktenstücke, von Siebert.

[2] Стр. 638. Bulgarische Anleihe. Dipl. Aktenstücke, von Siebert.

„Бауер видял днес Радославова и макар по причина на последнята случка да не е могжл да направи некакви определени предложения е доволен от разговора с него. Радославов му дал да разбере, че след убийството на ерцхерцога малка надежда имало за склюване заем в Берлин и че бжлгарското правителство щело да се обжрне кжм Перие, но че това би могло да се направи чак след некое време. Бауер отива утре за Цариград и от там за Париж. Той е готов да се завжрне, щом това стане нужно. Той ми заяви най-категорически, че без участието на руската джржавна банка планжт му не щял да има никакжв резултат и макар да работи в сжгласие с френското правителство за негово голямо сжжаление в такжв случай по-добре ще бжде да се откаже от целата операция. Без да се гледа на всички други нежелателни последствия ще сж в правото си да ни упрекват, че гледаме да побжркаме на преговорите в Берлин, но че ние сами не искаме да дадем никакжв заем. По-горните сжображения е твжрде необходимо да си обезпечим моралното участие на руската джржавна банка. Перие намира в това едно успокоение на френската публика до толкоз, до колкото би имало надежда за запазване мира. Нашето материално участие може да не бжде голямо".

Дипломатите в Петроград и Париж употребяват, следователно, целото си искуство за да поправят поне донейде грешките, направени по отношение на Бжлгария в време на предшествениците на кабинета д-р Радославов, след като в полза на своята политика успеха да засилят и уголемят с територия от бжлгарска Македония сржбския си сжюзник, в ущжрб на бжлгарския народ, влезжл вжв войната за постигане своето национално обединение.

Те се ласкаеха да верват, че могат да реабилитират твжрде лесно и щом поискат пропадналите в политиката през балканската война свои приятели, а тжй сжщо, че ще могат да свалят новия кабинет, когото руските джржавници не можаха да тжрпят, като го заменят с други угодни тем министри.

Явно е, че руските и френски дипломати не джржеха сметка за общественото мнение на страната, с която искаха да разполагат, само по свое желание и сжгласно своите интереси и политика. Верваха и считаха, че чрез неполуката на заема, що новото правителство тжрсеше за джржавата, ще му се отнеме едно най-сжществено условие за живот и джлго сжществуване. В Париж и Петроград банките се предупреждаваха от респективните правителства да не отпускат никакжв кредит на бжлгарското правителство. От друга страна, старите банкови кредитори в тия градове налагаха на правителството в София да им се изплащат сжкровищните бонове, падежите на които беха настжпили. А когато бжлгарското правителство успе да намери друг паричен тжрг, вместо да се обжрнат кжм последното и да преговарят с него, както искаше то, те употребяват всички легални и нелегални средства за да осуетат склучването на заема под привидния предлог, че условията на заема в Берлин били според тех толкоз неприемливи и тежки, че даже застрашавали независимостта на джржавата, не само в икономическо, но и в политическо отношение. Правителствата в Петроград и Париж употребяват всички усилия за да убедят бжлгарския цар, както и бжлгарското обществено мнение, в предателските действия на бжлгарското министерство, кжм което обаче се обржщат едва след свжршване преговорите за заема с банкерската група на Дисконто в Берлин, чрез Бауер, представител на банката Перие в Париж, като заявяват, че могат да отпуснат не аванс, а един заем на Бжлгария, ако руското правителство се сжгласи в тоя проектиран заем от 200 милиона франка да вземе участие и руската джржавна банка.

От важната дипломатическа кореспонденция, дадена в тая глава обаче се вижда, че Русия не е била сериозно наклона да улесни финансиялно бжлгарската джржава, но че тя напротив само е вжршила всичко от своя страна за да не успее склучването на нов бжлгарски заем в Австрия и Германия. А агентите на руския канцлер, чрез своята мрежа в София, *употребяват особени усилия да провалят в Народното Сжбрание склучения договор между Бжлгария и немската банкерска група.* Руският посланик в Париж Изволски, убеден, че не ще може да се вжзпрепятства на бжлгарстото финансово министерство да подпише договора с Дисконто за джржавния заем в Берлин, опжтва своето, в Петроград, началство да направи по-скоро потребното, щото руският дипломатически представител в София А. Савински, да не се обржща вече кжм бжлгарския дворец по вжпроса за проектирания 60 милионен авансов заем, както бе уговорено между френското и руско правителства и който заем требваше да се даде лично на бжлгарския цар, под условие да свали кабинета Радославов и го замести с други министри от опозицията, защото било вече кжсно. Традиционите руски чувства кжм Бжлгария требва по друг начин да се изразят: да се предпише на руския, в София, дипломатически представител да направи всички усилия за да се попречи на бжлгарското правителство да прокара в Народното Сжбрание гласуването на договора за заема. В последствие бжлгарското общество бе свидетел на ожесточената борба и на буйствата в парламента, от страна на народните представители от опозицията, с които те се опитаха да компрометират вота на болшинството, даден за утвѫрждението на договора за заема. Тоя неоспорим факт за *интимно* отношение между дипломатическите представители на Русия и Франция от една страна и на опозицията от друга, е тѫй красноречив сам по себе си, щото нема нужда да се коментира по-вече.

Заемѫт биде гласуван от Нар. Сѫбрание и правителството остана на местото си. Ала редовността на гласуването му, нема никакво сѫмнение, се оспори от опозицията. Това оспорване даже сѫставя по настоящем corpus delicti в дѫржавното дело подигнато против членовете на бившия кабинет на д-р Радославов, които Стамболийски задѫржа в софийския затвор, още на 4 ноември 1919 год., вѫпреки постановленията на действующия до тая дата закон за сѫдене министрите, изменен ad hoc в тяжест на министрите и при нов варварски с обратна сила и против Конституцията на Бѫлгария материален закон за наказание! Колко последователни, бих казал, и колко признателни сѫ бѫлгарските приятели на руските дипломати от бившия имперски режим и на техните сѫюзници от сѫглашението!

В сѫщност, после загубената балканска война, след Букурещкия договор за бѫлгарите и за Бѫлгария беше останало едно твѫрде малко ѫгѫлче в руското царско сѫрдце. Бѫлгария беше в действителност заменена с срѫбската дѫржава, още преди новото правителство да беше дошло и преди да беше правило опити за намиране заем, за ликвидиране разходите от балканската и междусѫюзнишка войни, без да гледа кѫде ще се намери такѫв, защото дѫржавата имаше бѫрза и необходима нужда от заем, който и да управляваше Бѫлгария.

Великите сили по балканската си политика, после Букурещката конференция, беха резко разделени на два лагера: Русия с Франция не се деляха от Англия, а Австро-Унгария с Германската Империя представляваха немския блок, към който формално се намираше още Италия. Приятелите на всека една отделна дѫржава от групата беха общи приятели и обратно. Бѫлгария бе наказана за своята непредвидливост и за своята непослушна политика, че ще постави православно-християнския крѫст вместо полумесеца над Св. София в Цариград и защото увлечена от победите на войските си бе навлезла в руската зона на Тракия. Тя беше си спечелила недоверието на блока от пѫрвата група. Не тѫй лесно можеше да се забрави намерението на Бѫлгария да влиза в Цариград и там да диктува мира.

Още на 2 ноемари 1912 год. руският посланик в Лондон телеграфира на руския министр на вѫншните работи между

другото, че Грей му показал едно ауторизирано бѫлгарско сѫобщение от в. „Times“, което гласяло [1]): „*Ако бѫлгарските войски влезат в Цариград, то е за да диктуват мира там и веднага да се отеглят*“. Грей се справил при пѫлномощния министр на Бѫлгария, г. Маджаров, който му казал, че това сѫобщение изразявало неговото лично мнение, че Английският министр посѫветвал бѫлгарския представител, Бѫлгария по-скоро *да успокои руското правителство* досежно намеренията си за Цариград, инѫк Бѫлгария щела да бѫде застрашена от страна на ромѫните, а може би и от Австрия, като изгуби всички симпатии на Русия и изпадне в твѫрде трудно положение.

И наистина, още на 4 ноември 1912 г., руският в Париж посланик получава от руското министерство на вѫншните работи телеграфическа заповед да сѫобщи поверително на Поанкаре, че с окупирането на Цариград от бѫлгарските войски, целата руска черно-морска флота ще се покаже пред турската столица.

Ала балканските сѫюзници не влезоха в Цариград. По между тех настѫпиха сериозни недоразумения, избухна втората балканска междусѫюзнишка война, в която се намеси и Ромѫния, както предсказа английският министѫр Грей. Турската столица с тракийския хинтерланд се запазиха за Русия.

Какѫв е бил планѫт на руската дипломация по време на балканската война се вижда и от наставленията, които руският министр на вѫншните работи дава на руския посланик в Лондон, още на 2 ноември 1912 г., с депешата си под № 2422 [1]), в която той допуща Великите Сили да се намесят в балканската война, но което требвало да стане веднага. По отношение на Цариград Сазонов предлага образуването на една отбранителна зона, дето да се запази действителния суверенитет на султана и границата на тая зона да започва от устието на р. Марица, включително града Одрин, и от там до Черното Море. „*Територията вѫн от тая линия да се подели между балканските сѫюзници вѫрху принципа на правото на фактическо владение*“ „Само“ едно пѫлно сѫгласие между силите, казва руският канцлер, може да отклони опасноста за една окупация на Цариград от балканските сѫюзници, което би предизвикало европейско заплитане“.

Сазонов говори, че между Ромѫния и Бѫлгария, а Ромѫния не беше още минала на страната на бѫлгарските противници, требва да се направи *поправка на границата* в ущѫрб на Бѫлгария, разбира се, за да бѫде наградена Ромѫния за нейното лоялно поведение през време на войната и че за тая награда руското правителство е готово да се застѫпи в София.

---

[1]) Стр. 566. Dipl. Aktenstücke. von Siebert.

Знае се вече, че тоя план на руското правителство, вжзприет и от руските сжюзници сполучи. *Фактическото владение* послужи за главна основа при уреждането вжпроса за поделбата *на турските земи* между балканските сжюзници, без Бжлгария разбира се да получи нещо; тя биде заставена да откжсне и части от своята територия за да награждава Ромжния. За Русия не сжществуваше вече никакжв вжпрос за спорна и безспорна зона в Македония, защото беше се пролела братска кржв, както казва Сазонов, и защото сржбско-бжлгарския договор беше погребан.

Не безинтересно ще бжде, ако се направи един *паралел* на отношенията и политиката между Русия и Сжрбия от една страна и между Русия и Бжлгария от друга — след балканската война.

Сржбският министр-председател Н. Пашич е придружавал сржбския наследник при посещението му в Петроград, по който случай е бил приет на официална аудиенция от руския император. По тая аудиенция сржбският пжрви министр изпраща, на 2 февруари 1914 г., обширен доклад до министерския сжвет в Белград, от който предавам тук следните по-важни извадки[1]):

„Аз, Сржбският министжр благодарих от името на сржбския крал и сржбския народ, преди всичко, за подржжката, която Русия ни е указвала през цялото време на балканската криза и загдето е пазила Австро-Унгария да не се намеси в балканската война, с което руският цар не искà да допусне, щото Австрия да попречи за освобождението на балканските славяни. Сржбската политика се сжстои, да се запази мира на балкана, та да може да се подготвим отново за запазване сржбските държавни интереси. Изложих мжчнотиите, които Сжрбия посреща в преследване миролюбивата си политика. Недоволни сж Бжлгария, Турция и Австрия. Турция, защото изгуби войната, Бжлгария, защото *не задържа и не получи всичко, каквото искаше*, а Австрия, защото изгуби надеждата да настжпи кжм Солун.

. . . За запазването на мира би трябвало да се направи следното: Гжрция требва да избегва военно стжлкновение с Турция; Черна-Гора требва да приеме решението на Лондонската конференция и да напусне Шкодра (Скутари); сжщото требва да направи и Турция. Решението да се наложи и изпжлни от великите сили или в краен случай само от тройното сжглашение. Второ средство за запазване мира е *да не се дава никакжв заем на Турция и Бжлгария*, преди да се разрешат вжзникналите от войната вжпроси. Третото средство е великите сили да окупират Албания, да вждворят порядкж, чрез което ще се попречи на младотурските елементи и комитаджии да агитират и сжздават в Албания безредия против Сжрбия и Гжрция. Четвжртото средство е да се повлияе на Ромжния да премине по-решително на наша страна и да заяви на Турция и Бжлгария, че тя нема да остане неутрална, ако се наруши мира и ако те оспорват Букурешките мирни решения.“ Царят ми отговори, казва Пашич: „Имаме доверие в новото ромжнско правителство, че то ще вжрви верно с Русия“. Той не вярва да се оспорват постановленията на Букурещкия мир. „Аз споменах на Царя, че по време пребиванието ми в Букурещ се срещнах с Братияно, който беше крайно вжзхитен от един сжюз с Гжрция и Сжрбия и че искам на вржщане да свжрна през Букурещ и да видя държи ли още Братиано за такжв сжюз?“ Царят казва, че това е много добре, че и Ромжния има в Австро-Унгария три и половина милиóна сжнародници, които желаели съединението си с Ромжния. Аз прибавих: „Сибенбургските ромжни сж по-добри националисти от ромжните в кралство Ромжния, Крал Карол ми сжобщи, че общественото мнение било в полза на приближение на Ромжния с балканските държави; за което той държал сметка. Той дал заповед за мобилизация и акция на ромжнските войски, за осигоряване равновесието на Балкана и за подобрение границите в Добруджа. При това аз споменах, че от разни страни сме уведомени, какво *Турция сключила сжюз с Бжлгария, по силата на който Бжлгария допуща Турция да прекара войските си през бжлгарска земя и да нападне Гжрция и пр.* Царят рече, че той не вярва в това, но все пжк може да има нещо верно, понеже турските граници в Тракия не сж определени, ала той не може да повярва, че Бжлгария би взела активно участие в стжлкновението, защото тя е тврде изтощена и бжлгарският народ не е наклонен да влиза в некоя акция . . .

Обжрнах разговора вжрху вжпроса за доставките на оржжие от Австрия на Бжлгария. Царят прибави, че и *Германия е подкрепила Бжлгария*, по който случай помолих, Русия пжк нас да подкрепи, като ни даде от своите магазини сто и двадесет хиляри пушки и муниции, както и малко топове, които тя има в излишжк, особено гаубици . . . Рекох на Царя, че щом се завжрна от Царское-село ще представя на Сазонова списжк за всичко, каквото ни требва за да се облекчи нашето положение, което царя удобри.

Подир това минах на разговор вжрху Черна-Гора, Бжлгария и Австрия. Царят знаял, че в Черна-Гора всички желаели съединението си с нас . . . Той изкритикува доволно остро поведението на Черна-Гора която интригувала против Сжрбия и нейната династия, но намира, че обединението на Сжрбия с Черна-Гора е вжпрос на време; то трябва да стане по вжзможност с незначително сжтресение и шум . . . Заговорихме за черногорската войска, за нейната недостатжчна подготовка и несполуки и че това сигурно ще повлияе на черногорския народ да приеме сжединението, понеже се убедил в колосалната разлика между неговата и сржбската войски и че дадохме на Черна Гора по-вече земя отколкото заслужаваше. След това разговора мина вжрху Бжлгария и нейния Цар.

---

[1] Стр. 130, Deutsches Weissbuch, Anlage 26.

Императоржт осжди решително цар Фердинанда, че се подал на австрийската политика и започнал войната против Сжрбия. Ала Господ го наказал. Императоржт верва, че той трудно ще се заджржи на престола, понеже народжт бил против него; обаче докато това правителство е на власт, той ще се заджржи с всичка сила. Разказах на императора какво говоряха плениците бжлгари, когато ги разпитвахме защо воюват против своите братя и сжюзници: те не искали войната, а техният цар, който не е православен, нито славянин. Прибавих, че ние не бива да се сжрдим на бжлгарите и че признаваме голямата полза за двете страни от сжгласие между Сжрбия и Бжлгария, и че, може би, ще му доде времето да се отстжпи *още нещо на Бжлгария,* ако тя поиска да помогне за разрешението на сржбско-хжрватския вжпрос . . .

Разправих на императора за промената у южните славяни спрямо Австро-Унгария, за многото привжрженици на Старчевича, които очакваха спасението си от Австрия, но които сега сж се убедили, че това спасение може да им доде само от Русия или от Сжрбия . . .

Императоржт признава, че Австрия се зле отнася сжс славяните . . . Ако Австрия не напусне противославянската си политика ще има лош край. След това той ме попита: „Сжрбия колко войници може сега да постави на нога? Тя очуди света като изкара четиристотин хиляди души в войната", каза той. Отговорих: „Вервам, че може да изкара половин милион добре облечени и вжоржжени войници". „Това е достатжчно, това не е малко, с него много нещо може да се постигне", отговори императоржт . . .

Сржбският пжрви министр сжобщава в доклада си, че в тая си историческа ауденция той докоснал вжпроса за женидбата на сржбския престолонаследник, като изказал желанието на сржбския крал да ожени сина си за една от великите княгини — джщери на руския цар. „Ако се ощастливим", казал Пашич, „да имаме джщерята на руския император за кралица, тя ще се радва на симпатията на целия сржбски народ и ако Бог и обстоятелствата помогнат, тя ще стане царица на югославянския сжрбо-хжрватски народ. Нейното влияние и нейният блясжк ще обхване целия балкански полуостров!" . . . На тржгване императоржт ме сжпроводи до вратата, като ме натовари особено и на неколко пжти да поздравя краля, не само от негова страна, но сжщо и от

страна на царицата и на домочадието и му пожела добро здраве. „*Для Сербія все здѣлаем*" каза царят по руски на прощаване.

Генерал Радко Димитриев, най-пжрвият руски приятел, когото *новото правителство на Бжлгария беше изпратило* за пжлномощен министжр в Петроград, още на 21 септември 1913 г. отчаяно телеграфираше на своето началство в София, че в Русия владее големо недоволство кжм Бжлгария и особено благоволение кжм сжрбите.

А на 7 ноември 1914 г., бжлгарският пжлномощен министр в Петроград, М. Маджаров, който бе имал ауденция при императора, изпрати до бжлгарския министр на вжншните работи в София следната телеграма: 1)

„Днес, петжк, представих своите акредитивни писма на императора в Царское село. Императоржт ме прие в кабинета си и след разменение на обикновените в подобни случаи запитвания и отговори, той се отправи кжм мене сжс следните думи: „Е, какво ще прави Бжлгария, ако австрийците смажат сжвжршено Сжрбия и се настанят на вашата граница?"

— „Ще се защищаваме и не по-зле от другите".

— „Но нема ли да бжде тогава кжсно. Ето, вашият вечен враг Турция е в война с нас и вие много лесно можете да вземете назад Одрин. Виждате, Ромжния и Гжрция сж готови да тржгнат с нас, но се боят от Бжлгария, или по-добре не й верват".

— „Нема сжмнение, че Одрин требва да бжде наш, защото около него и зад него сложиха костите си хиляди бжлгарски младежи, но не требва да се изгубва из пред вид, че и когато мреха пред стените на Одрин, идеалжт им бе Македония, оставена нам завет от историята и от вашия дедо, нашия Цар Освободител; прочее догдето не се споразумеем по този вжпрос аз не мисля, че ще предприемем нещо, освен за защита на нашите граници. Но вервате ли, Ваше Величество, че Ромжния и Гжрция само от страх пред Бжлгария не предприемат нищо против враговете на славянството? Ние имаме по-вече причини да не ги верваме, защото те нашестваха нашето отечество и се сжединиха с турците за да ни ограбят".

— „Да, обаче втората война, която вие предприехте, беше братоубийствена, но да оставим печалното минало".

— „Позволете ми, Ваше Величество, да кажа нещо за това минало. Всички ни обвиняват за започване втората война, но никой не се спира вжрху предшестващите сжбития, никой не поменава за отговора на Сазонов до Данев, че договоржт между Бжлгария и Сжрбия е паднал, защото се

---

1) Стр. 274.275, Оранжева книга. Том I. София 1920 г.

пролела братска кръв. А после това не беха ли Сърбия и Гърция, които отказаха да приемат вашето предложение за Кавала, Щип и Кочани? За нашите най-дребнави опущения се държи сметка и се наказваме най-жестоко, а делата на другите се минават без бележки или даже с похвали. Вие ми говорите да помогнем на Сърбия, но тя и до днес е съюзница на Гърция и Ромъния за запазване на Букурещкия договор, който е много по-унизителен за нас, отколкото беше Берлинският за вас. България даде велики жертви, които могат да се сравнят с пет милиона руски, и при все това, когато Сърбия и Гърция се удвоиха, България се намали“.

— „Аз зная, че вашият доблестен народ и сега е готов да се бие за славянската кауза, но правителството го спира“.

— „Ваше Величество, дошъл съм в Петроград не за да бъда адвокат на тогоз или оногоз, но да кажа истината, целата истина и най-напред на вас. Българският народ е огорчен до дъното на душата си, той се счита изманен, подигран; трагедията, която прекара и в морално и в материално отношение, е небивала в историята. За това не трябва да се чудите, ако ви кажа, че неговата вяра е покрусена. Не правителството, а той сам не желае да прави безполезни жертви, да създаде величие на своите врагове. По тая причина той желае да се споразумеем с вашето правителство, че тогава да предприемем нещо за общата кауза. Аз ви уверявам, че ако България не беше изместена из балканския съюз, Австрия не би се решила да подаде оня ултиматум на Сърбия, който докара днешната страшна и дълготрайна война“.

— „Може би това е истина, каза императорът, но българският народ не требва да пропусне добрия случай, защото после ще се кае горчиво. Вие не се съмнявайте, че в края на краищата тройното съглашение ще победи и тогава как ще се яви България да иска обезщетение? Но има друго нещо по-ужасно: през вашата земя и сега се пропущали муниции за Турция“.

Когато отговорих на императора, че това е невъзможно преди всичко, защото ако имаше подобно нещо Сазонов щеше да ми го съобщи и аз щех да го телеграфирам в София, той ми каза, че такива сведения дохождали от всички столици на балканските държави. Аз помолих императора да има пред вид, че и днес България е обградена от неприятели, които са готови да сторят всичко за да ни скарат с Русия.

При тия мои категорически заявления, императорът ми каза: „Вижте още днес Сазонов и поговорете с него, не само по тоя въпрос, но и по другите“. В края на аудиенцията императорът стеснително натъртено ми каза „Ако България продължава да се носи с такова недоверие към Русия и нейните съюзници, **ще загуби всичко**“.

Нито генерал Радко Лимитриев, нито М. Маджаров български дипломатически представители в Петроград и отлични руски приятели, можаха да се убедят руската дипломация в правото на българския народ и да омилостивят руския господар към него. Руската политика вече беше противоположна на оная на Цар-Освободителя Александър II. Българският народ требваше да остане с покрусена вяра към руските държавници, които се стремяха да докажат, че са дигнали ръка от създадената от техния народ държава.

Руската враждебна политика се чувстваше силно не само в съперническа на България славянска Сърбия, но и в неславянска Ромъния, чийто крал бе произведен в руски фелдмаршал.

В първата половина на 1914 год., руският император, с царското семейство, направи тържествено посещение на ромънския крал Карола в черноморския пристанищен град Кюстенджа, гдето руският цар беше назначен за шеф на 5-и Рошиорски полк, първия който навлезе на 1913 година в пределите на освободената от покойния му дедо България и който завзе българска Добруджа. Проектираше се, според сведения, които пристигаха в София, сродяването на двете династии — руска и ромънска. Трагедията се играеше тоя път не на бойното поле, в Македония, между войските на Балкана, а в съседна Ромъния и от Велика Русия. Факт, който продължаваше да трови душата на целия български славянски народ. Балканската политика на Изволски—Сазонов действително тържествуваше ...

При всичко това, българите останаха непоколебимо верни на своя народен идеал — обединението и с нетърпение очакваха минутата за неговото осъществяване.

ГЛАВА ШЕСТА.

Изолирането на Бѫлгария и нейните християнски сѫседи. Световната война

Колкото и да се стараеше новото бѫлгарско правителство да вѫзстанови добри сѫседски отношения с балканските дѫржави, новосѫзданеното вѫв вреда на бѫлгарската дѫржава от войната положение караше бѫлгарските сѫседи да пазят голема резерва спремо Бѫлгария.

Образуваното през 1913 год. противобѫлгарско сѫглашение от сѫседните на Бѫлгария дѫржави — в името на тѫй нареченото балканско равновесие, сѫс които беше фактически и правителството на Турция, се запази, по сѫвета на русите и техните сѫюзници: то гарантираше спечеленото по Букурещкия договор, против който само правителството на Дунавската монархия беше протестирало, без обаче да бѫде подкрепено от некоя друга дѫржава от Великите Сили.

Уголемена с територия и население, Сѫрбия дѫржеше да сполучи и в желанието си да придобие още земя и население, тѫй сѫщо и от Австро Унгария. За нея Далмация, Босна и Херцеговина сега беха вече малко, тя искаше да завладее Сирмия и Банат. Тоя краен идеал на сѫрбите, подкрепян от руската легация в Белград и от големия шовинизѫм на членовете от „Црна рука" в Сѫрбия, който шовинизм след несѫмнено големия успех от балканската война, дигаше в делириум многобройните членове на тая лига, налагаше на срѫбските политици да дѫржат повече от всекога с благоволителна Русия и да отстраняват всека славянска симпатия спрямо опасна Бѫлгария. На белградските интриги против бѫлгарите смело може да се каже, се дѫлжеше в голема степен умразата на Петроград спремо бѫлгарите и всички бѫлгарски дѫржавници, даже и спрямо ония, които управляваха в София през 1912 и 1913 година, известният девиз на които беше, да не се прави с Русия никаква политика, а да се изпѫлняват петроградските заповеди, без всеко разсѫждение и сѫпротивление. Срѫбските интриги следователно, беха причина, гдето искрената бѫлгарска дипломация после Букурещкия погром неуспеваше да придобие руското благоволение за Бѫлгария, която и след изгубването на Македония в балканската война, обявена на Турция точно по руската политика, се опитваше да не остане отчуждена за славянското дело. И ако Бѫлгария не можа да успее в това отношение, вината не беше вече нейна, а на онези, които се считаха за пазители на славянството.

Сѫрбия, прочее, дѫржеше за спечеленото положение и вѫрвеше кѫм бѫдещето с надежда, че то ще й донесе необходимото за да изиграе ролята на срѫбски Пиемонт.

Ромѫния сѫщо дѫржеше на единението си с Сѫрбия и Гѫрция, макар и без формални договор с тех. Разгалена на Букурещката конференцея от руската и французката дипломации, тя се надеваше в едно най-скоро бѫдаще да може да освободи от маджарското политическо робство своите синове оттатѫк Карпатите, без обаче да проявява явна умраза спремо правителствата на централните сили. Старият ромѫнски крал Карол не скриваше своята симпатия кѫм Германия и Австро-Унгария. Той без стеснение заявяваше пред представителя на последнята, че до като е жив, нема да заповеда на ромѫнската войска да нападне сѫседната Дунавска Монархия, с дѫржавния глава на която от 30 години е бил най-приятелски свѫрзан, макар да не скриваше трудностите, които имаше от общественото мнение на днешна Ромѫния. Ала на Балплац в Виена не верваха, че в случай на война между Русия и Австро-Унгария, Ромѫния ще даде некаква помощ на Австро-Унгария, макар и да сѫществуваше един сѫюзен договор с нея. Предположение което впоследствие се напѫлно оправда, понеже Ромѫния се присѫедини на 1916 г., в световната война, кѫм тройното сѫглашение и искара войската си не само против Австро-Унгария, но даже и против хохенцолериска Германия.

А Гѫрция, която не беше сигурна от страна на Турция и с която беше в неприязнени отношения поради владенето на беломорските острови, се стараеше да нема неприятности с Бѫлгария, опирайки се още на известна подрѫжка на германското правителство. Требва да се подчертае, че ако турско-грѫцкият конфликт не дойде до война, което се желееше от турците и които тѫй сѫщо клонеха кѫм Берлин, има да се благодари на германската политика. Но все пак Гѫрция не се отказваше още от договора си с Сѫрбия против Бѫлгария.

При такава констелация на балканските дѫржави от блока против победена Бѫлгария, немислимо беше да се верва и допуща, че ще е вѫзможно образуването и сѫществуването на един общ сѫюз от дѫржавите на Балканския полуостров. Това сѫюзяване не можеше да стане, на пѫрво место поради безчестната и нелоялна постѫпка на бившите бѫлгарски християнски сѫюзници през 1913 год. и на второ место за това, че постигнатото от Русия и Франция сжюзяване на трите балкански джржави се считаше от двете сили на сжглашението за достатжчно задоволителен успех на близкия изток.

За тех намалената и бита Бжлгария беше вече слаба и неопасна. Така изолирана, Бжлгария не намираха опасна, та и за това правителствата на бжлгарските сжседни джржави се джржаха по отношение на Бжлгария доста високомерно. Това се чувствуваше особено в Сжрбия, през земята на която бжлгарските граждани не можеха да пжтуват без да биват оскжрбявани. Сржбските терористи и франкмасоните от „Црна Рука" имаха мрежата си в джржавната машина. Ето защо не бе никак чудно, че сржбски чиновник от железниците можа да има смелоста и престжпната идея да оскжрби и напада бжлгарския цар Фердинанд, когато последният пжтуваше, в международния експрес, през Сжрбия за бжлгарската столица София[1]). Наистина това се случи след Букурещкия мир, но вече при уредени и вжзстановени отношения между Бжлгария и Сжрбия. В лигата „Црна Рука" влизаха всички офицери и граждани, участници в сжзаклятието за убийството на крал Александр и кралица Драга, извжршено на 29 май 1903 г. Кжм тая лига се числеха и провжзгласеният на 1914 г., за регент на кралството, вместо немощния си баща крал Петр, княз Александр Карагеоргевич, министрите Н. Пашич, Ст. Протич, Люба Стоянович, войводата Радомир Путник и други още петдесетина луши — генералщабни и висши офицери от всички родове оржжия.[2])

Но и пжтуването на бжлгарските граждани по железопжтните линии в Ромжния не беше лесно и спокойно. Ромжните, настанени пред вратите на двата важни бжлгарски тжрговски градове — Русе, край Дунава и Варна, край Черноморе, не беха вече ония добри и мили сжседи, както по-напред и преди балканската война. Вероятно те чувстваха, че се е сждала една сметка, падежжт за разплащане на която ще настжпи един ден за двете сжседни джржави, при всичко че дипломатическите отношения беха вжзстановени. И ромжни и сжрби играеха ролята на велики сили спрямо безсилна Бжлгария. Понекога се допускваше от дипломатите на тия бжлгарски сжседи, че много сжжелявали за втората балканска война и имали желание да се побратимят и да вжскресят сжюза от 1912 год. Това не беше сериозно, пжк и те едва ли верваха в неговата вжзможност. В Бжлгария се знаеше, че сжщите се опитват в Цариград да привлекат кжм себе си Турция и да я отдалечат от споразумение с Бжлгария. Бжлгарските сжседи искаха чрез сондажите си да узнаят дали Турция не е свжрзала сжюз с бжлгарите, в което се сжмневаха, знайки доброто разположение на младотурците кжм новото бжлгарско правителство.

След балканската война, след преминаването почти на всички земи в европейска Турция, в които живеят бжлгари, в владение на християнските сжседи на бжлгарската джржава. Бжлгария немаше вече какво да аспирира от Турция, следователно немаше вече миналата пречка за постигане едно истинско помирение и приятелство между довчерашните врагове. Никакви усилия не беха в сжстояние да побжркат на доброто настроение в Турция спрямо Бжлгария. Между Бжлгария и Турция още през летото на 1914 год. беше постигнато едно формално сжглашение, но поради настжпилите международни заплитания то не получи надлежната санкция, пжк и турското правителство прибжрза да свжрже сждбата на Турция с Германската империя[1]).

След балканската война вжншната политика на Австро-Унгария се особено интересуваше от Белград, центжра на пропагандата против Дунавската Монархия. Тук беше постояното седалище на сржбските терористи и на сжюза на сржбската народна отбрана. Ето защо министржт на вжншните работи на Австро-Унгария проучваше най-сериозно докладите на своите органи досежно балканските работи и новата политика на сржбските вджхновители и сжюзници.

С една обширна записка до императора Франц Иосиф[2]) министржт на вжншните работи на Австро-Унгария, граф Берхтолд, още *преди трагичната случка* в Сараево, между другото долага на императора:

„От две години насам положението на работите стана твжрде неблагоприятно за тройния сжюз. Важно за отбелезване е, че след балканската война Бжлгария се пробуди от руската хипноза, че Сжрбия, Гжрция и Ромжния порастнаха, а турската империя пострада твжрде много. В отношенията на Ромжния от тая война настана промена по отношение тройния сжюз, когато пжк явно изпжква планомерната дейност на Русия и Франция за закрепване придобитото на Балкана и по приготвяне бждящата акция против тройния сжюз, собствено против Австро-Унгария и нейната сжюзница Германия. Русия и Франция се стремят да запазят балканския сжюз, чрез който да добият военно надмощие над централните сили. За тая цел се преследва обезсилването, да, дори изгонването на Турция из Европа. Вече сжществува сржбско-гржцки сжюз, с който в Букурещ се солидаризира и Ромжния. А тжй като Турция се разслаби в балканската война, то балканският сжюз има за задача да разгроми Австро-Унгария. Пред вид ощетяването на Бжлгария от Букурещкият мирен договор едва ли е вжзможно кжм Балканския сжюз да се присжедини Бжлгария, без компензации. Ето защо в това направление се правят опити от Русия, която чрез многобройните си агенти на пжрво време се стреми да свали кабинета на Д-р Радославова и по този начин да изолира Бжлгария. Тая последната обаче изглежда се споразумела с Турция. Това кара Франция да работи по-енергично на Босфора за да спечели Турция за политиката на двойното сжглашение. Ала по сведения от Цариград, макар Талаат-бей да ходи в Крим при пребиваващия там руски цар,[1] политиката на Русия и Франция не успева: все за сжщата цел Талаат-бей пжтува и в Букурещ. Не малко усилие се прави за полюбовното разрешение на турско-гржцкия спор за беломорските острови, разбира се, и за постигане изолирането на Бжлгария, оставена вжн от балканския сжюз. Двойното сжглашение не можа да наложи на Сжрбия и Гжрция да приемат претенциите на Бжлгария в Македония.

---

[1]) Според д-р Фр. Вихтл, покушение за живота на цар Фердинанда е било решено от франкмасонските ложи в Сжрбия. — Стр. 174, Weltfreimaurerei etc, von Nationalrat Dr. Fr. Wichtl, achte Auflage, 1921.

[2]) „Die schwarze Hand", Lausanne 1917, майор Добровой Лазаревич IX сржбски пехотен полк.

[1]) Договора за сжюз и приятелство между Турция и Бжлгария, от 6 август 1914 год.

[2]) Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914, I Teil, Wien 1919. Beilage 55. стр. 4—16.

По успешно действува двойното сжглашение между ромжните, които вжпреки старите си сжюзнишки вржзки с Австро-Унгария, по-вече теглят кжм страната на Франция и Русия, особено кжм пжрвата. Все в полза на сжюзяването на Ромжния с двойното сжглашение стана царското посещение в Кюстенджа. Ромжния още не проявява враждебна политика спрямо централните джржави; като че ли още джржи сериозно за свобода в политиката си, вероятно сжс сжзнание, че още не е настжпил решителния момент за действие. Ромжнският крал Карол заявява, че щел да бжде слаб пред напора на общественото мнение и сжжелява, че не щел да бжде в положение да помага на централните сили. Нещо по-вече. Ромжнският министр на вжншните работи заяви в едно интервю, че Ромжния се била присжединила кжм Русия и че между двете джржави — Русия и Ромжния — сжществувал общ интерес. В случай на война между Русия и Австро-Унгария сжмнително е дали Ромжния ще запази своя неутралитет. Ясно е, прочее, че при енергично настояване на централните сили в Букурещ, да чуят окончателното решение на ромжнското правителство, нема да има положителен отговор от Ромжния. Едва ли Ромжния ще да жертвува неколко милиона

---

[1] Неколко дни преди убиването на Талаат паша в Берлин 1921 г., сжщият ни сжобщи, че руският император му говорил много сжрдито против кабинета на Радославова в Бжлгария и сжветвал Турция да отбегва всеко приятелство сжс тогавашна Бжлгария.

ромжнски народ зад Карпатите, пред незначителната компензация в Бесарабия. Следователно, Австро-Унгария нема защо да тжрси помоща на Ромжния, а е длжжна да има други диспозиции, като вземе своевремено мерки против Ромжния. Тя требва да привлече Бжлгария, която се сжюзява с Турция. В тая политика се интересува Германия, защото враждебната политика на Франция и Русия против Австро-Унгария е сжщевремено такава и против германската империя. Враждебната политика на Франция става за стария реванш против Германия. Извжнредното руско военно подготвяне и големо вжоржжение, както и постройката на руските стратегически железопжтни линии на западните граници сж може би насочени много повече против Германия, отколкото против Австро-Унгарската монархия“.

Така се свжршва тая, от извжнредно важно значение, служебна записка на граф Берхтолд до император Франц Иосиф.

При това положение на Балкана, скржбното известие от Сараево, на 15/28 юни 1914 год., за трагичната смжрт на австро-унгарския престолонаследник ерцхерцог Франц Фердинанд и на сжпругата му херцогиня София фон Хохенберг, родена Хотек, едва ли беше изненада за виенската дипломация. Официалната депеша на управляющия бжлгарската легация в Виена до министра на вжншните работи в София за Сараевския атентат предаваше впечатленията на виенското общество. В тая депеша стоеше, че вжв Виена не се сжмнявали, че тоя атентат е сигнал дирижиран от Белград. Кметжт на Сараево официално заявил, че бомбата била донесена от Сжрбия.[1]

В Австро-Унгария беше известно, че сржбската Народна Отбрана поджржа в Белград, на сржбски разноски, босняци студенти, които се намираха в вржзки с известния водител на комитетското сржбско дело майор Воя Танкосич и за това Сараевският атентат се отдаваше на тая организация.

Когато вестниците сжобщиха новината, че ерцхерцогжт — австрийски наследник ще отива в Сараево, членовете на „Црна Рука“ се зарадваха много, защото убиването на ерцхерцог Фердинанд, беше решено от джлго време, казва в своята брошура „Die schwarze Hand“ майор Лазаревич.[2] „Чрез атентата те искаха да засилят своето влияние в Сжрбия“, проджлжава сржбския майор. „Очаквайки сериозни смутове в Босна, Бачка и Сирмия те приготвяха удара против Австрия и ускоряваха триумфа на сржбските стремежи. Атентатжт сполучи. Когато официална Сжрбия изказваше своето състрадание на австрийското правителство, естествено „Црна Рука" тържествуваше. Белград беше почти осветлен от радост. Лицата на всички сияеха от задоволство, като че искаха взаимно да си кажат: „видите ли, каква сила представляваме ние!"[*]

---

[1] Стр. 109, Оранжева книга, част II. Телеграма от 15 юни 1914 год. на управляющия легацията в Виена до министерството на вжншните работи.

[2] Стр. 31, 32 от брошурата „Die schwarze Hand“.

Нема съмнение, че Сараевският атентат възмути до дъното на душата австрийските дипломати. Също и старият император сериозно се стресна от това злодеяние и се загрижи за положението, което се приготвяше от съседната на монархията славянска държава. Настроението на виенския двор след тоя атентат се очертава нагледно от саморъчното писмо на Франц Иосиф, от 2 юли 1914 год., до германския император Вилхелм II, което писмо гласи както следва:

„Много бих желал да говоря с тебе по положението; но тъй като това не е възможно сега, позволявам си да ти изпратя мемоара[1] на моя министр на външните работи, приготвен още преди страшната катастрофа в Сараево, който сега, след това трагическо приключение, има особено значение.

Извършеният против моя внук атентат е преко последствие от агитациите на руските и сръбски панслависти, целта на които е разслабването на тройния съюз и разрушаването на моята държава. От всички събрани до сега сведения се установява, че Сараевското дело не е дело на частно лице, но един добре организиран комплот, нишките на който стигат в Белград, и макар да е невъзможно да се докаже съучастничеството на сръбското правителство, не остава съмнение, че неговата ръководна политика за обединението под сръбско знаме на всички югославяни поощрява такива престъпления, и че продължението на това положение на работите съставлява постоянна опасност за моя дом и за моите земи.

Тая опасност става още по-голяма, защото и Ромъния, въпреки съществуващия с нас съюз, се тесно сдружи със Сърбия и допуща в страната си тъй също враждебна агитация против нас, както върши Сърбия.

Никак не се съмнявам в верноста и добрите намерения на един такъв стар приятел, като ромънският крал, ала той сам е казал на два пъти през последните месеци на моя представител, че пред вид възбуденото и враждебно настроение на неговия народ, той не ще бъде в положение да изпълни в сериозния момент своята съюзнишка длъжност.

При това, настоящето ромънско правителство поощрява съвършено явно стремленията на културната лига, покровителствува сближението със Сърбия и с ромънска помощ прави усилия за основаване на един нов балкански съюз, който може да бъде насочен само срещу моята държава.

И в началото на управлението на Карла се разпространяваха подобни политически фантазии, каквито се разпръскват сега от културната лига, които помрачаваха здравия политически разум на ромънските държавници и създаваха опасност да хвърлят кралството в една авантюристическа политика. Тогава твоят покоен дядо се намеси по един най-енергичен начин чрез своето правителство и насочи на Ромъния пътя, по който тя постигна едно превъзходно положение в Европа и стана една надеждна подпора на истинския порядък.

Сега същата опасност заплашва кралството; боя се, че съвети вече нема да помогнат и че Ромъния само тогава ще може да се задържи на страната на тройния съюз, когато направим от една страна да се осуети създаването на един балкански съюз под руска протекция, като привлечем България към тройния съюз и от друга страна, като дадем да съзнаят в Букурещ най-ясно, че приятелите на Сърбия не могат да бъдат наши приятели и че Ромъния не може вече да се надява на нас, като съюзница, ако не се откаже от Сърбия и ако със всичка сила не потуши водената против съществуването на моето царство агитация в Ромъния.

Старанието на моето правителство требва да бъде в бъдеще насочено в изолирането и намаляването на Сърбия. Първият етап на тоя път требва да бъде засилване положението на настоящето българско правителство, чрез което България, на която реалните интереси съ сходни на нашите, да остане запазена от възвръщане на русофилството.

Когато узнаят в Букурещ, че тройният съюз е решен да не се отказва от едно българско присъединение, но че наопаки, той е готов да подбуди България да се обвърже с Ромъния и да си гарантират териториалната целост, може би там ще се отвърнат от опасното направление, към което ги тласка приятелството на Сърбия и приближаването към Русия.

Сполучи ли се това, може да се пристъпи към опит за примирение на Гърция с България и Турция; така би се образувал, под протекцията на тройния съюз, един нов балкански съюз, целта на който ще бъде да се спре за напред разливането на панславистския потоп и да се осигури мира на нашите земи.

Това, обаче, е възможно само тогава, когато Сърбия, съставяща понастоящем централната точка на панславистката политика, се отстрани да играе ролята на главна политическа сила на Балкана.

Тъй също и ти ще си уверен след извършената напоследък ужасна случка в Босна, че вече е немислимо да се постигне споразумение в различията, които отделят Сърбия от нас, и че закрепената политика на мир на всички европейски монархии ще бъде застрашена, докато това огнище на престъпна агитация в Белград продължава да живее безнаказано".

---

[*] На всички участници в Сараевския атентат в Сърбия, Хърватско и Словенско съ издигнати паметници и с техните имена наименувани улици.

[1] Записката на Берхтолд, съобщена в резюме по-горе.

От сждържанието на това писмо на император Франц Иосиф до германския император Вилхелм се вижда, че тоя пжт както старият император, тжй и австро-унгарското правителство сж решени да действуват най-решително против техния немирен и явно държжк съсед Сжрбия; не се касае вече до вжпрос за обикновено удовлетворение, нито само до защита честа и достолепието на една велика държава, а за запазване самото й сжществуване: „. . . не е вжзможно да се постигне едно споразумение между тия държави“, казва императоржт Франц Иосиф на своя сжюзник.

Не се направиха и сериозни опити от вжншна некоя държава за едно полюбовно разрешение и изглаждане на австро-сржбските различия. Европейската дипломация знаеше много добре, че докато Германия поджржа Австро-Унгария, Сжрбия се хвали с руската поддржжка и че в случай на война между Австро-Унгария и сжрбите, те нема да бждат сами. Ако дипломацията на великите сили сериозно искаше да угаси пожара, който вече силно се разпламеняваше, можеше да го загаси: можеше или да се постигне отлагане подаването на австро-унгарската ултимативна нота от барон Гизл, имперския в Белград представител, на 24 юли 1914 год. или веднаж подадена тя, да се налегне за достатжчно удовлетворение на Австро-Унгария от сржбска страна, и по този начин да се избегне прекжсване на дипломатическите отношения между правителствата вжв Виена и Белград, без да се докарва работата до война; или най-после да се ограничи войната само между двете спорящи страни. Ала правителствата на великите сили, които постоянно говореха в парламентите си, че сж предани и горещи поджржатели на мира, реагираха само дотолкова, доколкото им беше нужно да си послужат пред народите и пред историята за оправдание, че не сж имали вжзможност да спрат общата война.

Прекжсването на сношенията, в предвидения от австро-унгарския ултиматум срок се посрещна вжв Виена и Буда-Пеща симпатично. Берлинските вестници тжй сжщо не закжснеха да изкажат сжгласието на Германия[1]) с решителния жест на Австрия и да подчертаят, че ако войната не бжде локализирана Германия ще поддържи, с верноста на Нибелунгите, напжлно сжюзницата си Австрия.

Ако австрийските войски навлезат в Сжрбия, сжобщава сжр Едуард Грей на бжлгарския пжлномощен министжр в Лондон, военната намеса на Русия става неизбежна и в такжв случай общата война ще се наложи[2]).

---

[1]) Стр. 127 Оранжева книга. Телеграма от бжлгарския пжлномощен министр в Берлин до министерството на вжншните работи в София, от 26 юли 1914 год.

[2]) Стр. 132 Оранж. книга. Телеграма на бжлгарския пжлномощен министр в Лондон до министерството на вжншните работи в София.

В Петроград, Москва и в цела Русия стават големи манифестации в полза на Сжрбия: „Забелезва се растяще вжодушевление в полза на една война с Австрия. Русия я започва с частична мобилизация на 30 юли 1914 год.“, депешира от Петроград бжлгарският пжлномощен министр генерал Радко Димитриев до министерството на вжншните работи в София[1]).

Според телеграмата на руския цар до германския император, от 30 юли 1914 година[2]), военните мерки, които влизат сега в сила, сж решени от преди пет дни вече, сир. още на 25 юли с. год., за защита против приготовленията на Австрия. Според телеграмата на Сазонов от 28 юли 1914 г. до руския посланик в Берлин[3]), Русия ще обяви на 29 юли с. г. мобилизирането на военните окржжия на Одеса, Киев Москва и Казан, вследствие обявяване войната от Австро-Унгария на Сжрбия. А на 31 юли с. г. петроградския бжлгарски представител телеграфира на своето началство в София, че „*тая нощ 12 часа е обявена обща мобилизация. Народното движение в полза на войната взема големи размери. Всички големи улици в Петроград се пжлнят с хиляди манифестанти, които викат: „Долу Австрия! Долу немците!“*[4]) *Почнати сж и частични сжсредоточавания.* В руския народ се забелезва голем ентусиазм и всички искат война. Впечатлението ми е, че тя е неизбежна, макар днес да се говори, че имало некакжв опит от страна на Германия да посредничи за мир“[5]).

Още на 24 юли 1914 г. по повод телеграмата на сржбския регент до руския император, с която се моли за бжрза помощ, се държи министерски сжвет в Петроград, който решава да се помогне на Сжрбия с оржжие[6]).

На 27 юли 1914 год. сжр Едуард Грей сжобщава на руския посланик в Лондон, че Англия задържа мобилизирана пжрвата дивизия от английската флота и подир маневрите, готова за всеки случай[7]).

А белгийският представител в Петроград De l'Escaille, на 30 юли 1914 г., пише: „В руската столица сж твжрдо убедени, че Англия и Франция сж готови да дойдат на помощ в случай на война. Това не малко допринесе за да наделее военната партия, която искаше войната на Русия против Австро-Унгария“.

---

[1]) Оранжева книга № 235, телеграма от 30 юли 1914 год

[2]) Английската синя книга, аппехе 23.

[3]) Английската синя книга № 170.

[4]) Оранж. книга. Стр. 137. Телегр. на пжлномощния министр Радко Димитриев до министерството на вжншните работи в София.

[5]) Також, стр. 138. Телегр. от пжлномощния министр в Петроград до министерството на вжншните работи в София.

[6]) Английска синя книга № 17, 1914 год.

[7]) Английска синя книга № 47, 48, 1914 год.

Русия обяви официално войната на 1 август 1914 г., 5 часа подир обед немско време [1]).

В един разговор в царския вагон-салон, на Драмската гара, Кайзержт ми разправи, с голямо сжжаление, неуспеха си да отклони руския император от войната. „Искрени беха моите усилия“, казваше императоржт, „в полза на мира, но всичко осуетиха високите руски сановници, които измамиха царя, което се виде и доказа от сждебното производство по делото Сухомлинов“. Тоя разговор беше после руския погром и след свалянето на руския цар. Германският император не можеше да обясни безсилието на руското духовенство да спаси царската династия и отсжтствието на старата любов у руското селско население кжм „Цар-батюшка“.

Според отчета по процеса на Сухомлинов, печатан в „Новое время“ от 26 август 1917 год., генерал Янушкевич е заявил при разглеждането на делото следующето:

„На 29 юли, когато мобилизацията беше обявена, но преди указа за мобилизацията да беше още промюлгиран, царя ми вжзложи да кажа на германския посланик граф Пурталее, че обявяването на мобилизацията от Русия не значи действие враждебно спрямо Германия и ме натовари да предам на посланика уверението, че Русия има желанието да сжхрани приятелски отношения с Германия. Сжобщих Сазонову за постжпката с която бех натоварен.

Министржт немаше особено мнение за германския посланик. Той ми каза, че граф Пурталес ще изтжлкува моята постжпка по своему и ме посжветва да се обжрна кжм германското военно аташе, по-компетентен по тия вжпроси.

Повиках аташето в генералния щаб. По-напред той идваше точно на определеното време, в униформа и говореше по руски. Но тоя ден го чаках един час, представи се цивилно и говореше французски. Аз му заявих, че Русия не преследва никаква агресивна цел по отношение на Германия. Майора отговори, че мобилизацията в Русия е за нещастие вече започната. Уверих го, че нема подобно нещо. Военото аташе тогава ми заяви, с извжнредна увереност, че притежава по мобилизацията най-точни сведения. Дадох му честното си офицерско слово, че в тая минута, точно 3 часа след обед, на 29 юли, мобилизацията не е още декретирана; спомням си това до най-голема подробност, но майора не ми поверва. Предложих да му дам това писмено, което той учтиво отказа. Считах се в правото си да му дам писмено подобна декларация, понеже в тоя момент действително никаква мобилизация немаше още. *Указжт за мобилизацията беше още в джоба ми.*“

---

[1]) Deutsche Dokumente zum Kriegsausbruch, III Teil, № 662, August 1914 — K. Kautsky.

Според „Руское слово“, от 26 август 1914 год., по неизпжлнение царската заповед за спиране на мобилизацията, работата се сжстои както следва:

„Половин час след разговора си с царя, генерал Якушкевич телефонирва на Сухомлинов, че царят му казал да се спре мобилизацията.

„Какво му отговорихте?“ попита Сухомлинов.

„Отговорих му, че това бе невжзможно“.

„А той що каза?“

„Спрете я все пак“.

Генерал Янушкевич ме попита какво да се направи. Аз му отговорих: „Не правете нищо“. Чух на телефона че се изпжшка от олекване. „Слава Богу“, каза той.

Следната заран аз излжгах царя. Казах му че се извжршва само частична мобилизация вжв юго-западните военни окржжия. Тоя ден бех като луд, тжй като аз знаех, че се извжршваше *обща мобилизация* и че немаше никаква вжзможност да се спре тя“.

И тжй, в никоя столица от сжглашението не е имало сериозно желание да се направи всичко, щото общоевропейската война да бжде избегната; може да се каже положително, че се е помагало да не бжде спряна тя.

В Берлин имперският канцлер Бетман Холвег прави усилия да локализира войната, поне между Австро-Унгария и Сжрбия, на което симпатизира и германският император. Пжрвият верва твжрде много в миролюбието на английската политика и се надева да успее, а вторият разчита в тоя случай на помощта на своя добжр сродник —: руския император. Разбира се, че и двамата останаха излжгани в своите опити и надежди. „Ако императоржт допущаше, че Англия и Русия ще обявят война, той щеше да вжзпрепятства за намесата им вжв войната“, казва бившият посланик барон фон Schoen в книгата си.

Между това сжбитията се развиват твжрде бжрзо на Балплац.

На 28 юли 1914 год. Австро-Унгария обяви война на Сжрбия, правителството на която веднага напусна, заедно с кралския двор, столицата Белград и се премести в гр. Ниш, гдето се установи и целият дипломатически корпус. „Ние избрахме най-сгодния момент, който можеше да бжде, за осжществяването на нашите идеали и за да предизвикаме Австро-Унгария да ни обяви войната [1])“.

Напразно правителството на Австро-Унгария уверяваше великите сили, че то с тая война не преследва никаква завоевателна цел, че ако войната между Австро-Унгария остане локализирана, то нема никакви завоевателни планове спрямо Сѫрбия.

---

[1]) Реч на Пашич в Скупщината, на 12 август 1915 год.

Ето какво пише за тая декларация бившият австро-унгарския посланик в Париж граф Сечени, в немско-маджарския вестник „Пестер Лойд", през Декември, 1920 год.:

„Граф Берхтолд даде уверение в Петроград, че монархията нема да накѫрнява независимоста и неприкосновеноста на Сѫрбия, ако войната остане локализирана между нея и Сѫрбия. Но Петроград дѫржеше тая декларация в тайна. Аз немах сѫобщение, дали тя беше сѫобщена и на останалите кабинети. Даже на 7 август 1914 г. Изволски отричаше да е получавал подобно обяснение. А французките вестници, очевидно инспирирани от русите, разгласяваха завоевателните планове на Австро-Унгария в Сѫрбия. Най-после от Виена ме упѫлномощиха да направя официално тая декларация на француското правителство. Потѫрсих г. Пишон да му сѫобща тая порѫка, обаче не го намерих. Затова му написах писмо, като го помолих да се опровергаят, както в неговия вестник, тѫй и в другите вестници, тенденциозните и лѫжливи сѫобщения досежно завоевателните планове и желания на Австро-Унгария. В своя отговор, от 4 август 1914 г., Пишон, министрѫт на вѫншните работи, с когото бех в най-добри отношения, се извинява, че не можел веднага да отговори на писмото ми. Вероятно той е искал по-напред да се справи в министерството. В писмото си казва: „И аз като вас, сѫм дѫлбоко опечален, че сѫбитията се сложиха тѫй, щото да не могат от никого да се спрат. Вече е твѫрде кѫсно".

И тѫй с една голема бѫрзина великите дѫржави мобилизираха все под предлог, разбира се, за запазване общия мир, който се заплашвал от Австро-Унгария.

Всека дѫржава в сѫщност си имаше свои планове и действуваше сѫгласно специфичните си интереси. За запазване на общия мир не помагаше вече нищо, казва германският канцлер Бетман-Холвег, тѫй като Русия се отказа да действува в негова полза, а Англия не иска да попречи на руското военолюбие.[1])

И вѫтре в една неделя от обявяване австро-унгарската война на Сѫрбия, двете политически групи на европейските големи дѫржави беха вече на бойното поле; световната война избухна, народите на образования свет се нахвѫрлиха един против друг с голема ярост, с крайна жестокост — кѫм самоизтребление. Пацифистите занемяха.

---

[1]) Стр. 126. Betrachtungen zum Weltkrieg. I Teil, 1919. von Bethman Hollweg.

ГЛАВА СЕДМА.

Неутралитетѫт на Бѫлгария.

Не отпочинала още добре от балканската и междусѫюзнишка войни, Бѫлгария се намери неприготвена за неочакваните международни сѫбития.

През есента на 1914 г. бѫлгарското правителство беше вече поправило международното положение на дѫржавата, и после реализирането на сключения петстотин милионен заем с финансовата група на берлинската банка Дисконто Гезелшафт, се пригатваше да заработи за вѫтрешното икономическо развитие на страната, за започване и довѫршване на извѫнредно важната тракийско-беломорска железопѫтна линия Порто-Лагос—Хасково—Михайлово. През пѫрвото шестмесечие на 1914 г. министерството на общите сгради беше предприело и почти довѫршило главните пѫтни сѫобщения в новопридобитите земи в Гюмюрджинско, чрез които се постигаше действителното сѫединение на една част от Тракия с Царството.

Обявяването на европейската война, обаче, побѫрка зле на плана и програмата на правителството при всичко, че то веднага с скѫсване дипломатическите отношения между Австро-Унгария и Сѫрбия, обяви своята строга неутралност.

Тая декларация на бѫлгарското правителство направи твѫрде приятно впечатление на сѫрбите в Ниш. И Австро-Унгария остана тѫй сѫщо доволна от бѫлгарския неутралитет. Букурещският договор беше сѫздал положение, което разбираха добре в Сѫрбия, против която бѫлгарският народ имаше основателен предлог за реванш, затова заявеният неутралитет беше изненада за сѫрбите. Пѫк и Австро-Унгария не беше сигурна от страна на Бѫлгария, в която работите след обявената война можеха да вземат нежелателен обрат, стига Сѫрбия да желаеше да удовлетвори бѫлгарските претенции в Македония. Затова и тя одобряваше неутралитета на Бѫлгария.

А когато в войната между Австро-Унгария и Сѫрбия се намесиха Германия, Русия, Франция и Англия и когато не не след дѫлго време се присѫедини и Турция на страна на централните сили, малка Бѫлгария поради географическото си положение стана с значение и за двете воюващи групи. Едва сега се почнаха международни любезности спрямо българската държава, която беше съкрушена и оскърбена в Букурещ, почти от всички велики сили.

Разбира се, че положението на България, която се намираше между два огъня — от една страна турската империя, влезла във война на страна на съюзниците си Австро-Унгария и Германия, от друга страна кралство Сърбия влезло във война заедно със Съглашението — никак не беше завидно.

Заинтересуваните съюзни държави, които на първо време, удобряваха българския неутралитет заискаха вече да спечелят на своя страна България и да я принудят да се откаже от своята неутралност. Те захванаха да действуват, било чрез българските представители акредитирани към тех, било чрез своите представители в София, било и по невидими пътища и чрез всички възможни средства.

Мнобройните агенти и емисари на чуждите правителства, а специално ония на руското министерство, твърде дързко се опитваха да дискредитират неутралното българско министерство, което се радваше на органическата умраза на петроградските държавници и което подозираха, че храни приятелски чувства към централните държави, собствено към Австро-Унгария — даже да го свалят, надевайки се, че то ще бъде заместено от други министри, удобни и послушни на техната кауза и политика.

На тия външни влияния и средства се отдава отчаяната борба на опозицията против кабинета Д-р Радославов при сключването заема и после обявяването на общата война, при заявения от него неутралитет на България. Връзките на водителите и народните представители от разните парламентарни групи с легациите на съглашението не помогнаха да се осуети заема. А при обявената вече война и действията от съглашенска страна требваше да бъдат по-ефикасни. Сега требваше да говори мощният и убедителен език на разните банки.

Парижкият банков делегат Деклозиер беше вече успел да организира в България един синдикат, със седалище София, преимуществено от народни представители, като беше разпределил и раздал на тия нови български търговци една сума от 24 милиона златни франка, половината броени чрез Българската търговска банка от Франция, а другата половина от Англия. Тези своего рода търговци имаха за задача да ангажират и купуват на произволни цени разни зърнени храни из цела България, макар и да немаше открит и свободен път за износа им в странство, нито пък гаранция, че българското правителство не ще тури ръка и не ще реквизира при нужда големите им складове. Очевидно е, прочее, че подобна една „търговия" с богати доходи за новите търговци — народни представители, съставляваше истинска опасност за целоста и твърдостта на парламентарните групи и Народното Събрание, колкото и висок да беше патриотизмът им, не само при изключителното положение на работите, вследствие общата война, но даже и при нормално време, при народно представителство избрано по пропорционалната система, по която болшинството в парламента не може да не се състои от коалиция и с твърде малко гласове над ония от опозицията.

Ала българското правителство беше решило да не отстъпва от решението си да пази неутралитета на българската държава. По тая причина правителството внесе в народното събрание законопроект за обявяване царството във военно положение. Министр председателят заяви пред народните представители, че тая мерка, направена съгласно конституцията, требва да се вземе изключително за охрана вътрешната безопасност на страната против вредни и престъпни агитации, от неотговорни местни и чужди лица.

През това време, начесто, от двете страни на България от към Дунава и в Македония, непознати лица се опитваха да влизат в Сърбия и да създават причини за конфликт между България и нея. Със своевременни и бързи мерки българското правителство отстраняваше всеко предизвикателство. То обезоръжи турско-македонските четници, които беха разбили железнопътния мост при Валандово, Македония, и изгони от дунавския брег разни съмнителни австро-унгарски и турски агенти, пратени да минират руските параходи, които плаваха по Дунава за Сърбия и носеха разни помощи и припаси за сръбското население. По силата на своята строга неутралност българското правителство допущаше и улесняваше руските поданици да минават през българска земя, връщайки се от странство в Русия, през Солун — Цариброд.

За съжаление не тъй съседски се отнасяше Ромъния към неутрална България, неутралитетът на която тъй също беше удобен и на Ромъния. Почти нищо не се допущаше до България без особено налегане от официална страна. От Врачарова до Рамадан гарите беха натрупани със стоки на български търговци, купувани преди войната от Германия и Австро-Унгария. Даже правителствени поръчки, предназначени за София, биваха задържани от ромъните. През Солун и Ниш не се получаваха никакви пратки за България. И без война, България беше изолирана и блокирана.

Българското министерство на войната си достави поръчаните в Германия аероплани чрез летене от Оршова за българска територия и ако не беше беломорското пристанище на Деде-агач, от гдето в началото на общата война се доставяше доволно стока за Бжлгария, неутралноста на Бжлгария би ѝ донесла действително големи лишения. Както казах, на пжрво време почти всички сжседни и воюващи джржави, освен г. Сазонов, погледнаха и посрещнаха задоволително прокламираната бжлгарска неутралност.

Още на 5 август 1914 г., като нотифицира с една кратка вербална нота влизането на Русия вжв войната, руското правителство изказа желание, щото Бжлгария да излезе от своя неутралитет и се присжедини кжм Русия. Ето тая нота:

„Цел свет преживява сега решителна минута, в която поведението на Бжлгария може би ще разреши за винаги отношенията на Русия кжм нея. Лесна вжзможност се представлява на ржководителите на бжлгарската политика да разсеят всички недоразумения, да вжзстановят с нова сила вржзките на Бжлгария с Русия и да излезат из предстоящето изпитание, като се приближат кжм осжществяването на народните идеали. Но за тая цел тревва добросжвестно и честно сжгласуване на бжлгарската политика с начинанието на Русия. От това Бжлгария може да получи действителни изгоди. Но ако, вместо това, тя почне да вжзбужда смутове в Македония и храни какви да е лоши замисли, то пред вид на встжпването в война на Русия, такова поведение на Бжлгария ще се счете от нас като явен враждебен акт против Русия и завинаги ще изкопае пропаст между двете страни.

Лична отговорност ще легне вжрху ржководителите на Бжлгария за последиците на тжзи политика и ние искаме да вервамe, че спомняйки си за най-добрите завети на своята история, Бжлгария нема да им измени и решително ще заяви за своите намерения сега да встжпи с Русия в преговори за сжгласуване интересите на двете страни".

Министжржт на вжншните работи в София отговори на руския пжлномощен министжр, на 8 август, сжс следната вербална нота:

„В момента, когато най-страшната война, която историята познава, е на пжт да се разрази над Европа, бжлгарското правителство не мисли за постигането на народния идеал, нито за едно териториално разширение. То е загрижено за сигурноста на джржавата и мисли единствено вжрху средствата, които требва да употреби за да предотврати нещастията на войната от нашата злощастна страна.

Всички околни балкански джржави, без никакво изключение, сж мобилизирали своите войски. Това положение сждржа в себе си зачатжк за усложнения и едно застрашаване за нашето отечество може да се яви всеки момент, на една или на друга част на нашата граница. Бжлгария разполага едва с достатжчно сили за да посрещне тези опасности.

Членовете на бжлгарското правителство знаят много добре, че по силата на конституцията и само на основание на

*онституцията, те сж лично отговорни за своите действия.
имат сжщо така сжзнанието за моралната отговорност,
ято поемат, насочвайки политиката на джржавата в тоя
омент. Тая морална отговорност впрочем е толкоз тежка, че
остава место за лични и правителствени грижи.*

*Бжлгарското правителство при това винаги си спомня
сжзнава факта, че Бжлгария джлжи своето сжществуване на
свободителните войски на Русия. То с най-искрена и най-голема
отовност се сжгласява с желанието на императорското прави-
телство да не предизвиква смутове в Македония и да направи
ичко що зависи от него за да не допустне образуването в
жлгария на вжоржжени чети и техното преминаване в сржб-
ка територия.*

*Разбира се, че бжлгарското правителство не може да
еме никаква отговорност за размириците, които биха избух-
али в Македония и чиито автори биха били сржбски подан-
ици, подсждими на сржбски сждилища"*.

Тоя отговор на бжлгарското правителство не е никак
доволил министра Сазонов, който предава чрез руския в
офия пжлномощен министжр, на 11 август 1914 г., на мини-
тра председателя и министра на вжншните работи след-
ата бележка:

*„Заявете на бжлгарското правителство, че ние чакаме
всем точен и незабавен отговор на руското предложение за
утралитет, с задјлжение за сжпротива спремо настжпателни
ствия на Турция. В настоящето време всека двусмисленост е
айно опасна. Ако бжлгарите запазят благосклонен неутрали-
т с горепоменатото задјлжение, ние можем да им осигурим
роки териториални придобивки, сжответствуващи на техните
родни идеали и стремления.*

*„В случай пжк на неполучаване на сжвсем точен отговор
е предупреждаваме бжлгарското правителство, че Русия си
пазва пжлна свобода на действие, произходяща от нейните
озни отношения сжс Сжрбия и прехвжрля личната отговор-
ст за последствията вжрху ржководителите на днешната
гарска политика.*

*„Ако Бжлгария би се позовала на трудноста да се справи
споменатата задача, можете да кажете, че в случай на
вжрдителен отговор, тя може да разчита на сждействието
нашата черноморска флота"*

Тая руска нота, странна в международните отношения,
рна най-сериозно внимание на бжлгарското правителство,
то след надлежно обсжждане, отговори на руския пред-
вител в София, на 12 август 1914 г. както следва:

*„Бжлгарското правителство, което взе пред вид, че нищо
се е случило от естество да измени неговите по-раншни
ения относително неутралитета на джржавата, счита за
обязаност да уведоми императорската легация, че Бжлга-*

рия ще продължава да съблюдава най-строг неутралитет и да бди над защитата на своята територия."

Като пояснение на руската вербална нота, с която Русия желаеше да убеди и България да влезе с нея във войната, нека споменем тук за разговора, който българският пълномощен министр в Петроград бе имал с руския канцлер Сазонов. Руският министър най-категорично бе казал, *че Русия счита българската неутралност за враждебен акт против русите*[1]).

Генерал Радко Димитриев, който стоеше още на поста си български пълномощен министр в Петроград, се бе опитал да убеди г. Сазонов, че след всичко минало, мъчно може да се накара българския народ да отиде да помага на Сърбия и лично убеден в невъзможноста България да воюва за сметка и полза на Сърбия, като верен и предан на Русия, сам той излезе в оставка и постъпи в редовете на руската войска за да воюва против руските врагове. Генерал Радко Димитриев искрено служеше на отечеството си с желание да го види на страната на Русия. Българското правителство разчиташе, че обичният в Русия и в руския двор български генерал ще успее да спечели на ново руското благоволение към България, изгубено през балканската война, по късоглeдството на тъй наречените русофили.

Естествено българската неутралност при продължителната война и заплетено международно положение можеше да се задържи до край само, ако България бъдеше компенсирана за това. А тая компенсация, от само себе си се разбира, требваше да се състои в отмената на букурещкия мирен договор. Това най-резко чувствуваха българските съседни държави — Сърбия, Ромъния и Гърция.

До обявяване на европейската война всички препоръчваха на България да пази букурещкия договор. Но след започването на тая война, положението се беше вече изменило и от всекъде се чуваше решителното признание, че букурещкият договор е несправедлив акт за българския юначен народ и че този народ, който даде най-много скъпи жертви в балканската война против Турция, требва да се удовлетвори. Това удовлетворение се разбиреше не еднакво от правителствата. Когато в Русия намираха, че България требва да се компенсира с отстъпването на земи в Тракия, другите руски съюзници, ако и да се стараеха да не наскърбят съюзна Сърбия, намираха, че България требва да получи поне безспорната зона в Македония, щом и когато Сърбия бъде възнаградена с територия от към Австро-Унгария, считайки въпроса за спорната зона окончателно разрешен в полза на сърбите. А балканските съседи на България, разбира се, с изключение на Сърбия, която пазеше голема резерва относно Македония и отбегваше най-малкия ангажемент, не държеха вече за неприкосновеноста на букурещкия договор, специално до ония негови постановления, които не ги досегаха преко.

До когато гръцкият министр на външните работи говори на българския пълномощен министр в Атина, че Гърция е неутрална и вън от общата война, в която участвува Сърбия, и че българския неутралитет требва да възнагради България, ромънският крал Карол казва пред българския пълномощен министр в Букурещ, че в български интерес е, да се изолира Сърбия и когато остане сама, да бъде нападната от българите и да й се отнеме Македония[1]). Знае се, че старият ромънски крал не беше искрен руски приятел и че симпатизираше на българската борба за освобождението. След освобождението на България, обаче, краля не желаеше, щото България да сполучи в аспирациите си за Добруджа и другаде. Той не искаше да има за съсед голема България[2]).

Известна е неговата заповед от 1913 г., дадена по ходатайството и молбата на българския цар Фердинанд, за спиране похода на ромънските войски, които беха стигнали софийското шосе пред Саранци, без да имаше кой да ги спре от българска страна да не влезат в българската столица София. Ето защо, българското правителство се надеваше, че чрез крал Карол и посредством българския цар, ще може да се постигне в скоро време едно съглашение между двете съседни държави — Ромъния и България. За тая цел, със съгласието на правителството, българският държавен глава предаде, чрез пълномощния министр в Букурещ, на 8 август ст. ст. 1914 год., до ромънския крал следната телеграма:

„Страшната криза, която прекарва Европа, се засилва ежедневно и натрупва върху нашите две страни безброй опастности. В съгласие с моето правителство сметам, че Ромъния и България требва да съгласят своето поведение за да се справят с положението. Като си спомням за твоето дълго и искрено приятелство спремо мене и като се доверявам на предвидливата мъдрост, която те е ръководила през време на твоето дълго и благодатно управление, аз те моля да присъединиш твоите усилия към моите за да обезпечим, въпреки сегашните мъчнотии, естествената солидарност на нашите народи и на техните владетели и да създадем чрез едно искрено съглашение *трайна основа за бъдещето на нашите страни"*.

---

[1]) Стр. 153, 154. Оранж. кн. телеграма на българския представител до министра на външните работи, от 4 август 1914 год.

[1]) Оранжева книга № 372, телеграма от пълномощния министр в Букурещ до мин. на външните работи, от 9 август ст. стил 1914 г. Стр. 193.

[2]) Разговор на генерал Конрад с ромънския крал в Синея, на 22 юний 1908 г. Aus meiner Dienstzeit, von Feldmarchal Conrad, I Band, 1921. Anlage 24.

Кралят отговори на българския цар чрез българския пълномощен министър, чрез когото предава устно своите най-сърдечни благодарности и уверения в преданост. Ала към преговори между двете правителства, в Букурещ и София, не се пристъпи. Кабинетът Братиану водеше равно приятелски отношения спремо двете враждебни воюващи групи и според обстоятелствата политиката му се наклоняваше ту към едната, ту към другата група — неизвестно коя от тях ще победи. Дипломатическите представители на двете воюващи страни в София уверяваха българското правителство по отделно и за себе си, че Ромъния била с тех и чакала удобния момент за да излезе от резервата си и се намеси във войната на техна страна. От ромънска страна се отричаше, urbi et orbi да имат некакъв ангажемент с воюващите групи. А според мнението на крал Карол една решителна победа на германските войски над русите, едно руско поражение щело да тури край на колебанието на ромънския кабинет и щело да спомогне за увличане Ромъния против Русия — съвсем право мнение и точно определение на положението в Ромъния. Русия наистина беше поразена, но после неочакваната смърт на крал Карола, за съжаление.

После Русия, от групата на съглашението, Англия беше оная държава, която можеше по-успешно да преговаря с България. Английски представител беше Х. О. Бакс Айрънсайд, който беше в много добри отношения с българския министър-председател, шефа на либералната партия в България, която партия, всекога е симпатизирала на Англия и на английските либерали. До освобождението на българския народ Англия бе почитана от българите, като защитница на техните права през турския режим. Известен е резултатът от агитациите на Гладстона, шефа на либералите в Англия, у английското обществено мнение в полза на българите, по жестокостите на турците в Батак. А после освобождението си, народът в княжеството се обърна за помощ към Англия, когато през 1881 г., неговият основен закон — конституцията бе в опасност, когато българската конституция беше суспендирана, със съгласието на Русия, от княз Александър Батемберг за един седемгодишен срок. Знаеше се, че Велико-Британия е покровителката на конституционите права и свободите на народите. Аз не се съмнявам, че и днес, после погрома от 1918 г., гъркофилска Англия пак би могла твърде лесно да добие истинска симпатия от българското племе в България и оттатък Рила и Родопите.

Дали това положение на работите и доброто разположение на българския народ беха добре разбрани и оценени от съглашението, после избухването на общата война в Европа, аз не мога да твърдя. Верно беше, че руският пълномощен министър в София играеше ролята на представител на „покровителите“ на България.

На 30 септември 1914 г. английският пълномощен министър в София подаде на българското министерство следната вербална нота:

„Макар и да не можем да понесем ангажемента относително териториялното разпределение на Балканския полуостров, което зависи още от бъдащи евентуалности и които се касаят на първо место до самите балкански държави, при все това ние нема да бъдем без симпатия спремо исканията на България, ако другите държави биха получили големи териториялни увеличения, като резултат от войната.

„Това, което зависи от нас и което можем да обещаем е, да подпомогнем България да получи пари, ако нейното поведение спремо съюзниците, с които ние действуваме бъде приятелско“

Същият пълномощен министр подаде, на 3 ноември 1914 г. на българския министр на външните работи втора вербална нота, която гласи както следва:

„Ако България се съгласи да се присъедини към силите от тройното съглашение против Турция, те ще ѝ гарантират линията Енос—Мидия, часта от Македония на изток от Вардар, на юг от линията определена в сръбско-българския договори и ще осигурят на България техната финансова подкрепа“.

Съдържанието на тия две вербални ноти обнадежди твърде много българското правителство, което вервашe вече, че българското дело напълно ще сполучи, стига България да запази до край своя лоялен и строг неутралитет. То предпочете в тоя момент да се съгласи с мнението на французкото правителство — да остане неутрално, „щом не може да се намеси с оръжие в общата война“. Силите от тройното съглашение обаче настояваха, щото неутралноста на България да се съблюдава и по отношение Ромъния, Гърция и Сърбия [1]). В този случай трите държави от съглашението ѝ гарантират, че при крайното уреждане след войната, ще държат сметка за поведението на България, като ѝ дадат значителни териториялни придобивки. Тия придобивки ще се увеличат, ако България се реши да отиде против Турция или Австро-Унгария.

Понеже българското правителство от своя страна и твърде основателно отказваше да вземе решение за намеса във войната на страна на съглашението, пред страха от своите съседи, към които немаше абсолютно никакво доверие, тройното съглашение искаше да го убеди, че подобна опасност вече нема. По повод на това, представителите му в София уведомиха на 11 ноември 1914 г., бжлгарското правителство, че трите сжюзни сили сж гарантирали Гжрция срещу евентуално нападение от страна на Бжлгария.

---

[1] Оранж. книга, вербална нота от 11 ноември 1914 г. Стр. 329

Като проджлжение на сжобщението от 11 ноември 1914 г. следваше:

„Трите сили от сжглашението гарантират на Бжлгария, *че ако тя сжблюдава един строг и лоялен неутралитет, тя ще получи след войната справедливи териториални подобрения в Македония и едно разширение на своята територия в Тракия, чак до линията Енос—Мидия*".

Тая гаранция на тройното сжглашение биде обсждена тжрде обстойно в министерския сжвет, който постанови да се отговори на представителите на Русия, Велико-Британия и Франция сжс следната вербална нота, от 13 ноември 1914 г.:

„Царското правителство узна за декларацията, която техни Превжзходителства, министрите на силите от тройното сжглашение в София, вржчиха на 11 ноември на господина Председателя на министерския сжвет и според която, ако Бжлгария се задлжжи да пази спремо Ромжния, Гжрция и Сжрбия строг неутралитет, трите сили от сжглашението й гарантират, че при крайното уреждане, което ще последва след войната, те ще държат сметка за нейното поведение, като й дадат значителни териториални придобивки, които ще се увеличат, ако Бжлгария се реши да нападне Турция или Австро-Унгария.

„Тжй като никакжв нов факт от естество да измени поведението на неутралитета, следван до сега от Бжлгария, не е последвал, царското правителство не вжзнамерява да се отклони от това си поведение, като проджлжава да бди над интересите на страната, които трябва да предшествуват всички други сжображения".

Бжлгарското правителство не се сжгласяваше да осигури през бжлгарска територия свободен транзит на транспорти с оржжие и снаряжение, които руското правителство сметаше да изпрати в Сжрбия, понеже Австро-Унгария сжс своите вжоржжени тжрговски параходи, плаващи по Дунава, бжркаше на руските транспорти за Сжрбия. Това несжгласие, което се основаваше на постановленията на чл. 2 от Хагската конвенция, от 1907 год. относително правата и длжжностите на неутралните држжави и лица в случай на война по суша, които забраняваха на воюващите да пращат да минават транзит през територията на една неутрална страна войска, муниции или припасни пратки, раздразни още повече руското правителство спремо Бжлгария. То виждаше *в всеко бжлгарско най-законно действие враждебен акт против Русия.* Голем шум и цел дипломатически спор, с протести и обвинения против Бжлгария, се подигна от руска страна, когато бжлгарските патраули от дунавските постове изпжлнявайки длжга си, предупреждаваха руските параходи, които минаваха на цели ескадри покрай Бжлгария

по Дунава, на горе за Сжрбия, да спазват правилата и определения пжт за плаване, от който те се отклоняваха.

Представителите и агентите на силите от тройното сжглашение, с особена ревност, надзираваха най-малкия факт, който ставаше в Бжлгария и следяха всеко действие на бжлгарското правителство. За сжжаление, често пжти сжобщенията до чуждите представителства биваха тенденциозни и донасяни от заинтересовани лица наостряха неуместно и безполезно дипломатите на сжглашението в София против бжлгарските власти, а главно против централното управление.

На 4 декември 1914 г. французкият пжлномощен министр в София подаде нота до министра на вжншните работи, сжс следното сждржжание:

„Правителството на Републиката е уведомено, че от деня когато Турция стана воюваща страна, пристанището Деде-Агач се е преобжрнало на база за продоволствие на турската армия и флота. В течение на месец ноември параходите, които сж стоварили в Деде-Агач храни и стоки от всекакжв вид, предназначени за Турция, сж били многобройни. На 4 ноември гржцкият параход „Мирон" е пристигнал в това пристанище с един товар от 1100 тона захар, произходящ от Триест и предназначен за Цариград, нeколко дни по-кжсно, втори параход е стоварил отново хиляда тона захар. Трети сжс сжщия товар се очаква за края на ноември.

„Параходите, които стоварват в Деде-Агач своя товар, предназначен за Цариград, обикновено носят гржцки или италиянски флаг и идат от Триест. Даже през кжсото време, когато движението на влаковете между Деде-Агач и Турция бе прекжснато, на 20 ноември сутринта, един влак от 40 вагона, сждржжащ разни хранителни стоки, е заминал от Деде-Агач и му е било дадено разрешение да мине турската граница.

„Французкият министр, по заповед на своето правителство има чест да обжрне вниманието на царското правителство вжрху тези факти и да го моли да вземе мерки за да се прекрати употребата на пристанището Деде-Агач от Турция.

„Ако тези мерки не бждат взети, правителството на Републиката ще бжде принудено да приложи по отношение на товарите, предназначени за Деде-Агач, § 6 от декрета от 6 ноември 1914 г., публикуван на следния ден и който има следното сждржжание:

„Когато правителството на Републиката бжде уведомено, че едно неприятелско правителство изнася от една неутрална страна, или получава чрез транзит през една неутрална страна, припаси за своите вжоржжени сили, ще бждат взети необходимите мерки, щото по отношение на параходите, предназначени за казаната неутрална страна, да не бжде приложен § 35 от Лондонската декларация. Тази мерка ще бжде публикувана в „Journal officiel" и ще остане в сила, до като бжде отменена; през това време па-

параходите пренасящи условна контрабанда за пристанище на казаната неутрална страна, не ще бждат изключени от залавяне".

Бжлгарското правителство протестира за гдето французката легация в София окачествява бжлгарското пристанище Деде-Агач, като база за продоволствие на отоманските войски. То заяви най-категорически, че не е нарушавало задлжженията, които неутралноста му изисква и че не е пренебрегнало нищо за да осигури строго сжблюдение.

А на 6 януари 1915 г. министржт на вжншните работи изпрати до чуждестраните пжлномощни министри и консули в София *тая памятна бележка*:

„*Пристанището Деде-Агач придобива, вследствие сжбитията които се развиват в Европа, едно значение от гледна точка на трафика, на което сжщото пристанище, поради неговите примитивни сжоржжения, не може да отговори.*

„*Пред вид на голямото количество пратки от всекакжв вид, необходимо ще последват забавяния, произходящи от бавноста на операциите, присжща на недостатжчноста на складовете, липсата на кейове и пр.*

„*При тия условия, царското правителство се вижда в необходимост да отклони всека отговорност относно тези забавяния още повече, че не му е материално вжзможно да предприеме понастоящем една основна поправка на средствата, с които разполага Деде-Агач.*

„*При все това взети сж мерки да се осигури едно колкото се може правилно прехвжрляне на трафика. По този повод министерството на вжншните работи има чест да донесе до знанието Ви сждържанието на следните инструкции, които министерството на финансите е дало на митницата в Деде-Агач:*

„*За в бждяще само митницата ще разрешава транзита за стоки, чийто внос не е забранен.*

„*Тя ще сжблюдава строго следните наставления: не ще бждат допускани за транзит стоки, вжрху чийто манифест началникжт на митницата, контрольоржт и магазинержт сж наредили за задржжането им, констатирайки, че декларираните стоки сж предназначени отново за износ; манифестите ще бждат представяни от капитаните на параходите или агентите и стоките ще требва да носят добре означен адрес или да бждат изпратени на заповедта на некого. Най-сетне за да могат да се установят с положителност тези данни, ще се изисква от заинтересованите да прилагат кжм техните манифести, представена сжгласно член 65 от закона за митниците, оригинала на декларациите за износ, издадени от пристанищните власти гдето стоките сж били натоварени, както и оригинала на коносаментите, които потвжрждават сждржжанието на поменатите по-горе манифести за износ.*

„*Основавайки се на тия два вида документи, които ще помене в своето решение, написано вжрху самата декларация, комисията образувана от началника на митницата, от контрольора и от магазинера, ще установи истинското предназначение на стоките.*

„*Всекога когато ще бжде установено, посредством оригиналите на манифестите и коносаментите, че стоките сж предназначени за Деде-Агач и че требва да бждат предадени на заповед или че принадлежат на носителя на коносамента, те ще бждат считани като предназначени за Бжлгария*".

Французкият пжлномощен министжр намери, че взетите мерки от страна на бжлгарското правителство по употребяването на деде-агачкото пристанище сж отговарящи напжлно на целта.

Но английското правителство намери решението на французката Република за по-уместно и правилно и даде сжгласие да се обяви Бжлгария за страна, чрез която отоманското правителство черпи доставки за своите вжоржжени сили, като последствие от това да се приложи доктрината на проджлжителното пжтуване (continuous voyage), сжгласно член 2 от решението на английския министерски сжвет за пратките от условна военна контрабанда, които бждат предназначени за бжлгарски пристанища. Преди обаче да се дадат нареждания за нейното приложение, английското правителство привлече сериозното внимание на бжлгарското правителство вжрху необходимоста да предприеме от своя страна всички мерки, които действително биха турили край на транзитната контрабандна тжрговия, през Деде-Агач за Турция.

Министржт на вжншните работи в София, с едно писмо от 10 януари 1915 г. до пжлномощния английски министр, бжрза да протестира и пред английското правителство, против тжрдението, че Бжлгария допущала на цариградското правителство да си служи с бжлгарското пристанище Деде-Агач за продоволствие на турските войски и да заяви, че бжлгарското правителство не е нищо пренебрегнало за да осигури строгото сжблюдение на своите джлжности, които му се налагат от неутралитета.

Бжлгария се надеваше; че мерките взети от правителството, известни на всички от *памятната бележка*, сжобщена с нота от 6 януари 1915 г. на представителите на всички джржави и консули в бжлгарската джржава,сж достатжчна гаранция за безпристрастие по експлоатирането на пристанището Деде-Агач. Исках да вервам, че и в Лондон сж разбрали, че големата доза от неистина в доносите против Бжлгария за нарушение на неутралитета, се джлжи главно на прекалената ревност на многобройните им агенти, задачата на които беше да чернят и дискредитират бжлгарския кабинет.

От друга страна след частичните успехи на руските войски против Австро-Унгария в Карпатите, англо-френските нападения на Дарданелите и изкарването на войски на Галиполи, особено след превземането на Пшемисжл от русите и нещастната експедиция на австрийския пжлководец генерал Потйорек в Сжрбия, предишният натиск на сжглашението над Бжлгария за намесата ѝ в войната отслабна. Имаше вече признаци, които даваха да се верва, че на Балкана и без помощта на Бжлгария ще може да се мине вече. Ето защо устното заявление на руския пжлномощен министр А. Савински, пред министр-председателя, че Русия немала вече нужда от бжлгарската войска, нито в Турция, нито в Сжрбия, не изненада бжлгарското правителство. Напротив, тая внезапна промена в курса на политиката на сжглашенските представители в София, убеди напжлно бжлгарското правителство, че обещаната на Бжлгария компенсация от страна на силите от тройното сжглашение, като цена само на нейния неутралитет, е едно заджлжение без всека санкция, имайки пред вид още, че това обещание беше условно, т. е. само ако Бжлгария запазеше лоялна и строга неутралност до ликвидация на войната. Протестите на Франция и Велико-Британия против бжлгарското правителство, че нарушавало своя неутралитет, защото допущало на Турция деде-агачкото пристанище за база по пренасяне и снабдяване военните ѝ сили сжс припаси, беха доказателство, че в даден момент Бжлгария щеше да бжде счетена за виновна и обвинителите ѝ щеха бждат свободни да заявят обезсилването на даденото обещание. И така, Бжлгария ще остане невжзнаградена.

И бжлгарският неутралитет, безспорно нужден и на двете воюващи групи, изглеждаше, че не ще донесе никаква полза на бжлгарската джржава. По тая причина бжлгарското правителство, направо в София, пред пжлномощните министри на воюващите джржави и чрез своите пжлномощни министри в странство, подигна *вжпроса за добиване* **реални компесации** ***срещу неутралитета на Бжлгария.***

Требваше да се получат вече най-точни, най-прецизни предложения от заинтересованите, в който случай само Бжлгария ще можеше да приеме вжрху си един определен ангажемент. Понеже силите от тройното сжглашение не можеха лесно да постигнат общо споразумение вжрху компенсациите, които трeбваше да обещаят на сжрби и гжрци, срещу ония що имаше да дадат на бжлгарите, те хвжрляха вината за бавноста в това отношение вжрху Бжлгария, която не правела конкретни искания, а само тжрсела заджлжения от страна на силите на сжглашението. Нищо по-неверно от това, защото правителствата на воюващите джржави знаеха положително в що се сжстоеха претенциите на Бжлгария, постояно повтаряни, било пред чуждите дипломати, било пред народното представителство в София. Ала нека се признае, че не бе така лесно да се намери една формула за сжглашение на балканските джржави; следователно не Бжлгария бе виновна за бавноста в случая, както я обвиняваше сжглашението, а балканският вжпрос, удовлетворителното разрешение на който представляваше една от най-трудните задачи на дипломацията.

Кжм края на м. април 1915 г. английският пжлномощен министр направи *устно изявление* на бжлгарския министр на вжншните работи, че между Англия и некои неутрални джржави се водели преговори вжрху условията, при които тия джржави биха се сдружили с тройното сжглашение в общата война. До сега английското правителство се намирало в положение да откаже на която и да било джржава условия, които му биха пречили да подкрепи легитимните аспирации на Бжлгария и докогато се има надежда, че и Бжлгария сжщо ще почне да преговаря с Англия в сжщия смисжл, английското правителство щело да направи всичко вжзможно за да следва тая си политика. А тия легитимни аспирации на Бжлгария се разбирали от разговорите, които сжр Едуард Грей е имал в Лондон с бжлгарския пжлномощен министр. Английското правителство е сжвжршено свободно по отношение на казаните аспирации, но колкото повече време се изминава, без британското правителство да получи указания, че бжлгарското правителство се вждушевява от приятелски чуства, толкоз по-мжчно става за британското правителство да джржи отворени вратата за предложения от страна на бжлгарското правителство.

Все по сжщото време, в австро-унгарската главна квартира, в Тешен, стават сжвещания по вжпроса за Италия, между германския император, имперския канцлер Бетман-Холвег, австро-унгарския министр на вжншните работи граф Буриян и унгарския министр-председател граф Тиса.

По тоя повод бжлгарският пжлномощен министр в Виена, г. Тошев, телеграфира на министра на вжншните работи в София, между другото и следното:

„*Понеже не е изключено Бжлгария да пожелае да остане до края неутрална, не требва да се изпуща настоящия момент, а требва да поискаме от Германия и Австро-Унгария формални ангажементи, че, ако победят,* **нема да сключат мир, докато Македония не бжде дадена на Бжлгария.** *А това Бжлгария може да иска срещу своя неутралитет, който повече от всекога става ценен за Германия и Австро-Унгария, понеже до като ние стоим неутрални, Ромжния мжчно би се решила да действува*".

Бжлгарското правителство не изпущаше случая да напомня на своите представители в странство, че то ще запази своя неутралитет, но само срещу компенсация. **То ревандикира Македония — спорна и безспорна зона — по договора от 1912 г.1) с Серес, Драма и Кавала, вжзвржщането на Доб-**

---

1) Оранжева книга; телеграма на пжлномощния министр в Париж, от 4 май 1915 г. и депеша до пжлномощния министр в Лондон, от 5 май 1915 година, стр. 487.

руджа и Тракия до Енос—Мидия.[1] Правителството намерваше, че събитията сж се развили доволно благоприятно за да може да се действува по-енергично и открито. Пжк и силите от тройното съглашение били готови вече с предложенията си, съобщаваха българските пълномощни министри в Петроград и Лондон.

Към тройното съглашение беше се вече присъединила Италия, която се беше отказала от стария си договор с Германия и Австро-Унгария и беше отворила война против последната и автоматически против Германската империя.

На 29 май 1915 година правителствата на четирите вече съюзни сили, по общо решение, направиха на България еднакви формални изявления, в случай че тя бжде готова да влезе в действие против Турция с всичките си въоржжени сили.

Ето текстът на въпросните изявления:

„1. Съюзните сили се съгласяват на незабавна окупация от страна на България на *Тракия, до линията Енос—Мидия,* която ще стане българско владение;

2. *Съюзните сили гарантират на България на края на войната владението на часта от Македония, разграничена; а) на север и на запад от линията Егри-паланка, Велес, Охрид и Битоля; б) на юг и на изток със сегашната сръбско-гръцка и сръбско-българска граници.* Това задължение се обусловява от следните условия: а) *Сърбия* ще получи справедливи *компенсации в Босна, в Херцеговина* и на Адриатическия бряг; б) България не ще направи никакъв опит до сключването на мира за окупиране на каква и да е част от .поменатата по-горе територия;

3. Съюзните сили се задължават да употребят всичките си усилия пред гръцкото правителство да осигурят *Кавала* на България. Тъй като за това съюзните сили ще трябва да бъдат в положение да предложат на *Гърция* справедливи *компенсации в Мала-Азия, българската войска ще трябва да влезе в действие срещу Турция.*

4. Съюзните сили сж разположени да благоприятствуват преговорите, които България и Ромжния биха поискали да почнат за да уредят въпроса за *Добруджа;*

5. Съюзните сили се задължават, на край, да доставят на България всека *финансова помощ,* от която тя би имала нужда.

Тези изявления на съюзните сили беха по-напред донесени от страна на представителите на четирите сили от съглашението, за всека евентуалност, до сведението на партийните шефове на опозицията, което се знаеше от българското правителство. Вероятно с цел да подготвят българското обществено мнение против министерството, без да държат сметка, че в едно късо време, при произвеждане на два избора за народно събрание, народът беше дал доверие на правителството,[1] което разполагаше с сигурно болшинство в парламента и че малка част от представителите на управляющите партии, начело с демократите, организирани от покойния П. Каравелов, оставаха за толкоз милата на съглашението опозиция. С повече народни представители от тех разполагаше българският земеделски съюз, който, обаче, тогава не се сметаше за управляюща партия. Българската опозиция, впрочем, не държеше толкоз за народното доверие, колкото за чуждите представители от съглашението, които уведомяваше по вътрешното положение на страната, като верваше и се надеваше, че те ще я докарат на власт. Тя не пробираше средствата с които си служеше пред чужденците против българската власт, която обвиняваха че бидейки на страната на централните сили, отбегвала да се съгласи на предложенията на четирите сили от съглашението, които, според думите на българския пълномощен министр в Петроград, не искали нищо друго от българите, ***освен да тръгнат против Турция и да заземат земите в Тракия, до Енос - Мидия.***[2]

Не тъй леко гледаше на положението българското правителство. То имаше пред вид миналото и правилно разбираше задълженията на съглашението спремо справедливите, както ги наричаше то, искания на съседните на България държави, от които Сърбия воюваше на страната му, а другите беха всека минута готови да направят същото. Тия последните дебнеха положението на България. Заради това, всички устни или писмени заявления на съглашението до правителството, правени повече пъти с цел да го отклонят от хода на работите, отколкото сериозно да помогнат за разрешение на българската проблема, се изучаваха основателно и всестрано от правителството. Не било имало доверие това последното към силите на четворното съглашение, се казваше често пъти, не само от страна на дипломатите му; същото се казваше и от руския цар на българския представител в Петроград. Естествено е, че после извършената престъпна игра в балканската война и в букурешката конференция, не можеше да има место за слепо доверие у никой чист българин, с здрав разум, спремо когото и до било.

---

[1] Оранжева кн. телеграма до пълномощния министр в Цариград от министра на външните работи, 16 май 1915 год. стр. 506

[1] От 764 000 избиратели, гласували при законодателните избори на 23 февр. 1914 г. Правителството на Д-р Радославов получи повече от 45°/ₒ гласове. Останалите гласове на избирателите беха дадени за разните партии — разпръснето.

[2] Оранжева книга, телегр. на българския пълномощен министр в Петроград, от 16 май 1915 г., до министра на външните работи

Освен изявленията и предложенията на четирите джржави от сжглашението, на бжлгарското правителство беше представена от страна на Австро-Унгария и Германия, на 23 май 1915 г. официална еднообразна декларация, която имаше следното сждржание:

„Правителството на Австро-Унгария resp. Германия, високо цени неутралитета сжблюдаван до сега от бжлгарското правителство в настоящата европейска криза, и заявява, че ако този неутралитет бжде поджржан до сключването на мира, то осигурява на Бжлгария **още от сега,** *като компенсация за нейното благоволително джржане спремо сжюзниците, владението на сржбска Македония, включваща зоните наречени „спорна и безспорна“, тжй както сж били разграничени от сжюзния сржбско-бжлгарски договор от 29.II.1912 г., сжгласно приложенията кжм поменатия сржбско-бжлгарски договор.*

„Поменатите горе територии сж осигурени на Бжлгария, независимо от факта, дали ще бждат или не окупирани от бжлгарските войски при сключването на мира.

„Освен това Австро-Унгария resp. Германия осигурява на Бжлгария част от териториите, владени по настоящем от Гжрция и Ромжния по силата на букурещкия договор от 27 юли 1913 г., ако едната от тия страни или двете влезат вжв война срещу сжюзниците или само срещу една от тех. Големината на тая част от териториите ще бжде определена вжрху базата на настоящия декларация, по специално споразумение между Австро-Унгария и Бжлгария“.

Тая декларация на централните джржави никак не засягаше, нито в нещо ангажирваше Турската империя, кжм която тжй сжщо Бжлгария пазеше лоялен неутралитет. Поради това бжлгарското правителство намери за необходимо да поиска срещу своя неутралитет кжм Турция една справедлива компенсация, която да се сжстои в отстжпване целата тракийска земя, отстжпена на Бжлгария, по Лондонския протокол.

Още през пжрвите дни на м. май 1915 г. председателят на министерския сжвет натовари бжлгарския пжлномощен министр в Цариград, г. Колушев, да заяви на Високата Порта, че бжлгарското правителство претендира, срещу досегашния свой неутралитет, да се отстжпи на Бжлгария тракийската територия до линията Енос—Мидия.

Преди това, германското и австро-унгарско правителство беха сжветвали турското правителство да отстжпи на Бжлгария, доброволно и спонтано, долината на река Марица, тжй като министржт на вжншните работи в Бжлгария беше направил представление, че ако шиканите около трафика по железнопжтната линия Софлу—Одрин, която беше на турска територия проджлжат, то бжлгарското правителство ще бжде принудено самопроизволно да окупира тая част от железнопжтната в Тракия линия, и да тури край на едно положение, обидно за престижа и независимостта на бжлгарската джржава.

Тоза заявление на бжлгарския министр на вжншните работи биде сжобщено и на дипломатическите представители на сжюзните сили от сжглашението, които обвиняваха в своите протести Бжлгария, че била отстжпила доброволно пристанището Деде-Агач на Турция, която пренасяла по железния пжт Одрин—Цариград военните си припаси, вследствие на което Бжлгария нарушавала своя неутралитет. „За да бждем действително отговорни за експлоатацията на деде-агачкото пристанище, требва целата тракийска железнопжтна линия да се намира на бжлгарска територия, а не като сега, една част от нея да минава през турска територия. Това пречи на нужния контрол и на правилното експлоатиране и Бжлгария неможе да носи отговорност за нередовностите извжршвани в територията на други джржави“, заявяваше бжлгарският министр на вжншните работи на всички чужди представители, които, требва да се признае, ни най-малко не реагираха против това му право заявление.

При очевидната разлика и изгодност в направените на Бжлгария изявления от страна на двете воюващи групи, като цена за бжлгарския неутралитет, правителството не намираше тоя вжпрос за изчерпан. То действително считаше сжзданото от общата война положение за най-благоприятно и полезно за бжлгарското отечество и се стараеше да поправи сторените грешки в политиката на своите предшественици и да заслужи с всичката вжзможна сржчност и мждрост на истинските интереси на целия бжлгарски народ.

След като обсжди зрело предложенията на четирите джржави от сжглашението, на 14 юни 1915 год., бжлгарското правителство отговори на софийските им дипломатически представители, както следва:

„С чувство на джлбока признателност царското правителство узна сждржанието на заявленията, които четирите сжюзни сили пожелаха да му направят миналия 29 май, посредством своите представители в София. Бжлгарското правителство вижда в тех едно доказателство на голема благосклоност спремо Бжлгария и една ценна проява на заинтересованост спремо законите вжжделения на бжлгарския народ.

„Ценейки тжрде много доверието, с което сжюзните сили благоволиха да го удостоят, царското правителство се счита задлжжено да забележи, какво предложенията, изложени в горепоменатите заявления, сждржат известни точки, не тжрде ясно определени, и вжрху истинския смисжл на които то би желало да бжде напжлно осветлено, преди да вземе решението, което те налагат.

„При това положение уместно е да се знае, дали часта от Македония, чието отстжпване се има пред вид от четирите

велики сили, напжлно сжответствува на територията, която сжставя тжй наречената „безпорна зона" и чиято карта се намира приложена кжм сржбско-бжлгарския договор, от 1912 год. Освен това, сжюзните сили обуславят това отстжпване от обстоятелството Сжрбия да получи справедливи компенсации в Босна, Херцеговина и Адриатическото море: що се отнася до тези три области, царското правителство намира за полезно да знае какви граници ще требва да обхванат тия компенсации, за да се сждадат права неоспорими за Бжлгария.

„Царското правителство би требвало тоже да получи подобни ясни указания и за компенсациите, запазени за Гжрция в Мала-Азия.

„От не по-малжк сжществен интерес за него е да знае размерите на хинтерланда, който ще се придаде кжм Кавала.

„Що се отнася до добруджанския вжпрос за чието разрешение сжюзените сили предлагат щжй любезно своите добри услуги, царското правителство ще бжде твжрде признателно на сжюзените правителства, ако благоволят да му посочат началата, които, според техните схващания, би требвало да легнат в основата на спогодбата, която ще има да се сключва между Ромжния и Бжлгария.

„Правителствата на сжюзените сила ще благоволят да се проникнат от сжзнанието, че Бжлгария се намира още под удара на тежките изпитания, които й беха наложени след войната от 1912 и 1913 година и че бжлгарският народ, на който влизането в една нова война би струвало извжнмерни усилия, е в правото си да иска да бжде напжлно и точно осведомен.

„Ето защо царското правителство се вижда принудено да настоява за точни сведения, които, се надева, че не ще му бждать отказани от сжюзените сили".

Повече от цел месец се измина, без бжлгарското правителство да получи исканите сведения от страна на сжюзените сили от сжглашението, а между това международното положение се променяваше ежедневно. В София от заинтересованите места и лица се полагаха крайни усилия за затрудняване положението на правителството. Специалните агенти и разните „кореспонденти" на джржавите от сжглашението, които пристигаха в Бжлгария се сдружаваха и сдушаваха, почти изключително, с противниците на кабинета, което проличаваше и от несимпатичните сжобщения, публикувани през това време в разни вестници в странство. Вжншните гости идеха в страната с предубеждение, че бжлгарското правителсво джржи за централните джржави, а бжлгарският цар Фердинанд храни антипатия спрямо силите от сжглашението [1]). Тия гости биваха добре посрещани от официалните джржавни представители, тези последните обаче не можаха да конкурират с опозицията, която черпеше от тех морална подкрепа в борбата си против министерството.

Атентата извжршен на 31 януари 1915 г., в софийското градско казино, на който станаха жертва невини гражданки и граждани, не можеше да стане и се извжрши без сжучастието на чужди агенти и сжчувственици на ония бжлгари, които работеха за компрометирането на власта и за нейното отстранение.

Още тогата имаше агитации от американска страна в полза на сжглашението. Особено деятелен беше г. Л. Анщайн, делегата на американския представител г. Опицка, чех от Чикаго, който беше представител на Америка за трите балкански джржави — Сжрбия, Бжлгария и Ромжния, но в това време твжрде много занят с американските мисии за подпомагане на ранените и болни войници в гр. Ниш. Калѐн в цариградското американско посолство, отличил се в служба при американския посланик Моргѐнтау, наместникжт на Опицка в София, явно действуваше в полза на англичаните. Нема сжмнение, че той е имал такива наставления от началството си в Вашингтон. Шпионската мрежа на Айнщайн не можеше да не обжрне вниманието на софийската полиция, вследствие на което бжлгарското правителство не закжсне да се оплаче пред титулярния американски министр против него и да поиска смената му. Айнщайн беше повикан в Лондон, за гдето замина без да се завжрне повече в Бжлгария. Той не даде доказателства за бжлгарофилство, като г. Моргентау, който според бжлгарския пжлномощен министжр в Цариград, е бил добжр бжлгарски приятел. Особната мисия на Айнщайн в София беше доста добре известна и на пжлномощните министри на централните сили. Те, допущам, своевременно сж докладвали на началството си в Виена и Берлин за действията и услугите на американските дипломати в София, а мисля, че сжщото може да се каже и за поведението на американския посланик в Цариград. Те всички без изключение работеха против централните джржави и в полза на сжглашението, а главно на Велико-Британия, и то още в началото на войната и преди появата на многошумния, в Германия, въпрос за неограничената подводна война. Кжсно, много кжсно, после световната война стана известно, че Америка е била свжрзана договорно с Англия да пази благоволителен неутралитет спремо нея, в случай на една бждаща война.

Ето какво казва в една своя реч, в Франкфурт на Майн, членжт на германския райхстаг и на германската народна партия, фон Кемниц:

„Англия още на 1913 год. се бе споразумела с бившия председател Вилсон вжрху бждащата световна война. Има

---

[1]) Marcel Dunan, L'été bulgare, Juillet—Octobre 1915, Paris 1917.

велики сили, напѫлно сѫответствува на територията, която сѫставя тѫй наречената „безпорна зона“ и чиято карта се намира приложена кѫм сѫрбско-бѫлгарския договор, от 1912 год. Освен това, сѫюзните сили обуславят това отстѫпване от обстоятелството Сѫрбия да получи справедливи компенсации в Босна, Херцеговина и Адриатическото море: що се отнася до тези три области, царското правителство намира за полезно да знае какви граници ще требва да обхванат тия компенсации, за да се сѫздадат права неоспорими за Бѫлгария.

„Царското правителство би требвало тоже да получи подобни ясни указания и за компенсациите, запазени за Гѫрция в Мало-Азия.

„От не по-малѫк сѫществен интерес за него е да знае размерите на хинтерланда, който ще се придаде кѫм Кавала.

„Що се отнася до добруджанския вѫпрос за чието разрешение сѫюзените сили предлагат щѫй любезно своите добри услуги, царското правителство ще бѫде твѫрде признателно на сѫюзените правителства, ако благоволят да му посочат началата, които, според техните схващания, би требвало да легнат в основата на спогодбата, която ще има да се сключва между Ромѫния и Бѫлгария.

„Правителствата на сѫюзените сила ще благоволят да се проникнат от сѫзнанието, че Бѫлгария се намира още под удара на тежките изпитания, които ѝ беха наложени след войната от 1912 и 1913 година и че бѫлгарският народ, на който влизането в една нова война би струвало извѫнмерни усилия, е в правото си да иска да бѫде напѫлно и точно осведомен.

„Ето защо царското правителство се вижда принудено да настоява за точни сведения, които, се надева, че не ще му бѫдать отказани от сѫюзените сили“.

Повече от цел месец се измина, без бѫлгарското правителство да получи исканите сведения от страна на сѫюзените сили от сѫглашението, а между това международното положение се променяваше ежедневно. В София от заинтересованите места и лица се полагаха крайни усилия за затрудняване положението на правителството. Специалните агенти и разните „кореспонденти“ на дѫржавите от сѫглашението, които пристигаха в Бѫлгария се сдружаваха и сдушаваха, почти изключително, с противниците на кабинета, което проличаваше и от несимпатичните сѫобщения, публикувани през това време в разни вестници в странство. Вѫншните гости идеха в страната с предубеждение, че бѫлгарското правителсво дѫржи за централните дѫржави, а бѫлгарският цар Фердинанд храни антипатия спрямо силите от сѫглашението 1)). Тия гости биваха добре посрещани от официалните дѫржавни представители, тези последните обаче не можаха да конкурират с опозицията, която черпеше от тех морална подкрепа в борбата си против министерството.

---

1) Marcel Dunan, L'été buljare, Juillet—Octobre 1915, Paris 1917.

Атентата извѫршен на 31 януари 1915 г., в софийското градско казино, на който станаха жертва невини гражданки и граждани, не можеше да стане и се извѫрши без сѫучастието на чужди агенти и сѫчувственици на ония бѫлгари, които работеха за компрометирането на власта и за нейното отстранение.

Още тогата имаше агитации от американска страна в полза на сѫглашението. Особено деятелен беше г. Л. Анщайн, делегата на американския представител г. Опицка, чех от Чикаго, който беше представител на Америка за трите балкански дѫржави — Сѫрбия, Бѫлгария и Ромѫния, но в това време твѫрде много занят с американските мисии за подпомагане на ранените и болни войници в гр. Ниш. Калѐн в цариградското американско посолство, отличил се в служба при американския посланик Моргѐнтау, наместникѫт на Опицка в София, явно действуваше в полза на англичаните. Нема сѫмнение, че той е имал такива наставления от началството си в Вашингтон. Шпионската мрежа на Айнщайн не можеше да не обѫрне вниманието на софийската полиция, вследствие на което бѫлгарското правителство не закѫсне да се оплаче пред титулярния американски министр против него и да поиска смената му. Айнщайн беше повикан в Лондон, за гдето замина без да се завѫрне повече в Бѫлгария. Той не даде доказателства за бѫлгарофилство, като г. Моргентау, който според бѫлгарския пѫлномощен министѫр в Цариград, е бил добѫр бѫлгарски приятел. Особната мисия на Айнщайн в София беше доста добре известна и на пѫлномощните министри на централните сили. Те, допущам, своевременно сѫ докладвали на началството си в Виена и Берлин за действията и услугите на американските дипломати в София, а мисля, че сѫщото може да се каже и за поведението на американския посланик в Цариград. Те всички без изключение работеха против централните дѫржави и в полза на сѫглашението, а главно на Велико-Британия, и то още в началото на войната и преди появата на многошумния, в Германия, въпрос за неограничената подводна война. Кѫсно, много кѫсно, после световната война стана известно, че Америка е била свѫрзана договорно с Англия да пази благоволителен неутралитет спрямо нея, в случай на една бѫдѫща война.

Ето какво казва в една своя реч, в Франкфурт на Майн, членѫт на германския райхстаг и на германската народна партия, фон Кемниц:

„Англия още на 1913 год. се бе споразумела с бившия председател Вилсон вѫрху бѫдѫщата световна война. Има

„Аз сѫм уверен, че тая добавка, както и оная, която бе ви направена вчера от моя английски колега, ще ви убедят окончателно в искреността на сѫюзниците и ще ви подтикнат на високопатриотическа крачка. Не се сѫмнявам, че вие ще разгледате нашите вчерашни предложения в сѫщия искрен дух, в който те сѫ направени, и с желание да се дойде, най-сетне, до практическия резултат, който ще заздрави окончателно и за дълги времена на Бѫлгария онова положение, за което Русия не престава да мисли от 22 юли ст. ст. м. г.“

ГЛАВА ОСМА.

Бѫлгаро-турско приятелство.

През летото 1915 година, догдето продължаваха дипломатическите преговори между Бѫлгария и сѫюзените сили от сѫглашението, които настояваха час по-скоро Бѫлгария да се сѫгласи с тех и веднага с всичките си военни сили да се намеси в общата война, като навлезе в пределите на Турция и окупира тракийските земи до линията Енос—Мидия, министрѫт на вѫншните работи безспирно и усилено движеше преговорите в Цариград, като заявяваше, че Бѫлгария требва да бѫде компенсирана от Турция заради нейния неутралитет и като ѝ се отстѫпи целата тракийска територия, до Енос—Мидия.

Това искане на бѫлгарското правителство озадачи в голем размер Високата Порта. На пѫрво време, като че турското министерство не преценяваше правилно положението и нуждата от бѫлгарския неутралитет и не желаеше да прави никакви жертви. Но, сѫветвана от своите сѫюзници — Германия и Австро-Унгария, които се страхуваха, с право, от осложнения, Турция бе принудена да влезе в преговори с Бѫлгария и да разисква по тоя вѫпрос. Главното вѫзражение бе, че Бѫлгария нема никакво право и законо основание да тѫрси компенсации, защото с това нарушава турско-бѫлгарското сѫглашение от 1914 година, по силата на което двете дѫржави се беха задѫлжили да пазят целоста на своите територии спремо трети дѫржави. Това приятелско сѫглашение, обаче не беше получило никакви санкции и беше останало само, като един проект уговорен между двете правителства. Целта на Бѫлгария беше да привлече в този сѫюз и Ромѫния, което обаче не се сполучи. Пѫк и да беше било в сила това сѫглашение, при особено стеклите се обстоятелства и международни сѫбития, то оставаше без всекакво значение и без сила.

На турското правителство не беха неизвестни изявленията и предложенията на правителствата от силите на сѫглашението, направени на Бѫлгария, било като компенсация само срещу нейния неутралитет, било в случай, че Бѫлгария се обяви на техна страна. В Цариград знаеха, че сѫглашението дава на Бѫлгария тракийските земи до Енос—Мидия, щом вѫорѫжи военните си сили и обяви война на Турция. Но при всичко това, младотурското правителство, което на 1913 год. беше отнело от бжлгарите тия земи, заедно с Одрин, факт, който му беше спечелил голема популярност у турското население, мжчно можеше да се реши на подобна отстжпка; това то считаше от партийна гледна точка за свое поражение. Ала категоричното заявление на Бжлгария от една страна и тяжеста на обстоятелствата от друга, сжкрушиха твжрдоста на младотурците, които вжзприеха най-напокон, по начало, да се направи една поправка на границите между Турция и Бжлгария, но сжщевременно да се сключи между двете джржави сжюз за отбрана и нападение.

Започнаха се преговори. От делегатите на бжлгарското правителство в Цариград се разбираше, че Турция, под разни предлози, ще се опитва да забавя преговорите, колкото е вжзможно за по-джлго време, което, според мнението на делегатите, става по указание на посланиците на централните джржави, които не верват много на Бжлгария. Отчасти това се потвжрди и от мнението на княз Хоенлое, когото германското правителство беше изпратило, с особена мисия, в Букурещ и който пжтйом за Цариград, гдето отиваше да замести находящия се в отпуск германски посланик Вангенхайм има аудиенция в София при бжлгарския цар и среща с бжлгарския министр-председател. Княз Хоенлое говореше, че бил добил впечатлението, че Бжлгария се стреми да избегне всекакви ангажементи, които биха я вжвлекли вжв война. Пжк и успехжт на турските войски против англо-френците даваше повод на турското правителство да верва, че при измененото, в полза на Турция, положение на бойното поле, жертвите, които ще принесе за бжлгарския неутралитет, ще бждат доста чувствителни за империята. Затова в Цариград не бжрзаха. Бжлгарският пжлномощен министр в Берлин по това време телеграфираше в София на министра на вжншните работи, че преговорите с Турция требва да се свжршат час по-скоро, защото в Берлин били напжлно уверени, че до края на м. юли 1915 г. Русия щела да бжде окончателно разгромена и че Дарданелите не само немало да паднат, но скоро сжюзните войски щели да бждат изтласкани от там. А ако само пжрвата от тия евентуалности настанела, от Турция вече трудно щело да се получат и отстжпките, които сега тя правела.[1] Преговорите с Турция не се свжршиха и по друга причина. Турците по никой начин не се сжгласяваха да отстжпят Лозенград на Бжлгария. Това докара прекжсването на преговорите от бжлгарска страна и отзоваването на бжлгарските делегати от Цариград в София.

---

[1] Оранжева книга, телеграма на бжлгарския пжлномощен министжр, от 9 юли 1915 год. до министра на вжншните работи. Стр. 726, 727.

Бжлгарското правителство джржеше на своя неутралитет и в международно отношение следваше да има правилни вржзки с джржавите и от двете воюващи групи.

На 13 септември 1915 г. от пжлномощните министри на четирите сжюзени сили на Бжлгария биде подадена следната нота:

„В допжлнение на сжобщенията си, от 29 май и 3 август, представителите на сжюзените сили сж натоварени да направят на царското правителство следното заявление:

„Четирите сили сж готови да обезпечат на Бжлгария отстжпването от Сжрбия, непосредствено след свжршването на войната, на оная част от Македония, която според сржбско-бжлгарския договор от 1912 год. сжставлява тжй наречената безспорна зона.

Обаче тая граница се обуславя от задлжжението на Бжлгария да направи заявление в смисжл, че тя е готова да сключи сжс сжюзените сили една военна спогодба, относяща се до влизането й вжв война с Турция в едно близко време. Ако подобна декларация не бжде направена в един кжс срок, предложението, обйект на тая нота, ще се счита за ненаправено по взаимно сжгласие на двете страни“.

От тая допжлнителна нота на сжюзените сили става явно, че те обещават безспорната зона от Македония, че те сж готови да обезпечат на Бжлгария отстжпването й от Сжрбия, но че те не сж сжгласни да удовлетворят *справедливото искане на бжлгарското правителство, направено по най-категорически начин устно от страна на министр-председателя на руския пжлномощен министр, г. Савински* **за предварителното завземане на Македония от бжлгарските войски** *щом Бжлгария заяви сжгласието си да влезе вжв войната на страната на сжглашението.*

Никога бжлгарското правителство не бе скривало твжрдото си решение досежно пжлната ревандикация на бжлгарска Македония. В това именно се сжстоеше програмата му за действие, *ако би се решило да действува за осжществението й, било с едната, било с другата страна.*

Знаейки положението, че сржбското правителство е неотстжпчиво, даже и досежно безспорната зона в Македония, и че обещанията на четирите сжюзени сили в нотите им до Бжлгария се правят без сжгласието на сжрбите и само с цел да се обвжрже Бжлгария, както това стана на 1912 г., чрез сключването на пакостния за бжлгарското отечество и за народното обединение сржбско-бжлгарски договор, и ценейки най-правилно настроението на бжлгарското обществено мнение и тежненията на целия бжлгарски народ, бжлгарското министерство *счете декларациите на четирите сжюзени сили за неудовлетворителни и неприемливи.* **Нема никакво сжмнение, че бжлгарското правителство беше готово да се сжгласи с**

правителствата на сжглашението, ако беше се позволило завземането на македонските земи от бжлгарски войски. В такжв случай, правителствата на сжглашенските държави биха се убедили, че както царят на бжлгарите, така и умразните в Петроград бжлгарски министри, биха пожжртвали бжлгарския неутралитет, щом действително бждеше обезпечено постигането на народния идеал и че Бжлгария е следвала до край, верно и крепко, само своята реална политика. „*Да*", би казал П. Р. Славейков, „*който нам кравай дава, той е нам леля*".

Бжлгарското правителство даваше преценка и на сржбското настроение. Гласуваната от сржбската скупщина, на 10 август 1915 год., декларация, имено че „*Народната скупщина подновява решението си да продължи борбата за освобождението и обединението на сжрбо-хжрватско-словенско-босненския народ, заедно сжс своите сжюзници, с цената на жжртви, необходими за обезпечение жизнените интереси на народа*", без да се загатва нещо за Македония или за Бжлгария, незадоволи очакванията на правителството в София. Никаква надежда за споразумение между Бжлгария и Сжрбия не можеше вече да има. Сжрбия, която е готова да дава, всички необходими жжртви за обезпечаване жизнените интереси на обединения сржбски народ, никога немаше да отстжпи от добитите на букурешката конференция свои права. А бжлгарското правителство мечтаеше, че ще му се позволи от сржбските сжюзници да си повжрне македонските земи и даже да влезе веднага в тех с войските си!

Раздвижването на сржбските дивизии кжм старите граници и в Македония откриваше сжмнителни намерения у сржбското правителство. Дали то нема доверие на бжлгарския си сжсед, та взема срещу него мерки за всека евентуалност? В Ниш верваха, че преговорите, които се водяха между Турция и Бжлгария сж насочени против Сжрбия. А както е известно, тия преговори беха прекжснати. Лжжливите сжобщения на некои посланници от неутралните държави, приятелски разположени спремо сжглашението, потвжрдяваха, че в Цариград стигнали двама бжлгарски генерали с видния пловдивски банкер и народен представител г. Калчов, за да оговарят и подпишат некаква военна конвенция с Турция. Тия неверни сжобщения беха намерили благоприятен отзив в Ниш, та беше се взело решение за изпращане сржбски дивизии кжм границите на Бжлгария. А в Бжлгария, както бе известно на всички, особено на представителите на сжглашенските държави, които контролираха всеко едно действие на бжлгарското правителство в него време немаше абсолютно никакво сжсредоточаване на бжлгарски войски. Но при все това, както сжобщаваха на бжлгарското правителство представителите му в Ниш, само на македонската граница е имало

натрупани не по-малко от 32,000 души сржбски войници, а на бжрзо сж били свикани под знамената и всички сжрби от народната отбрана, от 50 до 60 годишна вжзраст [1]).

Сржбският генерал Павлович казва по-кжсно на кореспондента на италианския в. „Секоло" при сржбската главна квартира, че бил много опечален за гдето не го послушали, когато настоявал да се нападне Бжлгария много по-рано т. е. преди тя да беше мобилизирала войските си [2]).

Истината бе, че сржбското министерство не бжрзаше да се занимава с предложенията по македонския вжпрос на правителствата на своите сжюзници, нито желаеше да отговаря на тех и да се ангажирва. Според докладите на бжлгарския представител в Ниш до началството му в София, сржбското правителство продължавало да уверява постояно, че отговорžт му бил готов и че в скоро време щело да го представи на правителствата на четирите сжюзни сили. А между тем, то продължавало да преговаря с Гжрция и преди да даде некакжв отговор на сжглашението досежно бжлгарските искания, се опитвало да узнае предварително разположението на Гжрция и като какви отстжпки тя вжзнамерява да направи на бжлгарите. Сжщевременно се донасяше в София от гржцката столица, че правителствата на четирите сжюзнни сили поджржат Сжрбия и се стараят да добият от Венизелос задължения, че Гжрция ще подкрепи сжрбите, в случай на нападение от бжлгарска страна. Управляющият бжлгарската легация в Париж донасяше на министерството в София, че французкият генерал Сарай щел да бжде изпратен с французки войски в Македония, в помощ на сжрбите.

Бжлгарското правителство, следователно, по силата на обстоятелствата бе принудено да поднови и да продължи преговорите си с Турция, не вече в Цариград, а в София и при взаимни вжзможни отстжпки да се сжгласи с турците. И тжй двете страни уговориха и подписаха на 3 септември 1915 г. една конвенция, по силата на която Бжлгария, срещу своя неутралитет спремо Турция, получи една значителна част отъ Тракия, т. е. целото пространство от Свиленград до Белото море при Енос, тжй че р. Марица, с двата ѝ брега до нейното устие, с малко отклонение при Одрин, ставаше вече бжлгарска; целата железнопжтна линия Одрин—Деде-Агач минаваше по бжлгарска територия и оставаше напжлно под прекия надзор на бжлгарската джржава.

Несжмнено тая бжлгаро-турска конвенция бе от много цено значение за Бжлгария. Тя вжзбуди бжлгарските балкански сѫседи, а особено сѫрбите, които заявиха, че това означава вече преминаването на Бѫлгария на страната на централните сили, тѫй като Турция е в сѫюз с тех и воюва против Сѫрбия и нейните сѫюзници от сѫглашението.

---

[1]) Оранж. кн. телегр. на бжлгарския пжлномощен министр в Ниш до министра на вжншните работи в София, от 21.VIII. 1915 г., стр. 624.

[2]) Вестник „Секоло", тел. от 28 октомври 1915 г.

Верно е тѫй сѫщо, че Турция имаше вече много голема нужда от неутралноста на Бѫлгария, която спечелваше сега срещу една сравнително незначителна жѫртва — само с отстѫпването на долината на р. Марица. Централните дѫржави не можеха да излезат против интересите на сѫюзницата си Турция. Те даваха сѫвети да не се сѫздава положение, вследствие на което Бѫлгария да мине на страната на противната воюваща група. Но несѫмнено е, че тия турски сѫюзници подкрепяха турското правителство в неговото упорство да не отстѫпва на Бѫлгария тракийската територия до Енос—Мидия. В тая посока действуваше и княз Хоенлое в Цариград.

Известието за сключването на турско-бѫлгарската конвенция произведе в Петроград силно впечатление и голема тревога. Русите не допущаха, че без бѫлгарски задѫлжения за акция Турция би склонила на такива отстѫпки в полза на Бѫлгария; те подозираха, че има некакво тайно споразумение между Турция и Бѫлгария. Не се даваше сметка нито за преживяваните моменти, нито че после букурещкия договор, по силата на който бѫлгарските македонски земи бидоха отнети от турската империя, между Турция и Бѫлгария се бе сѫздало сѫвсем друго, ново положение. Враждата между тех за Македония не сѫществуваше вече и едно турско-бѫлгарско приятелство за улеснение на тѫрговските, стопански и политически отношения беше колкото естествено, толкоз и желателно.

Правителствата на сѫглашението, които беха предизвестени за водените преговори с Турция за урегулиране границите на Бѫлгария в Тракия, след сключването на турско-бѫлгарската конвенция, споделяха мнението на русите. Те погледнаха на сѫзданото ново положение от политическа страна. По тоя начин Бѫлгария ставаше по-свободна да действува в полза на освобождението или откѫсването на Македония от Гѫрция и Сѫрбия.

До колко въпросѫт за бѫдещето на Цариград и Дарданелите, главният обиект на Русия вѫв войната ѝ против Турция, с която бѫлгарската дѫржава сключваше сега приятелска конвенция, е най-сериозно занимавал правителствата на сѫглашението, после сѫобщението за сключената конвенция, както това беше на пѫрво место в Петроград, не ми е известно. Верното е, че тоя въпросъ бе от голямо значение за бѫдещето на Бѫлгария, особено ако се сбѫднеше осѫществението плана на сѫрбите — обединението на сѫрбо-хѫрватско-словенско-босненския народ. Лесно, много лесно се разбира, като какво би представлявала една малка бѫлгарска

дѫржава, намираща се между велика Русия, сложена до пределите на царство Бѫлгария при Хебибчево, в Тракия от една страна, и между велика Сѫрбия — до Цариброд и Кюстендил от друга страна . . .

При все това в некои среди в Ниш верваха, че Бѫлгария се радва на симпатиите на двете воюващи групи, за което ѝ завиждаха. „Честити сѫ бѫлгаритѣ, понеже тем не се сѫрдят силите от сѫглашението, когато преговарят с Турция, нито им се сѫрдят Германия и Австро-Унгария, когато преговарят сѫс сѫглашението1)“. Разбира се, че това беше едно леко твѫрдение от страна на сѫрбите, които не можеха да не се оплакват, тѫй като бѫлгарските преговори с дѫржавите от сѫглашението се отнасяха само за сѫдбата на Македония, или изключително в срѫбска вреда; заради това без всеко стеснение в Ниш укоряваха и нападаха Бѫлгария заради нейната безочливост и прекалени искания.

Сѫрбия, заинтересована за сѫдбата на Македония, не диреше да постигне споразумение с Бѫлгария, което очевидно требваше да донесе изменението на букурещкия договор, последствия неизгодни за срѫбската дѫржава. Споразумение между Сѫрбия и Бѫлгария, може би по лесно би се постигнало, ако имаше непосредствени преговори между тех и от страна на сѫрбите повече искрено желание за споразумение. Но Сѫрбия не мислеше да поврѫща тези земи, които бе спечелила, както казва Пашич, сѫс срѫбска крѫв. При крайна нужда и при голем натиск от сѫюзните сѫглашенски дѫржави, последните биха могли да принудят Сѫрбия да отстѫпи *нещичко* на Бѫлгария, в Македония, която сѫрбите и до 1915 год. считаха за Стара Сѫрбия, а македонското население за право срѫбско. *Ала срещу това Бѫлгария трябваше да вземе активно участие в общата война, заедно сѫс сѫглашението. Следователно на бѫлгарския неутралитет в Ниш не даваха никакво значение и срещу него само никаква отстѫпка не се обещаваше от срѫбска страна.* А това положение действително сѫздаваше и поддѫржаше взаимното недоверие между двата сѫседи на Балкана.

Как можеше Сѫрбия да отстѫпва земи, когато тя претендираше още и за цела западна Бѫлгария, от Видин до Перник! И това, с подписите си признаваха нейните дипломати!2)

---

1) Срѫбския вестник „Трибуна“ от 1915 г.

2) Оранж. кн. том II, депеша от 10 март 1917 г., на пѫлномощния министр в Берн до министра на вѫншните работи, стр. 704.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

Воюващите велики сили и Бжлгария.

Бжлгария, решена да отстоява за своите права и независимост, считаше, че само с обявения неутралитет едва ли ще може да отговори на задачите, които й налагаха неочакваните сжбития. Тя реши да излезе от досегашното си положение. На 9-й септемврий 1915 г. тя обяви обща мобилизация на войските си. При всичко, че бжлгарският народ едва се бе прибрал по домовете си от бойното поле, той и тоя пжт се указа готов да изпжлни отечествения си джлг. Общата мобилизация се извжрши бжрзо и редовно, при пжлен поряджк. Бжлгария стжпи в фазата на *вжоржжения неутралитет*. „В един момент, когато правителството не е престанало", — телеграфира бжлгарският министр на вжншните работи до царските легации в странство — „да преговаря и разговаря с представителите и на двете воюващи групировки-вжоржженият неутралитет се налага на Бжлгария, като пре, дохранителна мерка, диктувана и предизвикана от раздвижването на вжоржжените сили в некои от сжседите й (както това беше в Ромжния и Сжрбия) и от надвесвающата се на Балканите опасност от започнатата вече на Балкана германо-австрийска офанзива".[1])

Тая мерка на Бжлгария, според сведенията от Атина, принуди на пжрво време и гржцкото правителство кжм сжщото действие. Но както в Гжрция, тжй и в Ромжния, становището на респективните правителства по вжпроса за общата мобилизация на войските в Бжлгария бе да останат, както до сега неутрални, докато сжбитията не засегнат техните интереси. Гжрция, след като беше уведомена от своя представител, по положението на Бжлгария спре решението си за мобилизация на войските.

То се знае, че бжлгарската мобилизация предизвика най-голямо смущение в Ниш, на пжрво место.

А в Петроград известието от София за вземането на тая предохранителна мерка в Бжлгария е просто вбесило меродавните кржгове и крайно озлобило политическия руски

---

[1]) Т. I. Оранж. книга. Телеграма на министерството на вжншните работи до бжлгарските легации. Стр. 640, 641.

свет. Некои от руските вестници изсипваха цел куп хули, укори и презрения кжм бжлгарския държавен глава и правителството му, като учеха и приканваха водителите на бжлгарските опозиционни групи да направят всичко вжзможно и даже невжзможното да спрат акцията на Бжлгария, инжк тяжеста на отговорностите щела да се стовари на на техните глави[1]).

За сжжаление в Русия твжрде малко и повжрхностно познаваха новото положение на работите в Бжлгария и не си даваха труд да го изучат. По тая причина там лесно успеваха лжжливите доноси и интригите на некои заинтересовани лица против бжлгарското правителство. В руската столица сжществуваше явна заблуда относно разположението на бжлгарското общество спремо Русия. Русите беха убедени, че в Бжлгария никой не желае да води война зарад освобождението на Македония! Не ще сжмнение, че ако Сазонов би познавал по добре истинското положение в Бжлгария, би действувал другояче и би пренесжл истинска полза на славянското дело.

След обявяването на вжоржжения неутралитет, представителя на француската Република подаде на 21 септемврий 1915 г., на министра на вжншните работи следнята ултимативна нота:

„*На 14 септември сжюзените сили заявиха на царското правителство, че те сж в сжстояние да обезпечат на Бжлгария отстжпването й от Сжрбия на безспорната зона в Македония.*

„*На това сжобщение не бе даден никакжв отговор и не малко дни след неговото вржчване биде обявена обща мобилизация.*

„*Макар че впоследствие царското правителство е заявило чрез своите представители при сжюзените сили, какво то немало никакви агресивни намерения спремо некои от своите сжседи, общата мобилизация не може да не се смета като едно заплашване насочено срещу Сжрбия, заплашване обмислено задружно с Германия и Австро-Унгария.*

„*По заповед на своето правителство пжлномощният министр е натоварен да сжобщи на царското правителство, че французката Република счита за рухнали предложенията, които сж му били направени и че в случай на избухване на военни действия на балканите, то ще стовари целата отговорност за това вжрху бжлгарското правителство.*

„*Французкото правителство иска от царското правителство да уволни незабавно германските офицери и да бжде уведомено в срок от 24 часа за взетото решение*".

На сжщият ден и английският пжлномощен министр подаде на министра на вжншните работи нота с следното сждржжание:

---

[1]) Оранж. книга. Т. I. Телеграма на бжлгарския министр в Петроград до министра на вжншните работи, от 12 септ. 1915 г.,

„В тождественото сжобщение на сжюзните сили от 14-ий септ. н. в. не е нищо споменато за окупацията от сжюзниците на територията, находяща се на изток от Вардара, понеже според известни указания на тази окупация не би се погледнало добре от Бжлгария. Ако се укаже, обаче, че това впечатление е неоснователно, сжюзниците сж готови да вземат нуждните мерки за да окупират тая област".

Министерството на вжншните работи отговори на 4 октомври 1915 г. с нота на пжлномощните министри на четирите сжюзени сили така:

„Правителството на Негово Величество Царя на Бжлгарите си вмени в джлг да разгледа по-начин най-внимателен и добросжвестен заявленията и предложенията, които представителите на великите сжюзни сили благоволиха да му направят от името на своите правителства на 3 август и 14 септември т. г., като допжлнения на заявленията им от 29-й миналий май, с цел да определят по-ясно техната политика, която се вжодушевлява от желанието да се уреди по един траен начин положението на балканите.

„Отдавайки почит на благоразположението, което великите сжюзни сили не преставаха да му засвидетелствуват в течение на настоящата криза, царското правителство се ползува от случая да им поднови признателността за грижливото внимание, което те вложиха при разглеждането на неговата нота от 14 юний т. г. От друга страна уповавайки се на тжржествените заявления на горепосочените сили, че те сж предприели днешната борба за политическото освобождение и националната независимост на малките джржави, Бжлгария, поканена да вземе участие в тая борба, не се сжмнява, че великите сили ще признаят законото й и неоспоримо право да иска пжлното осжществяване на народното единство на бжлгарите, в ония етнографически и исторически граници, които сж начертани и признати от ред международни актове, издадени много преди сждаването на сжвременна Бжлгария.

„Следвайки тоя ред на мисли и ржководейки се от желанието да насочи сждбините на своя народ при пжлно познаване на работите, царското правителство, пред вид вжзможността от контраверсално тжлкуване на нотите, които му сж били вржчени до сега, счита за свой джлг да помоли да му се дадат по пжлни сведения вжрху следните точки:

1. Нотата от 14 септември, последна по дата, отменя ли или не по-предишните заявления?

Ако ги отменява, сжюзените сили притежават ли още от сега изричното желание на Сжрбия, че тя действително ще отстжпи безвжзвратно на Бжлгария териториите, сжставляващи безспорната зона и то без оглед на предварително получаване на компензациите и независимо от крайния резултат на сегашната война? Сжщият вжпрос се тоже поставя и за оная част от безспорната зона, която по настоящем се намира под гржцко владичество.

Като се има пред вид болезнения опит на едно минало още твжрде пресно, правителствата на сжюзените сили ще си обяснят грижата на царското правителство да бжде напжлно и ясно осведомено преди да посмее отново да покани народа кжм ново изпитание, което ще бжде едно от най-тежките.

2. Напротив, ако нотата от 14 септември не унищожава в нищо правените от по-рано предложения и се отнася само до Сжрбия, при наличността на отрицателната гаранция, предложена на Бжлгария относително Кавала и нейният хинтерланд и в замена на действителните жертви, които му се искат, царското правителство би желало да знае каква роля сжюзените сили отреждат на Гжрция за да заслужи компенсации в Мала-Азия или другаде и размерите на които изглежда сж в зависимост от влизането на Бжлгария в война с Турция.

3. Царското правителство се смета задлжжено да поднови своето желание да бжде осведомено вжрху началата, които ще трябва да легнат в основата на спогодбата, която ще се сключи посредством добрите услуги на сжюзените сили с Ромжния относително Добруджа и то моли най-учтиво сжюзените сили да имат добрината и му сжобщят дали имат вече сжгласието на ромжнското правителство за една подобна спогодба.

При днешните обстоятелства — концентрация на сржбски войски по целото протежение на бжлгарската граница, започната едвам неколко дни след вржчването на сржбския отговор на сжюзените сили, необикновено натрупване на ромжнски военни сили на северната ромжнска граница, както и гржцката мобилизация — само едни ясни и положителни уверения сж единственото ефикасно средство, което може да склони бжлгарското правителство да вземе едно окончателно решение.

Царското правителство, сжзнавайки, че решението, което го подканвате да вземе, поставя в опасност самото сжществуване на страната, счита за свой джлг да се огради с нужните предохранителни мерки за да запази жизнените интереси, които му сж поверени и на които то е законният пазител.

Като тжй, бжлгарското правителство е твжрдо решено да не се отклонява от поведението, което си е наложило от самото начало на световната война, като сжщевременно най-зорко бди вжрху сжществените интереси на нацията, и като очаква подкрепа от великите сжюзни сили, която то се надева, че нема да му бжде отказана".

На 4 октомври 1915 г. английският пжлномощен министжр отправи до бжлгарския министер на вжншните работи следующата нота:

„По липса на всекакжв отговор на последната нота на сжюзените сили, бжлгарската мобилизация не може да не се

смета като едно заплашване, насочено против Сърбия, заплашване обмислено задружно с Австро-Унгария и Германия.

„При тия условия, великите сили не могат да попречат на Сжрбия да пристжпи кжм действия за да запази своето сжществуване. Ако вследствие на бжлгарската мобилизация, на която при днешните обстоятелства не може да не се погледне като на едно предизвикателство, избухнат военни действия на балканския полуостров, правителството на английския крал ще се види принудено да скжса сношенията си с Бжлгария и да подкрепи приятелските на Великобритания страни".

Сжщия ден и руският пжлномощен министжр предаде на министр-председателя и министра на вжншните рабооти нота с следното сждржание :

„По заповед на своето правителство долуподписаният руски императорски пжлномощен министр има чест да доведе до сведение на негово превжзходителство председателя на министерския сжвет и министра на вжншните работи следното:

„Сжбитията, които стават сега в Бжлгария, свидетелствуват за окончателното решение на правителството на цар Фердинанда да предаде сждбата на страната в ржцете на Германия. Присжтствието на германски и австро-унгарски офицери в военното министерство и щабовете на армията, сжсредоточаването войски в пограничната на Сжрбия област, широката финансова помощ, която софийският кабинет получава от нашите неприятели, не оставят сжмнение против кого сж насочени сегашните военни приготовления на бжлгарското правителство. Държавите на сжглашението, взели присърце гарантирането стремежите на бжлгарския народ, не веднжж предупреждаваха г. Радославов, че всеко враждебно действие против Сжрбия ще бжде сметнато и като насочено против самите тех. На уверенията, които в отговор на тия предупреждения главата на кабинета щедро разсипваше, противоречат фактите. Представителят на Русия, свжрзана с Бжлгария чрез неувяхващия спомен за нейното освобождение от турско иго, не може повече да остане в страната, в която се готви братоубийствено нападение вжрху сжюзния славянски народ. Императорския посланик получи заповед да напусне Бжлгария с целия сжстав на мисията си и консулството, ако в 24 часов срок, бжлгарското правителство не скжса открито с враговете на славянството и на Русия и не вземе мерки за незабавното отстранение от армията на офицерите от държавите, които воюват сжс силите на сжглашението".

Още на следния ден, 5 октомври 1915 г., царското правителство подаде на представителя на Русия следния отговор на ултиматума :

„В отговор на ултиматума на императорското правителство, подаден вчера 4 октомври на министр-председателя, царското правителство има чест да заяви високо следното :

„Сждбините на Бжлгария сж били винжги ревностно надзиравани от бжлгарския народ и ржководени от отговорни правителства.

„Царското бжлгарско правителство протестира с всички сили против обвинението, че то е предало сждбата на страната в ржцете на германците.

„Царското бжлгарско правителство отрича по най-категоричен начин присжтствието на германски и австрийски офицери, било в канцелариите на военното министерство, било в щабовете на разните армии, като сжщевременно е убедено, че евентуалното постжпване на чуждестрани офицери на служба в царската армия не би могло в никой случай да бжде взето като враждебен акт спремо некого, нито пжк като обстоятелство от естество да наруши неутралитета или пжк да накжрни суверените права на царството.

„След дадените вече обяснения по мобилизацията на бжлгарската армия, е не само произволно, но даже тенденциозно да се вади заключение подобно на онова, което се сждржа в поменатия ултиматум, от единствения факт, че за да посрещне своите заджлжения спремо странство, а именно спремо императорското правителство — и то в момент твжрде тежжк за страната — бжлгарското правителство е прибегнало, при условия твжрде обременителни до кредита на частни банки, пжк даже да сж те германски; произволността е толкова по-голема, че всеко правителство, което от малко държи за достолепието и доброто име на страната си, е длжжно в подобни случаи да постжпи по сжщия начин.

„Заплашвайки, че ще напусне пределите на страната, ако в срок от 24 часа бжлгарското правителство не скжса по явен начин сношенията си с групата от силите, неприятелски на Русия, министржт на Негово Величество Императора поканва Бжлгария да излезе от своя неутралитет, ползата на който, обаче, както за сжюзниците на Русия, тжй и за самата нея е вжн от всеко сжмнение.

„Не ще и дума, че като продължи линията на поведение, следвана до сега, Бжлгария не ще бжде в сжстояние да предизвика една промена в решението, на което се е спрело императорското правителство. На Бжлгария остава само да сжжалява, с свито сжрце, че усилията, положени до ден днешен от бжлгарския народ и бжлгарското правителство за да се постигне едно тесно единение с Русия, пропадат вжпреки нейното желание от дела, на които тя е безсжмнено безучастна".

От ултимативното сждржание на гореспоменатите ноти на сжглашението се вижда най-ясно, как то е гледало на Бжлгария.

До когато и най-малкото самостойно и полезно за страната действие на бѫлгарското правителство се счита за неприятелски и враждебен акт спремо свободата и сѫществуването на славянската сѫюзница Сѫрбия, тая последната се насѫрчава от силите на сѫглашението да вземе всички военни мерки против Бѫлгария.

Натрупването на срѫбски войски по протежението на целата граница с Бѫлгария не се счита за предизвикателство спремо Бѫлгария. Тя нема право даже да мобилизира войските си, понеже Сѫрбия била сѫюзница на сѫглашението и воювала против общия враг! Представителите на сѫглашението, напротив, открито заявяват на бѫлгарското правителство, че ако не се откаже от мобилизацията на войските, те не ще сѫ в сѫстояние да попречат на Сѫрбия да прибегне до военни действия против неутрална Бѫлгария. А в София се знаеше, че намерението на Пашича е било да се нападне Бѫлгария и срѫбските войски да навлезат в пределите ѝ, преди бѫлгарското правителство да е имало и помисѫл да мобилизира бѫлгарските войски, и това без всека провокация от бѫлгарска страна, а само за в полза на срѫбската охрана. По този начин щело да се постигне побѫркването и правенето невѫзможно всека мобилизация на бѫлгарските войски. Бѫлгария, прочее, и като бездействува, както казва Сазонов, и като действува за защитата и осѫществяването на националния си идеал, както казва сѫглашението в своите ноти, е виновна. Тя, безсѫмнено, ще е права и ще бѫде призната права, ако бѫде послушна и безразсѫдно мине на страната на четирите сили от сѫглашението, за да се пролее още веднѫж бѫлгарска крѫв за вѫздигане на срѫбския Пиемонт на балканския полуостров!

* * *

Бѫлгарското правителство, после балканската война, беше взело решение да осветли европейското обществено мнение вѫрху истинското положение на работите в Бѫлгария и да представи, колко несправедливо и жестоко беше ограбена тя от бившите си сѫюзници на букурещката конференция. Не бе малко чувствителна за Бѫлгария загубата на симпатиите на евреопейското общество. Заради това правителството своевременно, преди избухването на общата война, беше изпратило свои делегати вѫв почти всички столици на великите сили, които да действуват неофициално — чрез пресата, пред общественото мнение в полза на Бѫлгария и на македонското дело. Очевидна беше ползата от тези бѫлгарски пратеници. Ала настѫпилото военно положение в великите дѫржави побѫрка на бѫлгарското мирно пропагандаторско дело.

ГЛАВА ДЕСЕТА.

Намесата на Бѫлгария в световната война. Освобождението на Македония.

Запаленият в Сараево от срѫбските шовинисти на белградската „Црна руча" пожар направи своя ефект. Светѫт гореше в страшни пламѫци, които заплашваха да обхванат близки и далечни народи, симпатизиращи било на едната, било на другата от двете големи воюващи групи в Европа. Имаше признаци, че края на войната ще бѫде с безмерни последствия. Всека воюваща страна се стремеше кѫм крайната победа над врага не дѫржейки сметка, нито за моралните, нито за материалните, непознати по своя размер в световната история, загуби. Войната, прочее, бе в своя разгар, ето вече втората година от нейното обявяване.

До тоя момент. станалите сражения, почти по всички фронтове, беха очевидно в полза на централните дѫржави. Целият свет нетѫрпеливо следеше развитието на колосалната война. Явно беше, че кредита на силите от сѫглашението бе значително пострадал. Руската военна слава, особено за народите на близкия исток, се представляваше силно помрачена. Не се сбѫдна общото очакване за разгромяването на австрийските и германски войски от милионите храбри руски войници; нито Дарданелите бидоха насилени и пребродени, както се очакваше, от славната и силна англо-френска флота; нито Цариград биде превзет от сѫединените армии на Велико-Британия и на Французката република. Турция, позната за най-болната дѫржава на земята, юнашки се бранеше и отлично воюваше против своите неприятели. Но все пак, емисарите на сѫглашенските дѫржави продѫлжаваха да разправят, че Турция се отчаяла и била готова да мине на страната на сѫглашението, че Австрия била изнемощяла и тѫрсела да сключи отделен мир. Изкусна беше агитацията на казаните емисари и в София, чрез която те успяваха да завладеят слабодушните. Обаче общото убеждение, че победата ще бѫде на страната на централните сили, войските на които постоянно навлизаха в неприятелска територия, не се надвиваше от искусната пропаганда на сѫглашението.

Осигурена от към турска страна и влезла в владение на отстъпената тракийска земя България изучаваше, старателно и всестрано, всеко ново настанало изменение на работите. Най-жизненото за българската държава, бе то се знае, как да си осигури срещу заявения от нея неутралитет, при най-малко риск, съответната компенсация. Убедено, че това удовлетворяване след свършека на войната, ако България отиде със съглашението, ще зависи изключително от обстоятелствата и благоволението на „победителя", който тълкуваше и сега най-малката случка в неблагоприятна за царството смисъл и в вреда на българския неутралитет и че следователно нема никаква гаранция, че само българската неутралност ще бъде достатъчна за правилното разрешение на обещаните компенсации, българското правителство счете за свой патриотически дълг да влезе в преговори с централните сили.

Българското правителство, след дълги разсъждения и сравнения, в съгласие и с одобрението на държавния глава, се убеди, че условията, които предлагаха Австро-Унгария и Германия, ако България се откаже от своя неутралитет и се присъедини към силите на централните държави, при отличното положение на централните сили по всички бойни полета[1] и при абсолютната гаранция за завземането на Македония и останалите български земи, които се отстъпваха *безусловно* на България отговарят напълно на националните тежнения, и уверено че България не ще може да остане повече неутрална без риск да бъде прегазена и опустошена и че силите от съглашението не искат да убедят съседите ни да признаят доброволно териториялните ни претенции, а те имаха сила и възможност да сторят това, ако искрено го желаеха, с пълна вера, че изпълнява съвестно своя свещен дълг спремо отечеството, сключи с правителствата на Германия и Австро-Унгария, на 6 септември 1915 г. следния договор:

„Негово Величество Царят на Българите от една страна и Негово Величество Германският Император и Крал на Прусия от името на Германската империя от друга страна, проникнати от съзнанието на интересите на техните държави, решиха да сключат един договор за приятелство и съюз и назначиха свои пълномощници: Негово Величество Царят на Българите — г. д-р В. Радославов, негов председател на министерския съвет, министр на вътрешните работи и управляющ министерството на външните работи, а Негово Величество Германският Император и Крал на Прусия — г. д-р Д. Михаелис, негов действителен таен съветник, пълномощен министр и извънреден пратеник в София, които след като размениха пълномощията си, намерени за редовни, се споразумеха върху следните постановления:

Член 1.

Високите договорящи страни си обещават мир и приятелство и не ще влизат в никакъв съюз или спогодба насочени против една от техните държави.

Те се задължават да следват взаимно една политика на приятелство и да си указват взаимна помощ в границите на техните интереси.

Член 2.

Германия гарантира чрез всичките свои средства политическата независимост и териториалната целост на България, за през време трането на настоящия договор, против всеко нападение или посегателство, което би се извършило без всеко предизвикателство от страна на българското правителство.

Ако Германия, без всеко предизвикателство, бъде нападната от некоя съседна на България държава, последната се задължава да тури в действие военните си сили против въпросната държава, щом това й се поиска.

Член 3.

Настоящият договор ще остане в сила до 31 декември 1920 год. Ако шест месеци след изтичането на тая дата не бъде отменен, действието му се продължава допълнително за още една година и впоследствие срока му ще се продължава винаги още за една година, до като не бъде денонсиран.

Член 4.

Настоящият договор ще остане таен до ново предварително споразумение.

Член 5.

Настоящият договор ще бъде ратифициран и ратификациите ще се разменят в София най-късно 8 дена след подписването му.

В същия ден — 6 септември 1915 година между България, Германия и Австро-Унгария е подписана следната тайна спогодба:

„България и Германия, след като се съгласиха да предприемат задружно една военна акция против Сърбия, се споразумяха върху следните постановления:

---

[1] Особено значение имаше доклада на бившия главнокомандующ ген. М. Савов, от м. август 1915 г., който твърдеше, че шансовете за победа са напълно на страната на централните сили.

§ 1. Германия гарантира на Бжлгария придобиването и анексията на следните територии.

а) Днешна сржбска Македония, която обхваща двете зони именуеми спорна и безспорна, така както сж разграничени в сржбско-бжлгарския договор от 29 февруари (13 март) 1912 г. и сжгласно картата приложена кжм последния.

б) Сржбската територия находяща се на изток от следната линия, а именно: река Морава с изходна точка на Дунава до местото гдето се сжединяват двата притоци, бжлгарска Морава и сржбска Морава; от тоя пункт линията следва водораздела на тия два притоци, минава през гребена на Черногорието, пресича прохода на Качаник, вжздига се до гребените на Шар-планина, кждето достига границите на Сан-Стефанска Бжлгария, които и следва по-надолу. Граничната линия е нанесена вжрху тук приложената карта, която е неразделна част от настоящата спогодба.

§ 2. В случай че Ромжния през време на настоящия конфликт, без всеко предизвикателство от страна на бжлгарското правителство, нападне Бжлгария, нейните сжюзници или Турция, Германия ще се сжгласи, щото Бжлгария да анексира отстжплените с букурещкия договор територии на Ромжния, както и да се направи една поправка на ромжно-бжлгарската граница, определена от берлинския договор.

§ 3. В случай, че Гжрция, в течение на днешната война, без всеко предизвикателство от страна на бжлгарското правителство нападне Бжлгария, нейните сжюзници или Турция, Германия ще се сжгласи, щото Бжлгария да си анексира териториите, които бидоха отстжплени на Гжрция от букурещкия договор.

§ 4. Двете договорящи страни си запазват правото на една по нататжшна спогодба относително сключването на мира.

§ 5. Германия, сжвместно с Австро-Унгария, се заджлжава да отпустне на бжлгарското правителство един военен заем в размер на 200 милиона франка, които ще бждат турени на разположението му на 4 платки, платими на следующите дати:

1. Пжрвата платка от 50 милиона франка в деня на мобилизацията.

2. Вторите — 50 милиона — един месец по-кжсно.

3. Третите 50 милиона — два месеца по кжсно.

4. Четвжртата вноска, тоже от 50 милиона — три месеца след деня на мобилизацията.

Подробностите по тоя заем ще бждат определени с допжлнителна спогодба, която ще сключат финансовите управления на двете страни.

Ако войната проджлжи повече от 4 месеца Германия, сжвместно с Австро-Унгария, ще отпуснат на Бжлгария нов допжлнителен заем, ако от това се укаже нужда и то след предварителна спогодба,

§ 6. Настоящата спогодба ще влезе в сила едновременно с военната конвенция.

На 6 септември 1915 г. по пжлномощие от бжлгарското правителство подполковникжт от генералния щаб П. Ганчев подписа в Плес, германската главна квартира, следнята военна конвенция:

„1. Трите договорящи главни командувания се заджлжават за общо действие против Сжрбия, а именно: Германия и Австро-Унгария в срок от тридесет дни, а Бжлгария в срок от тридесет и пет дни, считан от сключването на тоя договор, да отправят в настжпление срещу сржбските граници вжоржжени сили в размер: Германия и Австро-Унгария, най-малко всека една, по шест пехотни дивизии, Бжлгария най-малко четири пехотни дивизии, според организациония им сжстав.

2. Главното командуване на всички вжоржжени сили, упоменати в чл. 1., поема генерал-фелдмаршал фон Макензен, комуто ще бжде вжзложена задачата да бие сржбската армия кждето я намери и колкото се може по-скоро да отвори и осигури свржзката по сухо между Унгария и Бжлгария.

3. Заповедите на генерал-фелдмаршал фон Макензен сж безусловно меродавни за войските, които му сж подчинени. Сжщо той има право да заповеда, както преместването на местата за настжпление, така и да определя започването на военните действия след изтичането на срока, упоменат в чл. 1, при което обаче, ще се има пред вид ограничението, че бжлгарските военни действия требва да последват на петия ден след почването на германските и австро-унгарски действия.

Кжм щаба на генерал-фелдмаршала постжпват най-малко по един висш австро-унгарски и бжлгарски офицер, не като аташета, а като сжтрудници на редовна служба.

4. Германското главно командуване се заджлжава веднага щом като се отвори пжтя за Бжлгария, в случай че Бжлгария пожелае това, да изпрати войски в размер на около една смесена пехотна бригада в Варна и Бургаз и в границите на вжзможноста да се погрижи за пренасянето на германски подводници. Настаняването на тези войски става от бжлгарското правителство. За техното продоволствие те ще се грижат сами.

5. Германското главно командуване поема задлжжението, щом като Бжлгария пожелае това, да накара турското главно командуване да даде срещу опити за десант достатжчно сили за защита на Деде-Агач и при сжвместни действия с бжлгарски войски да ги постави под бжлгарско разположение. Че Турция ще се сжгласи на това нема никакво сжмнение.

6. Германското главно командуване е получило уверения от германското правителство, че то е готово да даде на Бжлгария една военна помощ от 200 милиона франка в най-скоро време. Подробностите ще се уговорят от финансовите власти на двете страни.

7. Германия заявява, че е готова да даде на България военни материали от всекакво естество, до колкото това е възможно с оглед на собствените германски нужди. Щом се появят върху това некои разногласия, последните ще се решават окончателно от началник-щаба на германската армия.

8. От деня на сключването на тоя договор договорящите държави считат като общ противник всеки неприятел, който нападне една от тех и като към такъв ще се отнасят. От друга страна България уверява, че ще пази безусловен неутралитет спремо Гърция и Ромъния до привършване на военните действия срещу Сърбия, ако тези държави дадат уверение да не мобилизират, да останат неутрални и да не искат да завземат сръбска територия.

9. България се задължава най-късно до 15 дни от сключването на договора да мобилизира четирите дивизии, упоменати в чл. 1, и да ги отправи в настъпление, така че най-късно на 35 ия ден от сключването на тоя договор те да стоят на сръбската граница готови за действие. По-нататък България се задължава да даде войски, най-малко в размер една дивизия, също най-късно до 35-ия ден след сключването на тоя договор, които да преминат сръбската граница и окупират Македония.

10. На Турция се запазва правото да се присъедини към тоя договор в пълния му облик. Германското висше главно командуване веднага ще започне с нея преговори След събитията, нема никакво съмнение върху това, че Турция е решена, щом България пожелае това, да даде на България военна помощ срещу който и да било неприятел и да постави под българско разположение предназначените за тая цел войски.

11. България се задължава да пропустне напълно безпрепятствено транзитното движение на материали и войски от Германия и Австро-Унгария за и от Турция, щом като пътя през Сърбия или дунавския път или транзитното движение през Ромъния бъдат открити.

12. Тоя договор ще се подпише от началниците на генералните щабове на Австро-Унгария и Германия, както и от военния пълномощник на България в Плес и веднага влиза в сила.

Българското правителство предвиждайки в сключените договори с Германия и Австро-Унгария всичко онова, което намираше за необходимо и полезно влезе в трета война със Сърбия на 14 октомври 1915 год., *след като бе извършено непредизвикано нападение от сръбските погранични войски в Видинско*. Тази е историческата истина. Не че България нещеше да изпълни своите договорни задължения, обаче в действителност Сърбия нападна България преди да

настъпи деня, в който България съгласно договора требваше да обяви войната на сърбите за освобождението на Македония.

А на 15, 16, и 20 октомври Велико-Британия, Френцузката Република, кралство Италия и Руската Империя, в защита на своята съюзница Сърбия, отвориха война на малка България.

Под главното командуване на германския генерал-фелдмаршал фон Макензен определените по конвенцията между България и централните държави съюзни военни сили, във един срок по-малък от два месеца, разгромиха на сръбска територия войските на кралство Сърбия, от които само една незначителна част заедно с кралския дом сполучи да избега през Албания и Гърция, и завзеха цела Сърбия.

Българските войски, които се биха против неприятеля с отлична храброст беха посрещнати най-тържествено от българското население в Македония. Със сълзи от радост то приветстваше своите братя от свободна България, на които изказваше сърдечната си благодарност за освобождинието му от чуждото управление и робство.

Пристигналите в Македония френско-английски войски, дошли да запазят и подкрепят сръбската тирания над измъчения български народ, бидоха пресрещнати от българските войски; те се нахвърляха против тех с голем устрем, разбиха ги и ги пропъдиха към Солун.

Победите на съюзните войски в Сърбия, завземането на Македония от българските войски и въвеждането на българско управление в тая област, която съставляваше обиекта на българската намеса в световната война, се посрещаха със извънреден ентусиазм от целокупния български народ. *В страната царуваше общо задоволство.* Народното представителство от XVII обикновено народно събрание *единогласно*, без никакъв протест от опозицията, гласува $^{4}/_{19}$ от държавния бюджет за 1916 г., необходимите кредити нуждни за водене на войната, потребните кредити по издръжка на управлението в македонските земи, присъединени към царство България, сумите за поддържане реда в окупираните от българските войски сръбски земи и разноските за новите тракийски земи в долината на Марица, придобити от България съгласно сключената на 1915 г. турско-българска спогодба. *По тоя начин всички действия на българското правителство бидоха напълно удобрени от народното представителство.* Втората сесия на XVII обикновено народно събрание бе несъмнено от голямо историческо значение за целия български народ.

Превземането на Сжрбия откри пжтя на централните държави кжм юго-изток, чрез което се улесни не само пжтя на войските, а и необходимото транспортно сжобщение. Плаването по Дунава донесе извжнредна полза на Бжлгария, която от 1914 год. беше лишена от прямо сжобщение с централна Европа. Централните държави постигнаха сжединенето си с Бжлгария и Турската империя по суша и по вода. Освен това те сполучиха да откжснат и отделят воюваща Русия от западните държави — нейни сжюзници.

Присжединяването на Бжлгария кжм централните държави, разгромяването на Сжрбия и сжпротивата на турците принудиха Англия и Франция, през януарий 1916 г., да освободят Дарданелите, да оттеглят сжюзническата си флота, да изпразнят Галиполи и да променят курса на своя поход против Турция.

Солунският фронт, обаче, не бе освободен от сжглашението. Напротив тук се концентрираха англо-френските сили по море и по суша. Това даде вжзможност на разбитите останки от сржбската кралска войска да се сжберат отново и под началството на сржбския наследник да се организират за нови военни действия. И наистина така сбраната сржбска войска можа, дори до края на световната война, да устои и с надежда, юнашко постоянство и тжрпение да дочака вржщането си в напуснатото сржбско отечество.

Още през време на похода на централните държави в Сжрбия, между Австро-Унгария и Бжлгария се появи едно малко недоразумение относно управлението на Качаник, Призрен и Прищина — Косовско. Тоя междусжюзнишки спор, при взаимни отстжпки, биде уреден в най-бжрзо време, ако и привремено. Косовско се предостави за сега на Бжлгария, като окончателното разрешение на вжпроса се отложи за после световната война. Това искаше местното население, защото се боеше от едно австрийско или маджарско управление. Позната е симпатията на албанците кжм Бжлгария още от преди войната.

Австро-Унгария, опираща се на постановленията на сжюзния договор, беше в пжлно право да вжзразява на тия искания на Бжлгария, която претендираше да получи сигурни стратегически поправки на бждащата си граница с Албания. Вжзраженията на Австро-Унгария се сжстояха в това, че бждащата албанска държава, поставена под нейн протекторат, не ще може да сжществува без тоя коридор, в който впрочем нема бжлгарско население. В особена спогодба сключена между Германия и Австро-Унгария, в главната германска квартира Кроицнах, на 17 и 18 май 1917 г., били уговорени условия [1]) по силата на които Призрен и Прищина се даваха на северна Албания.

Това недоразумение между Бжлгария и Австро-Унгария не бе разбрано в Бжлгария от противниците на правителството и никак не бе експлоатирано сжс него. Не стана както с вжпроса за даване експлоатацията на бжлгарските държавни камоновжглени мини в Перник и Бобов-Дол на германо-бжлгарското дружество, учредено сжгласно специялния договор за заема с Берлинската банка Дисконто Гезелшафт. Ако по този въпрос не се повреди на междусжюзническите отношения и на Бжлгария, има да се благодари на голямата осторожност на нашите сжюзници, които беха изучили много добре положението на местото и знаяха каква беше интимната цел на недоволниците против бжлгарското правителство. В София бе сжобщено на банката, че водителите на опозицията сж били готови, щом паднел кабинета д-р Радославов и щом те поемели власта да разрешат вжпроса Перник — Бобовдол в полза на берлинската банка, макар сега да се показват най-големи противници.

На 18 януари 1916 год. стана в Ниш срещата на германския император Вилхелм II с цар Фердинанда. На историческата нишка крепост бе направен преглед на бжлгаро-македонски и германски войски от императора. Тук пред фронта на сжюзните войски Германският Император и Пруски Крал вржчи на Бжлгарския Цар пруския фелдмаршалски жезжл. За пржв пжт Македония, чрез войската си, която беше слезла от фронта за да вземе участие в посрещането на императора има високата чест да поднесе лично привети на двамата вжрховни началниди на сжюзните германски и бжлгарски войски и топли благодарности за тжй щастливото избавление на македонския народ и спасението му от чуждо иго, както и за обединението с майка Бжлгария Македония се управляваше вече от свое народно, гражданско и военно, началство в ония граници, по които беше предадена в Букурещ на сжрбите.

Сжюзните германски и бжлгарски войски не преминаха кжм юг. Това се обуславяше от сжюзнишкия договор, до като Гжрция оставаше неутрална. Заемането на прохода Рупел от бжлгарските войски, ако и оттатжк границите — в Гжрция, стана по предварително писмено сжгласие между гржцкото и бжлгарско правителства. По сжгласие между сжщите, по-сетне, се завзе от бжлгарите и Драмската област, заедно с пристанищния град Кавала. Това се одобряваше от бжлгарските сжюзници, специално от страна на Германия.

---

[1]) Чл. 1. и последующите от условията изработени в Кройнцнах на 17 и 18 май 1917 год.

Поход за към Солун не се предприе, макар това да се желаеше от съюзническите военоначалници. Все още се вярваше, че гръцкото правителство ще може да мине на страната на централните сили.

„Към края на декември 1915 г. и в началото на 1916 г., въпроса за нападението на Солун", казва началникът на германското главно военно командване генерал фон Фалкенхайн „биде разгледан основно и за винаги изоставен. За едно нападение се застъпваше настоятелно австро-унгарското военно върховно командуване, макар то да не разполагаше с нуждните за това войски. Българите се показваха по-малко ревностни, защото беха постигнали своята главна военна цел — освобождаванието на Македония. Това обстоятелство правеше целото предприятие несигурно. Българските войски не сѫ навикнали да се сражават добре, когато не виждат ясно непосредствена полза от това за техния народ."[1])

А началникът на австро-унгарския императорски и кралски генерален щаб генерал Конрад фон Хеценсдорф искаше след свършването на сръбския поход, веднага да се марширува към Солун. Той много се безпокоеше от войските на генерал Сарай пред Солун. „Кой би могъл да гарантира, че един ден нема да се пробие линията и нема да се прекъсне фронта на централните държави от към Солун? Кой ще може да препятствува един ден, ако съглашението реши да предприеме от към Солун една голема офанзива? Кой ще се съпротиви, ако съглашението изкара на солунското пристанище колкото си иска войска? Прекъсне ли се веднъж българския фронт бедата е безмерна. Още по-голема ще бъде тя, ако войната се засили, защото тогава ще бъдат нуждни повече войски. Премине ли една войска на антантата през България в Унгария, монархията ще бъде разгромена, германският фронт ще се застраши и войната тогава ще се свърши с ужас", — съобщава в книгата си Карл Фр. Новак[2]), прегледана от фон Хетцендорф, преди да бъде печатана.

Решението на генерал фон Фалкенхайн да се изостави солунското нападение от централните сили е било после удобрено и от заместника му фелдмаршал фон Хинденбург.

По тоя въпрос намирам в бележките си следното: „Не ми е известно дали австрийският генерал фон Хетцендорф е настоявал пред германското върховно командуване в Плес да се марширува към Солун. Когато обаче, българските войски и двете германски дивизии вървяха към Битоля, австро-унгарските войски марширувахa към Албания и Черна-Гора. Фон Хетцендорф е за създаването под австрийски протекторат, на жизнеспособна и силна Албания. Той настоява за окупиране Призрен, Прищина, Качаник от австро-унгарски войски. От Кюстендил ми съобщават, че началникът на генералния щаб *Жостовъ донесъл до сведението на главнокомандуващия на съюзените войски фелдмаршал фон Макензен, без знанието на министерството, че не трябвало да се изпращат повече войски от съюзниците в Македония, защото имало затруднение в прехраната.* Това е било само един благовиден предлог. *Същият считаше обекта на българската военна намеса за изпълнен. „И сега би могли да минем на страната на съглашението"*, ми каза той, след завръщането си от фронтовете на запад и в Италия. Съобщенията на Жостова до германския фелдмаршал фон Макензен сѫ биле съобщени на германската главна квартира. *Това ще е повлияло, може би до голема степен, за немаршируването на съюзните войски към Солун".*

Ето какво пише в книгата си по тоя въпрос генерал фон Фалкенхайн, от която изваличам следното: „Нема съмнение, че изгонването на съглашенските войски от Солун би било полезно за България, понеже тя би останала свободна от всека непосредствена угроза. Але за воденето на общата война това бе само условно полезно. Войските на съглашението, които по тоя начин биха останали разполагаеми, можеха да се употребят на други фронтове, когато българските войски не можеха да отидат по други фронтове, те нито беха годни за това, нито българското правителство беше задължено да ги праща вън от България. Изменението на договора в тая точка — да се изпратят в странство български войски би възбудило общественото мнение в България и трудно би се прокарало. Върху българския народ може да се въздействува благоприятно само тогава, когато той е непосредствено заплашен от неприятеля и когато се чувствува задължен, а също така когато за него бъде ясна военната цел".

Според Хелферих най-тежката и съдбоносна грешка направена във време на войната от Германия е, че преди да се довърши делото на Балкана, тя се е обърнала към Вердюн . . .[1])

* * *

На 29 август 1916 г. генерал фон Фалкенхайн бе освободен от длъжноста началник на генералния щаб на германската действующа армия. Негов заместник стана генерал фелдмаршал фон Хинденбург. Генерал фон Фалкенхайн обичаше България и беше искрен приятел на Царя на българите. Фелдмаршал Хинденбург беше народен гений и обожаван в

---

[1]) Die Oberste Heeresleitung. 1914—1916. von Erich von Falkenhayn. Стр. 159.

[2]) Der Weg zur Katastrophe. von Karl Friedrich Nowak. Стр. 289, 290.

[1]) Der Weltkrieg. von Karl Helfferich. Стр. 95, II.

Германия. Не всекога промените донасят за всички и във всичко голема полза, особено през време на война с участие на съюзници, които свързват специални договори и военни конвенции, оговорени между известни лица. При генерал фон Фалкенхайн преговорите с България се водеха твърде гладко, с него почнаха преговорите за вписване българските разходни суми в общите германски разноски по войната. След извършената промена в германското върховно военно командуване тия преговори бидоха спрени в Плес и пренесени в Вилхелмщрасе в Берлин, гдето останаха да чакат удобния момент за свършване. След тая промена се почувствува друго, ново разбиране на германо-българските договори и конвенции от страна на пруското военно министерство. Офицерите от интендандския отдел при военото министерство в Берлин биваха разположени да отпущат военните материали нуждни на българската войска повече срещу плащане, отколкото срещу минаването им на специална сметка. Тая практика предизвика нови служби и организации, обременяващи българското съкровище. В Берлин се създаде цело българско военно министерство, с голем персонал от млади и годни за българския фронт офицери. Говореше се даже, че и двете страни имали желание и наклоност да действуват по тоя начин, обаче практичноста и нуждноста на подобен институт не се почувствува. Не зная до колко е право твърдението, че служащите в тия учреждения обичали да манипулират по военните доставки повече срещу наличност.

Лошо влечатление прави отдела „Съюзниците", от книгата на бившия пруски министр на войната, артилерийския генерал Д-р Фон Щайн. Той казва: „Подкупът и користолюбието играеха ролите си. Властимеущите се грижеха чрез службата — за себе си, както това се практикува на изток, не по-малко и в демократическите държави. Разбира се от само себе си, че купувачите офицери вземаха пари от доставчиците. Главните доставчици беха германци. Но и австрийците се стремяха да държат пазаря чрез своите доставки за себе си" [1].

От голема полза щеше да бъде, ако бившият пруски министр на войната би своевремено указал и посочил на респективните правителства това ориенталско зло, което заразило и съюзнически е, германски и австро-унгарски офицери и ако сам той би същевременно взел инициативата за преследването на подкупните служители. Той имаше случай да съобщи това и в София, гдето има честа да се представи на българския държавен глава и да се срещне не само с българския министр-председател, а и с българския военен министр, с когото можеше да поговори другарски и приятелски, както сам признава. Не зная дали немските доставчици са били преследвани зарад известните на един пруски генерал подкупи, давани от тех на българските офицери — купувачи за сметка на българската съюзна държава.

---

[1] Erlebnisse und Betrachtungen aus der Zeit des Weltkrieges von General D-r Stein. Leipzig 1919. Стр. 172, 173 и 183.

ГЛАВА ЕДИНАДЕСЕТА.

Войната с Ромжния. Положението на Германия и Австро-Унгария

Напразно отидоха джлгите преговори и крайни усилия на централните джржави да убедят и привлекат на своя страна Ромжния, било за сжвместно действие против сжглашението, било за запазване благоволителен кжм тех неутралитет. След отказа на Италия от старият троен сжюз и влизането ѝ в война против бившите сжюзници, немаше вече голема надежда за спечелване приятелството на ромжнското правителство, което германският канцлер Бетман-Холвег желаеше да добие, даже с цената на териториялни отстжпки от страна на Австрийската монархия.

На всеки случай, обаче, Ромжния се готвеше за война. Още в началото на 1916 год. мерките, които Ромжнското правителство вземаше в Добруджа и по границите с Бжлгария неможаха да не обезпокоят Бжлгария. Вжрху тия мерки[1] бжлгарското министерство обржщаше вниманието на сжюзните правителства в Берлин и Виена, които до последния час доверяваха на ромжнския крал Фердинанд, *уверенията на когото, че нема да се сжгласи да се вкара Ромжния в война против централните джржави, макар и да беха искрени, не сжставляваха никаква гаранция за бждащето поведение на Ромжния*, както сжобщаваше бжлгарския пжлномощен министр в Букурещ на своето началство. Ромжния беше изгубена за сжюза на централните джржави. Кабинетат на Братиану очевидно отлагаше да вземе окончателното решение за действие в световната война, като го поставяше в зависимост от общото стратегическо положение. Братиану използуваше вжтрешното положение и лавираше пред воюващите групи и пред ония, които неискаха намесата на Ромжния в войната. В сжщност той беше за сжглашението. Още през пролетта на 1915 год. Ромжния била сключила договор с Русия, казваше руският пжлномощен министр А. Савински на бжлгарския министр председател и че тя щяла да бжде на руска страна[1]. Пжк и Италия, собствено великата ложа на масоните, се сжрдеше на Ромжния, че още чака и не влиза в войната заедно с Италия против Австро-Унгария, както било решено. Вероятно ако войските на централните сили беха победили французките войски, тжй както бе с русите, упражненият от сжглашението и от разните ложи на сжглашенските масони натиск в Букурещ не би подействувал за лесно решение на Ромжния да изостави досегашната си комодна неутралност.

Мнението беше, че ромжнското правителство се е колебало и че сжглашението е упражнило известен натиск над управляющите в Букурещ, който ги принудил да се откажат от неутралитета и да отидат с него против централните сили.

Кжм средата на август 1916 год. общото положение на бойното поле се представляваше до нейде критическо за централните джржави. Русите имаха известни успехи в Галиция и Буковина, англичаните и французите беха спечелили от неприятеля малко почва, италиянците беха по височините източно от Горица. Това подействува не малко вжрху Ромжния, и тя кжсно през нощта на 27 август 1916 год., обяви война на Австро-Унгария, с завоевателна цел и при пжлна вера, че силната ромжнска войска ще реши *в кжсо време войната в полза на сжглашението*. Това се вижда от манифеста на ромжнския крал Фердинанд кжм ромжнския народ. Още на следния ден Германската Империя се намеси в войната на страната на сжюзницата си Австро-Унгария против кралство Ромжния, сжщото направи и Отоманската Империя.

Бжлгария не беше още последвала своите сжюзници Германия и Австро-Унгария, когато ромжнската артилерия започна сражение срещу австро-унгарската флотилия, плаваща по Дунава, и от височините на Рамадан, на 28 август 1916 год., бомбардира бжлгарския град Русе, в който повреди и разруши неколко правителствени помещения и частни здания. На тези бомбардировки станаха жертва мжртви четирма невинни бжлгарски граждани и 9 души ранени. Ромжнска артилерия стреля и от Зимнишния дунавски бряг вжрху града Свищов. Тези действия на Ромжния ускориха решението на Бжлгария да влезе в военно действие против нея.

На пжрви Септември 1916 год. и Бжлгария влезе в втора война с Ромжните. Това неколкодневно закжснение бе дало повод в Берлин и Виена за сжмнение, че бжлгарското правителство иска да използува случая за да изтржгне големи обещания и заджлжения, било от сжюзниците си за да влезе в войната, било от Ромжния — срещу своя неутралитет. Това сжмнение се подкрепяше, по всека вероятност, от агитациите на ромжнския пжлномощен министр Деруси, който по това време току що се бе завжрнал от Букурещ на поста си в София. Сжщият безкруполно проджлжаваше да убеждава опозиционите водители, както и бжлгарския дворец, посредством г-н Добрович, началника на тайния кабинет на Царя, че ромжнското правителство било готово да отстжпи на Бжлгария Добруджа, но затова требвало да дойде друго министерство, без Радославов. Ромжнският пжлномощен министр има смелоста да заяви сжщото и в министерството на вжншните работи на г-н Р. Косева, главен секретар на казаното министерство.

---

[1] Оранж. книга, том II, стр. 236, № 370. 18 февр. 1916 г.

[1] Ромжнският представител в Берлин беше признал пред г. Ризов че било постигнато вече сжглашение между Ромжния и Русия. Оранж. книга том II стр. 413, № 640, от 16 юли 1916 год.

·През това време Бжлгарският Цар беше в двореца си Ситняково, гдето бе повикал както министр-председателя, тжй и главнокомандующия на бжлгарските войски.

Агитацията на ромжнския пжлномощен министр в София беше успяла да заблуди мнозина от столичното общество. Даже приятели на министерството повервaха, че действително между Бжлгария и Ромжния се сключва приятелска спогодба и че Бжлгария е на пжт на постигне сепеpативен мир с силите на сжглашението.

А бжлгарското правителство, което бе верно на своя сжюзнически договор с централните сили, намираше, че поведението на ромжнския министр в София е военно лукавство, чрез което се цели да се постигне заблуда и залжгване в Бжлгария, за да се бездействува до като стигнат в Добруджа, на бжлгарската граница, обещаните на Ромжния руски дивизии. Имаше се положителни сведения, че в Добруджа се приготвлява за руските войски, които беха вече на пжт от Русия, храна и квартира.

Понеже бжлгарски войски щеха да маршируват през Добруджа, главното командуване в Кюстендил считаше, че краткото резервиране от бжлгарска страна по вземане на решение за военни действия против Ромжния, ще накара ромжнското вжрховно военно командуване да не изпраща или поне да не бжрза много с изпращането на големи ромжнски военни сили кжм Добруджа, което ще е от значение за бждщите военни действия.

В сжщност в Берлин и в Виена официално знаеха, че през това време Бжлгария не можеше да прави ни наймалкия опит да използува случая по ромжнския вжпрос, понеже всичко беше уговорено своевременно и немаше место за сжмнение в бжлгарската верност.

Сжществуваше наистина едно охлаждение в Бжлгария спрямо германското вжрховно военно командуване, за гдето не се взеха в внимание изложенията на бжлгарския цар и на

бжлгарския министр-председател за нуждата от нови германски дивизии на македонския фронт, гдето десното крило на бжлгарската войска бе изтикано от Флорина, вследствие на което, на 18 ноември 1916 г., се изгуби гр. Битоля. Но това немаше никакво влияние вжрху ромжнския вжпрос.

През време на развитието на ромжнския вжпрос бжлгарското правителство беше редовно и своевременно уведомявано от своя дипломатически представител в Букурещ.

Ако не бе военният успех на сжюзните войски в Ромжния и ако не беха славните победи на бжлгарските войски в Тутракан и Кубадин, изгубването на Битоля би тжрде много повредило на бжлгарското министерство, понеже и най-незначителната загуба в Македония действуваше най-болезнено вжрху бжлгарското общество.

Не само в Бжлгария, но и в сжюзните джржави народа не вземаше в сжображение стратегическите планове на военните командвания и биваше недоволен там, гдето военните намираха, че е полезно за успеха на войната и че требва да се отстжпи. Никой гражданин не би се сжгласил с мнението на германския генералисимус фон Хинденбург, че загубата на Битоля немала военно значение1). Факт е, че превземането на гр. Битоля от войските на француския генерал Сарай имаше морално значение за сжглашението. С това се даде вжзможност на сржбските войски да влезат в вржзки сжс Сжрбия, а впоследствие да организират и да вжзбунтуват против окупационите войски останалото население. Вжзвржщането гр. Битоля обнадежди сжрбите и окуражи сржбското население да бжде готово и да чака с тжрпение своето спасение; сжщото това население, подир посещението на германския император в Ниш бе крайно отчаяно и помирено сжс сждбата си.

Според генерал фон Фалкенхайн, който джржа после свжршека на световната война в берлинския университет публична реч по ромжно-бжлгарския вжпрос, колебанието на бжлгарите до влизането им *вжв войната против ромжните* е било оговорено предварително като междусжюзническо военно лукавство. При вжздржането на бжлгарите да се намесят веднага в войната ромжните не сж се считали заплашени в Добруджа, затова те отправили всичката си сила в Седмоградско, като оставили в Добруджа само слаби войски. Мнението на бившия началник на германското военно командване се схожда с онова на бжлгарското правителство. Ромжните, обаче, сж тжрсили да отложат нашата намеса по други сжображения. Задачата на Деруси се е сжстояла в това да заблуди Бжлгария, до като пристигнат руските дивизии в Добруджа.

---

1) Aus meinem Leben, General Feldmarchall v. Hindenburg. 1920 Стр. 188.

По закѫсняването на Бѫлгария да се намеси в войната против Ромѫния, ето какво е било сѫобщено от София до народния представител от центрума М. Ерцбергер:[1]

„Меродавният фактор в тая криза беше само царят. Сигурно е, че царят поставен пред новото положение, не се поколеба ни на минута да изпѫлни сѫюзническия си дѫлг и в това свое схващане той беше подкрепен от генералисимуса Жеков. С неколкодневното протакане обявяване войната на Ромѫния, царят маневрираше с определена цел, именно да получи от централните дѫржави известни военно-стратегически гаранции, а от друга страна да заблуди Ромѫния и сѫглашението. Радославов в тоя случай не беше нищо друго, освен добре функциониращо орѫдие на царя. Той сполучи превѫзходно да заблуди по поведението на Бѫлгария, до най последната минута, ромѫнския пѫлномощен министр. Последният беше предал условията за бѫлгарския неутралитет не само на правителството, но тѫй сѫщо и на началника на тайния кабинет на царя, след като Радославов го беше убедил да вярва, че едно споразумение с Бѫлгария е вероятно. Решението зависеше само от царя и нямаше сѫмнение, че правителството щеше да направи само онова що царят поиска. Царят избра единствения само вѫзможен пѫт и нему беше лесно да реши сигурно, над всяка партийна свада, делото, понеже знаеше, че сѫюза е крепѫк и че предварителните условия за обявяването на войната, както военни, тѫй и политически, вѫв войска и в народ, беха твѫрде добри. Действително обявяването на войната против Ромѫния се поздрави вѫв всички слоеве на народа, както в столицата, тѫй и в провинцията, с голямо задоволство".

⁂

Похода на войските на централните сили и техните сѫюзници против Ромѫния отиваше сравнително бѫрже и успешно. При все това правителствата на Германия, Австро-Унгария, Бѫлгария и Турция обмислюваха вѫзбудения от австро-унгарския министр на вѫншните работи Граф Буриян вѫпрос за сключване мир сѫс сѫглашението и решиха да отправят до воюващите дѫржави, посредством неутралните Сѫединени Американски Щати, Испания, Швеция и Холандия, на 12 декември 1916 г., следната нота:

„Най-ужасната война, каквато историята не познава, почти от две и половина години насам свирепствува в една голяма част на света.

„Тая катастрофа, която врѫзката на една хилядогодишна цивилизация не може да запази, лишава човечеството от най-драгоценните му успехи. Тя застрашава да разруши духовния и материален напредѫк, гордоста на Европа в началото на 20-то столетие.

„В тая война Германия и нейните сѫюзници Австро-Унгария, Бѫлгария и Турция доказаха непреодолимата си сила. Те постигнаха големи успехи против своя по-силен, по число и военен материял, противник. Техните войски непоколебимо устояват против непрестанните нападения на войските на техните неприятели. Новият пристѫп на Балкана биде бѫрзо и победно повален, последните сѫбития доказват, че всеко продѫлжение на войната не ще може да сѫкруши твѫрдата им сила, а напротив, общото положение оправдава очакванията им за по-нататѫшни успехи.

„Четирите сѫюзни дѫржави беха принудени да прибегнат кѫм орѫжие за защита на своето сѫществуване и свободно национално развитие. И славните дела на техните войски никак не промениха техните цели. Те винаги сѫ били твѫрдо убедени, че техните собствени права и основателни претенции никак не сѫ в разрез с правата на другите народи. Те не искат да разгромят или да унищожат своите противници. Водими от сѫзнанието на своята военна и икономическа мощ и готови да продѫлжат принудителната борба, ако е нужно, до последния край, ала тѫй сѫщо вѫодушевени от желанието да предпазят по-нататѫшното крѫвопролитие, четирите сѫюзни сили предлагат да се пристѫпи веднага в преговори за мир за да се тури край на войната.

Предложенията, които те ще направят за тия преговори и които се отнасят до запазването сѫществуването, честа и свободното развитие на техните народи, сѫставят според техното убеждение една надежна основа за вѫзстановяване на траен мир.

„Ако вѫпреки това предложение за мир и примирие войната ще требва да се продѫлжи, то четирите сили сѫ решени да я водят до победоносен край. Ала те отхвѫрлят тѫржествено всека отговорност за това пред човечеството и историята".

От горната нота бе даден тѫй сѫщо препис на Папата в Рим. Тя беше донесена до сведение на респективните народи в Австро-Унгария чрез обнародване, а в Германия, Бѫлгария и Турция чрез сѫобщения направени своевременно в отделните парламенти.

Бѫлгарското народно представителство одобри това предложение на централните дѫржави и техните сѫюзници до сѫглашението за сключване примирие и мир.

Общественото мнение в дѫржавите от групата на централните сили беше вѫзхитено от искреното желание на правителствата да спрат вече крѫвопролитието. Очакван беше благоприятен отзив от противната страна. И правителствата на неутралните дѫржави останаха вѫзхитени от дипломатическия акт на централните дѫржави и техните сѫюзници; известно е, те желаеха спирането на войната. Обаче, пратителствата на четирите сили от сжглашението посрещнаха отрицателно предложението на централните държави и техните сжюзници. Французкият министр на вжншните работи намери, че предложението на централните държави и техните сжюзници било една маневра, сжс цел да се посее раздор между държавите и народите на сжглашението. Г-н Бриян вжзстана против грубата и дрjзка примна на Германия. Руският министр на вжншните работи, г. Покровски отхвжрли вжпросното предложение с негодуване, тжй като целта на сжглашението била да се унищожи противника. Италиянският министр на вжншните работи г. Сонино нарече това предложение коварен акт, а английският министр председател Ллойд Джордж, в речта си на 18 декември 916 год., държана в английската камара, поиска не само пжлно удовлетворение от Германия за гдето обявила войната, не само вжзстановяването на всичко разрушено през тая война, но и действителни гаранции за бждащето. Обаче значителната част от английската преса посрещна сжс симпатия постжпката на централните държави.

---

[1] Erlebnisse im Weltkriege, von M. Erzberger, 1920. Стр. 97.

С своя отговор на нотата на централните държави и техните сжюзници, от 5 януарий 1917 год., правителствата на сжюзните сили от сжглашението — Белгия, Франция, Велико-Британия, Италия, Япония, Черна-гора, Португалия, Ромжния, Русия и Сжрбия, в името на свободата на народите и верни на задлжженията си да не слагат по отделно оржжието, отхвжрлиха направеното им предложение за мир и примирие. Те не само че не вжзприеха да пристжпят кжм преговори за целта, за да се постигне онова, което предлагаха в нотата си централните държави и техните сжюзници, но в отговора си хвжрлиха тежки обвинения срещу противника си за действия извжршени през войната и за бждащи военни операции, като за всичко станало и което имаше да става оставяха отговорни, пред историята и человечеството, само Германия и нейните сжюзници. С една дума, отговора на сжглашенските държави сждържаше всичко онова, което Ллойд Джордж беше изказал пред английската долна камара. Ясно бе, прочее, че войната вместо да спре, ще се води напротив с по-голема жар и ожесточение при убеждението, че тя ще се свжрши само тогава, когато един от противниците бжде окончателно разбит и смазан. Отказжт на сжглашението да приеме предложението на централните сили и техните сжюзници за преговори предизвика общо незадоволство в неутралните държави.

Тоя резжк и отрицателен отговор на държавите от сжглашението ускори решението на Германия и Австро-Унгария за неограниченото манипулиране с подводните лодки — започването на неограничената подводна война.

Естествено, че всека воюваща държава и група е в правото си да си служи и да се брани вжв войната против своя противник с всичките военни средства, с които разполага. Победеният немаше и неможеше да очаква никаква прошка от победителя. Предрешено беше вече, че надвитата страна ще понесе най-тежки последствия от загубената война.

Още в началото на войната вжпроса за неограничената подморска война беше повдиган от респективните вжрховни военни командувания на Германия и Австро-Унгария, но оставен не разрешен и отложен.

Германското правителство, особено имперският канцлер Бетман-Холвег спираше започването на неограничената война с подводните лодки. Той се боеше да не би да се предизвикат некои от неутралните морски държави, а главно Сжединените Американски Щати, та да се обявят на страната на Сжглашението против централните държави. Канцлерат е бил, вижда се, искрено убеден, че по такжв начин ще успее да запази неутралноста и приятелството на Америка, която, всеизвестно бе, че поддржжа спремо сжглашението, специално спремо Велико-Британия, явен благоволителен неутралитет. Още при избухването на войната сжглашенските правителства намираха лесно заеми, муниции и храни в американските държави, тогаз когато сжщото не бе вжзможно за правителствата на централните държави. Голема разлика имаше в отношенията на Сжединените Американски Държави сжс държавите на сжглашението и между Америка и централните сили — Германия и Австро-Унгария. А при все това имаше много немски държавници, които верваха и които поддржжат и сега, после войната, вярата си, че председателят на Северните Американски Щати Вилсон не би решил да намеси Америка, на 1917 година, в европейската война на страната на сжглашението, ако централните сили не беха предприели неограничената подморска война. Едва ли би могло да се поддржжа такова едно мнение и убеждение, при правилна преценка на всички сжбития и всички действия, станали през войната в Америка. Сам председателят Вилсон, после свжршване на световната война призна, че и без обявяване на неограничената подморска война Америка е требвало да се намеси на страната ва сжглашението против Германия. През август 1919 год., председателят Вилсон е бил предизвикан, в Сената, да даде обяснения по политиката си. По тоя случай сж били разменени следните думи[1]):

Сенатора Мак Кумбер: „Ако Германия не беше предприела никакви действия против нас, би ли ни вкарало в войната нашето морално убеждение за несправедливоста на германската война, без лигата на народите, която тогава не сжществуваше?

---

[1] Betrachtungen zum Weltkriege, Th. von Bethmann Hollweg 1921. Teil II. Стр. 163, 164,

Председател Вилсон: „Мисля, както отиваше работата че би се дошло до това действие".

Мак Кумбер: „*Вервате ли, че ние щехме да встъпим в тая война, ако Германия не би сторила никакво военно действие или никакво несправедливо отнасяние против нашите граждани?*"

Вилсон: „*Да, вярвам*".

Мак Кумбер: „*Вярвате ли, че на всеки случай ние бихме влезли в войната?*"

Вилсон: „*Да!*"

Америка не би могла да дочака да види победено съглашението, което американските банкери — милиардери тъй щедро кредитираха, а за техно нещастие до намесата на Америка шансовете за спечелване на войната беха повече на страната на централните държави. Общественото мнение в Америка беше вече достатъчно подготвено за в полза на една война против Германия, благодарение на английската пропаганда, добре организирана от лорд Нортклифа, който чрез печата и кинематографите в Америка създаде у американското население силно настроение против германците за техните мними варварства и жестокости [1]).

Съглашението не можеше да приеме предложението за преговори със централните държави за мир и примирие, защото то искаше да диктува, а не да се съгласява на *мир по споразумение и без анексии.* То предварително беше уговорило разпределянието на плячката от победната война.

Още на 4 март 1915 год., руският министр на външните работи бе представил на французкия и английски посланици един меморандум на руското правителство за уреждане поделбата на придобивките от войната по следующия начин:

Русия ще получи Цариград, западния брег на Босфора, на Мраморното море и Дарданелите, Южна Тракия до линията Енос—Мидия, брега на Мала Азия между Босфора и река Сакария и част от залива на Измит, което ще се определи по-сетне, островите на Мраморно Море, както и островите Имброс и Тенедос" [2])

На 26 април 1915 год. е бил сключен договор между Англия, Франция и Русия, по силата на който договор Италия ще получи:

„*Земите на Трентино, целият Тирол до Бренер, града Триест и околностите му, графството Гйорц и Градишка, цела Истрия, дори до Кварнера, включително Волошка, Истрийските острови Керсо и Лусин, както и малките острови Плавник, Уния, Канидоли, Палацуоло, Сан-Петро, Азинело, Груица и малките островчета наоколо.*"

---

[1]) Von Tirpitz. Deutsche Allg. Zeitung, 19. II. 1921, № 83

[2]) Memorandum, Arrangement au sujet de Constantinople et des détroits. Diplomatie secrète, D-r Hanson 1918. Стр. 32, № 3.

Същата ще получи още:

„*Далмация с Лисарика и Требиня, на север и юг целото пространство до една определена линия, т. е. до Цикело, Шерша и Бутисница с притоците им, всички острови от Премуда, Селве, Улбо, Паго и др. на север до Меледа с островите Св. Андрея, Лиса, Лесина, Курцола, Лагоста и пр. и всички скали и малки острови с Пелагоса, също Валона в Албания, остров Сасено и пр.*" [1])

По споразумение станало през пролета на 1916 год. между Русия, Англия и Франция, Русия ще получи: [2])

„*Окръзите Ерзерум, Трапезунд, Ван и Битлис плюс територията Кюрдистан на север до линията Муш — Серт — Ибн — Омар — Амадия — персийската граница*".

По същото споразумение Франция ще получи:

„*Крайморската ивица от Сирия, Аданския вилает и едно пространство земя, ограничено на юг с линията Аинтаб — Мардин до бъдащата руска граница и на север от линията Аладаг — Кесария — Акдаг — Илджъдаг — Зара — Огин — Харпуд*".

По същото споразумение Англия ще получи:

„*Южната част от Месопотамия с гр. Багдат, като задържи за себе си в Сирия портовете Хайфа и Акку*".

Според оговореното споразумение между Франция и Англия, в зоната находяща се между английските и французки земи ще се образува един съюз от арабски държави или едно арабско независимо кралство, за което ще се определят същевременно сферите на влияние. Александрета се обявява свободно пристанище. А за гарантиране религиозните интереси на съюзените държави, Палестина, със светите места ще се откъсне от Турция и ще се постави под едно управление, което ще се уреди от Русия, Франция и Англия[3]).

Ясно става за всички, че досегашните успехи на съглашението на бойните фронтове не можеха да му осигурят придобиваката на предварително оговорените плячки, вследствие на което правителствата на силите от съглашението немаха желание да се съгласят да влезат в преговори с противната воюваща група, която предлагаше да се сключи примирие и мир по взаимно разбирателство. Твърдението на съглашението, в отговора на нотата на централните държави и техните съюзници, какво тия последните със тая нота се опитвали да постигнат разцепление между него, както и да заблудят народите на воюващи и неутрални държави, та така да продължат войната, е колкото тенденциозно, толкова и несериозно. Отказат на съглашението е станал и по решение на сжглашенските масонски, големи и малки ложи, които не искали никакжв мир сжс централните джржави, а тяхното унищожение, казва д-р Вихтл, в изследването произхода и крайната цел на световната война[1]). А може би сжглашението се е надевало да сполучи да отдели Австро-Унгария от нейната сжюзница Германия и да сключи само с нея отделен мир.

---

[1]) Diplomatie secrète, D-r Hanson. 1918. Стр. 43 и послед.

[2]) Тайные документы изъ архива рускаго Министерства Иностраныхъ Дѣлъ. Берлинъ. Acquisitions projetées aux dépense de la Turquie etc. Carte 3 стр. 8.

[3]) Diplomatie secrète, D-r Hanson, стр. 28 — Тайные документы изъ архива рускаго Министерства Иностраныхъ Дѣлъ, Берлинъ. Стр. 38, 39.

С вжзшествието на престола на 21 ноември 1916 г., младият австрийски император и унгарски крал Карл замислюва, чрез сждействието на Парм-Бурбонския дом, да постигне отделен мир на Австро-Унгария сжс сжглашението[2]). Опита на Императора става посредством двамата му шуреци, принцовете Сикстус и Ксавер, офицери в белгийската армия, чиято майка в началото на декември с. г. им сжобщава желанието на техния зет — императора да влезе по частен ред в преговори с Франция.

След като сжглашението отхвжрли нотата от 12 декември, на централните сили и техните сжюзници, преговарянето се ускорява. На 2 март 1917 г. двамата пармски принцове се срещат вече в Швейцария с императорския пратеник граф Ердйоди, от когото получават един документ сжставен от граф Чернин на френски и една тайна вербална нота, изпратена тям от зетя им — императора Карл. А на 5 и 8 март принц Сикстус има аудиенция у председателя на Французката република, г. Поанкаре, комуто представя на разискване предложението на австрийския император.

На 16 март с. г. двамата братя, Пармските принцове, сж отново в Швейцария, от гдето принц Сикстус изпраща едно писмо до зетя си, в което между другото казва следното:

„Никой не иска да преговаря с Германия, преди тя да е бита. В тая минута шансовете сж за тебе; такжв случай нема да имаш никога, да ти се предлага мир без да изгубиш нещо“ . . .

Принца излага и условията, на които би могло да се сключи сепаративен мир. Тези условия гласят:

1. Австрия признава правото на Франция вжрху Елзас и Лотарингия.

2. Белгия си повржща суверенитета при сегашната династия; тя получава обратно всичките си африкански владения.

3. Австро-Унгария заявява, че е готова да се вжзстанови суверенитета на Сжрбия при сегашната ѝ династия; Австро-Унгария е готова, в знак на добрата си воля, за придобиване естествен изход на Адриатическо море, да предаде на Сжрбия албанската територия; тя е готова, тжй сжщо, да направи големи стопански концесии за да осигури приятелски отношения сжс Сжрбия:

4. Австро-Унгария желае да почне предварителни преговори с Русия вжрху базата, че Австро-Унгария ще заяви досежно Цариград своята незаинтересуваност, срещу което ще си получи обратно завзетите от Русия австро-унгарски земи“.

След това принцовете посещават тайно зетя си в Австрия, в присжтствието на австро-унгарския министр на вжншните работи граф Чернин.

Според генерал Лудендорф, на 24 март 1917 год., принц Сикстус е получил от *император Карла* следното писмо:

Лаксенбург, 24. III. 1917 год.

Любезни ми Сикст,

„Вече сме кжм края на третата година от войната, която принесе на света толкова печал и грижи. Всички народи на моята джржава сж по-твжрди, отколкото всеки друг пжт, в желанието си да запазят целоста на монархията, даже срещу най-тежки жертви.

Благодарение на единството и великодушното сжгласие на всички народности в империята, монархията бе в положение да издржжи, почти цели 3 години, против най-тежките нападения. Никой не може да откаже военните успехи на моите войски, особено на балканския военен театжр. И Франция тжй сжщо оказа способност на сжпротива и полет, достойни за удивление. Ние всички невжздржжимо се удивляваме на величествената традиционна храброст на французката войска и на духа за безстрашно самопожертвуване на целия французки народ.

За това ми е особено приятно да видя, макар да сме сега противници, че никакво резко различие в нашите вжзгледи и стремежи не разделя моето царство от Франция и че аз сжм прав, като храня надежда, че моите симпатии за Франция, заедно с ония, които сж преобладаващи в целата монархия, ще отстранят за винаги вжзвржщането на военното положение, за което не лежи вжрху мене никаква отговорност.

Пред вид на това и с намерение да изразя най-ясно достоверността на тия чувства, аз те моля да донесеш, по таен и неофициален начин на г-н Поанкаре, председателя на французката република, че ще се постарая с всички средства и с целото си влияние пред моите сжюзници да подкрепя справедливите френски претенции досежно Елзас — Лотарингия. Белгия требва да бжде в целост вжзстановена и требва да получи всичките си колонии, независимо от компенсациите, които ще требва да получи за нанесените и загуби.

Сжрбия ще бжде вжзстановена в своя суверенитет, а за доказателство на нашата искреност ние сме готови да ѝ признаем един подходящ и естествен достжп на Адриатическото море, а сжщо и други важни отстжпки от икономическо естество.

---

[1] Freimaurerei und Weltkrieg. Weltfreimaurerei etc. D-r Fried. Wichtl, München 1921. Стр. 919 и. пр. Глава XXV.

[2] Бившият император и крал Карл IV почина на 30 март 1922 год. в гр. Фунхал — о-в Мадейра, в заточение.

Австрия от своя страна изисква, като основно и необходимо заджлжение, кралство Сжрбия да скжса в бжджще всека вржзка и разтури всеко дружество или организация, които би служили на идеите за сжбаряние на монархията, особено „Народната Отбрана". Сржбският наследник, сигурно и с всички средства които разполага, да прекрати всека политическа агитация, било в Сжрбия, било отвжн нейните граници, имаща споменатата цел, като Сжрбия в това отношение ще се подчини заджлжително и под гаранцията на сжглашенските джржави.

Сжбитията, които станаха напоследжк в Русия ме принуждават в настояще време да се вжзджржам в мнението си вжрху тия отношения, докато се уреди законо и окончателно правителство.

След като ти изложих ясно моите вжзгледове, моля те, да ме уведомиш от твоя страна, след като се срещнеш предварително с представители на двете сили, какво е мнението на Франция и Англия на пжрво место, за да се приготви почвата за споразумение вжрху основите, по които ще се започнат официалните преговори за да се постигне удовлетворителен край.

С надежда, че ще сполучим по тоя начин най-скоро да турим край на страданията на толкова милиона хора и на толкоз семейства, които живеят в грижи и страх, моля да приемеш уверение на моята най-дружелюбна и братска благосклоност[1]".

Служжт, че австрийският император кореспондирал тайно чрез Парм—Бурбонските принцове, за които се знаеше, че служат в войските на сжглашението и действува да се сключи отделен мир, като се откаже от Германия, направи силно впечатление. Родствените вржзки на австрийския император Карл с бжлгарския цар Фердинанд даваха повод в случая да се подозира, че най-малко това ще е ставало и с знанието на бжлгарския цар. Бурбонските принцове Сикстус и Ксавер сж по пжрвото сжпружество на цар Фердинанд с покойната княгиня Мария Луиза Пармска, сжщо тжй шурей на бжлгарския цар, както на австрийския император. Обаче, в бжлгарските правителствени крж гове немаше никакви данни по които да може да се дава вера на пржсканите слухове. Едно е важното и сигурното, че бжлгарското министерство не би допуснало по никой начин, бжлгарският цар да удобри предложението на император Карл за пжлно вжзстановяване суверенитета на кралство Сжрбия. То би значило Бжлгария да се откаже от Македония и да се прибере в старите граници на царството. Такава жертва никой не би бил в сжстояние да прави за сметка на Бжлгария, която даде всичко за да освободи своите македонски сжнародници.

Една вестникарска статия, написана в виенския Arbeiter Zeitung от германския писател и депутат, социалдемократа

---

[1] Ludendorff. Urkunden etc. Стр. 372, 373.

Вендел, сжс симпатия за сжрбите и никак не ангажираща официална Германия и Австро-Унгария даде повод за остра полемика в бжлгарските вестници, без разлика на партии, и предизвика голем шум и буря от негодувание в бжлгарското общество против бжлгарското правителство и централните джржави, че те допущали по тоя начин, при сжществуването на военна цензура, на граждани от Германия и Австро-Унгария да пишат против бжлгарските интереси. При това положение на работите и при това настроение в Бжлгария, не можеше да има ни най-малко сжмнение, че цар Фердинанд би могжл да участвува в експеримента на своя баджанак. Бжлгарският дворец в това време не бе особено вжзхитен от управлението на младия австрийски император. Ала пжрвият генерал квартир-майстер Лудендорф подозира, че опитите на австрийския император за мир, поне в техните главни черти, сж бивали своевременно донасяни до знание на германското правителство[1]). Бжлгарското правителство по тия опити на императора немаше никакви сведения: нито от Виена, нито от Берлин. Ако опитите на Парм — бурбонските принцове не сполучиха да докарат опасното разцепление между Германия и Австро-Унгария, има да се благодари на пжрво место на постояните грижи и старания на германския император Вилхелм да запази постояни вржзки с австрийския император Карл, подпомаган в това направление не малко и от бжлгарския цар Фердинанда и на второ место — на неосторожноста и непредпазливоста на виенската дипломация.

На особената грижа на Берлин да поджржа духа вжв Виена се джлжи отиването на имперския канцлер фон Бетман Холвег, на 25 март 1917 год., в столицата на Дунавската Империя.

Едва ли още принц Сикстус ще си е послужил с писмото на зетя си от Лаксенбург, когато на 27 март сжщата година се сключва и подписва между Германия и Австро-Унгария, тжй наречения Виенски документ, от който даваме тук следното резюме:

„В сжвещанията станали през последните недели между кабинетите в Виена и Берлин се разисква и вжпроса за условията за мир на австро-унгарската монархия и германската империя. Най-напред сѐ постигна сжгласие за една минимална програма, според която двете джржави поставят изпразването на окупираните от войските им земи в Русия (включително Полша) Черна-Гора, Сжрбия, Албания и Ромжния в зависимост от вжзстановяването, на пжрво место териториялното status quo ante bellum на техните две джржави на изток и запад.

---

[1] Ludendorff. Urkunden etc. Стр. 394,

„Тия преговори обаче имат в съображение случая, когато войната би се свършила благоприятно за нашата група и ако централните сили биха могли да мислят, вън от техната териториална целост, за продължително присъединение на неприятелски земи. В такъв случай се постига взаимно съгласие, че придобиването такива земи ще съответствува на принесените от тия две страни услуги. За Германия ще се има пред вид исток, а за Австро-Унгария преди всичко Ромъния".

Тоя документ носи подписите на имперския канцлер Бетман-Холвег и на австро-унгарския министр на вѫншните работи граф Чернин[1].

На 3 април 1917 година австрийският император Карл, придружен от граф Чернин, посещава в Бад Хомбург германския император Вилхелм. Тук граф Чернин прави вече предложение в полза на мира Германия да отстѫпи на Франция Елзас-Лотарингия, а Австро-Унгария да отстѫпи новата полска дѫржава Галиция.

А на 12 април т. е. неколко дена по-кѫсно, граф Чернин подава на австрийския император един таен доклад, от който своевременно се изпраща препис на германския император.

Ето целия текст на тоя, така злополучен за централните сили и техните сѫюзници за изхода на войнате, доклад:

„Всемилостиви господарю,

„Явно е, че нашата военна сила е на изчерпване. Да говоря напространо върху това, би значело да злоупотребявам с времето на Ваше Величество. Нека укажа само на факта, че суровите материали за произвеждане на муниции сѫ съвсем изчерпани, че същото е и с чевешкия материал, а преди всичко нека посоча на тъпото отчаяние от недостатъчната прехрана обзело всички народни слоеве, което прави невъзможно по-нататъшното понасяне на военните страдания.

Ако и да се надевам, че ще да удържим през ближните месеци и че ще можем да организираме добра защита, все пак ми е съвършено ясно, че ние не ще можем да издържим още една зимна кампания, с други думи — в края на летото или през есента на всека цена ние ще требва да свършим войната.

Много важно е времето за почването на преговорите за мир. То требва да стане преди да стане известно на неприятеля нашето изтощение, тъй като, ако се обърнем към съглашението тогава, когато настъпи вътрешната катастрофа, то всека наша по-нататъшна постъпка ще бъде вече излишна и съглашението не ще се съгласи на други условия, освен на такива, които ще донесат съвършеното унищожение на централните сили. Навременото започване на преговорите е от съдбоносно значение.

Ала нека изложа тук, колкото и да ми е мѫчително, основанията си. Има революционна опасност, която се издига на хоризонта на цела Европа и която, поддържана от Англия, представлява нейния най нов начин на борба. Цет монарси видоха свалени в тая война и големата лекота, с която сега беше съборена най силната монархия на света, ни кара да се замислим и да си припомним фразата: exempla trahunt. Нека не ми се отговаря, че в Германия и Австро-Унгария положението е друго, нека не ми се възразява, че здравите корени на монархическия дух в Берлин или Виена изключават подобно нещо. Тая война откри нова ера в всеобщата история, тя нема подобие на себе си.

Света не е вече същия, каквато беше преди три години и напраздно ще се дири в световната история аналогия на това, което става катодневно.

Държавникът, който не е слеп или глух, требва да забележи, че всеки ден се увеличава задушното апатично отчаяние на масите; той требва да чува скритите закани, които клокочат в широките маси и той требео, ако съзнава своята отговорчост, да държи сметка зи тоя фактор.

Известни сѫ на Ваше Величество тайните доклади на областните управители[1]. Две работи сѫ ясни. Върху нашите славяни руската революция влияе по-силно, отколкото върху германците, и отговорноста за продължението на войната е много по-голема за монарха, земята на когото е свързана само чрез връзките на династията, отколкото за оня, чийто народ се бори за своята народна самостоятелност.

Ваше Величество знае, че товара, който тегне върху населението натиска до такава степен, че той просто е непоносим. Ваше Величество знае, че тетивата е тъй обтегната, щото всеки ден може да се скъса. Настанат ли, обаче, у нас или в Германия сериозни безредия, такъв един факт е невъзможно да скрием пред външния свет и от тая минута вече не ще помогнат никакви усилия да се постигне мир.

Не вервам вътрешното положение на Германия да бъде много по-добро, отколкото у нас, само аз се боя, че в Германия военните кръгове се подават на известни заблуждения. Аз съм твърдо убеден, че Германия, също като нас, е към края на своята сила, което впрочем отговорните политически фактори в Берлин никак не отричат.

„Твърдо съм убеден, че ако Германия се опита да продължи войната през зимата, ще се предизвикат без друго размирици в империята, които според мене — защитник на династическия принцип — сѫ по-грозни, отколкото сключеният от монарсите лош мир. Ако монарсите на централните държави не сѫ в положение да сключат мир през най-близките месеци,

---

[1] Ludendorff. Urkunden etc. Стр. 374.

[1] Staathalter'ите.

то народите ще го направят без тях и тогава вълните на революционните произшествия ще отнесат всичко, за което нашите братя и синове още се сражават и умират.

„Не искам да бъда пророк — да правя oratio pro domo, моля обаче Ваше Величество да си спомни, че когато единствен аз преди две години предсказвах румънската война, нямаше кой да ме чуе и че, когато два месеца преди войната предрекох дори деня на започването ѝ, нема кой да ме поверва. И сега, както тогава съм убеден, че правя правата диагноза, затова не мога да премълча и да не посоча опасността, която виждам все повече и повече да расте.

„Обявяването на войната от Америка безсъмнение отежни съществено положението. Може да минат месеци, докато Америка докара значителни войски на военния театър, ала моралният ефект, че съглашението очаква нова помощ, измести положението в наша вреда, тъй като нашите неприятели имат много повече време и по дълго могат да чакат, отколкото ние. Как ще се развият руските събития, сега още нищо не може да се каже. Надея се, и това е собствено е целата моя аргументация, че Русия за дълго време, може би за винаги, изгуби своята нападателна сила и че тоя важен момент може да се използува. При все това, аз очаквам на скоро англо-френско, вероятно и италианско непосредствено нападение, но вервам и се надевам, че ще ни се удаде да отбием и двете нападения. Веднъж това сполучено и аз сметам че то ще стане след 2—3 месеца, преди Америка да обърне в наша вреда наново военното щастие, ще требва да направим едно най-сериозно предложение за мир, без да се плашим евентуално от големи жертви.

„В Германия възлагат големи надежди на подморската война. Но аз не вервам в тия надежди. Не отказвам баснословните заслуги на немските морски герои, признавам с удивление, че числото на месечно потопените тона е нещо баснословно, но очакваният и предричаният от немците успех, не е постигнат.

„Ваше Величество ще си припомни, че при последното си идване във Виена адмирал фон Холцендорф предсказваше, че вътре в 6 месеца усилената подводна война ще изтощи Англия. Ваше Величество ще си припомни още, как аз оборвах всички тия предсказвания и обяснявах, че ние собствено не се съмняваме какво подводната война ще повреди на Англия, но че постигнатият от нея успех ще бъде парализиран чрез влизането на Америка във войната. От започването на подводната война до днес се изминаха два месеца и половина, т. е. почти половината от уречения срок и всички сведения, които имаме от Англия, са съгласни, че на помисъл не може да става за съкрушаването на тоя наш най-силен и най-опасен, противник. Когато Ваше Величество, въпреки силно колебание, отстъпихте на германското желание и заповедахте австро-унгарската марина да вземе участие в подводната война това не стана, защото бехме убедени от германските доводи, но защото Ваше Величество намирахте за крайно необходимо, като верен съюзник да вървите във всичко заедно с Германия и защото бехме убедени, че веднъж Германия решена да започне усилената подводна война, не можеше вече, за жалост, да се откаже от нея.

„Ала днес и в Германия най-ярките привърженици на подводната война започнаха да признават, че това средство не ще докара победата и аз се надевам, за жалост, че погрешното убеждение, какво Англия ще бъде принудена в неколко месеца да сключи мир и в Берлин ще загуби почва. В политиката нема нищо по-опасно, от да верваш в онова, което ти се иска; нема нищо по-съдбоносно, от принципа — да не искаш да виждаш истината и да се отдаваш на утопични илюзии, от които рано или късно последва една ужасна пробуда.

„Англия, главният фактор на войната, и след неколко месеца не ще бъде принудена да сложи оръжието. Но допущам като ограничен успех на подводната война, може би Англия след неколко месеца да почне да си дава отчет дали ще е мъдро и благоразумно да води тая война до крайност (à outrance) или не ще е по-държавническо да стъпи върху златните мостове, които ще ѝ построят централните сили и тогава ще доде момента за правене на големи болезнени жертви от страна на централните държави.

„Ваше Величество отхвърли, под моя отговорност, повторните опити на нашите неприятели да ни откъснат от нашите съюзници, защото Ваше Величество е неспособен за никакви нечисти дела. Но същевременно Ваше Величество ми възложи да кажа на съюзните държавници на германската империя, че ние сме към края на нашата сила и че Германия нема да може да разчита на нас, после свършека на летото. Аз изпълних тия приказания, но и германските държавници не ме оставиха никак да се съмнявам, че също и за Германия още една зимна кампания е нещо невъзможно. В следното едно предложение се състои всичко, което имам да кажа: Можем да чакаме още неколко недели и да опитаме да ли ще е възможно да говорим с Париж или Петроград. Не ни ли се удаде това ще требва — докато още е време — да играем последната си карта и да направим ония крайни предложения, които указах по-рано.

„Ваше Величество даде доказателство, че не мисли егоистично и че не иска от германския съюзник никаква жертва, която Ваше Величество сам не е готов да понесе. Повече никой не може да иска. На Бога и на народите си Ваше Величество дължите да изпитате всички средства за да спрете катастрофалното пропадане на монархията. Свещен дълг има Ваше Величество пред Бога и народите си да пази династическия принцип и престола си с всички средства и до последното си издихание“.

На горнето експозе имперския канцлер Бетман-Холвег отговоря на 1 май 1917 г. твърде обстойно, като описва военото и политическо положение, с най-решително оптимистични за централните държави краски[1]). Тоя отговор на канцлера е бил придружен от едно писмо на Кайзер Вилхелм до австрийския император в което германския император казва:

„Държа да кажа, че доклада на фон Бетман-Холвег представя верно общото положение. Нашите резултати на западния фронт и по море подкрепят моята увереност за постигане щастлив резултат“.

Тая важна преписка, между императорите и правителствата на централните държави, не бе известна на българското правителство. А дали за нея е имало сведения в българския дворец не ми е известно. Тайна за съюзнишка България тая преписка, за жалост, не остана тъй тайна за некои неотговорни лица в Германия.

Германският народен представител г. Мат. Ерцбергер, който имаше близки връзки с Виена, сполучва да се снабди с препис от експозето на граф Чернин. Ето що казва в своята книга по това Ерцбергер[2]): „Не му е още времето да се излага публично как съм се добрал до експозето на граф Чернина, от 12 април 1917 г., дадено тайно от него на австрийския император. Това стана по най-коректния начин на света. Тоя препис пазих в абсолютна тайна. Не се ползвах от него, нито даже от съдържанието му, при обосноваването „мирната резолюция“ на германския райхстаг, нито в фракцията на центрума при изложенията си върху необходимоста от сключване на мир. Ала аз се счетох в правото си и се чувствувах задължен при възраженията за сключване „на мир по споразумение“ да се възползвам от това изложение. Това стана след гласуването на парламентарната резолюция за мир, в заседанието на централното управление на партията от центрума, в гр. Франкфурт на Майн, в края на месец юли 1917 г., за да дам пълно разбиране на общото политическо положение и да създам една ориентировка на партията. Там прочетох приблизително целото изложение на граф Чернин, при което председателят на събранието се постара да не се вземат никакви бележки от никого . . .“

Г. Ерцбергер не иска да съобщи канала по който се е добрал до тоя документ. Пък и автора му, граф Чернин, отказва да е давал препис от рапорта си некому. Бившият германски посланик в Виена, граф Ведел, ето що съобщава

---

[1]) Urkunden der Obersten Heeresleitung. Erich Ludendorff, 1920 Berlin. Стр. 337, 378—383.

[2]) Erzberger Erlebnisse im Weltkriege. Стр. 120.

в „Hamburger Nachrichten“ за тоя непосредствен доклад на граф Чернина до австрийския император:

„За Берлин и Виена бе твърде неприятна изненада, когато един от рейнските вестници безцеремоно заговори за тайния доклад на граф Чернин. Установено бе че Ерцбергер[1]), който е бил в Виена, на 22 и 23 април 1917 г., си е послужил с тоя доклад в едно събрание станало, ако не се лъжа, в Франкфурт на Майн. Когато една тайна се съобщава в голем кръг, тази тайна не може да не излезе навън от него. Тайната тъй също не можеше да се задържи на германската граница, а си намери път за Париж. По тоя доклад мисля, че се заговори в в. „Тан“. Имайки се пред вид неговото съдържание, излишно става да се съмняваме, че впечатлението от него в съглашението ще е било твърде голямо“.

Очевидно е, прочее, че веднаж тоя доклад станал достояние на съглашението причиненото зло от него за централните държави и съюзниците им бе най-колосално, както несъмнена и много голема е била ползата за съглашението. Съглашението сега с пълно право се спира да чака щастливия момент да събере узрелия плод, който сам ще капне, без да влиза по-нататък в сериозни преговори с противниците си за премирие и мир. Особено в Англия се напуща мисълта да се водят преговори, било даже отделно с Австро-Унгария и за сепаративен мир. А малко преди това, през пролетта на 1917 г., Ллойд-Джордж и Рибо са преговаряли в Сен-Жан де Мориен с италиянското правителство и са искали да го убедят да се съгласи на некои отстъпки, в случай че Австро-Унгария се откаже от Германия и се съгласи да сключи с съглашението отделен мир, тъй като Италия не желаела да прави никакви отстъпки, а твърдо настоявала да получи Триест и Тирол до Бренер.

Граф Чернин в своето експозе до австрийския император припомня на същия, че от страна на съглашението действително са били правени опити за откъсването на Австро-Унгария от нейната съюзница Германия и че тия опити не са сполучили, понеже са били отхвърлени с чест от императора. А според германския канцлер Бетман-Холвег, освен предложението на неприятеля за сепаративен мир с Австрия, от което австрийското правителство си бе взело акт, до м. май 1917 г. друго предложение не е имало.

За въпросното предложение ето какво казва в своята книга Бетман-Холвег[2]): „На 13 май 1917 г. граф Чернин ми съобщи в

---

[1]) М. Ерцбергер, първи делегат по сключване и подписване примирието с войските на съглашението в 1918 г., бивши финансов министр на републиканска Германия, биде застрелян от засада на 26 авг. 1921 г. в Баден, между Грисбах и Фройденщат. Добър приятел на бълг. цар Фердинанд и известен в България.

[2]) Th. von Bethmann Hollweg, Betrachtungen zum Weltkriege, II Teil. Стр. 203.

Виена устно следното: „Англия, Франция и Италия направили на Австро-Унгария предложение за сключване сепаративен мир, като се отстжпят на Италия Трентино и неколко острови. Австро-Унгария не би ни повредила чрез сключването на такжв един мир, казва граф Чернин, тжй като освободените от италиянския фронт австрийски войски ще могат да се вземат за защита на нашия източен фронт, а нашите източни войски бихме могли да прехвжрлим на западния фронт. Сжщо с вдигането на блокадата в Адриатическото море Австрия ще може да ни предава идящите от там хранителни припаси, ако ни потребват такива. Чернин ми каза, че той отговорил, какво той взема акт от предложението и ще да отговори след като преговаря сжс сжюзниците си. Отговорено му било, че това преговаряне се разбира от само себе си и че се има пред вид само един легален сепаративен мир. Граф Чернин, обаче, не ми обади името на посредника между Австро-Унгария и сжглашението, защото бил дал честното си слово да не го обажда".

Канцлерат допуща, че тоя посредник не ще е бил никой друг, освен принц Сикстус Пармски. Граф Чернин признава, че след това сжглашението не се е обадило повече по предложението си.

Начина по който австро-унгарският министр на вжншните работи сжобщава на най-главния си сжюзник това важно предложение, както и сждржанието на пжрвото писмо от 24 март 1917 г., на император Карл до принц Сикстус, никак не оправдават твжрдението на граф Чернин, досежно височайшата неспособност за вжршене безчестие.

Големият шум, който се повдигна в француската преса през пролетта на 1918 г., по повод обнародването на роднинската кореспонденция между австрийския император и принц Сикстус, причуди граф Чернин да напустне поста си — министр на вжншните работи. Пред политиците и народите в Австро-Унгария, които не щадеха короната за тая задкулисна политика, взема с особена декларация всичката отговорност вжрху си австрийският министр-председател д-р Зайдлер, който иска по тоя парламентарен начин да прикрие отговорноста на младия император Карл, чиято популярност изведнжж пострада, особено в австро-унгарските военни кржгове. Бившият австо-унгарски министр граф Чернин, обаче, отрича да е знаел за кореспонденцията на бурбонския дом с императора.

Австро-унгарският император Карл, казва Лудендорф, никак не беше убеден привжрженик на сжюза, ако и да държеше крепко за Германия. Императрица Зита, както и императора беха под влиянието на клерикалите — германски противници. Той желаеше сключването на мир и за да

го постигне отиде твжрде далеко с писмата си до принц Сикстус — неговия шурей.

Император Карл продължаваше да тжрси пжтя кжм мира. Все за сжщата цел на 20 август 1917 г. той написва до германския наследник следното писмо:

„Вжпреки свжрхчовешките дела на нашите войски, преди още да е настжпила зимата, войната требва да бжде свжршена. Необходимо е да стане това, както за Германия, така и за нас. Турция нема да може да устои джлго, а с нея ще изгубим и Бжлгария. Тогава ще останем ние двама сжвсем сами. Имам положителни признаци, че бихме могли да спечелим Франция, ако Германия би се решила да направи некои териториялни жертви в Елзас — Лотарингия. Обаче аз не искам само Германия да дава жертви. Желая да понеса и аз лжвския дел от тех. Без да искаме некои компенсации, на 1915 год., в интереса на нашия сжюз ние предложихме, по искането на Германия, Трентино на Италия само да се избегне войната с нея. Сега пжк Германия се се намира в подобно безнадежно положение и ти, като наследник на германската императорска корона, имаш право да заговориш сериозно. Заради това, моля, в тоя решителен за Германия и Австро-Унгария час, пред вид общото положение, да направим задружни усилия за да се тури по достолепен начин по скоро край на войната.

„Ако Германия не се сжгласи и затруднява постигането на мира, положението на Австро-Унгария става критическо".

* * *

Не беха само слабоста и индискретноста на австрийската политика, които засилиха надеждите на сжглашението за неминуем успех над противника. После намесата на Северните Американски Щати в европейската война между обществото в Германия и Австро-Унгария започна да се проявява вече сжмнение в победния край на джлгата война.

През пролетта и летото на 1917 год., в парламентарните кржгове в Берлин преобладаваше вече сжзнанието и убеждението, че нито руската революция, нито успеха на войските по суша и по вода, ще принудят противника да се сжгласи и влезе доброволно в преговори за сключване на мир. Прокламираните от руската революция начала, че воюващите народи требва да се споразумеят по между си за общ мир, „без анексии и контрибуции", спечели в германската империя многобройни привжрженици, особенно между водителите на работниците и социалдемократите. Недостатжчната храна и общото изтощение помогнаха да се образува стихийно недоволство. Вече милитаризирани работници в Берлин и Лайпциг обявяваха стачки. Тези стачки наистина бидоха щастливо и без сжтресения потушени и умирени, ала отчаянието и крайното незадоволство от положението не можеха да бждат корено излекувани.

„За Бога, стига вече толкова жертви, стига", се чуваше громко от вси страни. Уверяванията на германската главна квартира, че положението не било тжй отчаяно, не топлеха вече. Под тежеста на общото изнемогване и самото правителство не можеше успешно да реагира. На тези причини именно требва да се отдаде сжгласието му да се позволи да социалдемократите да влезат в преко сжприкосновение сжс социалдемократите от неутралните джржави. Една сжществена грешка на правителствата на централните сили и техните сжюзници беше, гдето се сжгласиха да дадат позволение за пжтуване на социалдемократическите организации, които изпратиха свои делегати да участвуват в конференцията на II интернационал в Стокхолм, в която, както се знае, не участвуваха делегати от сжглашението, което отказа да даде пжтни листове на социалдемократите от своите страни. Нема сжмнение, че на тая конференция биде дадена ясна картина за положението на централните джржави и техните сжюзници. Там се явиха освен бжлгарски социалисти, такива и от Турция, в която до тогава не беше позната никаква социалистическа организация.

Представителите на бжлгарската социалдемократическа партия — широките социалисти заявиха пред холандско-скандинавския сжюз в Стокхолм, че сж сжгласни с решението на германските социалдемократи за сключването на един мир без анексии и контрибуции, считайки обаче, че придобиването на Македония и Добруджа от Бжлгария не е анексия, а един вид дезанексия, по французкия тип за откжсването на Елзас-Лотарингия от Германия.

Германската социалдемократическа партия се представляваше в конференцията на II интернационал от най-видните си водители и членове за райхстага, между които беше и сегашния председател на германската република, г. Еберт. Делегатите на неутралните джржави, с малки изключения, беха приятели и сжчувственици на сжглашението. Известен е меморандума на германската социалдемократическа делегация, от 12 юни 1917 год., с който тя иска да се тури край на войната, като се сключи общ мир по споразумение, осжждайки всеки един друг мир, насилващ жизнените интереси на другите народи. Германските социалдемократически водители, още на 4 април 917 год., беха поздравили руската революция и сжобщили на петроградските работнически и войнишки сжвети, че сж сжгласни да се сключи мир без анексии и контрибуции. В меморандума германската социалдемокрация, като потвжрдява сжгласието си с руските революционери, вжзстава против анексиите и военните обезщетения

като поджржа вжзстановяването на политическата свобода и независимост, самоопределението и самоуправлението на народите[1]). С други думи в Стокхолм, германските социалдемократи напуснаха досегашната си политика да крепят безусловно германските официални искания и се сжобразиха с новото положение на работите.

Сжщите на 4 август 1914 год., чрез своите депутати, беха гласували на германското правителство 4 милиярдния кредит за войната, без да се отделят от другите парламентарни групи в райхстага. А сега застанали на чело на германските работници те вече вжзставаха против войната.

На 1915 год., после боя при Марна, за пржв пжт от Либкнехт се чу протест против проливането на кржв поведението на когото социалдемократическата група осжди публично, като го обвини, че отивал против народните интереси.

Против войната и свжрзваните с нея интереси на тежките германски индустриалци и на капитала останаха само неколцина германски социалисти-теоретици. Известен е апелжт им против войната „Повеление на времето", от април 1914 год., който докара разцеплението на социалистите на две групи — групата на Еберт — Шайдеман или социалисти от болшинството и групата на Хаазе — Ладебур или независими социалисти; от последните по-сетне излезоха спартакистите които днес образуват германската комунистическа партия.

Така разделените германски социалисти работеха до руската революция отделно. След тая революция, обаче, те се опитаха сжвместно, без да успеят, да предизвикат в стрената революция. Сега настана опастност за вжтрешното положение на империята и за добрия изход на войната.

Социалистическата парламентарна група спомагаше за образуването, в германския райхстаг, на болшинство за поджржка на правителството. С техната поджржка Мат. Ерцбергер успе да прокара тжй наречената „мирна резолюция".

През революционния период на 1918 год., тая група участвува в управлението на империята. Нейни видни представители участвуваха в военния кабинет на Баденския принц Макс и упражниха силен натиск вжрху министерството да се принудят кайзера и германския наследник да абдикират и напустнат германската земя. След това власта мина напжлно в ржцете на социалдемократическото работничество, което провжзгласи Германската Република.

* * *

На 13 юли 1917 год. имперският канцлер фон Бетман-Холвег бе принуден да напустне власта.

---

[1]) Scheidemann, Der Zusammenbruch, 1921. Стр. 135

Верваше се, че без канцлера, който бе обявил войната, и без държавния секретар на вжншните работи Цицерман, който беше ангажиран за войната, по-лесно ще може да се постигне мир сжс сжглашението, отколкото при старите заинтересувани министри. Против Бетман-Холвег в райхстага се обявиха народните представители от центрума, национал-либералите и консерваторите, подкрепени от социалдемократите; всички те намираха за навремено отеглянето на Бетман-Холвег, с когото кайзержт бе принуден твжрде неохотно да се раздели.

Назначенето на заместника на фон Бетман д-р Михаелис, станало без посредничеството на парламента и направо от кайзера, по стария ред, незадоволи противниците на бившия канцлер. Тая канцлерска промена не се посрещна много добре и в сжюзните на Германия джржави.

Особено изненадани останаха правителствените бжлгарски кржгове от приетата на 19 юли 917 год. „мирна резолюция", гласувана от райхстага с удобрението и сжгласието на новия канцлер. Тя гласеше така:[1]

„Както на 4 август 1914 г. тжй и сега, в надвечерието на четвжртата военна година, е от значение за германския народ казаното в троното слово; „нас не ни движи никаква жажда за завладяване". Германия вдигна оржжието за да защити своята свобода и самостойност, както и целоста ня територялните си владения. Райхстага се стреми да постигне един мир по споразумение и на трайно примирение на народите. С един такжв мир сж насжвместими принудителни отстжпки на земи, политически, финансови и стопански насилия.

„Райстага отхвжрля сжщо всички планове, които водят кжм икономическо изолиране и кжм вражда на народите след войната. Свободата на моретата требва да бжде обезпечена. Само икономически мир дава место за приятелски дружелюбен живот на народите.

„Райхстага ще способствува енергично за сждаването на международни правни организации, Но до като неприятелските правителства не престанат на такжв мир, а проджлжават да заплашват Германия и нейните сжюзници сжс завладения и насилие, германският народ ще бжде като един човек сплотен и непоколебимо ще джржи и се бори, до когато осигори своето и онова на своите сжюзници право за живот и развитие. В своето сжгласие германският народ е непреодолим. Райхстага е едно с войниците, които бранят геройски отечеството. Те заслужават безсмжртна благодарност на целия народ."

---

[1] Ludendorff. Urkunden etc. Стр. 417.

Наистина тая резолюция на райхстага, предложена от Ерцбергер, който според Шайдемана е бил орждие на социалдемократическата парламентарна група, предизвика общо негодувание и незадоволство в Бжлгария. Както министерството, което считаше тая резолюция за противоречаща на германо-бжлгарския сжюзен договор, тжй и бжлгарското обществено мнение беха доста разочаровани.

Ето какво пише М. Ерцбергер по тая резолюция на германския райхстаг: „По едно недоразумение, вжв вестниците в Германия и в странство, се даде на приетата от партиите резолюция преждевременно гласност. Отказжт от анексии предизвика между моите бжлгарски приятели известна тревога, на които телеграфирах, че заключителната част, която иска за Германия и нейните сжюзници правото за живот и развитие, означава за Бжлгария обединението на всички бжлгари в една джржава, вследствие на което в Бжлгария настжпи успокоение".[1]

Чрез тая резолюция се поставило началото на парламентарния режим в Германия, казва Ерцбергер в книгата си и нейното международно значение бжрзо се проляло в канала за посредничество за мир на папата.

Тая резолюция донесе голема вреда на бжлгарското дело, понеже всички разбраха какво значение ще има сключването с неприятеля на един мир по споразумение и без анексии и като какжв мир по тая рецепта би се сключил между Бжлгария, Сжрбия и Ромжния. Телеграфическите уверения на Ерцбергера в противното, както и неговите заявления в германския райхстаг, че обединението на бжлгарите в една джржава не означава *анексия*, донейде смегчи атмосферата, но не донесе никакво успокоение вжтре страната. Незадоволство голямо остана против бжлгарския кабинет, накжрниха се народните надежди,

Тая резолюция не бе никак в полза и на Германия, защото тя издаваше слабост в всеко отношение.

---

[1] М. Ерцбергер. Erlebnisse im Weltkriege. глава 19, Стр. 265.

Условията за мир на германските съюзници се съгласуват напълно с германското гледище".

По това време и французкият министр на вжншните работи сжобщава на сжюзна Русия условията на Франция за сключване на мир с противника. Според тия условия френцуската република требва да получи от германската империя Елзас-Лотарингия, като се отделят сжщевременно от Германия земите лежащи на левия брег на реката Рейн и се образува сжс земите на десния брег на сжщата река Рейн една независима и неутрална джржава, окупирана от французки войски; да се присжедини Саарският басейн кжм Франция и да се разтури Австро-Унгарската Монархия. А сждбата на Турската Империя бе отдавна решена, безапелационо Велико-Британия бе издала своята присжда: Турция бе осждена на смжрт, в Европа нема повече место на нея!

Както е известню сжглашението и сжюзниците му отговориха на предложението на Вилсона за мир с една нота в която предложиха такива тежки .условия, които Германия не можеше да счита за приемливи за едно споразумение с противната страна.

Обаче, както председателят Вилсон, тжй и полковник Хауз гледаха на условията на сжглашението, като на един „блжф", казва германскният посланик в Вашингтон Граф Бернсторф, според когото в Америка си оставали, както и порано, с убеждението, че сжглашението все пак ще влезе в разбирателство за мир.

Сжщият посланик допуща, че сжглашението, знаейки добре политическото положение на Германия, с предлагание на такива условия е искало да сплаши противната страна, та по такжв начин да я принуди да прибегне кжм обявяване на усилената морска война. Сжглашението било винаги преследвало една цел — да привлече в войната Северните Американски Джржави, та чрез това да предизвика спечелването на войната. Обаче само отказжт на сжглашението да приеме направените от централните сили и техните сжюзници предложения, според германският в Вашингтон посланик, е бил достатжчен за целите на сжглашението, понеже окончателното решение за обявяванието неограничената подводна война е било взето *преди да сж били известни в Берлин представените от сжглашението условия*[1]).

Сравним ли условията на двете воюващи групи за преговори кжм постигане на примирие и мир, сжобщени за лично сведение на американския председател Вилсон, става ясно, че предложенията на централните сили и техните сжюзници улесняват крайно задачата на Вилсона за посредничество, понеже те отговарят и подкрепят неговата програма „мир без победа", стига председателя ца би желал сериовно да посредничи между двете воюващи групи. Той би могжл, при добро намерение, да вждействува на страните, особено вжрху сжглашението, да бждат отстжпчиви. Но председателят Вилсон не предлага никакжв мир, нито даже заявява, че желае да поеме посредничеството за него, казва управляющият американското посолство в Берлин в нотата си до германското правителство, от 16 декември 1916 год., а само иска да узнае, като каква е требвало да бжде целта на мира, който тжй горещо се желае от целото чевечество.

Между това военото щастие още не изменява на оржжието на Германия и нейните сжюзници, когато от друга страна сжглашението по това време не можеше да разчита на никакжв шанс по разните фронтове.

При такава една перспектива за изхода на войната, приятелите на сжглашението, американските банкери около Морган, които беха вложили милнардите си в заеми и помощи на сжглашението и на некои от балканските му сжюзнишки джржави, не можеха да останат равнодушни при явните победи на централните сили и да чакат окончателното сжкрушаване на своите длжжници.

Требваше без друго да се помогне на сжглашението.

Джлговете на сжглашението и сжюзниците кжм Сжединените Джржави вжзлизаха на 8,586 долара, а именно:

Англия	джлжеше	4276	милиона	долара
Франция	"	2436	"	"
Италия	"	1310	"	"
Белгия	"	253	"	"
Сжрбия	"	12	"	"
Русия	"	335	"	"
Гжрция	"	40	"	"
Куба	"	15	"	"
Чехо-Словашко	"	7	"	"
Ромжния	"	7	"	"
Либерия	"	5	"	"

Известието, че Германия и Австро-Унгария сж решили на 1-й февруари 1917 г., да подкачат усилената морска война против неприятеля, бе сжобщено на 19 януари с. г. на германския посланик в Вашингтон за да го заяви на правителството на Северните Американски Щати. То се е знаело в Америка положително по-рано — официално и неофициално. И така заинтересуваните турят в движение всички средства за да наложат убеждението, че без намесата на Америка в европейската война, варварството на Германия против свободата на народите нема да.спре.

---

[1]) Der Abbruch der diplomatischen Beziehungen, Deutschland und Amerika, Bernstorff, 1920, стр. 357, 358.

За намесата на Америка в войната се взе за предлог решението на централните сили да обявят усилената подморска война против неприятеля, тжй както Англия взема за повод нарушението на неутралитета на Белгия от страна на Германия за да мотивира своята намеса в общоевропейската война. В Германия е имало мнозина, които сж вярвали, че без това решение Америка няма да се намеси в европейската война. На това мнение, както е известно, е бил германският посланик в Вашингтон граф Бернсторф, който и до сега в това отношение е запазил сжщото мнение, както това се вижда от книгата му[1]. На сжщото мнение е бил и фон Ягов, бивш джржавен секретар на вжншните работи. Но решението на централните сили е взето окончателно: „Рубикон е минат“, („Allea jacta est), казва германският канцлер Бетман-Холвег на своя помощник Хелферих, след завржщанието си от германската главна квартира прѣз януари 1917 год.

На 31 януарий 1917 г. вечерта граф Бернсторф сжобщава на джржавния подсекретар Лансинг решението на германското правителство да обяви неограничена подводна война и започването на тая война от 1 февруари с. г. „Когато се видя успеха от усилената подморска война, в Америка ставаха все повече и повече неспокойни“, казва граф А. Тарновски, австроунгарският в Вашингтон посланик, „и убеждението, че Америка трябва да се намеси в европейската война, за да се спаси Англия, си пробиваше пжт. Не подводната война като такава“, проджлжава графа, „а страха, че чрез нея Англия ще загуби войната, застави Сжединените Щати да отворят войната против Германия“ [2]).

На 3 февруарий 1917 г. председателят Вилсон обяви в общо заседание на двете камари на конгреса прекжсването на дипломатическите отношения с Германия.

Сжщото време се предадоха паспортите на германския посланик и персонала му от правителството на Сжединените Щати. Америка започна приготовления за война.

Войната против Германия се обяви на 5 апри 1917 год., а чак на 7 декември с. г. Америка обяви война на германската сжюзница Австро-Унгария.

Северните Американски Сжединени Щати прекжснаха дипломатическите отношения и с Турската Империя, която не се забави да се солидаризира с Германия. Америка обаче не влезе в война с турците.

От сжюзниците на централните сили само Бжлгария не скжса сношенията си с Америка. А защо бжлгарското правителство не последва Турция и остана до края на световната война неутрална по отношение на Америка?

---

[1]) Deutschland und Amerika, Bernstorff, 11 Kap.

[2]) Ludendorff, Urkunden, стр. 367, прибавка кжм Abschnitt XVI. Graf Wedel in den „Hamburger Nachrichten“.

Според договорите за приятелство и сжюз между Бжлгария и Германия, както и между Бжлгария и Австро-Унгария, от 6 септември 1915 г., договорящите страни беха заджлжени да следват една политика на приятелство и да си указват взаимна помощ в границите на техните интереси. От това обаче никак не следваше, че Бжлгария бе обязана да влезе в война против всека една джржава, която би обявила война на Германия или на Австро-Унгария. Напротив, Бжлгария беше заджлжена да последва своите сжюзници само, когато Германия или Австро-Унгария, без всеко предизвикателство, бждат нападнати от некоя сжседна на Бжлгария джржава и щом това й бжде поискано, сжгласно алинея втора от чл. 2 на вжпросния договор. Такжв беше случая с Ромжния а такжв случай не можеше да бжде този с Северните Американски Щати.

При все това, веднага след прекжсване дипломатическите отношения между Германия и Сжединените Щати и посетне, при обявяване войната между тия джржави, бжлгарското правителство бе поканено от страна на Германия да последва примера на Австро-Унгария, да прекжсне сношенията си с Америка и да се обяви солидарно с Германия. Мотивжт на германското правителство в тоя случай беше, че това било от голема морална стойност за сжюза на централните сили пред света. Вжз основа на тоя мотив бе станало прекжсването дипломатическите отношения на Турция с Америка. В Берлин и в Виена, надлежните министри, както и в София, германският и австрийският пжлномощни министри настояваха пред министра на вжншните работи най-настоятелно да се скжсат дипломатическите сношения с Северо-Американските Джржави. Бжлгарското правителство обаче бе убедено, че присжединяването на Бжлгария нема да направи особен ефект като израз на солидарност на сжюза на централните сили, нито пред неутралните джржави, нито пред сжглашението. Добре осведомено за положението на работите у противната страна бжлгарското правителство, колкото да желаеше да не дава и най малжк повод, било в Берлин, било в Виена, да се сжмняват в некаква слабост на бжлгарското сжюзничество, не се реши да се намеси. То даде обаче да се разбере, че ако настжпи действителна нужда, твжрде лесно би могло да испжлни заджлжението по договора за даване взаимна помощ в границите на сжюзническите интереси. Следователно решението си по тоя вжпрос бжлгарското правителство остави висяще.

Освен това, по сжщото време, сжществуваше големо огорчение както в правителствените кржгове в София, така и между населението в Бжлгария, от германското етапно управление в Добруджа. Така например в Кюстенджа, германците беха изгонили бжлгарските джржавни, общински и воени власти и беха настанили на техно место рѫмѫни — бѫлгарски врагове. За да се скѫсаха сношенията с Америка и от Бѫлгария, разбира се, необходимо беше да бѫде доволно *населението в страната*[1]. А това можеше да стане, ако действията на германските етапни власти в Добруджа беха сѫюзнически.

Нема сѫмнение, че бѫлгарското правителство в последствие почувствува последиците от ненамесването си в американската война, вѫпреки силното искане на Берлин и Виена. Сѫздадените по този случай отношения между двата сѫюзни народа влияха на поведението на германците при букурещките преговори, в които Бѫлгария биде лишена от пѫлното владение на Добруджа. От това се явиха фатални последствия за всички сѫюзници, тѫй като добруджанския вѫпрос биде майсторски използуван от враговете ни за да се сѫздадат психологическите условия за пробива на Добро-Поле.

„Зная", телеграфира на 30 април 1917 г. министр-председател Радославов на министр Ризов в Берлин по американо-добруджанския спор,— „мнението на германската главна квартира за Добруджа, гдето се вѫзстановяват рѫмѫнските власти с рѫмѫнски свещеници, учители, сѫдии и тайни агенти, което сѫздава негодувание и настроение против Германия и което настроение се разнася от нашите войници из цела Бѫлгария... Времето ще докаже, че Германия ще сѫжалява гдето отказва на моето предложение да се остави управлението на Добруджа вѫрху Бѫлгария. Берлин не познава Бѫлгария, която презре Русия, когато сѫщата не искаше да вярва на думите ни, както сега Германия"[2].

И тѫй Бѫлгария не последва примера на Турция и не влезе в война с Америка сѫвместно сѫс своите сѫюзници, Германия и Австро-Унгария. Дипломатическите отношения между Сѫединените Американски Дѫржави и Бѫлгария беха запазени. Американското генерално консулство в бѫлгарската столица и бѫлгарското дипломатическо представителство в Вашингтон продѫлжаваха да действуват, както беше до американската военна намеса в световната война. Северните Американски Щати през войната останаха сѫс своя генерален консул Мѫрфи в София, а царство Бѫлгария с пѫлномощния свой министр г. Ст. Панаретов в Вашингтон. Последният беше пѫрвият бѫлгарски дипломатически представител в Америка, наскоро назначен от кабинета д-р Радославов. Почетният бѫлгарски консул в Ню-Йорк сложи длѫжноста си, още когато Велико-Британия обяви война на царство Бѫлгария — едно доказателство за благоволителното настроение на американците спремо сѫглашението.

---

[1] Оранж. книга, том II, стр. 736 № 1148, стр. 742, 747 № 1157 от 20 април 1917 г. и 1159 от 21 април 1917 г.

[2] Оранж. книга, том II стр. 755, № 1176.

Американските поданници по-рано се защищаваха от американското посолство в Цариград. По-сетне Северните Американски Щати имаха в Букурещ свой представител, комуто бѣха предали защитата на американските интереси в Бѫлгария и Сѫрбия. По балканската война и по време на световната война титуляр на букурещката легация бѣше г. Опицка, чех от Чикаго, който по некога дохождаше в София и Белград. В негово време се откри консулството в София; имало ли е подобно и в Сѫрбия, не ни е известно. Но през световната война американският посланник стоеше повече в Ниш да олеснява американската благотворителна мисия в услугите ѝ за болните и ранени войници. А сетне, когато Рѫмѫния беше победена от централните сили, той придружи избегалото рѫмѫнско правителство в Яш.

Бѫлгарският пѫлномощен министр в Вашингтон беше добре посрещнат, както от официялните крѫгове, тѫй и от американското общество. Г. Панаретов, дѫлгогодишен преподавател в американския Роберт-колеж в Цариград, както и госпожа Панаретова, по произход американка, беха полезни за бѫлгарското дело в Америка, макар че през световната война той да беше така да кажа, откѫснат от Бѫлгария. Той немаше вѫзможност да сѫобщава сведения в бѫлгарското министерство на вѫншните работи, което сѫщо не можеше да държи врѫзка с своето представителство в Вашингтон. Поща и кабели беха под строгото наблюдение и контрол на Англия.

За бѫлгарския народ Америка действително бе нова земя. Едва преди неколко години бе почнало едно движение в бѫлгарския народ, в свободна Бѫлгария и Македония, за емигриране в Сѫединените Дѫржави и отчасти в Австралия. На бѫлгарския народ Америка донейде беше позната чрез американските мисионери — евангелисти, които проповедваха светото писание, чрез мѫжките и девически американски средни училища и пансиони в Самоков и Ловеч, както и чрез американския Роберт-колеж в Цариград и американската девическа колегия в Скутари. В това отношение помагаше и протестанската „Зорница" — един от най-старите бѫлгарски вестници, излизащ в Цариград. В тѫрговско и стопанско отношение с Америка, бѫлгарите имаха по-слаби врѫзки, отколкото с западните европейска дѫржави, особено с централните сили — Австро-Унгария и Германия. Едва напоследѫк се сѫздаде инсталация за американска газ в Бургас. Американски граждани и поданници имаше в Бѫлгария много малко — те беха неколцина евангелисти-мисионери и учителите и учителките в американските училища. До колкото ни е известно, повече американци — представители на тѫрговски фирми за покупка на сурови тютюни имаше в крайбеломорските градове.

През време на световната война, между другите граждани на воюващите държави находящи се в българската военна етапна зона, беха интернирани и неколко американски поданници, които с разрешение на правителството се установиха в София. Пребиваването на казаните господа в столицата се гледаше твърде несимпатично от представителите на съюзните германски военни власти. Особено биеше на очи това по време посещението на германския император Вилхелм. Нема никакво съмнение, че докладите на въпросните представители до началството им ще да сж били твърде неблагоприятни и прекалени — като че тук живота на кайзера да е бил в опасност от тези добри американски граждани. На подобни неуместни доклади се дължи заблудата у главното военно командуване на германските войски, че американското консулство в София било свърталище на предатели и шпиони, опасни за централните сили[1]). Тия безосновни доклади беха един косвен намек за изневера на българските власти към съюзническото дело, правени по внушение на противниците на правителството. Това слушах да се говори в Берлин, и след войната. Според положителните данни, с които разполагам, българското правителство би било по-съгласно, ако се кажеше, че холандската легация в София беше свърталище за горната цѣл, но към титуляра на тъзи легация германските военни и граждански представители имаха слепо доверие. На 1918 г., след българския погром, когато съюзните дипломатически представителства съгласно солунския мирен протокол напущаха България, германското правителство остави холандския пълномощен министр г. Мелвил да пази интересите на германската империя, когато много по-резонно би било, ако се бе възложила тая почетна длъжност на испанския пълномощен министр г. Сааведра[2]). За правителството беше съвсем лесно да бъде в положение да знае, где сж се загнездили предателски и шпионски, опасни за централните сили и техните съюзници, елементи.

Австро-унгарските колеги на германските представители в София пазеха в това отношение дълбоко мълчание.

Неутралитета на България спремо Америка не се за нравеше никак на българските съседи, сърби и гърци. Както през балканската война беха изкусно успели да компрометират своя съюзник — България, не само пред европейското общество, а и в Америка, така и през световната война те се опитаха по сжщия начин да заблудят и спечелят на своя страна американското обществено мнение и да го подигнат против неутрална България.

---

[1]) Aus meinem Leben, von Hindenburg 1920, стр. 367.

[2]) През време на световната война в София имаше само две дипломатически представителства на неутрални държави — на Испания и Холандия.

За неуспеха тоя път на сърби и гърци, по моето дълбоко убеждение, има да се благодари на верните доклади и сведения, които старият американски генерален консул в София г. Мърфи е давал и пращал редовно, през Холандия, на американското правителство. Не по-малко полза на България принесоха в Америка неколко от преподавателите — американци на самоковското американско училище, които веднага след намесата на Северните Американски Щати в световната война заминаха от България за Америка за да осветлят устно американското общество върху истинското положение на работите в неутрална България и да действуват в полза на българското дело.

Имаше ли реална полза България от тая политика на българското правителство спрямо Америка или не, остава да се проучи и прецени безпристрастно от ония истински българи, които обичат отечеството си. *Според Панаретова на Америка се дължяло отхвърлянето на направеното в Версайл предложение да се подели България между съюзните балкански държави.*

* * *

После букурещкия договор и по време на световната война, българският министр-председател своевременно се постара да организира специална служба, която да има за цел да осветлява европейското обществено мнение по българските работи, както и да осведомява по неофициален ред българското правителство за настроението в странство. За тая цел беха командировани в Петроград, Москва и други руски градове г. г. Цанов, Н. Наумов и Шангов; в Лондон г. К. Стефанов; в Париж и Бордо г. Матей Геров; в Швейцария г. д-р Димитров и т. н.

По-сетне, за сжщата цел се състави особена културна мисия от г. г. Д. Мишев, проф. А. Иширков, проф. Ю. Иванов, Д. Миков и др., които беха пратени в Швейцария да осветляват европейското общество за целите на българската война, за претенциите на българския народ и да реагират на вредните за българското дело агитации на многобройните чужди агенти. Тая комисия, председателствувана от пълномощния министр г. Недков остана в Берн дълго време после българската катастрофа и при новото изменено положение на работите в България.

За сжщата цел, както е известно, бе изпращан в Рим през 1915 г. и бившият министр г. д-р Генадиев.

Каква полза сж принесли на българското дело тия претенции в странство остава да се прецени. От особено голямо значение ще бъде да се изложи пред българското общество дейността на българската културна мисия в Швейцария.

ГЛАВА ТРИНАДЕСЕТА.

Опит за мир.

В началото на четвжртата година от световната война, сме вече. На 1914 год., Русия влезе в тази война с пламено и общо вжодушевление, при грандиозни и величествени демонстрации и при пжлното убеждение, че часа за унищожението на славянския враг — Австро-Унгария, както и на германската империя, е ударил вече. Изглеждаше, че народният блен за завладеването на старата столица на Византия и водните пжтища на Босфора и Дарданелите ще се постигне най-после. Ала нищо, нищо от всичко това, до сега световната война не бе донесла на Велика Русия . . .

Напротив, руският народ тжрпеше ужасите на един страшен глад. Извжнредните лишения, вследствие бжрзо растящата скжпотия и липса на най-необходимите предмети за скромен живот и поминжк, предизвикаха крайно разочорование и отчаяние в населението. А безбройните жертви — в смжрт, наранявания и плен — които царско руските войници даваха по всички фронтове, разслабиха императорските полкове и обезсжрдчиха вжоржжения народ да вярва в славни победи и велики бленове.

Незадоволството по фронтовете и в тила все повече и повече растеше и образуваше нещо страшно, нещо стихийно за общото руско отечество. Кжм това положение партийните борби и ежби, в руската столица и в другите градове на империята, увеличаваха злото и насаждаха условия за големи безредия и междусжслонна вржжда и непримиримост. Опозиционните групи в Императорската Дума не пробираха средствата в борбата си против царското правителство. Опозиционните оратори и печатни органи си служеха с нечути лжжи и клевети против императорския режим, подпомагайки и приготвяйки с това между населението на обширната руска джржава революцията. Те не предвиждаха, че при сжществуването на световната война, почнатата от Русия революция ще да докара неминуемо разлагането и провалата на руската джржава. Партийните страсти пречеха да се прецени хладнокржвно опасното положение на империята.

Военните и правителството в Петроград, за да спасят положението наложиха на руския император Николай II да поеме главното командуване на руските войски, като чрез това го направиха прек отговорник за неуспехите от войната и сжздадоха още една причина за народна умраза кжм него, който и без това, както е известно, при неговите слабости и пословична наклоност кжм Разпутиновци, беше изгубил всеко обаяние и пословичната любов кжм руския цар — батюшка. Вековният руски лозунг: за верата, за царя, за отечеството — изгуби всеко значение в масите. Мерките, които правителството вземаше за общото успокоение и за запазване обществения ред и дисциплина на вжоржжения милионен народ малко, почти никак не помагаха, защото главното и единствено средство за отстранението на глада, който се ширеше, както на фронта, така и в тила, не се намери; живота на руския народ не се облегчи и осигури и лишенията оставаха да вжрлуват. Нуждающите се, а такива беха почти всички, не получаваха от никого нито дневния хлеб! Лошият сжветник — глада надви над всички и на 25 февр. 1917 г. бедствующите маси започнаха да дирят по улици и площади в Петроград виновниците за тая бушуваща напаст. Руското правителство беше безсилно да действува и немаше право повече да сжществува. Между руския самоджржец и Государствената Дума немаше нужното сжгласие. Царя не искаше да отстрани своите министри Щюрмер и Протопопов, което искаше и за което настояваше Думата, защото кандидатите на Григорий Разпутин, както верваха всички в Русия, беха неприкосновени. Така се дойде до разтурянето на парламента, на 26 февруари 917 г. Но руската Дума не се покори на царската заповед, а остана да заседава в таврическия дворец и да се бори с императора. Руската царска династия влезе вече в борба с руския народ. Силата беше на страната на Думата, която стана центжр на всички размирни елементи — граждански и военни. Нито убийството на Разпутин от близки роднини на цар Николай, нито отстраняването на министра Щюрмер не помагаха. Вече беше кжсно. Революционите и демократически организации дебнеха приближаването на важния момент за да издигнат знамето за постигане и осжществяване на лозунга — равенство и всеобщо благо.

На 2 март 1917 год. всеросийския император и самоджржец Николай II Романов биде заставен, след 12 годишно царуване, за да спаси положението на общото руско отечество, да се откаже от престола в полза на великия княз Михаил Александрович, който, обаче не се сжгласи да поеме такава отговорност, без удобрението на учредителното сжбрание.

Революционото управление в Петроград, в проджлжение на седем месеци, даде вжзможност да опитат щастието си в управлението последователно разни буржуазно-социалистически коалициони правителства, до като на 26 октомврий 1917 год., Керенски биде свален и власта мина в ржцете на водителите на болшевиките — Ленин и Троцки. Не се удаде, за жалост, на руските буржуазно-социалистически правителства да спасят положението. Напротив, правителството на княз Львов, особено министра на вжншните работи Милюков, както и онова на Керенски, правеха всички усилия да запазят сжюзнишките вржзки на падналия царски режим и да проджлжат войната против централните сили и техните сжюзници, тогаз когато революциона Русия нито с средства, нито с сили беше в положение повече да воюва, тогаз когато целият руски народ искаше да се тури край на страшната световна война.

Ето как описва падането на руската царска власт Вл. Короленко : 1)

„Всеко колебание бе вече излишно. В това време всички работи беха в ужасно сжстояние. В столицата започна да вжрлува глад. Жени, по цели часове, чакаха за да получат за семейството си по един кжшей хлеб, а работниците работеха или гладни или требваше по цел ден да пазят ред за хлеб. Народа изгуби тжрпение и започна да се вжлнува. Полицията прибегваше кжм обикновените приеми за усмиряване.

Кжм царя се обржщаха, с гласове от глад изтощени, и го предупреждаваха да вземе в най-скоро време нуждните мерки за да се помогне, до като не е кжсно. Сжщото му пишеха и председателят на государствената Дума, некои генерали, некои от великите князе и др.

Но министрите все още го уверяваха, че руският народ, при своята любов кжм царя, всичко би могжл да направи, но той никога немало да се откаже от преданоста си кжм царя. Вжлненията за хлеб требвало с сила да се усмирят, за това било всичко готово, както е било и през 1905 година 2).

Вжоржжили полицията до зжби, обсеяли града с картечници, каквито имаше наредени по дворовете, по чардаците на кжщите, даже по камбанариите на некои черкви, те чакаха да нанесат удар, който да ужаси не само жителите на Петроград, но и цела Русия. Требваше да се сплаши народа и да се управлява, опирайки се на страха и терора.

В неделя, 25 февруари, когато на главната петроградска улица — Невски проспект — е бил сжбран много народ, отчасти с червени препорци, отчасти от любопитство и за разходка, както става по обикновеному в празничен ден, от единия край на Невски проспект, от кжм Адмиралтейството, се загжрмева. Народжт уплашен се повржща кжм другата страна на улицата, ала след малко се загжрмева и от кжм „Знамение". Стреля се по целата улица, която на много места се облива с кжрвите на невжоржжените и беззащитни граждани. Улицата запустева.

Правителството леко победи. Още неколко такива усмирявания и старото самоджржавие ще се вждвори пак.

Но слепият и глух цар забрави, че не напразно сж преминали над Русия от 1905 год. цели 12 години, че петроградската работническа маса на е вече сжщата, която на 9 януари 1905 год. отиваше при него с икони и с покорни молби, че войската, даже гвардейските полкове, не сж вече сжщите, които някога обливаха улиците и площадите на Москва с кжрвите си и с кржвта на вжзстаналия народ.

„Верно е, че войниците още веднаж послушаха командата и стреляха на безоржжените граждани. По тоя начин, обаче, между войските и народа бе пролена кржв и положено начало на вражда и раздори. Некога ще бждат описани всички подробности на тия дни. Сега е известно само, че като се вжрнали в казармите, войниците не сж могли да заспят през целата нощ. Те преживевали мжчителни гризения на сжвеста. Вероятно при тех сж идвали некои, които сж ги упреквали за проливането на братска кржв и им сж разяснили истинското положение на работите.

На другата сутрин се явява командирят на полка, нарежда войниците и ги поздравява за „победата". Може би при това да им е обещал награди, може би да ги е канил кжм нови славни подвизи, без да чувствува при това, че той сам се намира пред смжрта. Войниците, обаче, които вчера стреляха вжрху тжлпата, се нахвжрлят вжрху командира си и той бива убит. След това излизат от казармата и подканват и други полкове да вжзстанат против кжрвавия цар и неговото правителство.

В сжщата тая нощ е бил подписан царския указ за ново разпущане на Государствената Дума. Последната обаче, убедена, че ако се разотиде, ще направи предателство спремо народното дело, решава да не се подчини на това разтуряне. Тя образува от своята среда комитет, който образува времено правителство.

Това утро бе решително за Русия. Избраната Дума застана против царя, който измени на своите обещания и поиска да повжрне старото самоджржавие. Вжзстаналите части на петроградския гарнизон я поджржат, сжщо и народа. С кого ще отидат другите войски? Вжзможно некои части да отидат на страната на старото правителство и в такжв случай сто-

---

1) В. Короленко, Паденіе царской власти, Берлин 1917, стр. 42. IX.

2) Т. е. да стрелят срещу руските работници, както стана на 9 януари 1905 година, когато беше стреляно вжрху работниците, които подбудени от поп Галон и др., искаха да се опитат да представят, по мирен начин, на руския цар просбата на руския народ.

лицата ще бжде облена с братска кржв, за радост на неприятеля . . .

Но това не стана, един след други полковете, с своите офицери, с развити знамена и музика, идват в Таврическия дворец не за да разгонят непокорните представители, а да защитят временото правителство.

Явно бе, че чашата на престжпните дела на самоджржавното управление против народа бе препжлнена. След Петроград се отказа от царя Москва, а подир нея и цела Русия. Освен полицията и жандармите, никой не се мрждна за защитата му. Министрите беха арестувани и затворени, отначало в таврическия дворец, а напокон откарани в петропавловската крепост да чакат сжда за престжпленията си против народа. Всички разбраха, че в Русия е дошел великият част за отговорност.

Пжрвото дихане на народната буря помете целата царска власт.

Привжрженицините на цар Николай напусто се опитваха да повдигнат против вжзстаналата столица некои полкове от фронта. Тези или отказваха да отидат или като пристигаха веднага се сдружаваха с народа и с вжзстаналите другари.

Царят отново се опита да привлече народа с обещания. Той вече е сжгласен да отстрани умразните министри и да сжстави едно отговорно министерство. Но сжбитията му казаха: „Кжсно е вече. Страната не верва на обещанията ви, които тжй безчестно нарушавахте от 1906 год. насам".

На 2 март Николай II се отказа от престола за себе си и за сина си в полза на великия княз Михаил Александрович, който обаче отказа да приеме власта без сжгласието на учредителното сжбрание, тжй като беше очевидно, че вжзстаналият народ сега вече нема да се подчини на никого от Романовците.

Така свжрши владетелството на тоя царски дом. Преди 300 години, при биене на камбаните и при вжзторжените акламации на народа, стжпи в Москва пжрвият цар от династията Романов. Сега, при подобно ликуване на народа, Русия свали последния представител на тая династия и власта остана пак в ржцете на народа. Сега вместо тогавашния земски сжбор учредителното сжбрание е, което ще установи бждащата форма на управление на руската држжава. Като какво ще бжде това решение на Конституантата, за избирането на която руските граждани се викат да се изкажат при свободно гласуване? Царското правителство бе докарало Русия до края на загинването. Сегашната историческа минута ще реши нашата сждба за много десетилетия — може би за цели векове. Нуждна е голема мждрост за да се прекратят вжтре в страната разногласията, опасните спорове за власт и междуособиците, нуждно е Русия да бжде с една дума и едно сжрдце за своята независимост . . .

Царската власт нема вече дел в това велико и трудно обществено дело. Не ще бжде нейна участ и щастливото бждящще подир бурята. Русия бе вервала тврде джлго в царете и тврде джлго бе се надевала напусто. Последният Романов я отучи от тия наивни упования и сега в всички краища на татковината ни, из градове и села, из столици и колиби се разнася явно общ единодушен вик: да живее народното управление! . . . Да живее демократическата република!"

Вл. Короленко едва е ли допущал режима на руския болшевизм и диктатурата на пролетарията, които тжй неканено и джлбоко се загнездиха в нещастното руско отечество от 1917 год.

Той почина в края на 1921 год. без да види края на разногласията и щастлива обнова на Отечеството си.

* * *

Германският канцлер фон Бетман-Холвег желаеше да използува познанствата на бжлгарския пжлномощен министр в Берлин, г. Д. Ризов, с некои руски хора, чрез които да може да се встжпи в преговори с Русия и нейните сжюзници от сжглашението за сключване примирие и мир. Тая идея се поджржаше и от джржавния секретар на департамента на вжншните работи в Берлин, г. Цимерман, тя беше сжщо удобрена от бжлгарския цар и от председателя на бжлгарския министерски сжвет. *)

За тая цел Ризов идва в София, специално и тайно за инструкции, после врмщането си от кждето, с частен германски паспорт, отпжтува с тайна мисия от Берлин. Получените инструкции в София се сжстоеха в изричното ограничение да действува лично, на своя отговорност, в качеството на стар руски приятел, за да докара руските меродавни кржгове до сжгласие да влезат с Германия, респективно с централните сили, в преговори за туряне край на кржвопроливането.

Най-напред Ризов отиде в Християния — Норвегия, за да посети тамошния руски посланик г. Гулкевич, с когото се познаваше от Рим.

На 4 февруари 1917 г. руският представител в Християния, г. Гулкевич, дава с тайна телеграма до руския министр на вжншните работи, г. Покровски, за Ризовото посещение, следното сжобщение:

---

*) Тая идея била дадена от генералния консул Маркс, чрез пруския М-р на вжтр. Работи фон Ягов и генерал Фалкенхайн още на 1916 г., както лично ми разправи г. Маркс в Берлин. Ала тя била изоставена от канцлера Бетман Холвег, който бил подозирал, че тук има пржст княз Бюлов, който иска да го компрометира.

„Днес заран неочаквано се яви, с особена мисия, бѫлгарският представител в Берлин г. Ризов, с когото се бех сприятелил по време на службата ми в Рим и който показваше твѫрде голема наклоност кѫм Русия. Изказах очудването си за решението му да дойде при мене, след като се бе продал на Германия. Той ми отговори, че както неговите лични чувства, тѫй сѫщо и ония на Бѫлгария кѫм Русия сѫ останали неизменени и че бѫдащето още повече ще ги заякчи. Прибави при това, че е дошѫл нарочно от Берлин да ме моли да телеграфирам на Ваше Превѫзходителство, че Германия желае да сключи, при извѫнредно благоприятни условия, един отделен мир с Русия. Не бех никак любопитен да узная тия условия, ала той прибѫрза да ме увери, че Германия е решена да гарантира изхода на Черното море не само за нашата тѫрговия, но и за военна сила. Той прибави, че не притежавал пѫлномощие нито от Германия, нито от своето правителство, че той предприема тая постѫпка на свой риск, за да ни запази от опасноста, която ни застрашава, понеже Германия през идния м. май ще очуди света с грамадните си военни приготовления. Той не ми остави ни най-малко сѫмнение за това, че действува по заповед на Германия. Аз му отговорих, че не мога да сѫобща думите му в Петроград, защото немам право да изслушвам предложенията на нашите неприятели. Той ме моли да телеграфирам всичко, което енергически отказах, след което ние се разделихме. Мисията на бѫлгарския представител, ми се струва, е доказателство за отчаяното положение на Германия, произходяще и от блокадата“.

Г. Ризов след това още веднаж е видел руския дипломат г. Гулкевич, който поверително пише на 7 февруари на министра Покровски следното:

„След като ви телеграфирах за ненадейното идване на Ризова, сѫобщих сѫщото и на сѫюзниците. Всички беха зарадвани, понеже те не предполагаха да бѫде тѫй отчаяно положението на Германия. Английският представител обѫрна при това моя интерес вѫрху пристигането на бѫлгарския представител в Християния в сврѫзка с писмото на Кайзера до цар Фердинанд[1]).

Не се минава ни два дни, Ризов подновява постѫпката си, тоя пѫт в Стокхолм, при руския посланик Неклюдов, с когото бил познат лично от време на пребиваването на последния в София, като руски представител. С една строго поверителна телеграма от 11 февруари Неклюдов сѫобщава:

„За мене не е изключено, че бѫлгарският представител и цар Фердинанд сѫ способни да нарушат верноста спремо Германия и да подирят с нас отделен мир. Ала всеко преговаряне за един подобен мир е твѫрде щекотливо дело. Аз бих се опасявал да водя каквото и да било преговори чрез Ризова, понеже в сравнение с него цар Фердинанд би бил образец на политическа честност“[1]).

Бившият руски пѫлномощен министр в София г. Неклюдов се отнася твѫрде недоверчиво кѫм г. Ризов. В мисията му Неклюдов подозира некакѫв безчестен план на цар Фердинанд, вследствие на което се опасява да влиза в преговори. Неклюдов, както и другаря му Гулкевич, при все това с бѫрзи телеграми долагат на своето началство в Петроград, а сѫщевременно сѫобщават и на колегите си от сѫглашението в скандинавските дѫржави за особеното посещение на бѫлгарския пѫлномощен министр от Берлин.

По повод на сѫобщенията на казаните руски дипломати, г. Покровски, руският министр на вѫншните работи, с удобрението на руския император, изпраща на 11 февруари 1917 г. до посланика Гулкевич в Християния следното писмо:

„В начало на присѫединяването на Бѫлгария кѫм централните сили често се обменяваха мисли между сѫглашенските правителства вѫрху вѫзможноста Бѫлгария да се привлече в лагера на сѫглашението. На осѫществяването на тоя план се отдаваше голямо значение. Миналата година през есента, когато Ромѫния влезе в войната, от ромѫнското правителство още тогава се подигна вѫпроса за вѫзможноста на сепаративен мир с Бѫлгария, без това да срещне принципиален отказ от страна на бѫлгарското правителство. Тогава всички правителства на сѫюзените с нас страни вѫзнамеряваха да реализират тая мисѫл и има основания да се предполага, че след като се осведомят за обиколката на Ризова в Скандинавия, ще излезат с некакви предложения. Би било желателно, щото инициативата за водене такива преговори с Бѫлгария да изхожда от императорското правителство. В случай на сѫгласие от бѫлгарска страна за влизане в преговори за отделен мир сѫс сѫглашенските дѫржави, най-тежкият и важният вѫпрос ще бѫде, какви условия ще се предложат за преминаване на наша страна и дали тия условия ще сѫ сѫвместими с интересите, които има Русия на Балкана“.

Вижда се, че руското правителство по начало е било сѫгласно да се откѫсне Бѫлгария от сѫюзниците ѝ — Германия и Австро-Унгария. Главната цел на г. Ризов, да се сключи общ мир между воюващите дѫржави или сепаративен мир само между Русия и Германия, бе сѫвсем игнорирана. Това ще е станало или по непѫлно изложение от Ризова страна или поради представените, необяснени добре, телеграфически доклади на руските дипломати от столиците на Скандинавия. Тѫй или инак ние виждаме, че руският министр на вѫншните работи, г. Покровски, дава вече бѫрзи заповеди до имперските посланици в Париж, Рим и Лондон да пледират пред надлежните вжншни министри вжпроса за преговори с Бжлгария, ако тя назначи свой пжлномощник за целта и ако се реши да скжса сжюзничеството си с централните сили и се обяви за сжглашението.

---

[1] За какво императорско писмо до бѫлгарския цар става тук дума не ми е известно.

[1] Поверителна телеграма № 1112, от 11 февр. 1917 г.

Според руските представители в Християния и Стокхолм от по-нататашното поведение на Ризова се подразбирало, че Бжлгария, може би, нема да има нищо против да мине на страната на сжглашението.[1]

Джлги разисквания и кореспонденции се подигат и завржзват между руските сжюзници досежно вжпроса, требва ли собствено да се влиза в преговори с Бжлгария или не?

При всичко, че през това време в Русия кипеше и се извжршваше големото революционо движение, руските посланици проджлжаваха да се занимиват с подигнатия от страна на г. Ризова, по време на царско-руския режим, вжпрос.

На 20 февруари 1917 г., с тайна телеграма под № 58, Неклюдов сжобщава на своя министр в Петроград следното:

„Сжюзните другари и аз сме джлбоко убедени, че целта на пжтуването на Ризова е твжрде добре известна на германското правителство, което желае чрез Бжлгария, тжй или иначе, да започне с Русия преки преговори за мир“.

А руският представител в Християния с тайно писмо, от 22 февруари, сжобщава в вжншното министерство в Петроград следното:

„Считам за своя джлжност да потвжрдя на Ваше Превжзходителство, че Ризов не ми даде ни най-малко да се сжмнявам, че той се явява като пратеник на германците. Аз не зная какво той е говорил на имперския представител в Стокхолм, а сжщо не сжм в сжстояние да сждя как Неклюдов го е приел. Ала Ризов от мене не получи никаква надежда, че ще постигне щото Русия да се откаже от своите сжюзници.

„В разговора си с бжлгарския представител зачекнах твжрде осторожно вжпроса за вжзможноста Бжлгария да се отвжрне от централните сили. Ризов призна право и открито, че германците твжрде осмотрително сж поделили по разните фронтове и в Бжлгария своята войска и че е изключена всека вжзможност за промена на вжншната политика в това време. Ризовото признание потвжрдяват всички сжобщения от Балкана. От обемистия материал на руските и сжюзнишки агенти, а сжщо по сведения и от сама Бжлгария, се разбира, че в Бжлгария се подготвя революция и че това движение се води с паролата „долу войната!“ Това твжрде правилно е разбрал италиянския министр Сонино, който утвжрждава, че всеко преговаряне с Фердинанда би било устроено изключително за неговата корона“.

„Следнята телеграма на руския генерален консул в Солун, под № 89, характеризирва задачата на Ризова по добре, отколкото всички други признания: „Пребиването на фронта на нашите бригади ми даде вжзможност да се убедя, че бжлгарските войски сж сжвжршено деморализирани и че немците немат никакво доверие в тех. Всички бжлгарски полкове, които се намират пред нашата втора бригада, сж смесени с германски отделения. Бжлгарски дезертйори и пленици, заловени напоследжк от нашите войски, потвжрдяват едногласно, че положението в Бжлгария е твжрде сжкрушено. Войниците не верват вече в победата и сж много вжзбудени против немците и против собственото си правителство, защото не пропущало писма от дома им на фронта, за да се скрива действителното положение в страната“.

За втори пжт г. Ризов се отправя за Скандинавия. Според както той сжобщава на бжлгарския министр-председател, този пжт той е бил призован там от руска страна, все по вжзложената му от имперския канцлер Бетман-Холвег мисия.

Сега, при новия руски революционен режим, Ризов имаше по-голема надежда за успех, отколкото при бившия царски режим. Знаеше се вече декларацията на руските революционери, че искат мир без анексии и контрибуции.

По второто преговаряне на Ризова, руският представител в Християния изпраща, на 1 април 1917 г. до министерството на вжншните работи, следната телеграма:

„От Ризовото присжтствие виждам потвжрждение на трудното положение на Германия. Не мисля другояче, освен че той има намерение да ни отжжчи от нашите сжюзници. Джржа старото си становище и сжм при убеждението, какво не би ни подобавало да отговаряме на Ризовото предложение и ако направим това, то само тогава, когато вжтрешното положение в Германия бжде тжй забжркано, че бжлгарите да сж в сжстояние да свалят от себе си немското иго. В такжв случай не ще идат вече усилията на Ризова от германското правителство, а напротив от Бжлгария. При поставянето условията требва най-напред да се удовлетворят интересите на сжрби и ромжни, за които колкото ми е известно, се безпокои францужкото правителство“.

В Петроград не искат да проджлжат разговорите с г. Ризов, понеже сж уверени, че той действува с пжлното сжгласие на Берлин. Новият министр на вжншните работи Милюков не желае руските представители да се срещат повече с Ризова, кжм когото той не храни никакво доверие и предлага да му се каже устно, че руското правителство би могло да разговаря, било с Ризов, било с други бжлгарски агенти, само досежно преминаването на бжлгарите на страната на Сжглашението.[1]

По повод на горната телеграма Неклюдов от Стокхолм, депешира на руския вжншен министр следното:

---

[1] Писмо от Покровски, 11 Февруари 1917 г.

[1] Тайна телеграма № 1254 на Милюкова до руския посланик в Християния, от 13 април 1917 г.

„Днес, 11 часа пред обед, беше при мене Ризов. Първите му думи беха поздравления за преврата станал у нас в правителството. След като му благодарих, казах му, че от телеграмата ми той знае, какво ще да чуе от мене, т. е. че ще требва да му повторя отговора, който сжм получил от Петроград, именно, че за отделно споразумение с Германия и дума не може да става. Прибавих, че новото ни правителство се намира сжщо в сжюз сжс сжглашението. По-ранишната политическа дейност на сегашните министри е гаранция за това, че те ще се ржководят изключително от отечествените интереси. Ризов каза тогава, че революцията може да не свърши благоприятно за руския народ. Немците биха били готови, ако сме дадели самоуправление на Полша, без по-нататъшно кржвопролитие да се вжрнат на положението, което беше преди войната. Ризов допуща под тия условия да се сключи сжщо общия мир. В почти двучасовия ни разговор той ми каза, ако и неясно, че според неговото лично убеждение, не би имало никаква спжнка за оставянето Цариград на демократическа Русия, без всеко заплашване от страна на Бжлгария".

Така се свжрщва посредничеството на бжлгарския пжлномощен министр Д. Ризов пред руските представители в Скандинавия за довеждание до общ или частичен мир. За жалост, нито царска, нито демократическо-революциона Русия приеха предложението на Германия и Бжлгария за спиране на световната война. Очевидно това се отрази повече от фатално вжрху руската нова управа.

Бих желал много да дам изцело доклада на берлинския бжлгарски министр, покойния Д. Ризов, до бжлгарския министр председател по тая важна мисия, но оставям да направя това при друг случай. Тоя доклад не е намерил место в дипломатическите документи по участието на Бжлгария в европейската война, печатани от бжлгарското министерство на вжншните работи.

Г. Ризов обаче прави и друг опит. Тоя последен пжт не вече посредством руската дипломация, а по частен ред, би могло да се каже направо — чрез народа. Той отправи едно частно писмо до известния руски писател Максим Горки, редактор на петроградския вестник „Новая Жизнь", който в „Лѣтописъ" и в своя орган поджржаше революцията и сжрдечно честитяваше на руския народ свободата.

Всеки би се надевал, а най много г. Ризов, че Максим Горки ще получи с благодарност *поздрава* и предложението на бившия бжлгарски революционер и ще се заеме да прокара и повлияе на руското правителство и на подджржателите му да се тури на дневен ред подигнатия чрез този македонски бжлгарин вжпрос — вжпроса за мира.

Ала за удивление, Максим Горки даде место вжв вестника си на вжпросното Ризово писмо, като го придружи с неуместни и твжрде нелестни за автора на писмото бележки.

Максим Горки одобряваше извжршения в Русия преврат, той симпатизираше на революцията. Но той не мжлчеше когато беше нуждно да се изобличат и осждят злоупотребителите на революцията. Той бичуваше уличните престжпници и зверските похождения на републиканците. Струва ми се, че Максим Горки и до днешен ден не е напустнал тая своя похвална програма. И при режима на руските болшевици той не спря да хвали доброто, да осжжда и укорява злото.

Имено кжм тоя руски демократ и народен писател, Д. Ризов се обжрна искрено, като очакваше да бжде изслушан, толкоз повече, че чрез него се подири едно средство да се спре световната война, против която беше и целият руски народ. Ала вместо тая надежда, Д. Ризов получи едно руско изругаване. „Не сж тжй неблагоприятни вжгласите на Максим Горки на моето писмо", казваше Д. Ризов. „При днешното сжстояние на руските работи, Горки не е можал публично да стори друго, освен, по такжв начин, да даде гласност на моето до него писмо, за да стане достояние на руското общество. Аз сжм му благодарен", прибавяше Ризов. „Сега ще требва да чакаме последствията".

Г. Ризов почина при убеждението, че той е услужил за сключване мира на централните сили с Русия. „С особенно лично задоволство констатирам", пише Ризов в своята депеша от 17-й Ноемврий 1917 г. от Берлин до министра на вжншните работи, „че в Русия сж вече вжзприели моите две предложения: за примирие и за свикване учредително сжбрание, които предложения бех направил в толкова критикуваното писмо до Максим Горки. Не се сжмнявам че те ще вжзтжржествуват най-подир, защото руският народ и руската революция имат неотложима нужда от мир, ред и земя".1)

---

1) Оранж. книга, т. II, № 1373, стр. 862.

ГЛАВА ЧЕТИРИНАДЕСЕТА.

Брест-Литовск и Украинската Република.

И след падането на руско-царския режим Русия проджлжи войната с централните сили и техните сжюзници. Правителствата на княз Лвов и Керенски заявиха, че и демократическа Русия ще остане верна сжюзница на сжглашението. Министр Милюков бе уверен в успеха, докато не се сломи славянския враг руското оржжие нема да се сложи.

Не ще сжмнение, че американската намеса в световната война обнадеждваше новите руски управници, че скоро с победата ще се реализират тайните договори, сключени от царското правителство с джржавите от сжглашението.

За руския народ, а главно за руската войска, заявлението на новото народно правителство, че републиканска Русия ще проджлжи войната немаше никакво значение. Руското общество и войска, които носеха големите тежести на страшната война, при сжществуването на нечутата мизерия в всеко отношение, не очакваха повече сполуки на бойното поле и не тжрсеха и желаеха друго, освен мир и храна, колкото е вжзможно по-скоро.

Многобройните социалисти-болшевики, които се завжрнаха в Русия след джлгогодишно изгнаничество от разните части на света или пжк, като мжченици на стария руски монархизм, от сибирските затвори и заточения, последователи на своите начала, на които беха станали жертва, твжрде умело използуваха благоприятния момент. Те увлекоха отчаяния руски народ да вжзстане против наместниците на бившето самоджржавие, като се поставиха на чело на нова руска революция, която доведе до сждаването на Руската Сжветска Федеративна Република.

Вжзсталналият народ, чрез водителите си Ленин и Троцки, прибжрза да заяви на 23 Ноември 1917 г. с една искрометна телеграма „*до всички*“ следното: 1)

„Мира, който предлагаме е мир на народите. Той ще бжде честен мир по споразумение и ще осигури свободата за икономическото и културно развитие на всеки един народ . . .

---

1) Dér Weltkrieg, von Karl Helfferich, Ш. B. стр. 247.

„Ние обнародвахме тайните договори на царя и буржуазията с сжюзниците и обявихме тия договори недействителни за руския народ.

„Ние предлагаме да сключим с всички народи публично един нов договор, вжз основа на споразумение и сжвместно действие.

„На предложението ни да признаят сжветското правителство и да влезат с него в споразумение за преговаряние за мир, официалните и официозни представители на управляющите класи на сжюзните земи отговориха с отказ.

„Правителството на победоносната революция нема нужда да признава професионалната дипломация. Но ние питаме народите дали реакционата дипломация изразява техните мисли и стремления и дали народите позволяват на техната дипломация да осуетява великата вжзможност за мира, която биде отворена от руската революция?“

Сжщевременно и новият руски главнокомандуюш Крилено направи до вжрховните военни командувания на неприятелските войски предложение за примирие и на 2 Декември с. г. за тая цел изпрати една комисия.

На тая телеграма австро-унгарското правителство отговори още на другия ден, че то е готово да влезе в преговори за сключване както на примирие, тжй и на мир с Русия. Сжщото направи и правителството на германската империя, след като получи сжгласието на Райхстага.

Революцията в Русия сждаде големи надежди в Германия и Австро-Унгария за сключване на мир с новата руска джржава. В Райхстага се образува коалиция от четири партии, които успеха да прокарат решенията си — да сменат имперския канцлер Бетман Холвег както и да гласуват „мирната резолюция“ от 19 Юли. Тая коалиция, шеф на която се явяваше Ерцбергер, още на 23 Ноември, беше направила на руския преставител в Стокхолм Орловски, чрез свои доверени лица, предложение в смисжл, че ако русите не искат да влезат в преговори с германското правителство, а предлагат да преговарят за мир с германския народ, болшинството от народа, чрез райхстага, е готово да влезе в подобни преговори. На водителите в Петроград се искаше да предпочетат преговорите с делегати на германския народ. Орловски, обаче, сжветваше своето правителство да преговаря за мир на фронта с правителствата на централните сили, за да се постигне бжрз и лесен резултат, ако и телеграмата отправена до всички да допущаше сключване примирие и мир между народите, а не както е било до сега, между правителствата.

Бжлгария и Турция последваха решението на своите сжюзници и определиха делегатите си за преговори с представителите на победоносната руска революция, както я наричаха болшевиците в Петроград.

Место за тия преговори се избра главната квартира на баварския принц Леополд, вѫрховния командир на войските на немския източен фронт, бившата руска крепост Брест-Литовск.

От самия град собствено не беше останало друго, освен купища камѫни и само жалки руини. При оттеглянето на руските войски пред силата на противника, по заповед на руския главнокомандуващ великия княз Николай Николаевич, града Брест-Литовск е бил запален и цел изгорен. Там не бе останал ни един от жителите му. Самият германски главнокомандующ живееше неколко километра вѫн от крепоста, в блоковете на която живееха офицерите. В сѫщите блокове, в които по-напред беха живели руските офицери сѫс семействата си, заседаваха сега руските делегати и делегатите на централните сили и техните сѫюзници.

Преговорите започнаха на 3 декември 1917 г. Делегацията на руската република се председателствуваше от Йофе, пѫрвите другари на когото беха Каменев и госпожа Биценко, всички бивши революционери и страдалци за идейната си борба против царския режим на велика Русия.

Предложенията на руските делегати издаваха явната цел на руските революционери да печелят, колкото е вѫзможно повече време. На руските революционери времето беше найнеобходимо, пѫрво защото те требваше да заздравят положението си вѫтре в страната и второ защото, по чисто партийни сѫображения, беше нужден успех на пропогандата им и вѫн от границете на Русия, между инородните им „другари". Болшевишките водители искаха да използуват недоволството на работниците и войските, както в Австро-Унгария, тѫй и в Германия. Ето защо не им се желаеше да бѫрзат. Ала воената дезорганизация и самоволното разорѫжаване на руските войски по разните фронтове, заврѫщането на войниците по домовете им при пѫлен безпорядѫк от една страна и налягането на делегатите на централните сили да се дойде до бѫрзо споразумение от друга страна, заставиха петроградските революционери да се сѫгласят и да сключат примирие. И тѫй на 16 срещу 17 декември 1917 год., през ноща, се сключи между Русия и централните сили и техните сѫюзници едно примирие, което се резгласи веднага.

Примирието се простираше по целия фронт от Източно до Черно Море, по руско-турският театѫр на войната в Азия и на Черно и Бело море, източно от 15 градуса дѫлжина. Примирието почваше на 17 декември 1917 год. по 12 часа на обед и траеше до 14 януари 1918 г. Значи 21 дена, плюс седмодневния срок за отказ, а в случай, че не последва

такѫва, то се продѫлжаваше по-нататѫк автоматически. Оговорено беше още преговорите за мир да се започнат веднага.

Но от Петроград не преставаха с своята пропаганда. На 12 декември, когато преговорите за примирие не беха още свѫршени, руското революционо правителство изпрати „до всички" следната искрометна депеша:

„Отговорни за отделния характер на сключеното примирие с централните сили и Русия сѫ правителствата, които отказват да участвуват в преговорите.

„Всички народи, които се чувствуват угнетени, требва да получат вѫзможност да си дадат гласа свободно за определение бѫдещата си сѫдба.

„Тоя принцип требва да се разшири в областа на всичките воюващи дѫржави, както в техните митрополии, тѫй и в колониите им.

„Особено тежко пострадалите в войната местности ще требва да се обезщетят от един международен фонд, който да се изтегли от капиталистическите класи на воюващите страни.

„Работничеството на сѫюзните на Русия дѫржави е призовано сега от историята да положи всичките си сили за да си осигори участието в мирните преговори. Една не по-малко висока дѫлжност предстои на пролетарията в Германия, Австро-Унгария, Бѫлгария и Турция да сѫздаде такива условия, които да гарантират действителното признане, чрез представителите на тия земи, основите на демократическия мир.

„Сега удари часѫт, в който народите сами да подпишат договора за мир, основан на сѫвместна работа и взаимно уважение.

„За социалистическите партии е дошел часѫт да осѫществят прогласения преди седемдесет години зов: пролетарии от всички страни, сѫединявайте се![1])"

Преговорите за мир между делегатите на болшевишка Русия, централните сили и техните сѫюзници се започнаха на 22 декември 1917 год. в Брест-Литовск.

Руската делегация още в пѫрвото заседание на конференцията, чрез Йофе, заместника на руския комисар на вѫншните работи, направи следното предложение:

„1. Никакво разчленяване на завоеваните земи; войските веднага опразват заетите от тех земи.

2. Пѫлно вѫзстановяване политическота самостоятелност на народите, които сѫ изгубили тая самостоятелност в войната.

3. На националните групи, които преди войната не сѫ имали никаква самостоятелност да се обезпечи вѫзможноста да решат чрез свободно народно гласуване вѫпроса за поданството си кѫм тая или оная дѫржава или за дѫржавната си самостоятелност.

---

[1]) Der Weltkrieg, von Karl Helfferich, 1919, III Bend, стр. 250.

4. Обезпечаване правата на националните менщества в национално смесените земи.

5. Никакво военно обезщетение. Заплащане частните вреди от един особен фонд, пропорционално внесен от всички воюващи земи.

6. Колониялните вжпроси се решават вжз основа на точки 1—4".

Едва на 25 декември 1917 год. делегатите на централните сили и техните сжюзници отговорихa на болшевишкото предложение както следва:

„1. Сжюзните правителства нямат желание да анексират земи, завзети през войната; отеглянето на войските, които сж в окупираните земи, ще се оговори в подробности в мирния договор, ако по отеглянето от некои места вече по-рано не е постигнато сжгласие.

2. Сжюзните държави не желаят да лишат ни един от народите, които в тая война сж изгубили своята политическа самостоятелност, от тая им самостоятелност.

3. Поданството на националните групи, които не притежават никаква държавна самостоятелност не може да се урежда международно, но ще се решава от всека държава самостоятелно и по конституционен ред, сжвместно с нейните народи.

4. Защитата на правата на националните малцинства е сжществена сжставна част от самоопределението на народите.

5. Многократно сжюзните държави сж заявявали, че се отказват от взаимните разноски и вреди от войната".

Тоя отговор бе парафразиране на руското предложение. Макар че имаше основание да се предполага, че сжглашението не ще се намеси в конференцията с Русия и че нема да вземе участие в сключване на общи мир, сждържанието му, тжй или инжк, беше в противоречие с постановленията и условията на договорите от 6 септември 1915 год. на централните сили с Бжлгария. По силата на § § 1 и 2 от спогодбата с централните държави, тия последните гарантираха на Бжлгария както *придобиването*, тжй и *анексията* на земи от Сжрбия и Ромжния, окупирани вече от сжюзните войски.

Тоя отговор не задоволяваше не само Бжлгария, но и Турция; против него беха и в германската главна квартира.

Бжлгария не можеше в един акт с противника доброволно да се откаже от обйекта на войната. Турция искаше в тоя международен акт да се постави изрично, че след подписването му руските войски сж длжжни да напуснат окупираните в Азия турски земи, а германската главна квартира не беше сжгласна да се отстжпят на Русия завзетите руско-немски области и ония, които ще бждат сжгласни да се откажат от Русия.

Но авторите на тоя акт, пжрвите делегати на Германия и Австро-Унгария, не искаха да отстжпят от решението си.

От сжставения в министерството на вжншните работи в Виена протокол по преговорите за мир в Брест-Литовск се вижда, че граф Чернин е вервал, че по вжпроса за анексиите е постигнал една задоволителна формулировка, която само в случай на общ мир би могла да бжде отменена и че ако по-кжсно държавите от сжглашението биха били готови на един общ мир, то тогава принципа „никакви анексии" би се наложил напжлно.

Вследствие обясненията на пжрвите делегати на Германия и Австро-Унгария Несими бей, турския делегат, министр на вжншните работи, се сжгласи да подпише отговора до болшевишката делегация.

Главната германска квартира, обаче, не се отказа от своите схващания и фон Кюлман попадна в опасност да бжде свален от поста си и заменен с некой открит изразител на крайните военни схващания, което австро-унгарският министр на вжншните работи намираше твжрде неблагоприятно за добрия ход на преговорите за мир. По тоя случай биде заявено на фон Кюлман да сжобщи в Берлин, че ако Германия би постоянствувала в своята остра политика, то Австро-Унгария ще се види принудена да сключи отделен мир с Русия. Тая постжпка на граф Чернин запази фон Кюлмана да действува по-нататжк, като делегат по сключване на мира в Брест-Литовск.

Вжпросжт с Бжлгария бе сжвсем друг. Наистина, мирната резолюция на германският Райхстаг от 19 юлий 1917 г., в смисжл, че Германия се задължава да сключи с противника си мир без анексии и компенсации, неможеше да се отнася до Бжлгария, която воюваше за обединението на своето племе. Но сега, в отговора на сжюзниците на конференцията в Брест-Литовск, в която заседава и Бжлгария, да се подчертае в каквато и да било формулировка, че се приема, макар и при общ мир, един мир без анексии, би означавало пжлна капитулация и свжршек на участието на Бжлгария в войната.

Заради това дадени беха инструкции от министерския сжвет на бжлгарската делегация, положителни и изрични, да не се отстжпя никак от условията на бжлгарските договори и спогодби сжс сжюзниците Германия и Австро-Унгария.

„Бжлгария неможе да се сжгласи на предложението на руското републиканско правителство", каза министр Радославов в декларацията си от 1 декември 1917 г. до народното представителство, „още повече, че Бжлгария постигна онова, за което се намеси в войната — обединението си в своите исторически и етнографически граници — Македония с Моравско и Добруджа. Ето основата, вжрху която само можем да водим преговори за сепаративен или общ мир" [1]).

---

[1]) Оранж кн. № 1383, стр. 866

Не ще никакво сжмнение, че ако бжлгарското правителство разполагаше с сведения по отделната и тайна политика на император Карла и неговия сжветник граф Чернин с неприятеля, комуто те беха обещали пжлно вжзстановяване на положението преди войната, без да вземат пред вид заджлженията на Австро-Унгарската джржава спремо сжюзницата Бжлгария, действията и поведението на бжлгарската делегация в Брест-Литовск биха били сжвжршенно други.

Но и без всекакви сведения за вжнщната политика на император Карл, бжлгарското правителство не отстжпваше от своето становище. То настояваше да се оговори, с една бележка кжм чл. 1 от отговора на четирите сжюзни джржави до руската делегация, по отношение на Бжлгария така, както направи и германският райхстаг по мирната си резолюция, от 19 юли 1917 година, т. е., че анексията не се отнася до Бжлгария. Ала пжрвите делегати на централните сили в Брест-Литовск не отстжпваха от решението си, даже и когато се виде, че бжлгарския пржв делегат г. Хр. Ив. Попов, министра на правосждието, ще бжде принуден да се оттегли от конференцията и да замине за София.

Подписването отговора на централните сили от 25 декемврн 1917 год. до болшевишката делегация в Брест-Литовск и от Бжлгария стана не по натиск от горе, нито по заповед на бжлгарския цар, а по сжгласие и удобрение на бжлгарския министерски сжвет и то чак след подписването на една писмена декларация от фон Кюлман и граф Чернин, предадена на г-н Попов, с сждржжание, че всички сключени договори и спогодби между Бжлгария, Австро-Унгария и Германия си остават в сила и с заджлжение респективните правителства да действуват за осжществяването им.

Все за сжщата цел, по желанието на Бжлгария, новият германски канцлер в речта си, в един специален пасаж каза: „Аз наследих от моите предшественици сжюзи сключени с Австро-Унгария, Турция и Бжлгария. Тия сжюзи, сключени в разни времена, имат обща цел — осжществяването на националните идеали, осигуряването на териториялната целост и защитата от неприятелски нападения. Голямата цена на тая цел засили нашата решителност в тази джлга кжрвава борба и ние ще я запазим до края на войната".

Критическото положение, което Австро-Унгария преживяваше вследствие на недостатжчната прехрана на народа, особено Виена на пжрво место, караше граф Чернин да действува бжрзо, без оглед на междусжюзнишките заджлжения спремо Бжлгария. И за това всека най-малка пречка нервираше пжрвия австро-унгарски делегат.

В своя дневник от 24 декември 1917 година граф Чернин казва [1]): „Бжлгарските делегати искаха да се постави в про-

---

[1]) Im Weltkriege. Brest-Litowsk; Czernin 1919 Стр. 307, X.

Пжрвия разговор на фон Кюлман и Граф Чернин с ромжнския пжрви министр генерал Авереску стана, на 25 февруари 1918 год., в замжка на княз Щирбей, в Буфтея. Тук от делегатите на Австро-Унгария и Германия е било предложено на ромжнския министр да нареди една среща на граф Чернин с ромжнския крал. Тая среща бе определено да стане на гарата Ракачиуни. Тук министржт на вжншните работи на Австро-Унгария е предал на крал Фердинанд желанието на император Карл да се сключи, по вжзможност по-скоро, един мирен договор. Но както пжрвият ромжнски министр генерал Авереску, тжй и крал Фердинанд, заявили на Чернин, че условия за сключеане на мир, според които на Бжлгария би се отстжпила Добруджа сж неприемливи, при всичко, че от страна на граф Чернин сж били приповторени обещанията и готовноста на дипломацията на централните сили, срещу Добруджа да се даде на Ромжния бесарабската област. Пред краля граф Чернин е намекнал, че всичко ще може да се направи в полза на Ромжния, ако бжде повикан Маргиломан за шеф на правителството, тжй като той се радва на доверието на Австро-Унгария и Германия.

Срещата на граф Чернин с крал Фердинанд на гара Ракачиуни, без пжрвия германски делегат фон Кюлман, се тжлкуваше от другите делегати на четворния сжюз като признак, че в предстоящите преговори за мир пжрвата роля ще има Австро-Унгария.

От германска страна беше отклонено австро-унгарското предложение да се открият преговорите с Ромжния в Будапеща. От техна страна бе определен Букурещ, главната квартира на германския фелдмаршал фон Макензен, за место за водене на преговорите.

Преговорите с Ромжния, поради сложноста на междусжюзническите интереси, особено на ония между Германия и Австро-Унгария, се движеха твжрде бавно.

Едва на 19 март 1918 година, когато кабинета на генерал Авереску биде заменен с този на г. Маргиломан, шеф на ромжнските консерватори и приятел на централните сили, се забеляза едно ускоряване в преговарянето. На новото ромжнско министерство Маргиломан—Арион се направиха големи олеснения и отстжпки от пжрвоначалните искания на правителствата на централните джржави.

Една сериозна борба се водеше, още от началото на почване преговорите за мир с Ромжния, между главните сжюзници Германия и Австро-Унгария. Последната постоянно се стараеше да смегчи исканията на Германия, казва граф Чернин [1]), не в интереса за постигане мир по споразумение, но още и защото едно затвжрдяване на Германия в Ромжния би било твжрде вредно за стопанските интереси на Австро-Унгария. Проектираните пжрвоначални искания за отстжпване на ромжнските железници беха изоставени, както и плана за отстжпване на ромжнските пристанища бе променен в смисжл да се образува едно ромжно—германско—австро-унгарско пристанищно дружество, което да поеме експлоатацията и което на края не се образува. По отношение на петрола се установи не отстжпване, а едно деветдесет годишно наемане на джржавните петролни извори, за която цел се сждаде едно тжрговско монополно дружество за петрол, под германско управление. Искането на Германия, специално на германската главна квартира, след общия мир окупацията да проджлжи 5 до 6 години, не се споделяше от Австро-Унгария. Тя се застжпяше, щото след сключването на мира на Ромжния да бжде повжрната по принцип пжлната джржавна, законодателна и изпжлнителна, власти. И по окупацията по-кжсно се постигна споразумение между Германия и Австрия. В резултат от преговорите между централните сили и между тех и Ромжния се постигна положението, че пжрвите се добре гарантираха с износа на храни от Ромжния и с използуване петролните извори. На опозицията на граф Чернин се джлжи, че Германия се отказа от искането си за контрол над ромжнските финанси.

---

[1]) Протокол по преговорите за мир в Букурещ.

Но и чисто австро-унгарските искания не беха сжвсем леки и прости за Ромжния.

Пжрвоначално Австро-Унгария искаше една гранична линия, като й се отстжпят от Ромжния: Турно-Северин, Синая, Окна и много петролни извори в Молдавия. Според граф Чернин, тия искания сж били на унгарското правителство, което впоследствие е било принудено да се откаже от тех и да намали до минимум исканията си в полза на бждеще добро сжседство с ромжнската джржава. Пограничната линия между Унгария и Ромжния се определи така, че да не откжсва ромжнски градове и петролни области. Чист австрийски вжпрос беше сключването на един стопански сжюз с Ромжния. Това искане бе добро прието от ромжнска страна, но против него беше унгарското правителство. Тоя сжюз. нема сжмнение, засегаше и германските интереси.

И турската джржава беше изпратила своя делегация в Букурещ на чело с великия везир Талаат паша и министра на вжншните работи Несими-бей. Тя немаше особено преки искания спремо ромжните. Тя имаше повече грижа и идеше да предявява искания спремо сжюзницата на централните сили — Бжлгария, ползувайки се от претенциите ни за Добруджа, които Високата Порта знаеше много добре. При едно посещение, което направих в Берлин, през декември 1916 г., на джржавния секретар на вжншните работи, г. Цимерман, сжщият ми сжобщи, че от турска страна се подигал вече вжпрос за поправяне на бжлгаро-тракийската граница, понеже Бжлгария получавала или щела да получи много земя, та в бждаще Турция требвало да има в Тракия сигурна граница, най-малко до р. Места. Обаче г. Цимерман не допустнал да се подига подобен вжпрос между германските сжюзници.

„Бжлгария става голема джржава, с много милиони жители" — ми казваше и Талаат паша в Букурещ — „не требва да се скжпите срещу богата Добруджа, която ви се дава, да отстжпите на добрия си сжсед — Турция, като по-естествена, тракийската граница до р. Места, от гдето по-нататжк Турция никога нема да има повече претенции".

По § 2 от тайната спогодба, от 6 септември 1915 г., сключена между централните джржави и Бжлгария, отстжпените на Ромжния, по букурешкия договор, земи от Бжлгария в Добруджа, се присжединяват кжм царство Бжлгария с една значителна поправка на ромжно-бжлгарската граница, определена в Берлинския договор.

Обаче веднага след навлизането на бжлгарските войски в Добруджа и оттатжк Дунава в стара Ромжния, при изменените обстоятелства, в бжлгарското население се вжзбуди вжпроса за придобиването от Бжлгария и на оная част от бжлгарска Добруджа, която беше откжсната по берлинския договор от стара Бжлгария, и която както в административно, тжй и в цжрковно отношение преди това е била неразделна част на дунавска Бжлгария. Против това искане на бжлгарския народ в Бжлгария никой не реагираше. То се считаше право и редовно, то стана *народно искане*. И в Германия и Австро-Унгария това искане на бжлгарите от Добруджа и Бжлгария считаха справедливо. Изключение в това отношение правеше само всесилната германска главна квартира. Само Хинденбург мислеше че вжпроса за владението на цела Добруджа бил вжзбудил бжлгарският министр-председател и че то е негово лично искане.

„Преминаването на цела Добруджа в бжлгарски ржце беше вредно за бждещето на Германия", казва генерал Лудендорф 1). „Аз бих предпочел", — прибавя сжщият — „северна Добруджа да си останеше ромжнска".

„Премине ли железнопжтната линия Черна вода—Кюстенджа в бжлгарски ржце, то Бжлгария ще има най-важното сжединение по суша между Средиземното море и близкия изток", казва Хинденбург. „Турция засегната най-преко от това поиска нашата политическа подкрепа, която ние й дадохме. 2)"

Всички усилия на бжлгарския министр-председател, подкрепян и от бжлгарския цар, да склони генерал Луден-

---

1) Ludendorff, Meine.Kriegserinnerungen, 1919, стр. 455.

2) Aus meeiem Leben, фон Хинденбург, стр. 205.

дорфа, по време на посещението на цар Фердинанда у германския император, в главната германска квартира в Кройцнах, да се сѫгласи на отстѫпването на Добруджа, не успеха. Дѫржавният секретар на вѫншните работи, г. Цимерман, знаейки твѫрдата опозиция на генералите по добруджанския вѫпрос, не се наемаше сам да разреши искането на бѫлгарското правителство за да избегне неприятности той предпочиташе да се преговаря не по дипломатически ред, а с военните, и то както вѫрху временото управление на цела Добруджа, така и за бѫдещето на тая област. Той знаеше, че германските генерали в Кройцнах запазваха за Ромѫния железно-пѫтната линия Кюстенджа—Черна-Вода, както пристанището и града Кюстенджа и верваше напѫлно, че те не ще се сѫгласят на бѫлгарските претенции. А още по-малко склонен в това отношение бе заместника му фон Кюлман.

Твѫрде ясно се разбира, че добруджанският вѫпрос представляваше за дипломатите на Германия и Австро-Унгария в Букурещ една трудна задача за разрешение. Това положение се добре знаеше не само от турците, но и от ромѫните. Сложноста на добруджанския вѫпрос подкрепяше исканията на турците в ущѫрб на Бѫлгария и усилваше неотстѫпчивоста на ромѫните. Неосновително беше упрекването от страна на сѫюзнишките делегати, че прекалени биле исканията на Бѫлгария и че те сѫ причина да се затруднят и спѫват преговорите за сключването на мира в Букурещ.

„Бѫлгарите искат цела Ромѫния“, говорили в Берлин некои твѫрде гневно, ми се сѫобщаваше не официално, за това не се сключвал още мира в Букурещ. А в София се ковяха явни и тайни интриги против правителството, което обвиняваха, че било продало Добруджа на Германия, та требвало час по-скоро да се свали, дори с помощта и намесата на главнокомандуващия генерал в Кюстендил, като управлението се предаде в рѫцете на блокираните и жаждущи за власт „патриоти“. Близоста на Букурещ до Бѫлгария, гдето лесно дохаждаха много гости от царството, под разни предлози, голема част от които беха сѫчувственици на антантата и идеха за сѫбиране сведения по положението, се указа непрактична. Раздухваше се незадоволство против правителството, че немало вече никакѫв престиж пред сѫюзниците и че не било в положение да даде на Бѫлгария цела Добруджа. На тази зловредна агитация станаха жертва неколцина слабодушни приятели на правителството на д-р Радославов, между които дори и некои от министрите, какѫвто беше случая с м-р Добри Петков.[1])

На 5 март 1918 г., когато в Буфтея се подписа предварителния договор с Ромѫния, Добруджа се отстѫпи на централните сили и техните сѫюзници, само до рѫкава на Св. Георги, а не до Килия, по горното устие на реката Дунав. По тоя начин, думаха делегатите на централните сили, Ромѫния полесно ще склони да отстѫпи Добруджа, като не вземаха пред вид постановленията на § 2 от спогодбата на Германия и Австро-Унгария с Бѫлгария. Пѫк и Турция се задоволяваше с това отстѫпване, което не решаваше окончателно спора й с Бѫлгария за компенсация.

Важно за отбелезване е, че това отстѫпване на Добруджа е било уговорено още в Брест-Литовск между фон Кюлман, граф Чернин и Талаат паша, без участието на Бѫлгария и изпѫлнено в Буфтея, без сѫгласието на бѫлгарската делегация в Букурещ. Против това споразумение на централните сили с Турция своевременно беше протестирал пѫрвият представител на бѫлгарската делегация в Брест-Литовск. „Такова споразумение нема сключено“, казваше германският делегат фон Розенберг, „то е само проект“. Вероятно с намерение да бѫде изпѫлнен от сѫщите при преговорите за мир в Букурещ, казвам аз. Сѫщият ми предаде, по нареждане на фор Кюлмана, един препис от този проект за споразумение, на трѫгването ми от Брест-Литовск после подписването на украйнския мир.

Великият везир Талаат паша считайки, че Турция в ромѫнската война е помогнала с две дивизии да се завладее Добруджа направи предложение — срещу земите в Добруджа, които ще се отстѫпят на Бѫлгария, да станат поправки на бѫлгаро-турската граница в Тракия. Турската империя да получи, като компенсация от Бѫлгария, територията лежаща западно от Одрин и източно от река Марица, до реката Места, т. е. това което пораню тя бе дала на Бѫлгария по договора с нея от 1915 г. С други думи Турция предлагаше обезсилването на бѫлгаро-турската конвенция от 1915 год.

„Аз намирах претенцията на Турция права и справедлива“, казва германският квартирмайстер генерал Лудендорф.[2])

Не беше всичко това, което централните дѫржави и Турция искаха от Бѫлгария в Букурещ. Германия искаше да задѫржи, както по-горе споменах, железо-пѫтната линия Черна-Вода—Кюстенджа, с канала за петрола построен успоредно с тая линия, както и града Кюстенджа с пристанището, от които да се ползува и Ромѫния.

Австро-Унгария пѫк искаше в Букурещ от Бѫлгария да й отстѫпи Текия — един трижгѫлник на север от Железните Врата на Дунава, с Кладово и голема част от неготинската околия до Долни-Милановец — за да прокарала между две точки, в основата на този важен трижгѫлник, един канал за лесно плаване по дунавските води. Чрез този канал Австро-

---

[1]) Принос към истината и пр. Лука Малеев, запас. майор, стр. 24

[2]) Ludendorf, Meine Kriegserinnerungen, 1919, стр. 457.

Унгария преминаваше на северния брег на Дунава. Това беше едно най-настоятелно искане на унгарското правителство.

Бжлгария в Букурещ, като да бе в числото на победените от сжюзнишките войски джржави, а не сжюзница на централните сили. Нея считаха един вид длжжница — да отстжпя от онова, което й даваха междусжюзнишките договори, да повржща на Турция ония земи, които владееше по специална спогодба и всичко това, защото искала цела Добруджа до устието на Дунава.

Бжлгарското правителство не признаваше на Турция никакво право и не й остжпваше нищо. Пжрво, защото турските две дивизии, които беха взели участие в войната против Ромжния не беха искани от бжлгарското военно главнокомандуване в помощ — за извоюване на!Добруджа, та да бжде справедливо искането на турците за компенсация от бжлгарска страна. Дивизиите беха поискани от германската главна квартира да заместят сжответните германски дивизии, които Германия требваше да даде в помощ на Бжлгария сжгласно договора и беуа считани от Бжлгария, като германска войска. Второ, защото сключената на 1915 г. специална бжлгаро-турска конвенция беше *безусловно* заджлжителна за двете договарящи страни и никак не свжрзана с изхода на войната. Спорjт с Турция оставаше висящ.

Бжлгарското правителство по начало се сжгласяваше с искането на Австро-Унгарня за дунавския трижгжлник, обаче то го поставяше в зависимост от разрешението на главния вжпрос за отстжпването Моравската територия на Бжлгария, гдето да се даде вжв владение на Бжлгария, пак край Дунава, сжответна на отстжпката териториялна компенсация. За тая цел бе направена писмена декларация между страните, която декларация гласеше: Бжлгария отстжпва на Ав.-Унгария в Моравско територията от Милановец до Бжрза-Паланка, срещу което територията лево от Семендрия, от средата между Семендрия и Градско, през селото Колари, от там през Паланка до Кюприя, както железния пжт Семендрия — Кюприя остават на Бжлгария. С това австро-унгарското искане биде отложено, а това считахме тогава в полза на Бжлгария. „Не искаме вече нищо от Бжлгария", заяви граф Чернин в последното четворно заседание в Букурещ.

Претенциите на Бжлгария, обаче не получиха никакво разрешение в Букурещката конференция, поради сложноста и важноста им, а както знаем и поради неотстжпчивоста на германската главна квартира, с която вжобще се трудно третираше.

После парафирането на договора между Германия, Австро-Унгария и Ромжния, без участието на Турция и Бжлгария и прибжрзаното отпжтуване на делегациите от Букурещ, по случай великденските празници, бжлгарското правителство требваше да преговаря по добруджанския вжпрос,
вжн от букурещската конференция. За тая цел то изпрати в
Берлин министра на финансите Д. Тончев, който да проджлжи
преговорите и да олесни и подготви нужното за подписване
и от бжлгарска страна на букурещкия мирен договор. В сжщ-
ност, не светлите празници, а вжзникналите недоразумения
между германското правителство и германското вжрховно
военно командуване по преговорите в Букурещ беха причината
за ускореното парафиране на договора с Ромжния, без Бжлга-
рия и Турция и за спирането преговорите на конференцията.
А фон Кюлман требваше да се представи в Берлин с нещо
свжршено.

Бжлгаро-турските несжгласия беха на дневен ред и в
Берлин и в Спа. Главната германска квартира настояваше, щото
срещу отстжпките в Добруджа да се наложи на Бжлгария да
отстжпи на Турция бжлгарска територия, което имперският
канцлер граф Хертлинг не можеше да предприеме. За него
такжв насилствен акт от Германия над Бжлгария означаваше
сигурното оттегляне на министерството Радославов и заме-
стянето му от един враждебен на сжюзната политика каби-
нет, което би имало за последствие отцепването на Бжлгария
от четворния сжюз. На министра на финансите г. Тончев беше
вжзложено още да открие с германското правителство и пре-
говори по вжпроса за военните разноски на Бжлгария, които
да се впишат в сметката на общите германски разходи в све-
товната война. От страна на имперския канцлер беше назна-
чен да преговаря г. К. Хелферих, добре виден джржавник
от приятелите на Германия в София и отличен специалист по
финансовото дело, на комуто бе вжзложено да уреди и
всички висящи финансови вжпроси с Бжлгария. Ала вслед-
ствие слабоста на ржководителите на германската политика
пред генералите, мисията на министр Тончев в Берлин, вжп-
реки големите усилия на избрания посредник да се дойде до
споразумение между спорящите страни, не сполучи. Г. Тончев
се завжрна в Букурещ, като делегат в конференцията, при
сжщото онова положение, при което беха спрени прегово-
рите, за които сега царят и министерският сжвет беха деле-
гирали и шефа на кабинета д-р Радославов.

Добруджанският вжпрос, като че на глед по-малко инте-
рисуваше австро-унгарската делегация, при всичко че граф
Чернин поджржаше германския си другар, който го джржеше
в течение на всичко. Тоя вжпрос биде разрешен в прели-
минарния договор с Ромжния неудачно и несжгласно с дого-
ворите на Бжлгария с централните сили.

„Искането на бжлгарската делегация за Добруджа бе
тжй настоятелно, щото не можеше да се пренебрегва. Улти-
матума, който предшестваше прелиминарния мир, требваше
да бжде поправен по отношение на добруджанския вжпрос,

тѫй като Бѫлгария говореше за непризнателност на централните сили, за разочарованието на българския народ и, за лошите последствия на това разочарование за по-нататъшното водене на войната“[1]), казва граф Чернин с сѫжаление.

Аз в бележките си от 1917 г. по вѫпроса за даването на Добруджа сѫм написал следното: „На частната аудиенция при кайзера в Потсдам бех поздравен от императора сѫс големите военни успехи в Ромѫния. Кайзерѫт, след поздрава, ми честити, че Бѫлгария ще има хубавия черноморски град Кюстенджа. Присѫствуват началника на тайната канцелария на бѫлгарския цар г. Добрович и германският дѫржавен секретар на вѫншните работи г. Цимерман. На пѫт обратно от Потсдам за Берлин ме придружи г. Цимерман, който не вѫзрази нищо против императорското заявление за Добруджа“.

По-сетне, когато германското имперско министерство научи за тая декларация на кайзера или по-верно когато генералите протестираха, пѫлномощният министр в София граф Оберндорф ми намекна: „Нашият император не обича да се разправя онова, което той е говорил“. Но аз бех вече сѫобщил, туко що завѫрнал се в София от Берлин, на едно заседание в бюджетарната комисия на народното сѫбрание, радостното за Бѫлгария обещание на германския кайзер, което бе разгласено. Даже в бѫлгарския дворец счетоха нетактично и преждевременно това мое сѫобщение. Явно беше, че нито в Германия, нито в софийския дворец дѫржаха сметка за общественото мнение по него време и за манталитета на воюващите народи.

Само голият слух, че Кюстенджа ще бѫде бѫлгарска, за народ и войска струваше много повече, отколкото най-умелата пропаганда на агентите и миситите на сѫглащението против централните дѫржави. Не зная дали и в Виена сѫ били недоволни от моето сѫобщение за декларацията на германския кайзер за бѫлгарска Кюстенджа. От страна на австро-унгарските военни и граждански представители, като изключим известното стѫлкновение по вѫпроса за Косовско, не беше се подигал в София никакѫв разговор по бѫлгарските аспирации за Добруджа, инѫк известни на австро-унгарския пѫлномощен министр граф Чернин, брат на австро-унгарски министр на вѫншните работи. Софийското общество беше си сѫставило, право или криво, едно мнение, че Австро-Унгария е повече благосклона спремо Бѫлгария, отколкото Германия. Едва при избухване спорния вѫпрос между Турция и Бѫлгария за компенсации в Тракия срещу придобивките на бѫлгарите в Добруджа, министрѫт на вѫншните работи в Австро-Унгария, граф Чернин, явно застана на страната на турците. Това мисля той направи по собствени сѫображения — да не се усилва твѫрде много бѫлгарската дѫржава, а не от желание да подкрепи генералите от германската главна квартира, кѫм които графѫт не забелязвахме да храни голема симпатия.

При други случай, в Кройцнах, гдето придружавах бѫлгарския цар, в моите бележки сѫм отбелезал пак за Добруджа така:

„При един разговор с кайзера, на терасата в главната квартира в Кройцнах, случайно се докоснах до вѫпроса за Добруджа. Веднага кайзера ме спре. „За Добруджа не искам, не искам да приказвам“, продума той и се обѫрна малко натѫжено. Разбрах, че кайзерат е безсилен пред генералите си и отбегва да си сѫздава повече неприятности. А пѫк светѫт мислеше и верваше, че кайзера е всичко . . . Обаче кайзерат още сѫщия ден ми сѫобщи, че вѫпроса за старите бѫлгарски рѫкописи, намиращи се в ромѫнската библиотека в Букурещ, които се искаха от нашите учени, но които фелдмаршал Макензен недаваше, е разрешен в наша полза „За удолетворение на бѫлгарските професори“, ми каза кайзера. Едва ли бих се измамил, ако кажа, че в Германия император Вилхелм бе единствения, който разбираше значението на добруджанския вѫпрос, както за нашия кабинет, тѫй и за сѫюзнишка Бѫлгария вѫобще.

Не е излишно, ако спомена, че пѫтйом от Брест-Литовск за София, минах през Берлин, гдето посетих стария имперски канцлер граф Хертлинг. В разговора си с него засегнах в кратце вѫпроса за Добруджа. Той знаеше вече, че Турция претендира от нас известна компенсация в Тракия. Старият канцлер сѫветваше правителствата в София и Цариград да се споразумеят, като добри сѫседи и да отбегват всеко заплитане, което би могло да има фатални последствия. Това беше, когато централните дѫржави и техните сѫюзници беха определили вече своите делегати за букурещката мирна конференция.

И австро-унгарският император Карл беше в течение на турско-бѫлгарската препирня. На врѫщането си от Цариград, през София за Виена, император Карл ми каза, без да обещае подрѫжка, че бѫлгарският цар му бил говорил по добруджанския вѫпрос. На моето оплакване, че туците имат големи претенции поради Добруджа, той не отговори нищо. Кайзер Карл се придружаваше в пѫтуването си от своя министр на вѫншните работи барон Бурян, който по преговорите в букурещката конференция не бе много горещ защитник на турските искания. По вѫпроса за делтата — устието на Дунава, която бѫлгарската делегация настояваше да се не дава на Ромѫния, защото тя всекога е била неотделна част от Добруджа и никога не е била ромѫнска без Добруджа, пѫрвият австро-унгарски делегат, барон Бурян, който бе заместил граф Чернин в Букурещ, казваше, че вече е кѫсно да оттегля ангажемента на своя предшественик, за което крайно сжжалява. Вжлреки общото убеждение, че Буриян бил мжчен в преговорите, при участието му в последния стадиум на букурещките преговори, работата вжрвеше твжрде гладко и сжюзнически. Може би това се джлжеше и на обстоятелството, че министерският сжвет в София беше вече предложил по добруджанския вжпрос една формула, която преди да отпжтува бжлгарската делегация за Букурещ беше сжобщена в Виена и Берлин и одобрена от тех.

---

[1]) Протокола по преговорите за мир в Букурещ.

Тая формула се сжстоеше в следното:

I. Бжлгария получава часта от Добруджа, която й биде отнета на 1913 година от балканските сжюзници, заедно съ поправката, предвидена в специалните междусжюзнически договори. Отстжпената земя се завзема от Бжлгария веднага след подписванено на мирния договор.

II. Северната част от Добруджа, начиная от железопжтната линия Кюстенджа — Черна-Вода, се дава в кондоминиум на четворния сжюз.

Както е известно, в прелиминарния договор, подписан в Буфтея, *цела Добруджа* беше оставена кондоминиум на централните сили и тяхните сжюзници. Това се поправи.

Единия от мотивите на бжлгарското правителство за да предложи кондоминиум беше да се сключи по-скоро мир с Ромжния, за да бждат освободени от ромжнския фронт войските от третата бжлгарска армия, които да засилят македонския фронт. На второ место бжлгарското правителство беше уверено, че тоя кондоминиум практически ще се упражнява предимно от Бжлгария. По тоя начин окончателното разрешение на добруджанския вжпрос, както и удовлетворяването на претенциите на турското правителство се отлагаха за да чакат своето разрешение. Нема никакво сжмнение, че колкото по-кжсно се пристжпеше кжм разрешение на турско-бжлгарския спор толкоз по-изгодно щеше да бжде за Бжлгария.

С склочването на мира с Ромжния се тури край и на опасните агитации на влиятелната ромжнска кралица против слагането на оржжието. Пжк и постояното прииждане на американски сили на западния фронт подпомагаше недоволниците от сключване на мир. Между ромжнските и между част от руските войски, останали верни на стария царски режим, несжгласни с болшевишката република в Русия, бе постигнато сжгласие за проджлжаване заедно войната в полза на сжглашението. Ето защо преговорите в Букурещ требваше да се привжршат без повече протакане.

С предложената от бжлгарска страна формула преговорите се почти изчерпаха и на 6 май 1918 година, в двореца Котрочени в Букурещ, се пристжпи кжм подписване на мирния договор между Германия, Австро-Унгария, Бжлгария и Турция от една страна и — Ромжния от друга.

Благодарение на особеното благоволение и великодушие на централните джржави спремо Ромжния, политически и военно ромжнската джржава бе запазена. Австро-Унгария и Германия за това техно благоволение получиха скжпа отплата от облагодетелствуваната от тех Ромжния, веднага след катастрофата на Бжлгария.

В деня на подписването на договора германският джржавен секретар на вжншните работи фон Кюлман предаде на бжлгарския председател на министерския сжвет д-р Радославов една писмена декларация, в която се заявяваше, че Германия е готова всекога да се откаже от договорния кондоминиум на северна Добруджа в полза на Бжлгария, щом другите сжюзни джржави се сжгласят и заявят сжщото.

Привремено железопжтната линия Черна-Вода — Кюстенджа, пристанището и града Кюстенджа се оставиха под управлението на Германия, а част от Добружда се управляваше от военните и граждански чиновници на Бжлгария. Но и бжлгарският окржжен управител в Кюстенджа не беше отзован от бжлгарското правителство. Между Бжлгария и Ромжния се постигна споразумение, оговорено в специален протокол, за построяването на един мост на Дунава между двете джржави. Оговорен беше и вжпроса за славяно-бжлгарските ржкописи, както и вжпроса за бжлгарските и ромжнски училища и цжркви в двете сжседни джржави.

Букурещкият договор биде отменен вжв всичките му части, относително Бжлгария, от договора в Версайл.

Неотстжпването цела Добруджа на Бжлгария и приетият от четворния сжюз кондоминиум в северна Добруджа послужиха за допжлване и разпламеняване агитациите на бжлгарската опозиция против министерството на Радославова. Тия агитации се пренесоха и в редовете на войската, с цел да се разслаби вярата в успеха на народното дело, за което се води тжй джлгата война.

С добруджанския вжпрос си служиха твжрде много и агентите на сжглашението и то не само против бжлгарското правителство, но и против сжюза с централните сили, като агитираха главно против Германия. Озлоблението против Австро-Унгария не беше чувствително, защото тя беше отстжпила цела Добруджа на Бжлгария. Всички пречки идат от страна на германците, се вервеше и разпространяваше. Разбира се, целта на враговете беше да охладят отношенията на Бжлгария с силния й сжюзник Германия. За сжжаление Германия през войната немаше добре уредена служба на изток за разбиране на истинското положение и за отбиване машинациите на сжглашенските орждия. Кабинетжт на д-р Радославова напустна управлението не малко по причина и на добруджанския въпрос. Германското правителство се утешаваше, че българският кабинет, който бе сключил спогодбите и договорите с централните сили, по силата на които България се намеси в световната война против съглашението, е станал жертва на свои некакви вътрешни грехове и че е заместен с други добри българи, съчувственици на четворния съюз [1]). Германското правителство, а главно германското върховно военно командуване се решиха да се вслушат в думите на съюзниците си и да разберать опасната игра на своите противници, но когато това вече беше късно и безполезно.

Втората половина на м. септември 1918 година донесе събития от съдбоносно значение за централните сили и техните съюзници. До като дипломатите на четворния съюз, под възгледа на германската главна квартира, се занимаваха в Берлин с разрешаванието на куп сплетени въпроси от международно, политическо, икономическо и стратегическо значение, Турция изпрати великия везир Талат паша в Берлин да търси разрешението на сложния кавказки въпрос, създаден от разпадането на великата руска империя, в който не малко бе заинтересувано и германското правителство. Покрай кавказкия въпрос и България възбуди претенциите си за Добруджа; освен това тя настояваше да се изпратят по възможност по-скоро, на южния фронт необходимите съюзнически войски и артилерия.

Солунският фронт на съглашението, добре подготвен, предприе по целата линия в Македония ред сражения срещу българските позициони войски. Българските началници гледаха песимистично на крайния изход от тия сражения и очакваха нуждната военна подкрепа от съюзниците на България, главните щабове на които, за съжаление, подценяваха опасенията на българските си колеги. Спа и Баден събираха всичките си сили за западния фронт, гдето очакваха развръзката и крайното решение на световната война; тук бе вече и Америка.

Между тем Австро-Унгария все продължаваше да търси изход от войната по дипломатически път. Барон Буриян, министрът на външните работи на Австро-Унгария, мимо споразумението и съгласието на Германия и другите съюзници, подаде, на 14 септември, една нота до всички воюващи държави и за сведение до неутралните правителства, за почване на мирни преговори.

Нотата на барон Буриян, обаче, при всичкото желание на миролюбците да турят край на кръвопролитията, не сполучи, като несвоевремено подадена. След изгубените от централните сили през м. август сражения на западния фронт и след пробива на македонския фронт, тъкмо в деня на Буриановата нота, требваше вече да се чака думата на победителя!

Меморандумът на Високата Порта по въпроса за Кавказ и новите републики в южна Русия, ако и не напълно, се уреди в Берлин в полза на турците, които пък срещу това отстъпиха по тракийския въпрос на България.

На 25 септември, най-подире, между България и нейните съюзници се ликвидира и въпроса за северна Добруджа. След като кабинетът на А. Малинов се съгласи, щото българската източна граница да претърпи една незначителна поправка в полза на Турция, подписа се на горната дата в Берлин между българския делегат пълномощния министр Д-р Колушев от една страна и представителите на Германия, Австро-Унгария и Турция от друга страна,ad referendum, един протокол, с който се отстъпи *Северна Добруджа безрезервно на България.* Според Фр. Новак чак тогава първият генерал-квартирмайстер Лудендорф напуснал своята опозиция за даването цела Добруджа на България [1]).

И тъй, предадената на 7 май 1918 год. на кабинета д-р Радославов фон Кюлман в Букурещ декларация се изпълни в същия ден, в който българското правителство от кабинета на Ал. Малинов взема решение с протоколно постановление № 114, от 25 септември 1918 година:

„Да се поиска от неприятеля примирие и евентуален мир“ . . .

А когато, на 29 септември 1918 година, българският делегат г-н Колушев се завърна от Берлин в София за да предаде на министра на външнитѣ работи и изповеданията берлинския протокол за ликвидирането въпроса за кондоминиума на северна Добруджа, в Солун между българските делегати и главнокомандующия армията на съглашението на изток се сключи *примирието* и военните действия по македонския фронт беха вече прекратени . . .

---

[1]) Реч на държавния секретар фон Кюлман в германския Райхстаг, произнесена на 24 юни 1918 год.

[1]) Der Sturz der Mittelmächte. Karl Friedrich Nowak 1923 Стр. 227, 828.

По-важни печатни грешки

Стр.	Ред	Напечатано	Да се чете
4[illegible]	[illegible]	[illegible]	1912
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]